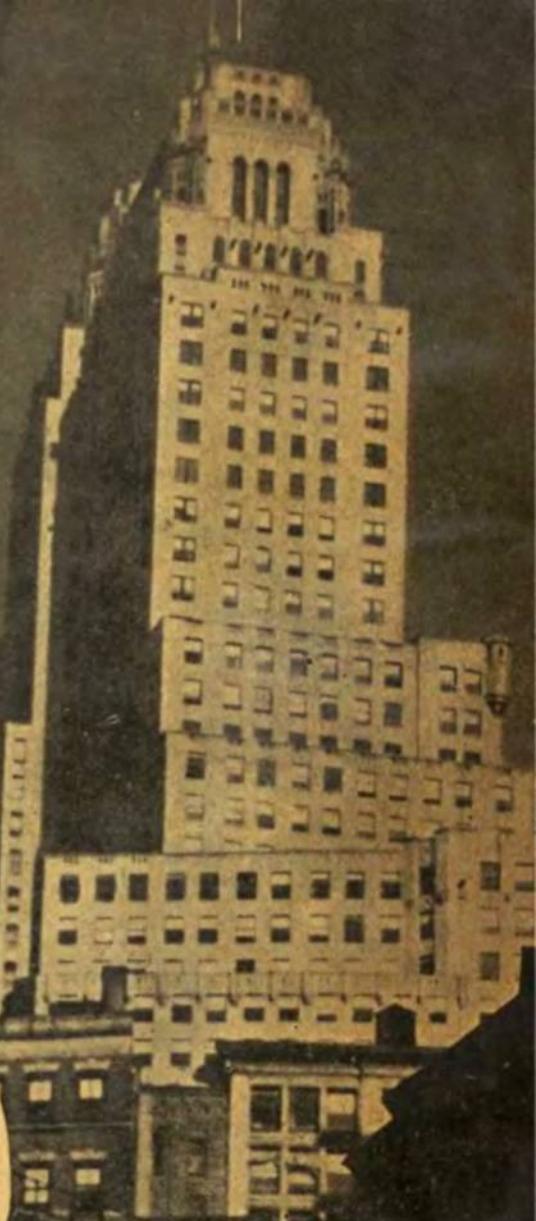
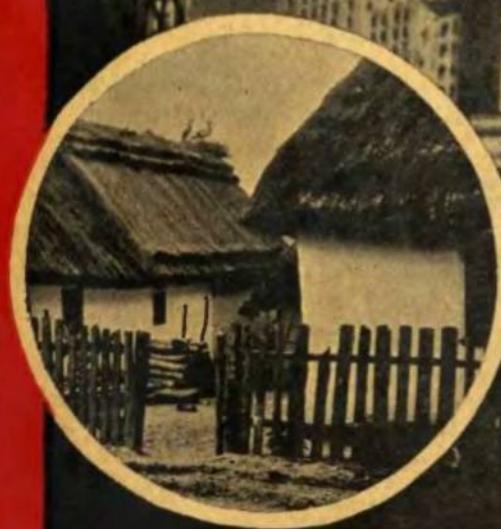

о Студії

ЗЕРУСКА ВІЧЯ
ХМАРОДЕРІВ

УСВІТ

п.

о. О. ПРИСТАЙ

З ТРУСКАВЦЯ У СВІТ ХМАРОДЕРІВ

СПОМИНИ З МИНУЛОГО й СУЧАСНОГО

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ В ТЕКСТІ.

IV. ТОМ

ЛЬВІВ — НЮ ЙОРК, 1937.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26.

**ОБГОРТКУ ЗЛАДИВ І ХУДОЖНЕ ОФОРМЛЕННЯ КНИЖКИ
ПЕРЕВІВ АРТИСТ-МАЛЯР Д-Р ІВАН ІВАНЕЦЬ.**

**ЗГІДНО З ВОЛЕЮ АВТОРА ОДЕРЖИТЬ „РІДНА ШКОЛА“
25% ЧИСТОГО ПРИБУТКУ З РОЗПРОДАЖІ ЦЕЇ КНИЖКИ.**

ВСІ ПРАВА ЗАСТЕРЕЖЕНИ.

МАНДРІВКА МІСІОНАРА-СКИТАЛЬЦЯ

Ч а с т и н а п е р ш а
В столиці майнерів
т в е р д о г о в у г л я

1. НА НОВУ ПАРОХІЮ.

Добрий пастир душу свою полагає за овци.

Матей гл. 10., зач.16.

По посвяченню еп. Ортинським нової церкви в Мек Аду та по авантурах при посвяченню, що їх зчинили невдоволені з українського єпископа та священика (себто мене) парохіяни з угорської сторони, я рішився покинути мекадуську парохію. Я думав, що найкраще буде, якщо на мое місце прийде старший і поважний угроруський священик, та може йому вдастися якось „укосъкати“ розагітованих угорщан і відсунути марево розколу на галицьку й угроруську парохію або переходу невдоволених на схизму.

Невдоволення угорщан і фермент серед них не був лише в Мек Аду. Також угорщани по інших парохіях ненавиділи нашого, ну тай і свого, але українського єпископа гірш чорта. Вони вичитували з „Америцко-руssкого Вістника“ всякі пашквілі, наклепи та видумки про вчинки еп. Ортинського буцімто спрямовані на загладу угроруської Церкви, обряду та побожного народу, про заведення латинського обряду, зукраїнщення усіх угорщан і зроблення з того „русского“ народу „отроків“ українізму. „Америцко-руssкій Вістник“, крім кількох банальних новинок, приносив цілі сторінки лайки на українського „бішкonta“-езуїта, Поляка, запроданця угроруського народу, зрадника „греко-кафтоліческого“ обряду і т. д. Число за числом від першої до останньої сторінки тижнями, місяцями та роками було виповнене лише лайкою на єпископа, аж до смерті цього першого американського грекокатолицького єпископа мученика.

Але не з підскоком я кинувся шукати нової парохії, бо в Америці це було нелегко, куди тяжче чим у Галичині. Парохії тут порозкидані одна від другої сотні миль і годі було довідатися про стан парохій та чи вони вільні, бо шематизму не було. Ще більшою неприємністю при зміні парохії було „муфовання“¹⁾, бо треба було не раз їхати сотні миль, часом і кілька днів. А це могло докучити й старатому й малому, і здоровлю і нервам і врешті кишенні, що висихала як у літню спеку калабаня на польській дорозі. На мое щастя, в недалекому Скрентоні (лише кілька миль від Мек Аду) галицькі парохіяни, що належали до угроруської парохії св. Михайла, зробили бунт і постановили зорганізувати собі свою галицьку парохію з українським священиком і таким же церковним урядом.

Скрентон, одно з більших міст Пенсильвінії, мало тоді 135.000 мешканців. Воно лежало в околиці „твердого вугля“. найкращого

¹⁾ move — перепроваджування.

вугля в Америці. Розкинулося над рікою Сускегана на невеликих горбах. Як у кожному американському місті, так і в Скрентоні жили всякі народи з усього світу, але найбільше було тут Словян. Скрентон був столицею римо-католицької дієцезії й осідком айришського римокатолицького єпископа Гобана. Здається в 1912 р. осів тут перший польський народовий, независимий від Риму, єпископ Годур і звідси почав ширитися по всій Америці независимий польський „косцьол“. Всі народи в Скрентоні мали свої релігійні громади, церкви чи біжниці, школи та всякі інші релігійні, економічні та торгово-вельні інституції. Грекокатолицьких церков було в Скрентоні дві, обі угоруські, одна русска-схизматицька й одна українська-баптистська. Грекокатолики з Галичини належали до угоруських грекокатолицьких церков.

Українські емігранти в Скрентоні, як і інші словянські емігранти це були переважно „майнери“²). Серед майнерів Словян було найбільше з усіх народів. Сюди до Скрентону, в його околицю, до Шенандоа, Магонай Сіті, Магонай Плей, Вілкес Бері, Шамоніну, Оліфанту і т. д. спрямували свої кроки наші угоруські, за ними лемківські, а врешті східно-галицькі емігранти. Пішли вони копати вугля, бо емігранти інших народів до тяжких і небезпечних майнерських робіт не спішилися з ріжких причин. Поперше тому, що вуглекопство тяжка робота, подруге тому, що лякала їх небезпека смерти, чи то від завалення або затоплення майні, чи то від удушення газами або від експлозії газів, що в майнах дуже часто траплялося.

Наших українських емігрантівуважали вугляні американські магнати за найліпших робітників, найвідважніших, найвитреваліших і найздоровіших, а при тім усім найсмирніших зі всіх інших робітників. Тому старалися приподобати нашим людям і йм на руку. Бувало нераз, що громада наших робітників хотіла побудувати собі на „плейзі“³) копальні церкву та зверталася до компанії з проханням, допомогти їм у цьому ділі. Компанія дуже радо не лише призначувала тій громаді своїх працьовитих майнерів кілька акрів землі під церкву і вдодатку ще кілька соток долярів на перші видатки будови церкви. За землю компанія казала собі платити одного доляра, бо в Америці вже такий звичай, що як хто дарує щось, чи то приятелеві, чи братові або сестрі каже собі заплатити одного доляра при списуванні контракту. Такто в майнерських околицях наші емігранти найскоріше приходили до своїх церков. Де майн не було, мусіли будувати церкви без чужої помочі.

Найпершими та найчисленнішими емігрантами в Скрентоні були угорщани. Вони й постаралися о свою церкву та священика вже здається в 1888 році. Ця церква була побудована під т. зв. „дипом“ або недалеко залізничої стації Лакавана. Але тому, що наші емігранти були розпорощені по всьому місті, ті, що їм було задалеко ходити до церкви на другий кінець міста зорганізувалися в нову громаду. Ця церква станула на т. зв. Шан де Гіл.

²⁾ miner — гірник.
³⁾ place — оселя.

Галицькі емігранти, котрі належали до церкви під „дипом“, в 1908 р. збунтувалися проти угорщан і їх пароха о. Яцковича. Галичани не могли погодитися зі своїми пословаченими угорськими братами в ріжних справах. Першою була nauка в парохіяльній школі, що її провадив угороруський кантор себто дяк не по українськи, але по словенськи, а галицькі національно свідомі парохіяни хотіли мати nauку в матірній українській мові. Дальше закидали галичани свому священикові, що він говорив зі своєю родиною по мадярськи, а не по українськи, а в церкві виголошував проповіді церковно-словянською помішаною зі словаччиною і приперчену російчиною. Неменше боліло галичан і те, що угорщани не хотіли ніколи допустити до вибору церковних урядників зпоміж галичан, хоч галичан було більше ніж третина. Ale цього о що найбільше ходило нашим галицьким парохіям, того ніколи та нікому не виявляли й аж тоді виявили, коли діпняли свого та прийшли до своєї „хати і сили і правди“ і... сваволі себто до автономії церкви.

Я не знав нікого в Скрентоні. Ale один з організаторів галицької парохії в Скрентоні Петро Кирилюк був на вічу у Вілкес Бері, що його скликали для поборювання російських схизматиків. На тому вічу я був головним референтом у релігійних справах і виголосив цілогодинну промову, що мала подобатися вічевикам, а між ними може і Кирилюкові, бо від нього я дістав такий лист:

„Ми Українці зі Скрентону постановили відорватися від угорської церкви та зорганізувати собі свою власну українську парохію. В тій цілі віднеслися ми до Преосвященого нашого Владики з прошенням, щоби позволив нам відлучитися від мадяронів і поміг нам у тій роботі тим, щоби прислав нам на наші перші організаційні збори бесідників, священиків наших галицьких, аби ті помогли нам зорганізуватися, научили, що нам треба зробити, яких приписів триматися і як зачати це діло. В своїм письмі ми згадували за Всеч. отця та просили Преосвященого, щоби Владика виделегував і отця на віче до Скрентону. Коли прийде письмо до отця від Владики, так просимо делегацію приняти та прибути конечно з бесідою на збори“.

I справді другого дня дістав я письмо з єпископської канцелярії, що взвивало мене поїхати до Скрентону на збори, розслідити справу та коли покажеться конечна потреба помогти галичанам зорганізуватися в окрему від угорщан парохію, ale лише тому, щоби не допустити до переходу галичан на схизму.

В гарячий липневий день я вибрався в дорогу. Була спека. Лист на деревині поскручувався в трубки, а трава мов підкошена напів повяла. Ледви приїхав я до Скрентону, над містом нависла тяжка чорна хмаря, зірвався вітер і за хвилю лунув такий зливень, що годі було йти дальше. Цілу годину перечікував у брамі чужої камянниці та тому спізнився. Ale на місці зібрання застав лише кількох комітетових.

Зараз по моєму приході зявилися ще два священики призначенні єпископом також делегатами на збори. Ce були: o. Нестор Дмитровів, що вже 15 літ місіонарував ув Америці та o. Василь Грівнак також старий місіонар, що покінчив студії в Римі. За священиками

стали напливати робітники та до години виповнилася ціла саля. У своїй промові я був за тим, щоби галичани не відділювалися від своїх братів угорусів, бо я все був думки, що більша громада має більшу силу не лише в парохії, але в кождій справі. Я закликував, щоби одні й другі молилися в одній церкві, одними устами й одним серцем, ліпше себе пізнавали та скорше до себе приставали. Тому я поставив резолюцію, щоби вислати до о. Яцковича делегацію, що представила би жадання галичан і так не доводити до розколу. Мою резолюцію віче прийняло й нарід розійшовся. На вічу я пізнав головних організаторів нової української парохії і головних крикунів, котрі здається самі не знали, що хотіли.

2. ЯК ВИРОСТАЛО НОВЕ ПОКОЛІННЯ В АМЕРИЦІ.

Як з ранку піznати який буде день, так
з дитини піznати, яка з неї буде людина.

Мілтон.

Головним організатором нової парохії був Михайло Югас. Мав уже понад 30 літ, мав жінку та 3 дітей. Був середнього росту, в руках живий, ходив повагом, говорив відважно та притомно. Його обличчя було румяне, ніс простий і пропорціональний, а на ньому світився цвікер у золотій оправі. Зпід цвікера дивилися цікаві, хоч непевні, але бистрі очі, що прошибали нас, коли з ним було говорити. Вбирається Югас дуже густовно та чисто. До Америки приїхав молодим хлопцем і виріс між американськими хлопцями та набрався єд них усіх манер американської молоді.

Виховання американської молоді було цікаве й дуже відмінне від виховання європейської молоді загалом, а нашої зокрема Американська молодь була розпещена, розвезена та занедбана. Зложилося на це багато причин, а в першу чергу історія Нового Світу та нового американського народу. Перші американські емігранти мусіли зводити завзяті бої з тубильцями Індіянами, бо вони вважали кожного білого грабіжником і розбійником і винищували його. Індіяни нападали на оселі білиз, підпалювали їхні доми, щоби разом з домом спалити свого ворога або вирізували до ноги емігрантів.

Про завзяту боротьбу перших емігрантів ходили по Європі правдиві та прибільшені поголоски. Це відбирало охоту їхати до дикої і ворожої Америки багатьом, що вибиралися туди здобувати маєтки. В першу чергу боялися їхати до Америки жінки. Тому в першім столітті еміграції була велика посуха на жінки. Але без жіноцтва була би засуджена еміграція на невдачу, та щоби її відвернути перші американські закони давали дуже великі привілеї жіноцтву та дітям. і це вдергалося по нинішній день.

Американські закони забороняли дітям до 16 літ найматися до праці. Бувало, що найстарша сирота могла легкою роботою принести кілька доларів своїй матері вдовиці на виживлення малих сиріт. Та що ж, фабрикантові не вільно було приймати підростків до праці, хочби найлегшої. Цю заборону ухвалили, подібно як і інші права, на

те, щоби звабити до Америки жінок і їх пестіїв. Також було заборонено законом батькові бити дитину за провину. Покарана дитина мала право піти до міського урядника зі скаргою на свого рідного батька за те, що перетріпав свого ледачого синка або вітрогоницею доношку. Через кілька годин приходив поліціянт з варантом¹⁾ на батька та забирал батька та дитину, що обвинувачувала, до скваєра²⁾. Про всі ті закони, що ставали в обороні американських дітей, знали американські пустогони дуже добре. Вони дуже часто надуживали їх і то якраз найбільші шибеники найбільше надуживали. Виробляли найбільші псоти всім своїм, а вже найбільше своїй мамі, що їй було присуджено не лише „діти родити в тяжких болях“, але й перетерпіти найбільші клопоти при вихованні дітей. Така мати мусіла не раз і не два заплакати перед своїм синком або донечкою та сказати тихо собі, щоби пустяк не чув, слова своєї покійної мами „бодай була тебе не родила“.

Про молоде покоління дбав в Америці не лише закон. Дбало й саме суспільство. Настрій серед нього був усе найприхильніший для підростків, хочаб і для морально звихнених або навіть цілковито зіпсущих. З того бачимо, що люди можуть перенятися якоюсь ідеєю, хочби вона не виходила їм на добро, а навпаки шкодила.

В кожному американському місті були майдани призначенні лише для забави своїх молодих громадян. Але на тому не кінчилось. Рік річно призначувало місто в своєму бюджеті відповідну суму на купно приладдя до забави: гойданок, гладко виполіруваних корит для совгання, реків до перевертів, басейнів для купання. На зиму мали діти вибагливо уладжені совганки, захоронені від вітру та морозу, з усікими вигодами та буфетом для дітей.

Але і школа не давалася випередити батькам міста. Вона робила все можливе, щоби дитина не вважала своєї школи за місце муки, за чистилище на землі, але за забаву. Учительки уладжували для своїх пупілів ріжні преріжні приємності при всяких нагодах. Уладжували „Санта Клоуз“³⁾). Тоді всі діти діставали гарні дарунки, що іх віз здалекої півночі Санта Клоуз на санчатах, запряжених у шестерню гарних, шпарких ренів. На Різдво уладжувало місто для всіх спільну ялинку. Перед „Христмес“⁴⁾) висилав міський урядник до ліса кількох здорових робітників з джаґанами, лопатами, шнурами та великим трохом⁵⁾ по „ялинку“ себто таки цілу буйну та кріслату ялицю, гарну та просту. Її вкупували серед міського майдану та прикрашували їх симетрично на ялинці та прибирали ріжними й ріжнобарвними Лямпочки мусіли бути ріжнобарвні та ріжної величини. Розміщували їх симетрично на ялиці та прибирали ріжними та ріжнобарвними блискітками. На вершку ялинки насаджували велику електричну звізду, як символ тої звізди, що зявилася над вертепом.

Ця велика ялинка пригадувала всім мешканцям міста велике

¹⁾ warrant — наказ арештування,

²⁾ squire — суд.

³⁾ Saint (Ni)colas — св. Микола.

⁴⁾ Christmas — Різдво.

⁵⁾ truck — тягарове авто.

християнське свято Різдво. В його день запрошуєвав комітет ялинки . священиків чужинецьких народів емігрантів відспівати свої народні колядки. Священики дуже радо годилися на це та дбали за це, щоби хори були приготовані та вправлені й гідно звеличали свято і доказали красу арій колядок своєї нації. Наші українські дяковчите, водночас дирігенти церковних хорів, вітали з найбільшою радістю такі запрошення. Дяковчите знали, що на другий день появляться в американських часописах рецензії з відспіваних народніх колядок. Вони ждали нетерпеливо рецензії і оцінки: котрий хор вивязався зі своєї задачі та котрого народа коляди найбільше подобалися американській публіці. Наші українські коляди стрічалися все з найприхильнішою критикою знавців і осягали найвищий рекорд у похвалях. А це дуже тішило наших дирігентів і всю місцеву українську кольонію.

Шкільна дітвора мала також у себе в школі ялинку, багату у всякі діточі присмаки. Крім приємності ялинки старалися учительки уприємлювати шкільну працю ще іншими забавами. Вони дуже часто уладжували всякі вечерки, концерти, пописи та покази ручних робіт. Тому американські діти очікували з великою нетерпеливістю кінця вакації. Ім було приємніше в школі вчитися, ніж дома бавитися.

Публичні американські школи давали доступ у свої пороги дітям усіх народів. Збиранина дітей усіх націй, усякої віри й обряду мала одну спільну мову, англійську, а до того спільну всім дітям своєрідну дитячому вікові дитячу натуру. Це вистарчало, щоби цю американську дрібноту видіти всю разом при спільній забаві на майдані, на вулиці. При забаві ні народність, ні релігія, ні раса не відгравали ніякої ролі. В такому ріжноманітному товаристві дитина мала нагоду навчитися неодного такого, що і старому тяжко прийшло би на думку. Вчилися діти ріжних псот, жартів, вибриків, штучок і хитрощів. Вчилися поганих слів, неприличних оповідань, жартів і всяких штук красти, циганити, ошукувати та ще чогось гіршого. В діточку забаву ніхто зі старших громадян не мішався. Не мав права, бо діти мали своє власне нічим не обмежене право бавитися та тішитися своєю буйною молодістю.

Однак не можна сказати, щоби всі американські робітничі діти були зіпсуті та здеморалізовані. Були між ними: і ченіні, і тихі, і слухняні. Та вже коли нашовся який рафінований псотник, то вже ніхто не міг собі дати ради з ним. Таких „шибеників“ було між американською молодю більше, як в котрім іншім краю, бо американські діти мали необмежену волю і ходили гейби самопас. В американських дітей за виїмком католицьких не було ніякого пошанування для Релігії, Церкви, старшого чоловіка чи жінки. В публичних школах не було науки релігії, бо і не було як. Американська публична школа була як ціла Америка Вавилоном, бо тут помішалися не лише всі мови, але преріжні конфесії з безконфесійністю. Тому до одної кляси треба би було кільканадцять катехітів. А що це було неможливе, тому американські школи були міжнародні, без жадної закраски релігії, нації,

раси тощо. Лише одні римокатолики мали свої школи з правом публичності та в них виховували свою молодь на засадах віри Христової. У нас Українців таких шкіл не було. Ми були бідні, розбиті та розеднані на кілька партій і не могли зорганізувати таких шкіл. Мали ми лише вечірні парохіяльні школи, але це був самообман.

Шкільне виховання американських дітей було головно в руках учительок. Американці узнали за повний, безперечний факт те, що жіночтво потрафить ліпше виховувати молоде покоління ніж чоловіки, хочби і найліпші знавці дітчого серця. Другою причиною, що учительок було більше від учителів, було те, що вчительське звання вимагало дуже утяжливої та перепоеної терпеливістю праці, але зате вчительська платня була відносно невелика. В передвоєнних часах учитель в Америці заробляв 80—100 дол. місячно, вчителька 60—80 дол. і то лише на час науки, а в часі вакацій, відпустки чи хороби платні не одержували. Тому чоловіки бралися за інший фах, а таких фахів, що давали бодай 150—200 дол. місячного заробітку було досить, а вчительство лишали жінкам.

Учительки терпіли найбільше через сваволю своїх школярів. Бувало нераз, що зіпсаний хлопець доводив учительку до сліз при всіх дітях, так умів допечі. Але ѹ учительки мали спосіб, щоби вкоротити буйність одичілих учнів. Кожда вчителька мала гарний ремінний гарапник, але його нікому не показувала. Коли ж якийсь псотник допік до живого виводила його до осібної кімнати та без свідків витріпувала з нього псоту. Але витріпувала так, щоби не було синців, або якщо були то в такому місці, що його хлопець встидався показати. Але цього способу вживали вчительки лише доведені до крайності, бо нераз така екзекуція могла скінчитися судовим процесом.

Перший раз стрінувся я зі зухвалістю американського хлопця кілька днів по моєму приїзді до Америки. Було це в грудні. Я в двійку з моїм сусідом о. Левицьким ішов спадистою вулицею. Ми заговорились і не вважали ні на кого. Нараз я почув дикий крик: „лук авт!“⁶), а мій товариш потягнув мене несподівано за руку та я впав у сніг. Я не здавав собі справи з того, що діється, аж тут побіч мене стрілою свиснули малі санчата, а на них молодий американський хлопець. Я обурився на таку „безличність“. Але мій товариш потішив мене, що це мусів бути якийсь добрий хлопець, бо перестеріг нас криком. Другий шибеник, був би підіхав тихцем і звалив нас обох з ніг і посміявся ще над старими. І нічого за це йому не було би.

Поважніший випадок мав я в 1912 р. з американськими „парубчаками“ (16—20 літ). Коло старої деревляної церкви в Сиракузах мали американські хлопці звичай грати в „бейз бол“⁷). Мій попередник о. Миренськів хотів відзвичайти хлопців від забави на цвінтари. Сварив, грозив їм, але вони собі з того нічого не робили. Тоді о. Миренськів для постраху витягнув револьвер і змірив до хлопців. Але в ту мить побачив, з жахом, як один з них витягнув і собі з кишені

⁶) look out — уважай.

⁷) baseball — гра в мяча.

револьвер і змірився до нього. Рад не рад сковав священик револьвер і пішов додому та мусів дальше терпіти хлопячі верескліви забави біля церкви. Коли я став парохом, хлопці теж бавилися. І мені це не подобалося. Я підійшов до них, похвалив їх за незвичайну меткість, але зараз таки попросив я їх, чи вони не схочуть би перенести своєї забави на інше місце, бо хоч я граю і люблю бейз бол то грати його на церковнім подвірі не годиться, це профанація дому Божого. Хлопці вислухали моєї ломаної англійщини, крикнули в один голос „ол рейт фадер!“⁸⁾, забрали своє приладдя і перенеслися в друге місце.

Діти наших емігрантів, роджені в Америці, що ходили до публичних американських шкіл і тримали компанію зі своїми американськими побратимами не були гірші від них. Здібні, пильні, та не такі дики, як прим. молодь італійська, мадярська чи муринська. Я ніколи не мав нагоди почути від учительки публичної школи інакше про українську шкільну молодь як: „вері гуд, вері найс“⁹⁾). Часто відзначалися наші діти як найздібніші та найпильніші в цілій класі. Але одно дуже погано впливало на підростаючу нашу молодь, звичка їхніх батьків до авантур у парохіях, наліг критикувати та чернити своїх парохів, лаяти та понижати все, всюди та при всіх.

Діточі серця як віск розігрітий над огнем, що з нього можна виліпити й ангела і чорта. Вони переймалися бесідами своїх батьків, не розбирали у своїй молодій голівці та за батьками ворогували на священика, вчителя чи дяка, ненавиділи їх. Траплялися між школолярами такі типи, що приходилося збожеволіти. Непосидючі хлопці нарочно вертілися, самі не вважали, другим перешкаджали, один другого тягнув за ніс, за волосся, штурхав у бік. Зчинявся крик, плач і сварка. Не помагали впіmnення священика, бо лише священик відвернувся в другий бік, аж ту той сам збиточник копнув свого сусіда. Священик розказав збиточникові встati та подивитися собі в очі, а збиточник якраз навпаки обернувся до нього плечима та ще язик виставив. Щож було робити? Бити не вільно, бо зараз батько піде до суду та ще наробить крику по всій парохії, що священик знущається над людськими дітьми.

Священик приходив на годину релігії раз, найбільше два рази в тиждень. Всетаки приходилося йому не раз як не сказати то бодай подумати: „нащо мене родила моя маті?“ або бодай „нащо мені треба було Америки й американської української вечірної школи?“ А щож говорити про бідного, правдивого американського мученика: дяковчителя, котому приходилося мучитися щовечора з такими неслухняними дітьми. Енергійніші та поважніші сяк-так давали собі раду. Але незарадні та менше певні себе, не раз через школярів мусіли дякувати за посаду та шукати другої, де була менша школа.

Весь тягар виховання дітей дома спадав на маму. Батько працював і бачив дітей як спали, бо виходив до роботи в 6. ранку, а вертав теж о 6. або 10 вечора. Розумна, енергійна мама, давала собі

⁸⁾ all right, father — гаразд, павотче.

⁹⁾ very good, very nice — дуже добрий, дуже гарний.

якось раду з дітьми. На одного насварила, другого потягнула гарапником, спокійнішого попросила, менше спокійному погрозила, а ще іншому обіцяла дарунок. Так пхала свою біду. Але непорадна мама була щаслива, як її діти по школі розбіглися бавитися по вулиці. Не раз не знали ні тато, ні мама де їх діти обертаються, з ким і в що бавляться, в хованки чи в „тата та маму“. Не знали навіть, чи дитина вчилася в школі, чи ходила поза школу. Аж тоді довідувалися правду, коли поліціянт прийшов запитати чому дитини не було в школі. До вечірної парохіяльної української школи наші діти не дуже радо ходили. Дуже багато з них, головно пусті хлопці, бавилися під час науки на вулиці та вертали до дому рівночасно з дітьми, що ходили до школи. Дяковчителеві було байдуже, що шибеників не було в школі. Він був радий, бо мав менше клопоту, а мама й не питала, чи був у школі, чи ні.

Не раз шибеник не вертав до дому. 14-літній хлопчина втікав з 12-літньою дівчиною до другого стейту. Там підвищували собі літа, вибиралі лайсенс¹⁰) на женячку в суді та женилися. Знову інший шибеник втікав сам. Сідав на товаровий поїзд і їздив зайцем сотні миль, аж згинув з голоду чи замерз. Інші молоді втікачі приставали зі старшими тремпами¹¹) чи бомами¹²) та приучувалися красти, розбивати тощо. Всякі бандити, вломники та рабівники завдячували свою карієру лише тій необмеженій свободі американських дітей і бракові релігійного виховання.

Були випадки, що 12—14-літки діставалися за тюремні крати. Їх саджали в домах поправи. Цих домів боялася молодь як огню. Там учили молодого злочинця читати та писати й якогось ремесла. В домах поправи тримали „вязнів“ дуже коротко. Вони мусіли рано вставати та вчитися і працювати цілий день. В домах поправи був гострий ригор, наставників треба було слухати й мовчати. Тому для розпущеного дитини, що не знала праці, порядку, послуху загроза, що її віддадуть до дому поправи була страшна. Така загроза помагала, бо про доми поправи оповідали досить ці, що там були. Якби в Америці не було домів поправи, то не настарчили би криміналів. Завдяки таким домам неодин злочинець ставав порядним і працьовитим громадянином. В домі поправи вчили так довго, аж чогось не навчили й переконалися по поведенню, що злочинець поправився. Тоді звільняли його, але віддавали під опіку та нагляд родини чи громади.

3. ОРГАНІЗATORI NOVOI PAROХII.

В такому товаристві ріс, виховувався і парубочив мій заступник предсідника нової церковної ради в Скрентоні Михайло Югас. Був він заможний чоловік. Мав двоповерховий деревляний дім. В ньому він жив зі своєю ріднею, дещо піднаймав за 45 долярів місячно, а крім того мав мясарню, що приносила йому немалі зиски. Лише жити та бути. Та щож, він, як багато емігрантів набрався при

¹⁰) licence — позначення.

¹¹) tramp — волоцюга.

¹²) bum — босяк.

добрім буттю і гаразді американських примхів, безглуздого лібералізму, поступу й атеїзму. Почав гуляти, не дбати про дім і „бізнес“ і проміняв свою шлюбну жінку на якусь руду Айришку. Тому впав матеріально та морально, аж врешті в 1915 р. наложив на себе руку, застрілився.

Інші організатори галицької парохії в Скрентоні були вже свіжі емігранти: Юрко Крайківський, Петро Кирилюк, а далі Мрикало, Груцеляк і кілька дрібніших помічників, що тягнулися у хвості перших. Це були агітатори та бесідники на парохіяльних мітінгах.

Юрко Крайківський, пізніший парохіяльний касієр це був простодушний галицький дядько. Але він попав у товариство поступових і ліберальних ініціаторів і від них перейнявся американським поступовим духом. Він жив з жінкою і дітьми в чужому домі та там провадив маленьку споживчу крамничку. Грабав звідки міг, щоби звести кінці докупи. Його втягнули організатори на касієра, бо від нього не було в громаді відповідного для цього чоловіка.

Петро Кирилюк був сином заможних батьків. Вони хотіли дати синові кусник білішого та легшого хліба в руки та виправили Петруна до середньої школи. Але, як сам казав, мусів покинути школу через сикатуру польських учителів і шукати кращої долі в широкому світі, в Америці. Зразу не зінав чого тут чіпітися. Тяжкої роботи не міг робити, звичайно як галицький студент, кандидат на великого пана. Англійської мови не зінав і тому не міг дістатися до ніякої англійської компанії, а українських просвітних, економічних чи фінансових товариств у Скрентоні не було. Тому запросився на станцію до свого брата робітника. Але по якомусь часі, і братові й амбітному Петрові надійшло таке життя. Надійло сссати вухо свого брата та тому він взявся за організацію нової парохії, а властиво нової парохіяльної школи, щоби послужити своєму народові чесною роботою. На зборах організаторів парохії була не раз мова про свою рідну школу та науку в ній не словаччиню, як це було в угро-руській школі, але українською мовою. Була мова і про свій церковний хор, що його мав учити дяковчитель, і про українські представлення і концерти, що їх підготовляти мав теж дяковчитель. Петро тішився, що буде мати працю, вдоволення і заслугу. Молодий хлопець давав надію на доброго та чесного народного робітника. Але компанія організаторів відмінного від нього характеру не дозволила йому працювати та він мусів покинути дяковкителювання. Перенісся до Філадельфії, до редакції органу запомогової організації Прovidіння „Америки“ й там працює до нині.

Четвертий організатор парохії був Груцеляк, лемко, з фаху будівничий, був і в Америці будівельним контрактором. Був це чоловік проворний, працьовитий, ощадний і запопадливий. Доробився маєтку та придбав собі більший дім. Побіч головних організаторів, було кількох помагачів, крикунів. Між ними робітник Мрикало. Добрий мітінговий бесідник, умів зі своєю клікою односельчан з Конюх, що держалися купи, як жидівський кагал, переперти все, щоби лише на свому поставити.

Кілька днів по перших організаційних парохіяльних зборах дістав я письмо з 12. VIII. 1908 р. з підписами Югаса і Кирилюка. Вони писали, що з делегації до о. Яцковича нічого не вийшло. Він обернувся до них плечима та відійшов, навіть не хотів слухати. Тому вони купили галю за 15.000 дол. на ратальні сплати. Найнняли робітників, щоби направили підлогу та помалювали стіни. Будівничий Грушеляк взявся за будову вівтаря та проповідниці і треба було поблагословити галю. Для цього обряду запрошуvali мене й рівночасно робили заходи в єпископа, щоби призначив мене на цю нову парохію.

В означений день я вибрався до Скрентону. День був гарний, погідний і теплий. На церковному майдані я застав більше народу ніж сподівався, а в середині в церкві вдруге стільки народу. Парохія, подумав я собі, буде незла, коби лише була згода між народом. Я став збиратися до Служби Божої, аж тут заворушилося між народом і мені переказали, що якийсь священик прийшов також на параду. Переді мною зявився високий, худощавий, на лиці червоний священик і представився, як о. Андрій Камінський. Він заявив мені, що має від єпископа доручення відслужити Службу Божу, поблагословити церкву та лишитися парохом у Скрентоні. Це мене дуже здивувало та я зажадав від о. Камінського грамоти або письма від єпископа. За це о. Камінський розсердився і обставав при своєму. Тому, що до Мек Аду ще ніхто не прийшов на моє місце я рішив тимчасово вернутися. Щоби скрентонців не лишити без священика оголосив я по проповіді, що о. Камінський лишається на парохії в Скрентоні, до дальнього зарядження єпископа. По двомісячному побуті в Мек Аду я дістав депешу від Владики в Філадельфії, щоби я зараз їхав до Скрентону, бо там нема священика. Рівночасно прийшло письмо від організаторів парохії з 19. X. 1908 р. що вони виповіли службу о. Камінському та просили єпископа надати мене на Скрентон. Платню визначено мені 75 дол., помешкання зі світлом і опалом, а до того доходи від парохіян за церковні обовязки (хрестини, вінчання, похорони і т. д.).

4. МІСІОНАРСЬКІ ОБОВЯЗКИ.

Це не першина і не новина тай не
в останнє буде як довго поживеш.

св. Тома Кемп. гл. 57.

Я попрощався з моїми мекадуськими парохіянами та поїхав до Скрентону. При трамваєвій стації очікував мене касіер Крайківський і повідомив мене, що о. Камінський ще не вибрався з помешкання. Тому просто зі стації, запровадив мене, дружину та діти до готелю. Там ми перебули два дні, а відтак заняли мешкання пароха. На це мешкання винаняли урядники жидівський дім, що мав на долині кухню і кімнатку, а на горі дві кімнатки. За це помешкання платила парохія 15 дол. місячно. З умебльовання було на партері: шафа на книжки, столик, кілька крісел і софа, а на горі два ліжка, по одному кріслу і то все. Освітлення було газове, а огрівання центральне.

Третя парохія в Америці і то за один рік навчила мене, що Америка це не Старий Край і що треба звикнути священикові зі Старого Краю бути парохом в Америці. Я привикав поволі, хоч тяжко приходилося мені нагинатися до всего нового, а навіть до людей, хоч своїх, та не старокраєвих, але вже американських ситизенів¹⁾). Тут було багато речей незнаних для старокраевого священика, багато цікавих, декотрі неприємні.

Перше всього кождий священик, що хотів бути добрым місіонарем в Америці, мусів пильнувати свого фаху. Інакше міг мати неприємності від парохіяльних урядників, з ними не можна було висваритися. Точність була першим і головним обовязком кожного о місіонара. Тут не можна було сказати собі: „Ще маю час іти до церкви, хай люди сходяться, помоляться і зачекають“. Священик мусів бути на мінути в церкві, чи нарід зібрався, чи ні. Коли ні, то куратори випоминали йому це, могли обнизити платню або й звільнити з посади.

Опустити Службу Божу не вільно було священикові в Америці, хоч би навіть умирав. Не вільно було, бо церква мала би тоді страту: не було би таци, себто не було би нагоди зібрати від парохіян пожертв. Це шкодило бізнесові, що в Америці ніде не знав жадної перешкоди. Через це зійшов у могилу найдіяльніший священик в Америці о. Мик. Стефанович, парох у Пітсбургу. Він захворів на запалення легенів і не міг відправити Служби Божої в неділю. Це не подобалося церковним кураторам і вони пішли до хворого священика спитати, чому не приходить до церкви. Священик лежав у галячці та виправдувався хворобою. На те один з кураторів сказав: „Але якби хто поставив там у церкві для вас доляри, тоді ви не були би хворі“.

Амбітний священик не міг стерпіти брутальної наруги, зірвався мов опарений, поірітований до глибини душі зібрався і на силу пішов до церкви. Але ледви станув перед престолом, упав зімлій на очах своїх парохіян. Два дні після цього скінчив свою місіонарську працю в Америці.

Але обовязки місіонара в Америці не кінчилися на відправі. Йдучи до церкви він мусів приготувати проповідь і оголошення всяких додатків після неї. Треба було оголосити з проповідниці всі датки, що вплинули від парохіян до церковної каси. Священик відчитував хто і кілько приніс колекти, себто місячної парохіяльної вкладки чи на фонд будови церкви або на фонд школи. По Різдві треба було оголосити хто і кілько дав на коляду, та кілько грошей прийшло з коверта. За приміром Айришів кожда наша американська парохія давала на Різдво та Великдень т. зв. святочний дар. Тому церковна управа роздавала перед святами надруковані коверти, інші на Різдво, інші на Великдень. Кождий парохіянин вкладав у коверту свою пожертву і підписувався на коверти. По проповіді на Різдво чи Великдень священик ходив з тацю і збирав коверти. Відтак куратори роздирали ці коверти, виймали гроші та списували на картці жертвів, щоби на слідучу неділю оголосити в церкві хто скільки

¹⁾ citizen — громадянин.

дав своїй церкві в дарі. Розуміється, що по оголошенні жертв, священик дякував народові за жертви та казав хорові відспівати жертводавцям велике „многолітстві“. Також відчитував парох спис всіх нанятих Служб Божих, що мали бути відправлені на тижні. Врешті обовязком священика було оголошувати мітінги церковних кураторів, ріжних братств і товариств. Оголошував також парох концерти, представлення, балі та прогульки-пікніки, що дохід з них ішов на церкву.

Читання колект, дарів і пожертв забирало пів години або і годину часу. Але це прилюдне відчитування мало свою ціль і значіння. Кождий жертводавець хотів знати, чи його жертва опинилася дійсно в скарбоні, чи покотилася поза скарбону. Американські релігійні громади утримували свої церкви, священика та дяка, покривали всі церковні видатки своїми пожертвами, дарами та колектами. Тому така дбайливість про церковні доходи була цілком оправдана. Біда лише, що ця дбайливість була нераз пересаджена та побіч рахунку мала мало серця і людського розуміння.

5. БЕЗКОНТРОЛЬНА ГОСПОДАРКА КУРАТОРІВ.

Ми можемо судити людей з розмови о Бозі,
але ніколи з божих для них ласк.

Пелмер.

Як показалося пізніше нашого галицького народу в Скрентоні було багато. І справді, сповнилося запевнення організаторів парохії, що коли буде свій галицький священик то парохія буде більша від угоруської, від котрої вони відорвалися. Велика церковна галя виповнялася кождої неділі щораз більше народом. Скрентон був великим містом і ріс мов на дріжджах, а наш робітничий народ був розсипаний по всіх далеких передмістях і заулках. Тому щойно згодом довідувалися, що десь там зорганізувалися галичани в релігійну громаду. Але скоро лише наш емігрант про це довідався просив свого інформатора, щоби в неділю вступив по нього, бо він хотів би подивитися на свого старокраєвого священика, послухати відправи, почути проповідь у своїй рідній мові та пригадати собі свою старокраєву сільську, деревляну церковцю. І так парохія росла, народа прибувало щораз більше. Згодом було в парохії 200 родин і 100 сімітників, котрих жінки лишилися в краю.

Для такої великої парохії треба було мати свій цвинтар. Ми купили його та пішли оглянути. Йшов я і куратори Югас, Крайківський, Мрикало й ін. Подорозі провадилася балачка про парохіяльні справи, церкву й обряд. Втім ні сіло, ні пало зачав мій заступник предсідника Югас говорити про Бога Ісуса Христа, безсмертність людської душі. Але говорив він не так, як вірний християнин, а як такий, що з розмислом і гордістю касує всі церковні догми про Бога, Христа, Матір Божу, про душу, страшний суд, небо та пекло. Я не чув у своїй голові здорових змислів і мене охопив смертельний жах чи саму згадку, що я заприсягнув того чоловіка в церкві на вірність

своїй Церкві та на совісне справовання всіх своїх кураторських обов'язків, головного церковного урядника. Я не памятаю, як йшов на цвінтар, як зайдов, що там бачив і як вернув додому.

Скоро стало поволі свитати в моїй голові. Дотеперішнє поступовання моїх церковних урядників стало мені ясне. Відколи я обняв обов'язки пароха в Скрентоні церковні урядники не давали мені ні рахункових книжок ні спису парохіян, хоч я кілька разів упоминався. Вони все викручувалися, що рахунки не готові, що їх перевірють і т. д. Врешті я загрозив, що покину парохію, якщо мені не дадуть книжок. На це заявили мені заступник предсідника та капелєр, що по думці одноголосно ухвали парохіяльного мітінгу священик має служити при вівтарі, хрестити, вінчати та вмерлих ховати, а що до „мамоні“ себто церковних рахунків то до цього є світські люди, урядники вибрані народом. Я остиг на таку заяву, але тому, що моя дружина була хвора та мала вертати до Галичини, а я не мав наразі порожної парохії мусів присісти хвоста. Всетаки я пообіцяв собі чекати, коли втру носа моїм церковним автономістам хочби за ціну втрати доброї парохії.

Мої урядники здається думали, що вони побувши пару літ в Америці зможуть робити з церквою, що захочуть. В першу чергу Югас, як старий Американець, брехун, бізнесмен, що знався на всіх хитрощах і викрутасах був переконаний, що буде міг старокраєвого, хоч і немолодого попа, як то кажуть, взяти за нирки, забити йому баки та робити з ним усе, що подобається. Урядники забирали самі кожду колекту та жертву, а мені казали відчитувати імена жертвовавців з карточок, що мені подавали перед богослужінням. Я читав і відчитані карточки ховав мов які дорогоцінні клейноти за пазуху реверенди. Куратори були задоволені, що я їх відчитав і що людям замілив очі, люди жертвовавці теж були задоволені, бо були перевонані, що їх жетрва впала на сам спід скарбони; але і я був задоволений, бо сподівався зробити моїмпанам маленьку, але гіреньку несподіванку. В дома насилив я собі у голку нитку, але довгу. Один кінець нитки привязав до цвяшка прибитого на задній стіні шафи, другий кінець з голкою вstromлював також у шафу по насиленню на нитку відчитаних у церкві карток.

Так минали дні за днями, неділі та свята, місяць за місяцем. Парохіяни вдоволені зі своєї рідної української церкви не жалували грошей, але давали на колекту, цвінтар, вівтар, проповідницю, капильницю, хто на що мав охоту та що кому припало до серця. Гроші йшли мов вода. Контролі не було, бо і комуж було контролювати. Священик пильнував вівтаря та тих карток, що йому давали відчитувати куратори, але пильнував без їх позволення. Урядники збирали гроші та складали трохи в скарбону, трохи поза скарбону, як коли вдалося. Одним словом запровадили у своїй рідній українській церкві таку г'вавтономію, якої Америка певно не чула. А я збирав з власної пильності, для розривки, не з ухвали парохіяльного мітінгу, відчитані в неділю карточки та насилював на нитку, як бойко узирані на

зрубі гриби на шнурок. Всі карточки були для мене тим дорогим моральним капіталом, що з нього мали вийти кулі на своїх ворогів-кураторів Церкви Христової. Урядники збиралі амуніцію, але були такі сліпі та недотепні, що віддавали мені на переховок. Я ховав карточки через 10 місяців.

Я чекав, аж дружина з дітьми виїде до краю. Тоді я добрівально посвятився целебатові, був сам на сам і мав вільні руки від родинних сентиментів. Тому я міг стануті до боротьби без огляду на те, як ця боротьба скінчиться, моєю виграною чи програною. Як показалося, бодай у тім моїм випадку, целебат не є таким страшним, як собі декотрі католики української народності уявляли й осужували його згори, боялися, як нечистий свячені води. Але як жонате священство було, є і буде по всі часи не лише потрібне, але й окончне по сільських парохіях, так безженнє священство було, є і буде по всі часи не то потрібне, але навіть окончне по містах, а вже без сумніву найпотрібніше та найконечніше для місій у чужих краях, в Америці, Канаді та Бразилії.

6. ГАРЯЧА КУПІЛЬ.

Грішник кормиться діяльвольським кормом.
Св Кипріян

Прийшов червень 1909 р. час виїзду моєї дружини з дітьми до Галичини. У мене зійшлися смуток з радощами. Смуток тому, що я остану сам на сам без родини на чужині, а радість тому, що буду міг зачати боротьбу з моїми несовісними кураторами. Після розлуки з родиною моя голова була повна плянів. В першу чергу я рішився скликати парохіяльний мітінг. Зараз я взявся до своїх карток і став їх сортувати по датам. Робив так тому, щоби на мітінгу, коли прийдеться зробити моїм кураторам гарячу купіль, не стогнати та не шукати по паперах але атакувати ворога без перестанку, валити в нього мòв з гармати разпоразу і примусити його до цілковитої здачі. Цілих два тижні жив я самими нервами та непевністю. Ану ж мої куратори провадили чесно рахунки, ану ж провірка рахунків докаже їх чесноту? Що ж тоді буде? Але хмару сумнівів розвівала, мов вітер мраку, згадка на богохульну базіканину куратора Югаса. Як було приписане законом я оголосив тричі з проповідниці про мітінг. Я заповів, що на мітінгу будуть провірені всі парохіяльні рахунки. Для мене настав страшний суд і хвиля душевних мук. Я ж міг помилитися в своєму пессимізмові, несправедливо посудити невинних людей. Служба Божа, що на ній я оголосив востаннє мітінг, здавалась мені найкоротша з усіх. Я бажав, щоби якнайдалше відсунулася від мене хвиля, в котрій мала рішитися моя виграна, а може, не дай Боже, програна.

По Службі Божій нарід просто з церкви рушив хмарою до шкільної салі. Я нарочно заповів мітінг на цю пору, щоби люди не порозходилися. Було ясно, що мої куратори та їхні прихвостні добре зарганізовані, та посунуть лавою колинебудь. Це ж ішло про їх

шкуру. Але ж були теж парохіяни несвідомі справи, байдужі. Ім було все одно. Я — мовляв — своє заплатив, і без мене відбудеться мітінгова парада. І коли я був би заповів мітінг на пополудні велика маса парохіян була би не прийшла. Вони жаліли би свого тяжко запрацьованого в майнах гроша на трамваєві листки, на ще одну їзду цього дня. Вони воліли ці гроші обернути на щось „хосен-ніші“, а пополудні відпочати перед тяжкою працею, що їх рано ждала. Вони могли прийти лише на мітінг зараз по Службі Божій.

Велика сала виповнилася народом по самі береги. Майже всі люди з церкви пішли на мітінг. Партія моїх кураторів була в комплеті — що до одного. Як усюди так і тут була група людей із одного села, що надавала тон цілій парохії, брала верх у цілій громаді та вела в ній рей. Добре ще, якщо така група вийшла зі села, що мало добре християнське та просвітне виховання — зі села, де священик працював над своєю громадою. Тоді з такою групою було любо жити, працювати та дораблятися. Але коли група вийшла з розпущеного, занедбаного, пияцького та завадицького села та взяла парохію за чуб, то в такій парохії ніколи не було гаразду.

В Скрентоні була така група односільчан з Конюх б. Бережан. Між ними був знаний на всю скрентонську громаду зі своїх демагогічних бесід Гриць Мрикало. Він завзято боронив працюючого люду, а нищив усіх, що не працювали власними руками: від компаніста-капіталіста до попа та вчителя. В бесіді був Мрикало дуже нахабний і непогамований. Було ще кількох конюхівців, що йшли за Мрикалом, коли ходило про галабурду. Всі вони тримали компанію з церковними урядниками, надавали в парохії тон і уходили за найліпших парохіян, бо вміли найліпше кричати. Помічниками Мрикала були братя Василики, налогові пянюги. Один з них через пянство й закінчив. Вискочив п'яний з поїзду та забився.

На мітінгу заповідалася велика боротьба. Провадити боротьбу в Америці не належало ані до приємності, ні до слави. Образа чести, якщо показалася би невинність кураторів, могла коштувати мене не мало грошей, що їх я, як свіжий емігрант, не мав і гризоти, котрої не раз за короткий час побути вже зазнав. Не дивно, що отвіраючи мітінг молитвою „Царю Небесний“, співав ту молитву так щиро та гаряче, як люди під час бурі на морю.

При отворенні мітінгу я пояснив парохіям про що йде. Рік уже минув від зорганізовання нашої парохії. За той час ми не чули жадного звіту з доходів і розходів, а нам усім цікаво знати чи підносимося, чи стоїмо на місці, чи може й падемо. Перший промовив мій заступник Югас. Говорив малошо не зі слізми трохи з гнівом менше більше так:

„Братя і сестри! Ми старалися дістати о. Пристая в тій надії, що він нас зорганізує і поставить на ноги, а тимчасом о. парох зачав розбивати все те, що ми з трудом зорганізували. О. парох робить нас організаторів і ваших урядників злодіями та скликав мітінг, щоби завести в парохії непорозуміння“.

Перший відпір був сильний. На салі дався чути шум негодовзня і можна було пізнати по людях невдоволення з напастильного дисорганізатора та розбивача парохії священика, бо таким представив мене Югас. За ним забрав слово Мрикало й другі. Хто знає як довго було би торочилося, якщо не зголосився би до слова чоловік статочний і поважний, що бував не на однім парохіяльнім мітингу. Я вже забув, як його звали. Він так сказав:

„Братя! Я не бачу в тому нічого злого, що священик хотів би знати як стоять наша молода парохія. І ми всі хочемо знати й то конечно, бо кожда установа кожного року провірює свої рахунки. Управа фабрики, де я працюю, замикає під кінець року на цілий тиждень фабрику, щоби зробити річний підрахунок. І нашій господарці в молодій парохії скінчився рік. Треба зробити підрахунок і нема чого кидати каменем на священика за те, що хоче зробити мудре діло для нашої парохії. Я вношу, щоби більше не говорити про цю справу, але хай мітінг вибере комісію, що провірила би всі рахунки. До цеї комісії відуть без вибору священик і всі парохіяльні урядники, а з вибору п'ять парохіян. За тиждень, думаю, комісія упорається з рахунками, а на другу неділю зійдімся тут — ви слухаємо звіту комісії“.

Це мудре, спокійне та поважне внесення подобалося всім. Мітінг приняв його оплесками, вибрав до комісії людей, а між ними Мрикала та розійшовся. Контроля каси та книг тягнулася кілька вечорів. Я з касієром і заступником предсідника був призначений до відчитування позицій із книги приходів і розходів. При цьому я винотовував собі всі позиції. Вже першого вечора не міг втерпіти, щоби не провірити винотовані позиції з моїми карточками за шафою. Цеї ночі спав я як по купелі. Я переконався, що багато з тих карток було невписаніх. На другий день я приглянувся ліпше цілому діловодству та переконався, що недокладності йдуть не на десятки, а на сотки.

На мітінг зійшлося ще більше народу, чим попереднього разу. Комісія відчитала свої рахунки й вони годилися з книгами та станом каси. В касі було всего церковного маєтку 50 долярів. В салі зашуміло. Встав випростований та вигахований на останній гудзик Югас. Був червоний, здається випив для куражу. Говорив нахабно та зі зарозумілістю і самопевністю. І здавалося, що ось ось священик підіде до нього, поклониться доземлі наче перед старокраївим старостою, вдариться у груди та попрохає вибачення за відіbrання горну та пониження його особи перед усею парохією.

„Видите, добрі люди“, кричав Югас, „якого маємо священика! Ми церковні урядники організуємо, працюємо, щоби парохія росла та зміцнялася, а він замісьць помогти нам — розбиває нас! Урядників, що сам заприсягнув, поробив злодіями. Чи не шкандал?“ „Шкандал, шкандал“ — кричав Мрикало, за ним Василики та мало не вся громада.

Після Югаса промовляв Мрикало так, як перший. Люди почали спльовувати, крутити головами та воркотіти, що священик не повинен так робити. Я був виставлений на сміх, пониження, погорду та зневагу. Я все це переніс терпеливо. Вислухав усі промови, бо в душі я не чувся від щастя. Я мав батіг на тих панів урядників, що оскаржували мене перед народом. Я мав докази, чорне на білім, що демагогам-крикунам не треба вірити, бо вони галапаси, руїнники.

Коли вже всі виговорилися, я попросив людей уважати та добре нащурити вуха, щоби знали, що я буду питати панів урядників. „Ви, пане Кирилюк, беріть крейду та пишіть на таблиці, а Ви, пане касієр Крайківський, пошукуйте в касовій книзі: того дня і місяця дав такий то парохянин 10 дол. на цвінтар. Я прочитав це в церкві — подивіться чи маєте записаний цей дар“.

На салі стала гробова тишина, люди понатягали голови та дивилися одні на таблицю, другі на касієра, треті на мене, а я на людей, на спокійну масу, що недавно кричала на мене. Касієр шукав за позицією, перевертав картки аж по салі шелестіло, мінився на лиці то червонів то блід, а з чола котився піт і звисав на вусах мов на стріці. „Нема прошу отця“ промовив врешті вимучений і здивований касієр.

Але на тому не кінець. У мене в руках був цілий оберемок карток, що їх касієр давав мені в церкві читати, щоби люди знали, де їх „на боже“ оберталося. „Найдіть мені, пане касієр, де маєте записане: 20 дол. дав тоді й тоді такий то на лавки“. І знов пан касієр став карткувати свою касієрську книжку то взад, то вперед, то знов на ново навертати. Але як хто чого не загубив, не має чого шукати, бо певно не знайде. Таке й було з моїм касієром. Не потрібував мучитися шуканням по своїй книжці того чого не записав. А тимчасом кожду затрачену в касовій книжці позицію виписував секретар Кирилюк гарним почерком на таблиці. Так за годину вицифрував майже цілу таблицю, що по підрахуванні дало поважну суму — 523 доларія.

Під кінець цеї нещасливої маніпуляції касієр так зіслаб, що здавалося упаде трупом, таки при столі. Він виглядав більше на трупа, як на живу людину. Його безпечно можна було зложити до трумни. Лице змарніле, продовжене та почорніле, очі запалі, ніс видовжився, а руки тряслися мов у паралітика. Югас сидів скелений і згорблений вдвое, голову спустив на лавку. Сидів непорушно, лише часом зиркав догори, щоби переконатися чи припадково не горить шкільна саля, бо йому було дуже гаряче. Так сиділи теж їх приятелі, товариші, оборонці. Мовчали, ніхто не зривався, як перед годиною, ніхто не рвався до голосу.

Громада заперла в собі дух, нащурила вуха, порозявляла роти. Декотрій короткий ставав на пальці. Не знаю чому, чи, щоби побачити касієра, чи мене, чи таблицю. Ще інші нахилились один до другого та шептали собі до вуха якісь секрети. Вся саля була поважно настроєна. І я був поважно настроєний, але й сумно було мені, що найшлися в моїй парохії люди, котрі організували свою рідну Га-

лицьку Церкву на те, щоби її і тих, що до неї належали знищити. Мені було жаль, що це були християни, ще й до того правовіри, котрі скорше вірили своїм демагогічним провідникам і спасителям робучого люду, ніж тому, що перед ним сповідалися, відкривали своє серце, висказували свої болі та кликали його своїм „отцем духовним“.

Отже стало ясно всім, що церковний уряд спроневірив церковного маєтку на 523 доларів. Тоді я промовив: „Ви, панове урядники, заскаржте мене до суду за образу чести! Маєте повну галю свідків. Я зі свого боку взываю Вас, щоби до трьох днів зложили на мої руки 523 дол., що Ви їх неправно собі присвоїли. Інакше я викуплю на Вас варант і запакую до холодної, а на свідків покличу таки Ваші власні рахунки та ті картки, що Ви давали мені читати в церкві народові, щоби йому замилити очі, а водночас ограбити його церковні жертви“.

—○—

По мітінгу та розправі з церковними урядниками був у парохії спокій. Але недовго. Урядники вмовили в народ, що той священик не добрий для Скрентону. Щотижня я діставав анонімні листи з погрозами, що коли не заберусь з парохії, то готов вилетіти у воздух разом із своїм ліжком, що на ньому спав. Крім того насилали мені час до часу якогось голопятника-пияка, щоби тими напастями змусити мене до резигнації з парохії.

Саме в тому часі перейшла на російську схизму ціла парохія в Пасайку крім одного братства св. о. Миколая, що мало лише 30 членів. Воно лишилося без церкви та священика, при своїй вірі та просило єпископа, щоби післав їм священика, а вони зорганізують собі парохію. Але такого священика не було.

Водночас наші священики з Пенсильянії зорганізували Місійний Кружок. Він мав за задачу в першу чергу стояти неустрошимо при своєму єпископові, атакованому ворогами нашої католицької церкви, відбивати всякі напади на єпископа та йому помагати на кождий його заклик. На одному засіданні кружка ухвалено помочи єпископові в зорганізованні парохії в Пасайку.

Були тоді ще добре часи. Ми священики приїхали щойно з Галичини, були сильні, молодші (я мав 46 літ), бадьоріші й енергійніші. Серцем рвалися до праці, але щоби праця ішла скорим темпом і принесла користі треба було організуватися. Наша церква, єпископ і священство в Америці мали досить і своїх і чужих ворогів.

Коли Місійний Кружок почув, що в Пасайку лишилася маленька громада вірних своїй Церкві та не перейшла з більшістю на російську схизму вислав до Філадельфії о. Кузева. Він обговорив з єпископом справу братства св. Миколая, а відтак з доручення єпископа був у Пасайку, щоби на місці переконатися, чи дастесь щось зробити. По його повороті я, як голова Кружка, скликав збори. Зіхалося аж 12 священиків й обговорили справу організації парохії з братства. Виринуло питання хто поїде на таку тяжку, бідну та непевну місію, обідатися з перекінчиками, голодувати та мучитися. Там не було ні церкви, ні помешкання. До цього треба було конечно самітного священика, „целебса“. Зі всіх членів Кружка я один був хвилевим, принагідним целебсом. Тому я рішився їхати до Пасайку.

Ч а с т и н а д р у г а

На руїнах виросла нова

церковна громада

7. ЦАРЕСЛАВНЕ ДУШЕХВАТСТВО.

Людям не бракує сили, їм бракує волі.
В. Гюго.

Кожда місійна станиця, що я на ній був, була сяк так зорганізована. В кождій була громада вірних. Але моя четверта станиця в Пасайку не мала нічого, не було ні церкви, ні помешкання для священика, а що найважніше не було з кого організувати парохії, не було відповідного числа вірних. В Пасайку було аж три церкви східного обряду: грекокатолицька угорурська на другій вулиці, грекокатолицька для лемків і угорщан на третій вулиці та третя російська, схизматицька, де належали Москалі й Українці з Великої України та галицькі й закарпатські відступники від католицької віри. Цю останню церкву називали російською, хоч справжніх Москалів було в ній мало. Але їх парох вважав себе цареславним і твердим Москalem, говорив проповіді, розмовляв з парохіянами та провадив діловодство по русски.

В Пасайку, як по всій Америці не хибувало проповідників і голосителів правдивої, прадідівської, єдиноспасаємої, православної віри. Російські єпископи, батюшки, псаломщики та всякого роду куплені св. Синодом схизматицькі агенти ввиходали по цілій Америці, де лише занюхали наших людей, а перше всього наших темних лемків. Єпископи вдиралися силоміць до наших католицьких церков, відправляли Служби Божі, розгаздовувалися, як у себе дома, а коли не було спротиву переймали церкву у своє посідання, інтабулювали на російську місію в Америці та ставали власниками загарбаного чужого маєтку. Наших священиків було тоді ще мало, а тих з російської місії, хоч на фіру бери та рублем прирубли, така сила була тих носіїв цареславя. І наш народ давався переконати, що це їх правдива віра, та що дотепер він був на фалшивій дорозі, дякував батюшкам за їх добре серце, що заблуканим показали просту дорогу, котрою ходили їх предки.

Але найбільше причинилися до поширення схизми наші по назві, галицькі лицеміри священики. Це були ті, що себе в краю називали твердими русинами. Тут в Америці вони скинули свою маску та заявили себе Росіянами по вірі та народності. Боязливіші, а може хитріші твердоруські священики не перейшли отверто на схизму. Вони молилися в католицькій церкві Богу, з тої церкви хліб їли та свою родину удержували, за католиків перед світом і всякими урядами уходили, а в душі були загорілими схизматиками. Це було для нашої Церкви багато гірше, бо вони своею скритою працею завдавали Церкві більші рани. Вони мовляв були свої і мало хто звертав увагу на їх погубну роботу в народі.

Були також і такі русські священики, що покинули грекокатолицьку Церкву та стали схизматичними попами. Таким був кацапський патріярх о. Теофан Обушкевич, що став схизматиком у 75 р. життя. Схизматиком став визначний угороруський священик о. Товт. Але його роботу спараліживав наш Місійний Кружок, бо в його резиденції (Вілкіс Бері біля Скрентону) заложив гр. кат. парохію. Врешті внедовзі по смерти єп. Ортинського відступив від грекокатолицької Церкви генеральний вікар для угорщан о. Степан Дзубай. Його висвятив в Нью Йорку 20. серпня 1916 р. російський північно-американський архієпископ Євдоким угороруським єпископом з осідком у Пітсбургу. Це був вершок в боротьбі проти єдності грекокатоликів галичан і угорщан під жезлом одного єпископа. Але в 1924 р. єп. Дзубай покинув схизму та російську мітру і вернув до грекокатолицької Церкви.

Один із таких відступників, але менших був гр. кат. священик угорщанин Гумичко, що підготував перехід пасайської парохії св. Петра та Павла на схизму. Перевели в діло це відступлення пасайської парохії при 3-ій вулиці, найбагатшої парохії в Пасайку, що мала 2000 душ, тодішній її парох о. І. Крохмальний і дяк Іван Борух. Вони оба були галицькі кацапи. Цей перехід на православ'я великої та багатої парохії був дуже тяжким ударом для всіх грекокатоликів. Це означало хвилеву перемогу російської схизми в Америці над грекокатолицизмом, а тим самим російської ідеї між нашим, а в першій мірі темним, лемківським, вихованім у кацапстві своїми твердоруськими духовними отцями народом.

За пасайською парохією наставилося піти тою самою дорогою ще більше наших громад. Водночас зі стовпців американсько-русских цароруських і лемківських часописів: „Світ“, „Правда“, „Пролом“ „Америко-руський Вістник“ і „Страхопуд“ плили цілими потоками самі найбрудніші лайки на Рим, кардиналів, католицьких священиків. Ale найбільш діставалося нашим єпископам, а в першу чергу єп. Ортинському. Не було ні одної русської газети в Америці, де не в одній статті, але цілими шпальтами писалося про єп. Ортинського. В лайці та шкалюванні дотримували кроку й наші вже таки рідні українські робітничі соціалістичні часописи. Орган Українського Народного Союзу „Свобода“ сидів ще тоді тихо та приглядався тій оргії. Він не нападав і не боронив єпископа, він здається слухав і вчився від мудріших від себе і вправлених публіцистів.

Перехід пасайської громади на схизму величали всі русотяпські часописи. Водночас по галицьких кольоніях, головно лемківських, почали рости нові ніби церкви ніби каплички, правдиві русські, з трираменным хрестом і написом „Русская греко-католическая православна церков“. Коло такої церкви громадилося кілька родин, батюшка та псаломщик. Батюшка в будний день працював, як кождий робітник, а в неділю задягав на себе церковні ризи та відправляв. Св. Синод сипав долярів пригорщами на місію в Америці, будував т. зв. церкви подібні чисто до шопок, платив батюшкам і псаломщикам, присилає церковні книги, ризи й утвар. Наші уніяцькі церкви мусіли на це все

збирати гроши серед своїх парохіян. Це збирання грошей послужило схизматикам у відступницькій агітації. „Ходіть до нас! Нам все дає св. Синод. Ми все маємо готове“. І лемки й угорщани лізли мов муhi до меду, на схизму. Але по кількох тижнях, по переході на схизму накладали нові схизматицькі куратори ще більші церковні данини, чим по уніяцьких церквах.

В таких бурхливих часах для нашої Церкви та нашого народу мусіли працювати українські місіонарі та рятувати народ, не лише перед затратою предківської віри, але й народніх ідеалів і свідомості. Бо хто з наших емігрантів попав у схизму, переставав бути Українцем, а ставав Москalem. А такі перекінчики чи відступники показались більшими ворогами нашої віри та народу, чим правдиві Москали. І з ними наши місіонарі мусіли боротися і в цій боротьбі класти фундаменти під нашу Церкву та Націю в Америці.

8. МІСТО ТКАЛЬ.

Самооборона є законом природи, самопочуття — найвищим законом Ласки.

Вовенарг.

Місто Пасайк, стейту Нью Джерзі віддалене від Нью Йорку лише 26 км. Розложилося воно на рівнині, на торфоватому ґрунті серед багатьох порослих шуварами та трофеєю. Пасайк, як і інші надморські міста Дзерзі Сіті, Нью Йорк, Нью Арк, Патерсон і другі славиться „расовими“ грубими та дуже вкусливими комарами. В літні парні вечорі тяжко від їх обігнатися. А кусають вони здоровово та за кождим вкушенням такого расового комаря набігає бомбель, мов лісковий горіх. Такі бомблі сверблять, формально палять огнем і годі собі дати з ними раду. Чим більше їх дряпали тим більше вони ятряться. Слинення, мочення у воді чи смаровання мастями нічого не помагає.

Літні дні та вечорі в надморських околицях парні, тяжкі, задушливі. Люди формально дусяться, а хто може та має зашо втікає на час літньої спеки над саме море. Тут винаймає собі т. зв. бонгело¹⁾) за великі гроши, не раз і парусот долярів за сезон. На таку дорогу приемність, жити в надморськім бонгело не може собі позволити хтонебудь. Не міг позволити собі й я, український місіонар, бо не мав т. зв. зелених себто долярів і часу. Отже у вільних хвилях від місіонарської праці, ходження по кольонії за колектою, списування розсипаних по околиці емігрантів і пригортання їх до церковної громади треба було сидіти дома та списувати в поазбучнім порядку позбираних в околиці парохіян. Я потився і безнастанно обтирав хустиною краплистий піт з чола, рук і шиї. Вечером мусів зачиняти вікна перед комарами та дуситися в задусі, а якщо вийшов на хвилю на свіже повітря мусів хляпати рукою по карку, лиці, чолі та другій руці обганяючися від докучливих комах.

Але в американських містах не було свіжого повітря в такому

¹⁾ bungalow — вілла.

значенію, як це говорилося в Старому Краю. На селі називали справедливо повітря чистим, а воно було в порівнанні до американського міського повітря райським. Навіть за містом не можна було дихати повними грудьми, як це бувало в Галичині. Хмари диму з міських фабрик неслися горою та затроювали милями цілу околицю своїм смородом спаленого камяного вугля, всяких хемічних кvasів, бензини тощо, отже між міським і підміським повітрям була мала ріжниця. Нашої галицької шовкової трави було не здигати на проході, а як хто сів на американській мураві то на його одінні лишалася чорна пляма від саджі. Листя на деревах і кущах і цілі дерева були обліплені чорною саджею з міських фабричних коминів.

Місто Пасайк мало тоді 60.000 мешканців, в тому 45.000 самих робітниць, що працювали в тутешніх ткацьких фабриках. Праця в тих фабриках була легша чим у тяжкому промислі, але її слабше платна. А робітники воліли тяжче працювати та більше заробляти, а працю в легкому промислі лишали жінкам. Всякого народу були ткалі в Пасайку; найбільше здається було німецьких, але її українських не мало. Сюди їх сходилися усі женихи з цілої Америки. Хто з холостяків хотів оженитися, а не мав у своєму місті дівчини, того висилали приятелі до Пасайку. „Там вибереш, яку сам схочеш, є в чому вибирати!“

І дійсно було в чому вибирати. Не знаю, як дівчата других народів, але про українських робітниць можу щиро сказати, що вони не ріжнилися нічим від працьовитих пчілок. Заробітня плата ткаль була невелика, бо за 10 годин праці 0.80—1.00 дол., а всетаки кожда з них потрафила собі наскладати парусот або пару тисяч доларів. Із 24 дол. місячного заробітку мусила така бідна робітниця заплатити собі станцію, вратися і жити. Щоби як найменше видавати на станцію жило їх 5—10 в одній кімнаті. Тому за помешкання платила 1— $1\frac{1}{2}$ дол. Вбиралася дуже скромно, капелюхів не носила. Вбраниня шила собі сама з матерії, що дісталася з ткальні дуже тано. На харч видавала дуже мало її не хотілося вірити, що ця доросла людина, що працює цілий день може виживитися за пару центів. Купували собі на спілку бушель яблок (25 кг.), хліба її трохи кави. Так жили та гроши тулили.

Не один робітник поїхав до Пасайку без цента, а вертав із жінкою і кількома сотками доларів. Про западливість пасайських дівчат знали по всій Америці. Знали про це її ріжні легкодухи та дурні світи. Були випадки, що такі вибиралися до Пасайку, вишукували собі грошевиту дівчину та так довго крутили її голову, аж вимантили від неї останній цент, а тоді перед самим слюбом утікали. І так неодна легковірна та дурна дівчина стратила через бéзовіного гультая цілий свій довголітній дорібок.

Всі наші пасайські дівчата походили з Лемківщини й Угорщини. Не було випадку, щоби котрась з них не належала до котроїсь з місцевих парохій і не відбувалася церквою приписаних обовязків в християнської дівчини. Моральність цих дівчат була велика. Найбільше, на що позволила собі така дівчина, був парохіяльний баль. Та її туди

йшла вона зі своєю посестрою або газдинею. Багато дівчат, що приїхали до Америки неписьменні виучувалися скоро читати та писати, та до року на велике здивування своїх батьків писали до них листи.

**

Єп. Ортінський призначив мене на гр. кат. організатора в Пасайку 16. VII. 1909. р. Я спакував свої речі до старого купленого ще в Галичині деревляного куфра, добре погаратаного та понищеного дорогою до Америки та по трьох парохіях в Америці, та виїхав зі Скрентону. Дорога до Пасайку провадила через Нью Йорк. По дорозі я снував пляни, як то я сам вироблю собі свою парохію з людей „твердої“ віри, сильного характеру та гарячо привязаних до своєї Церкви. Гадав зорганізувати парохію на свій лад і дати їй твердий фундамент опертий на вірі та моралі. Я тішився наперід, що не робітники зорганізують мені парохію на своє копито, для своєї вигоди чи користі, як це було в Скрентоні, але я сам на славу Божу, на втіху українсько-католицької Церкви та на користь своїх братів робітників-емігрантів. Про ніякі труднощі я не думав. Я вірив, що при Божій помочі та сильшій волі може чоловік доконати неодного великого діла. Ну, ѿ амбіція, що її не хибувало мені, була наче погоничем у цих важких моїх замислах.

Я не зчувся, коли опинився вже в Нью Йорку. Розвідався ломаною англійчиною, куди дістatisя мені до Пасайку та сів у підземну залізницю, що попід ріку Гадзон перевозить денно тисячі народу з Нью Йорку до Джерзі Сіті. Ізда тунелем попід ріку навіяла на душу такого смертельника галичанина, яким був я сам, якесь приkre та трівожне вражіння. Я забув про місію, організацію нової парохії, про всі свої пляни, і натомість прийшла гадка: „ануж тунель завалиться під тягарем маси води, заломиться і вода залле тунель з усіми тими, що відважилися робити „спацери“ попід воду!“ Але ті, що їхали зі мною не думали так як я. Одні весело розмовляли, жартували, сміялися. Дехто підсвистував, інший вичитував захланно новинки з великого часопису. Водночас поїзд мчався мов стріла освітленою, задушливою і дихаючою вогкістю норою, гудів несамовито та час до часу давав знати свистом, що люди вкралися в саме нутро матери-землиці та тішаться побідою свого сприту та розуму. Мені дивно стало чому люди не заховуються так поважно, як я. Але це була перша моя їзда тунелем під водою. Пізніше кілька разів переїзджав я тою самою небезпечною дорогою і так само був байдужий, як і другі Американці.

В Пасайку я заїхав до робітника Костя Петрика на передмістю Кліфтон. Наши емігранти не пхалися мешкати в місті, але шукали собі помешкання на далеких таних передмістях. І мій господар і церковний урядник Петрик по приїзді до Америки оженився, доробився трохи гроша, побудував собі на Кліфтоні хатину та жив зі своєю жінкою і двома малими синками, як на американського українського емігранта робітника досить вигідно та щасливо. Його вигідне помешкання призначено мені на тимчасову станцію.

На Кліфтоні жило наших пятнадцять родин і пятнадцять са-

могних. Всі вони були лемки, посвоячені та покумані поміж собою. Майже всі належали до одного братства св. Миколая при колишній гр. кат., а нині схизматицькій церкві св. ап. Петра та Павла. Між ними був лише один інтелігентніший: Іван Шафран. Вів не працював як другі у фабриці, але в місцевому банку. Мав невеличку платню, але чисту роботу. Інші його краяни були неграмотні та ледве кількох з них уміло читати „друковане“. Іван Шафран був з усіх найчесніший і найінтелігентніший. Він ніколи не говорив дурниць, як це робили другі його краяни на парохіяльних мітінгах. Коли забирає слово видно було, що не говорив того, що принесла йому слина на язик. Він перше розважував і передумував і забирає голос щойно тоді, коли бачив, що його рада може придатися. Та й тоді говорив зі застереженням: „мені так здається, а Ви панове, судіть чи воно вийде на добро церкви й громаді“.

Крім Шафрана був між моїми новими парохіянами ще один молодий, поважний і мислячий чоловік: Афтаназ Газдайка. З його лиця пробивалась інтелігенція, з бесіди, з поведення повага понад свій вік. Само собою розуміється, що оба Шафран і Газдайко увійшли до парохіяльного комітету та були мені у моїй праці та турботах великою поміччю. Якщо в комітеті було би ще хоть двох таких людей, творення нової церковної громади пішло би було багато легше, як воно було в дійсності. Другі члени церковного комітету не були з натури злими. Але при своїй темноті, простоті та легковірності показалися найбільшою колодою в організації. Треба додати ще одну хибу, що випливала з темноти: хлопську амбіцію — стати за всяку ціну старшим церковним урядником. Для гонору посвятить наш чоловік усе, щоби лише добитися уряду. Таким невольним пакосником у нашому церковному комітеті був Іван Хованець. Він був гарячого темпераменту, нетерпеливий і любив чогонебудь загніватися. Він хотів уходити за наймудрішого зі всіх кураторів. Але нераз пальнув таку дурницю на засіданні комітету, що всі реготалися з нього. Тоді Хованець мінився зі злости. На Хованця дивилися і другі нетямущі та старалися показати, що й вони немало світа бачили. Таких всезнайків мав я у своєму комітеті на 6 членів аж 4.

Зпоміж тих світових бувальців, всезнайків вибився на перше місце Олександер Пеляк. Не ходив, так як другі на роботу до фабрики, мовляв фабрика не для нього. Зате волів стояти за шинквасом в одного жида, продавати віску¹⁾, пиво, провадити з костомерами²⁾ політику, хвалити або ганити американські політичні партії, сенаторів, а навіть часом зачіпти президента Зединених Держав. Одним словом провадити високу політику й удавати всевідучого. Коли зайдеш до коршми його краяни, куми та приятелі, то політици, але вже своїй рідній, парохіяльній не було кінця. Побідником в цих парохіяльних диспутах виходив усе сам бартендер³⁾ і мій церковний куратор в одній особі.

¹⁾ whisky — горілка.

²⁾ customer — гість.

³⁾ board tender — шинкар.

Заки підемо на перший парохіяльний мітінг, затримаю Тебе, дорогий читачу, трохи на моїм комірнім. Хата Петрика стояла в долині між двома невеличкими горбками, фронтом до болотнистої дороги. За погоди дорога була покрита грубою верствою американського ріжнокольорового пороху, змішаного з кусниками паперу, американських часописів, пушками від консервів, пляшками, старими черевиками та Бог знає якими відпадками. За кождим автом підносилися в повітрі хмари сивого гризучого в горлі пилу. Ці хмари налітали що кілька хвилин хатину Петрика, то знову вона купалася в проміннях палкого сонця.

Але ті, що в тій хатині мешкали, належали до хоч небагатих, але на кождий випадок щасливих людей. Петрик був тихий і працьовитий чоловік. По роботі він приходив просто до дому й не повертаєв як інші робітники до салуну, щоби прополоскати собі горло від фабричних чи майнерських порохів. Петрик біг до дому так, що здавалося, що хтось за ним гнав, бо знов вже наперед, що там чекає на нього малий Петруньо, білявий кучерявий, п'ятьлітній синок. Він зараз на порозі вискачував на зігнуту татову шию і мов на коні відждав у хату. Чекав Петрика ще і другий не менше милий його серцю синок, старший дещо, бо вже ходив до захоронки (Кіндер Гарден).

Але Петрик мав ще когось, що притягав його до дому мов магнес. Цим третім була невеличка, румяна, щебетлива його жіночка. Вона була добра жінка, мама і газдиня, про що знали всі сусіди, а вже найліпше сам Петрик. З них була пара як рідко; обое працьовите, запопадливі, ощадні, побожні та тихі, мов ангели. Тому скоро доробилися свого власного кутника, хоч лише девять років тому були подружені. Їх куми працювали в Америці давно, але всетаки мешкали в комірнім, давали свій тяжко запрацьований гріш чужим людям за гомешкання. Тимчасом Петрик платив тими грішми довг, який мав ще на хаті. На цей довг мав іще чинш з кімнати, що їх піднаймали Петрики своїм краянкам, ткацьким робітницям. Так їхня хатина сама за себе сплачувала рати т. зв. моргичу⁴⁾.

В піртері домика була кухня й одна кімната. Її відступили Петрики мені та за два перші місяці не брали ніякого чиншу від громади, бо не було звідки. На поверхі було дві кімнати. В одній спала Петрикова зі своїми синами соколиками, в другій мешкали комірниці. Петрик спав у кухні. Моя кімната мала двоє дверей. Одні зі сіней, другі від кухні. Двері від кухні заставили господарі шафою, щоби діти не лазили до мене та не перешкоджали мені в роботі. В кімнаті було ліжко, столик і три крісла — все, що місіонареві найконечніше потрібне. І так моя кімната була за спальню, ідалню і канцелярію для приняття гостей, читання і місіонарської праці. Вечером заходили до мене часто мої куратори, випитували, що я робив вдень, хто був у мене, чи не зголосився який свіжий парохіянин або чи не приніс хто колекти чи іншої жертви. Вони випитували не тому, щоби мене контролювати та мої доходи рахувати. До того не було найменшої при-

⁴⁾ mortgage — гіпотечний довг.

чини, ані потреби. Мої парохіяни мешкали один недалеко другого, знали де хто захворів або не пішов до роботи або котрого вигнали з роботи, знали теж і такі дрібниці, що котра жінка варила того дня, пироги чи голубці. Але їм було цікаво знати чи їх парохія буде колись такою парохією, як та, котру лишили або як та в Нью Йорку, Джерзі Сіті чи яка інша. Тому любо було їм довідатися чи не приступив хто новий до парохії.

Зразу я радо витав своїх нечисленних парохіян, розмовляв з ними нераз довго віч. Але згодом стали вони мені докучати. Чи треба чи не треба тягнувся один за другим, забирає мені дорогий час. Балакали про свою „бандурку“ (бараболю) у Старому Краю, про вівці їх усякі господарські гаразди. Оповідали про свого батька, колись, газду на все село, що згодом зліцитували його Жиди, а діти розбрілися по наймах, на службу на угорський бік або виїхали до Америки. Зразу з увагою слухав ті оповідання моїх духовних дітей і синів марнотравних батьків. Але відтак стало мені забагато тих оповідань, тим більше, що декотрі з моїх розжалоблених сегенів-бідачисків нічим не ріжились від своїх батьків і так само пропивали свою кривавицю, правда не в коршмі, а салунах. Бувало й таке, що мої парохіяни забули мене, забавилися в кліфтонського салуніста Коса, чи перешкодила їм плюта. Але й тоді не мав я спокою, бо „гора“ ходила ходором. Дівчата в слотливі дні не виходили ніде з візитою або на прохід, а лишалися дома, виправляли голосні жарти, крики та сміхи або заводили собі танці. Так то на моїй пасайській місії було все гамірно. Але годі було мені відібрести дівчатам право на забаву. Вони зтужились, збанувалися за своїми батьками, рідною хатою і селом, і сміхи та жарти було одиноке, що вони могли мати на чужині. Я це розумів, бо й на мене находили в Америці хвилі розпуки.

9. ТЯЖКИЙ ПОЧАТОК.

Зараз першої неділі, коли пішла поголоска по місті, що зявився якийсь „старий“ місіонар і закладає нову гр. кат. парохію, занепокоїлися гр. кат. угроруський парох і схизматицький. Перший тому, що йому бізнес псувався, другий з ненависти до „українчиків папиштаків“. Водночас посипалися з проповідниць замісьць проповіді лайки на „пройдисвіта, цигана, ошуканця, баламута, бома або батяра та всяку іншу сволоч“. Тим усім мав бути я. Чому лаяв мене російський батюшка, було всім ясне, але чому гр. кат. угроруський священик зневажав публично в церкві свого брата по Христі, годі збегнути.

Виклиняння мене з проповідниці та представлювання мене христеному народові мало свій наслідок. На вулицях Пасайку зглядалися на мене як на дивовижу. Люди думали, що я справді якийсь пройдисвіт-мантій, приблукався збаламутити їх, узбирати трохи долярів і дати ногам знати. В Америці таке бувало. Не один ошуканець зявлявся там де жили наші емігранти, а не мали священика та робив на цьому незлій інтерес. Такий філют обертав свій ковнірець передом на зад вишукував на кольонії впливових робітників, представлявся за

священика, винаймав салю, сповідав і стягав гроші за сповідь і за Служби Божі, але по сповіді, без відправи Служби Божої, без запри- чащення висповіданих зникав, аж порохи за ним курилися. Тому пасайські емігранти скоро почули з проповідниць, що зявився такий баламут, стереглися мене й не дуже довіряли, що мене прислав еп. Ор- тинський, лише дивилися що то з того буде. Кпили собі з тих людей, що мені вірили, перестерігали їх, щоби не давали грошей, бо на- левно пропадуть.

Мені було і страшно і прикро, що я взявся до такого великого діла, але пригадав собі народню пословицю: „пси брешуть, коли їдемо“ — значить треба їхати, хай пси брешуть — і став їхати. Зараз першої неділі постановив відслужити Службу Божу. Салю вже мали замовлену в Поляка салуніста Коса. Він мешкав межа в межу з моїм господарем. Мав свій дім, де провадив коршму, а крім того займався будуванням домів для наших емігрантів. Але він був такий самий будівничий, як з мене астроном. Він довідувався між людьми в коршмі, хто має будівляну парцелю, годився з ним будувати мешканський дім, удавав будівничого, але насправді віддавав будову справжньому будівничому, а собі брав баришівне. Так дороблявся маєтку.

Коли Кос почув, що лемки стали собі організувати парохію став відразу їх найбільшим приятелем і дорадником, малощо не рідним татом. Зараз біля дому Петрика мав Кос парцелю і на ній будував галю на танці. Не з любові до Бога, своїх сусідів, а моїх парохіян і в надії не на Царство Небесне, але на туземні добра, що усміхалися йому від лемків, відступив їм салю на відправи, аж прийдуть до своєї святині. За винаймлення салі на Службу Божу платилося 10—15 дол. Але Кос не брав за це ні цента, лише рахував на дохід з горілки, що її виплють по Службі Божій. І так Кос виріс в очах наших сердечних людей на великого добродія і приятеля.

Легко відправити Службу Божу як є в чім. Але тут не було ні фелона, ні епітрахилля, ні чаши, ні вина, ні служебника, ні вівтаря, ні обруса. Ризи позичив собі в о. Улицького, пароха церкви св. Петра та Павла в Джерзі Сіті. Звідтам добув стареньку кадильницю і маленький служебник. Стареньку чашу прислав владика з Філадельфії, а свічки та ліхтарі принесли люди. За церкву мала бути саля, де до пізної ночі танцювали, пиячили та курили, а на другий день мішалося кадило з горівчаним сопухом, чадом і смородом цигар і цигаретів. Але так воно водилося в Америці.

Ще хибувало одного. Треба було роздобути ще хочби якогось піддячого, бо про правдивого дяка не було що й думати. Таких було в Америці мало, й сиділи вони при добрих парохіях. В Пасайку безробітного дяка чи піддячого не було, й це зажурило мене та моїх парохіян. Але один із них потішив нас, що він знає бувшого старокраєвого дяка Щербанюка, котрий не міг знайти собі дяківської посади в Америці та зараз не дякує, а робить на фабриці в Нью Йорку. Треба було його вишукати серед країнів, обіцяти йому пару долярів і спровадити на неділю до Пасайку.

Ніч перед першою Службою Божою в Пасайку я міг назвати

вірно „чорною ніччю“. Таку першу ніч мав я перед першим виїздом до міста Дрогобича, до школи, другу перед матурою, третю перед своїм вінчанням і четверту 17 літ тому перед моєю першою Службою Божою. І ось була пята найчорніша та найнеспокійніша ніч. Цілий рій думок навис над моєю головою. Раз ставало мені моторошно та лячно, то знов десь далеко блімнуло полумячко надії, то знов опадав я пригноблений. Кождий перший виступ серед нових людей лишає незатерте вражіння. Але тут ходило не лише про вражіння моїх парохіян, а й про вражіння ворогів і відступників, що не бажали добра новій церковній організації. Що скажуть усі вони на випадок невдачі? Всяка невдача моя і моїх парохіян, означала водночас невдачу єпископа, цілої гр.-кат. дієцезії, а великий тріумф російської схизми!

Такі припущення мучили мене цілісеньку ніч. Пішов пізно спати, але заснути ані суди Боже. Перевертається з одного боку на другий, примикає очі, старався забути на страшне завтра. Відривав свої гадки від Пасайку, від нової організації парохії, старався полетіти думкою в давноминулі, в часи пастушка гусей, худоби, в часи шкільної лавки, душпастирювання в Старому Краю. Але за кождим разом виходив побіджений, думки реальної дійсності силою випихали мої спогади, впивалися в мозок і зробили мене своїм рабом. Я вставав, курив цигаретку за цигареткою, аж язик задубів. Аж десь коло пятої години прижмурив утомлені повіки та заснув коротким, але кріпким сном.

О шестій годині я ходив уже по виноградовій алеї там і назад. Думав зажурену думку та глипав від часу до часу в сторону міста, чи не вертав післанець з дяком. До 10-ої години ще було досить часу, але хто непевний тому хвилі стають годинами, а години довгими старорокраївими милями. О 9-ій годині розяснилося мое насуплене чоло. Я побачив уже здалека післанця, а з ним якогось чужого чоловіка.

„Вже і дяк є“ сказав післанець. „Слава Богу! будемо правити Службу Божу“ крикнув я голосно з великої радості.

В хаті моого господаря зачався живий рух. Хтось побіг за ключем від галі. Мій газда з другими сусідами пірвали столик з моєї кімнати та потащили до галі. Господиня метнулася до свого куфра, щоби пошукати чистий обрус на провізоричний престіл, себто на свій власний стіл. Стіл уставили на сцені, накрили білим обруском і поставили на ньому два малі ліхтарі з малими свічками. Я витягнув з валізи стареньку чашу та ризи, поклав на кріслі біля віттаря і став приготовлятися до Служби Божої.

Але хоч десята година вже доходила, людей було кілька. Та й не було чого дивуватися. Люди мали де піти на Службу Божу. Було аж три церкви в місті, великі, багаті та ясні. Чого ж було йти до галі призначеної на танці, робити з Бога хулу, а зі себе посміховиско? Я єбирається і крадькома зиркав на вход до галі чи не йдуть люди, але замісць людей зібралася досить спора громада американських дітей-уличників і заглядала до галі. Їх регіт і сміх доходив до моїх ушей і дряпав по серці мов цвяхом по склі. Мені стала перед очима старокраєва церква. За серце стиснув непереможний жаль й очі набігли каплями пекучих сліз. Га! подумав я собі, я місіонар, маю зробити свій

місіонарський обовязок, а решту здати на волю Того, що вибрав і пі-
слав мене в ті сторони „заховати та робити те, що Він приказав!“ Став співати Службу Божу. Коли на „Мир всім“ обернувся до „на-
роду“ побачив, що того народа була дуже маленька горстка, бо кромі
організаторів кілька жінок і дітей. Служба Божа скінчилася. Таца
принесла 1.50 дол., отже треба було доложити 50 центів, щоби звер-
нути дякові кошти дороги.

Так минула перша неділя, та дала мені передсмак на майбутні
неділі й організацію парохії в Пасайку.

10. ХОДЖЕННЯ ПО МУКАМ.

Бога взвивай. та рук прикладай.

Народна пословиця.

По цій Службі Божій мое життя було затроене. Ходив, думав,
журився і став тратити надію. Вже збирала мене охота, стрясти по-
рох зі своїх черевиків, спакувати манатки та кинути гостинний Па-
сайк. Але що подумає собі єпископ, що погадають собі люди, що ска-
жуть ті, що з проповідниць лаяли мене дурисвітом? Єпископ буде
мати мене за тхора, а не місіонара, парохіяни за простого наживника,
а не за Божого слугу, а вороги моєї Церкви та народу будуть рего-
татися і показувати пальцями на „гуніятів“, глумитися і дороги не да-
дуть спокійно перейти. Тоді пригадалися мені слова Спасителя: „І це
я з вами буду по всі дні до кінця віка“. В мене вступив бадьюний дух
і я набрав енергії, що мене була опустила та завзявлася за всяку ціну
діпняти свого. „Да будет воля Твоя!“ подумав собі та скликав моїх
організаторів на мітінг.

На мітінгу ухвалено скликати до двох неділь парохіяльні консти-
тууючі збори. На ці збори зобовязався кождий приклікати всіх своїх
кумів, сватів і приятелів, чоловіків, жінок і дівчат. Ці останні були
найкращим матеріалом для організації парохії. Були релігійні, не
вередливі як чоловіки, але спокійні, послушні та на всякий заклик
услужні. Тих кілька дівчат, що були у Петрика на станції, попросив,
щоби кинулися поміж своїх краянок і товаришок, що перешли до
схизматиків і запросили їх до себе на збори. Треба було зробити
поміж людьми рух, заінтересувати всіх і прихильників і ворогів орга-
нізацією парохії. Сам я постановив піти по дальших підміських око-
лицях, кольоніях, де мешкали наші люди, показатися їм на очі, пого-
ворити з ними, розказати в чому річ та заохотити прийти на збори.
Агітація йшла на всі боки. Кождий з тої малої горстки людей, що хо-
тіла мати свою „галицьку“ церкву розшибався поміж своїми краянами,
агітував, намовляв, захваливав, як лише міг і вмів.

Я поїхав до Патерсону, віддаленого 5. км. від Пасайку, де меш-
кало 15 наших галицьких родин. Треба було їх наклонити, щоби при-
ступили до нової парохії, бо в Патерсоні не було ні церкви, ні свяще-
ника. З агітацією можна було ходити лише по 6. год. вечером, бо
тоді робітники вертали до дому. Вони якраз милися, вечеряли або
заспочивали. Робітники приходили з фабрик чи майнів чорні, за-

смальцовани, вкриті брудом від ніг до голови, виснажені зі сил, ледве дихали. Вісім- чи десять-годинна праця в фабриці була для нашого народа, непривичного до фабричної праці, вбійча. Задушливе, переволнене порохами та димом і пересичене вбійчим смородом ріжких хемічних квасів повітря відбирало робітниківі віддих, валило його з ніг. запирало в ньому дух і робило його нервовим, недобрим, навіть лютим. Наш емігрант не був звичний до такої праці. В Старому Краю працював на полі, де повітря чисте, вітрець, хоч нераз і зимний, та не висмоктував румянців з його лица, як це робило трійливе фабричне повітря, що мов пявка висисало з тіла живу кров і лишало ма її місці жовту краску.

Не раз і таке бувало, що рідна жінка була причиною лихого настрою свого чоловіка. До його терпкого життя доливала вона немаложовчі. Були такі жінки, що про своїх чоловіків дбали, як про торішній сніг. Змучений, обсмарований і голодний робітник заставав у хаті бруд, зимно та непривітно. Жіночка стратила пів днини на сплітках з кумошками, пів днини колисалася на т. зв. „ракічер“¹) та про господарство не дбала. Замурзаному та заболоченому робітникові не було чим обмитися, не було в хаті гарячої води, ні теплої страви. А ту ще до того всього приходить у хату священик за долярами на церкву!

І так не раз я заставав господаря у найкваснішому гуморі, злого на жінку й діти. Він ще більше лютився, коли почув, що священик прийшов його намовляти вступити до нової парохії, а удержання парохії в Америці потребувало гроша. При таких відвідинах місіонарі мусів не лише мати людське серце, але й перенестися в положення робітника, зрозуміти його душу. Стан душі такого робітника був ніжніший павутиння. Не дай Боже було задряпнути його яким необачним словом, невмісним жартом, чи приказуючим голосом наставника. Тоді хоч втікай з хати. Треба було не раз вислухати терпке слово, нарікання на здирство, „здекуцію“, що запала йому глибоко, ще з часів старої Австрії при стяганні податків.

Наші люди були поденеровані зміною своєї батьківщини та способу давнього старокраєвого життя на американське. Годі було впізнати тих колись лагідних, спокійних і розважливих людей. У фабриці докучали нашему робітникові боси²). Найприкріші з них були Італіяни та наші старокраєві сусіди. Зате наші робітники хвалили собі наставників Німців, Айришів і Американців-уроженців. Італіяни не любили не лише наших робітників. Вони були захланні самолюбі та не любили, щоби хтось із неіталійців упихався між них до роботи. Такому не давали так довго спокою, аж змусили покинути роботу, а тоді на його місце ставав свій, Італіян. Також наставники з наших старокраєвих сусідів старалися вийти нашого робітника, а на його місце дати свого „зъомка“. Так наш робітник мусів нераз покидати легку, чисту та добре платну роботу й шукати другої, може тяжкої, поганої і лихо платної. Але заки покинув працю вислухував крин і ла-

¹⁾ rockingchair — крісло-гойдак.

²⁾ boss — майстер.

йок босів. Робітник кипів у середині, але свою злість виливав не на босові, а на своїй жінці, дітях, своєму священикові, а навіть єпископові.

Жінка такого подражненого у фабриці робітника не сміла йому звернути уваги, щоби витер собі ноги та не наносив до руму³⁾) болота на свіжо вмиту підлогу. Чоловік виляяний у фабриці, ледви що прийшов до себе, а вже чув свіжі докори. Йому здавалося, що його власна жінка стала для нього в Америці таким самим ворогом, як той бос. Він відгризався гостро, бо чувся своїм босом-паном у своїй власній хаті та хотів це показати жінці. А котрий робітник попивав, того нерви рвалися скорше. Коли він по повороті з роботи заставав у хаті священика впадав у лютъ. Зразу відворкував під носом, а коли довідався, що то свій священик ставав сміливіший, резолютніший і мудріший. А коли такий робітник зірвав всякі зносили з Богом і вважав церкву за попівську „шапу“⁴⁾ тоді священик не мав чого шукати в хаті. Щоби не почути ще чого більше, отрясав порох зі своїх сапог і виходив шукати собі лішої місіонарської долі.

Мені треба було походити по Патерсоні, великому гарному місті, повишукувати своїх людей і запросити їх до божої спілки, себто до організування своєї рідної церкви та парохії в Пасайку. Вони й так не мали на місці своєї церкви, бо було їх мало. Потім я мав перейти місто Сінгаг. Наші люди по малих кольоніях без церкви та священика були багато моральніші та ліпші від тих по великих містах, де були вже зорганізовані парохії, всякого роду товариства та братства. Тому то я назбирав у Патерсоні та Сінгаг коло 30 родин і 15 сімітників і ще 30 долярів жертв на будову нової церкви. В мене вступив новий дух, прийшла охота до організації. Взялася десь і енергія. Мені розяснилося в душі, зі серця усунувся сумнів, вступила надія і я відродився.

Тимчасом зближався перший мітінг. Треба було перейтися і по самому Пасайку, заглянути до давніх знакомих парохіян. Треба було відвідати й тих, що їх можна було навернути, щоби хвалили Бога в своїй рідній, а не московській церкві. Ale як це зробити? В Пасайку знали мене не як місіонара та чесного робітника Христового, але як найгіршого шубравця і дурисвіта, бо таким описали мене з проповідниць угоруський грекокат. священик і схизматицький батюшка. Ale як кажуть „коли вже заліз до коша, так мусиш бути грибом“ — не треба було їхати до Америки на місіонара. I я пішов по Пасайку збирати гроші й агітувати.

До 30-го липня було досить часу, щоби приготувитися до першого мітінгу. За два дні обійшов є Патерсон і Сінгаг, познакомився з людьми. Були між ними такі, що належали до угоруської або до схизматицької церкви, але їх були такі, що не належали до жадної церкви, роками не сповідалися і забули як виглядає священик. В Пасайку могли рекрутуватися мої парохіяни головним чином із ткацьких робітниць. Вони становили найбільше відданий матеріал по цих

³⁾ room — кімната.

⁴⁾ shop — варстив, інтерес.

церквах, що до них належали. Треба було лише опанувати жіночий світ, а розвиток парохії був забезпечений. Як усюди так і в Америці жіноцтво було побожніше та до церкви прихильніше, ніж мушчини. А вже коли знайшлася між жіноцтвом загоріла приклонниця якої ідеї, то з нею не було що ставати до бесіди, а тим менше переконувати її і збивати її погляди. В Пасайку були загорілі приклонниці „недільмої Росії і царєславної віри“. Йдучи між ткаль я мусів числитися з тим і приготуватися на всякий випадок.

Самому пускатися поміж наших емігрантів вербувати свіжих парохіян було дуже непорадно. Неможливо було ходити самому по хатах незнаного мені чужого міста. Я не мав поняття, де хто з наших емігрантів, прихильних або ворожих моїй місії, мешкає. Ale непорадно було би брати собі за провідника, кого небудь хто підліз під руку, хочби він знову найліпше, де хто з наших людей мешкає. Треба було розглянутися за таким провідником, який потрафив би на випадок якої напасти оборонити чоловіка або заопікуватися і покликати до побитого лікаря. А це могло легко статися, бо ж я мусів обертатися й агітувати серед загоріліх кацапів. Вони могли мене побити в темному коридорі або темній улиці, так як їх улюбленим кличем було: „бий українчика-мазепинчика, де лише зустрінеш, але відразу по голові, щоби довго не мучився“. А я якраз був українчиком-мазепинцем, організатором зненавидженої української грекокатолицької церкви.

Треба було шукати собі такого провідника, що своєю приявністю бодай міг злагодити ненависть до мене Українця, грекокатолицького священика. Мій газда Петрик міг бути тим, що притупив би атаки якого „твердого“ брата во Христі. Він мав багато приятелів, краянів, кумів і сватів серед парохіян церкви, що недавно перейшли на схизму. Їх я мусів агітувати. Ale неодин з них хочби найзавзятіший „твердий“ мусів придусити в собі ненависть до мене „українчика“, бо не хотів робити „троблів“⁵⁾ своєму краюнові, сватові чи кумові, що мені товаришив.

На другого провідника вибрал я собі знаного і поважаного всіми лемківськими емігрантами Івана Шафрана, банкового писаря. Наші емігранти католики та православні, зависімі та независимі, Українцями до таких банків, де був хоч один урядник або бодай писар Славянин або Жид, що з ним можна було розмовитися, порадитися. Таким власне був Шафран і його поважали директори банку не зважаючи, що в тому банку він був малим урядником, а поважали, бо знали, що йому завдячуєть велику клієнтелю слов'янських емігрантів. З другої сторони поважали його слов'янські вкладчики того банку, як „свого“ дорадника, мали до нього довір'я і до банку, що в ньому працювали. Через вкладки слов'янських емігрантів банк ріс і розвивався, а наш громадянин мав сталу, чисту та безпечну від усіх випадків працю. Шафрана знали всі свої і чужі. До нього зверталися всі наші емігранти католики та православні, засиміві та независимі, Українці та кацапи. Він помог вже неодному вложити до банку гроші або післати до Старого Краю, чи купити корабельну карту для своїків.

⁵⁾ trouble — клопіт.

Такого чоловіка вибрав я собі на провідника. Я був певний, що він запровадить мене до кожного свого знакомого та ніхто з його знакомих не відважиться показати нам двері.

Так у трійку ми пустилися списувати свіжих парохіян і збирати колектиу на нову гр.-кат. церкву. Вступили ми до першої, як запевнили мене мої провідники, доброї на „початок“ хати. В хаті було щось 8 дівчат-робітниць. Мої провідники стали випитуватися дівчат, як там іде тепер в їх „шапі“ робота. Один питав своєї знакомої краянки, чи не писав хто цього тижня з Маластова, другий розвідувався в іншої дівчини, чи її рідні дістали грошу посилик у вислану тому місяць через банк. По хаті повіяло якимсь душевним теплом. Поплила розмова про Старий Край, про тих, що проживали на другому боці широкого та глибокого Океану. Але про це, чого ми загостили до них не згадував ще ніхто ні одним словом. Про це мав говорити не хто інший, лише чужий, незнаний мешканцям тої хати священик. Розмова дівчат з моїми провідниками дала й мені нагоду зачати розмову. Не надумуючися, я запитав хто є тепер у Маластові священиком, чи той сам, що був три роки тому. Я не знав хто був парохом у Маластові, але хотів показати дівчатам, що я заінтересований їх селом. Дівчата стали щось шептати між собою і кидати на мене цікавим оком. По хвилі одна з них запитала мене, чи не був я в них п'ять літ тому на празнику з проповіддю, бо вона такого священика чула в Маластові як говорив „файнє казанє“. Хоч я ніколи не був у Маластові, то використав цю подібність священика до мене. І став я говорити про Маластів, про наші празники в „Маластові“, про лемківські звичаї-обичаї. Так нам минуло пів години. Коли вже дівчата були захоплені солодкими споминами про своє рідне та найдорожче я представився їм як свіжий священик. Розповів, що організую нову парохію, таку саму як у Маластові й закликую їх приступити до тої парохії, де вже належать їх краяні. Дівчата радо згодилися, зложили зараз 25 долярів на будову церкви й обіцяли прийти на другу неділю на Службу Божу до нашої церкви. В мене вступив новий дух і я байдоро пішов дальше.

Ми вступили до другого дому, що в ньому жило на станції 10 дівчат-робітниць. Ледви попросив я їх о ласкаві жертви на будову нової церкви на Кліфтоні, аж тут вискочила відкіс з кута кімнати, з-пода других дівчат росла, заживна та „гузарська“ своїм виглядом, робітниця-дівка. Вона зараз приступила до меце мов австрійський офіцер і заговорила більше приказуючим чим питаючим тоном:

„На ту папіштацьку-українську?! О!, ні, ані цента не дам! Ми всі тут православні, русскі, маємо свою russkую церкву, а другої церкви тут у Пасайку не потрібно!“

Всі мої переконування і персвазії на ніщо не здалися. Завзята приклонниця рускості та російського православя, не то, що не далася переконати, але ще й мене й моїх провідників змагалася на своє перевести. Видно що „в грісіх зачата була та в грісіх родила її маті“. Вийшла вже з дому, зі своєї парохії на Лемківщині твердою, а в Америці всякі отци Крохмальні та батюшки, вже таки зі самої Россії, доправили так, що хто знає, чи й по смерти змякне. Але всетаки вечір не

був страчений. Додому приніс понад 100 дол. жертв і приєднав кілька родин і кілька самітних-дівчат до своєї парохії.

11. ПЕРЕД БУДОВОЮ ЦЕРКВИ.

Ліпше двадцять разів з мудрим загубити,
ніж раз з дурним найти.

Народня приповідка.

30. VII. 1910 відбувся перший парохіяльний мітінг. На ньому вибрано церковних урядників. Заступником предсідника, себто мене, вибрано чоловіка зі всіх „найсимпатичнішого“ та для всіх найлюбішого Івана Пеляка. Тут знайшла своє примінення приказка: „чия горілка на столі, того правда на селі“. Всі були за тим, щоби не хто інший, а лише Пеляк був заступником предсідника. І по волі народу сталося. Мій спротив не нашов у людей послуху. На заступника предсідника був би надавався дуже добре банковий урядник Шафран або молодий письменний робітник Газдайко. Але ті два молоді, енергійні та розумні не нашли у своїх громадян стільки довіря, що коршмар Пеляк.

Всі наради моїх церковних кураторів відбувалися в салуні, де шинкував Пеляк. Відтак приходили куратори вечером до мене та тевренили не раз такі нісенітниці, що хотілося сміятися і ще частіше плакати. Але щож було робити? Нарід сам мав керувати церковними справами, а він не мав найменшого поняття про них. Священик мав триматися того, що мітінг і куратори ухвалювали, бо мовляв народ платить колекту, утримує священика, дяка та церкву, тому й народ має рішаючий голос.

Страшно болюче було виконувати рішення, переведені не раз проти голосу досвідченого, інтелігентного та розуміючого справу чоловіка, яким був на еміграційній кольонії священик. І той священик видів, що ухвала кураторів грозила цілій громаді руїною, болів над нерозумом своїх упертих, зарозумілих і часто підюдженіх ворогом Церкви парохіян, але не міг нічого зарадити, хиба подякувати за хліб і сіль ійти на іншу парохію, щоби там же стрінуться з таким же ладом або шукати способності направити зло. Один тверезий голос поміж кураторами міг зробити багато доброго. На жаль здоровіших мозків наші люди не терпіли між собою. Вони воліли добиратись так, як на ярмарку добирає газда бички, щоби до себе пасували, мали оба такі самі ноги, роги, голови та чорні чи червоні латки, або коли оба були чорні таку саму зірку на чолі між рогами. Ради священика наші люди не радо слухали. Вони думали, що священик має виконувати ухвали урядників, що їх настановив народ, щоби провадити церковні діла. І розказували люди кураторам, а куратори священикові.

В балевій салі годі було дальше відправляти Служби Божі. Треба було постаратися про свою власну, правдиву церкву. А тут не було на це грошей, ні не було з кого стягнути їх, ні не було в кого по-зичити, бо парохіян була мала горстка. Але я не закладав рук. Кождого ранку виходив у цивільному вбранні на місто та шукав площі під бу-

дову церкви. Цивільному було легше купити площу. Йшло про те, щоби не знали, що купується площу під церкву, бо тоді дорого цінили би. Площу знайшов я в центрі міста при найгарнішій улиці Пасайку, улиці чистій, обсаджений деревами та без шинків. Отже площа дуже добре надавалася під Дім Божий і мала коштувати 2200 доларів. Мої парохіяни почувши це сплеснули в руки, погодилися на мій плян і щоби хтось не перебіг, рішили зараз на другий день завдаткувати купно. Але завдаткувати не було чим. В касі було лише 100 доларів і ми мусіли ще дозичити в моого господаря Петрика 100 доларів і завдаток дали 8. вересня. До місяця треба було сплатити решту ціни купна.

Малий клопіт зродив великий. Площа була завдаткована, але решту грошей дасть Бог. Ходження по хатах з колектовою не могло багато помогти. Все йшло на біжучі видатки, що їх мали ми немало. Час утікав вітром, день за днем минав і не вертав, а речинець заплати як смерть до конячого все ближче та ближче підходив. Але трапився між моїми парохіянами один чоловік Гриць Тимків, що держав у „матераці“ 950 дол. заощаджених, бо боявся, щоби вони не пропали в банку. Найшовся і другий такий парохіянин. Всі ми знали, що для них значать ці долари в „матерацах“ і ніхто не мав відваги просити в них позички для церкви, що її ще не було та не знати чи буде. Тому я запропонував обом грошевитим парохіянам, щоби вони позичили парохії гроши, а щоби були безпечно, я їх заінталював на площі, аж до сплачення їх довгу. Так ми добули 2000 дол., списали контракт і купили площу.

Треба було ще дістати гроші на будову церкви. Та позичити їх не було легко. Наш парохіянин Шафран обіцював добути їх у банку, де він працював. Але його директори були бізнесмени; не маючи гарантії, бо знали, що парохія не має маєтку, грошей не позичили. З клопоту виратував нас єп. Ортинський. Він обіцяв виробити пасайській парохії позичку 6000 дол. в одному з філадельфійських банків. Тепер я вже міг шукати архітекта.

Але американські архітекти не мали поняття про візантійський стиль, а наші люди конче хотіли, щоби їх церкви на еміграції були в такому самому стилі, що й в Старому Краю. Треба було дістати взір для американського архітектора. Колись мусіли наші місіонарі спроваджувати такі взори зі Старого Краю і згодом було кілька гарних наших церков у візантійському стилі в Америці, як прим. в Шамокіні або Джерзі Сіті. З них брали відтак взірці інші священики. Я взяв за взірець церкву в Джерзі Сіті.

Без диспут на мітінгах доручили мені парохіяни підшукати архітектора. З цим не було клопоту, бо архітект в Америці, як і всюди, мусів мати високошкільний дипльом і славу доброго фахівця, якщо хотів мати добру клієнтелю. Архітектів було в Америці небагато, і про тих, що були знали всі мешканці, що вони варті. Тому не треба було довго вибирати. Правда мої парохіяни доручили мені, щоби архітект не був дорогий, але це було без значіння. Всі американські

архітекти, як загалом усі фахівці були членами своїх „юній“¹⁾) і придергувалися твердо постанов тих юній. Такою постановою юній був звязаний кождий архітект, що до ціни. Вона була тверда: за плян, кошторис і нагляд над будовою брав архітект 3% від коштів будови, а ті кошти для нашої церкви, що мала бути деревляна, могли бути 12.000—15.000 зол. Я про це знов і заздалегідь попередив моїх парохіян, щоби не торгувались з архітектором, бо тим виставлять себе на сміх і докажуть, що не розуміються на справі. Так скінчилася справа з підшукуванням архітектора. Став ним п. Стронг, чоловік поважний, добрий і солідний фахівець. Його представив я моїм парохіям на мітінгу.

Зате справа з підшукуванням контрактора, себто будівничого пішла нашій парохії тяжче. Контракторів в Америці багато, та за цей „фах“, що не вимагав великих кваліфікацій і дипломів бралися ріжні люди, м. ін. багато пройдисвітів. Мої парохіяни кілька разів говорили, що будову церкви треба би віддати „знатому з чесноти будівничому“ коршмареві Косові. Він, мовляв, неодному побудував дім і з грішми за роботу чекав і рік і два, розуміється рахуючи собі за це 10%. Я знов, що Кос не є контрактором, але для бізнесу вишукує контракторів для гостей, що заходять до його коршми. Прийшла й справа контрактора на парохіяльний мітінг. Я попередив моїх парохіян, щоби були розважні, підшукали доброго контрактора, бо міська влада по скінченю будови церкви буде провірювати будову й якщо знайде яку ваду, то зачинить церкву та скаже направити, а ця направа буде коштувати. Але мое говорення на нічо не здалося. Один бесідник за другим підносив заслуги Коса, що він даром відступає свою галю на Богослуження, що дав 25 дол. на церкву і т. д. Я побачив, що з упertyми нічого не зроблю і тому перед парохіянами заслонився „приписом“, що наказує при важких будовах розписати конкурс і зі зголосів оферти вибрати такого будівничого, котрий відповідав би вимогам будівельного закону. Я рішучо заявив, що від цього не відступлю.

Мій рішучий виступ зробив пригноблююче вражіння. Настала гробова тишина і я сам не знов, що може з неї вийти, чи велика буря, чи ясна погода. По кількох хвилинах парохіяльний секретар, молодий грамотний робітник відозвався до зібраних.

„Отець духовний знають, що говорять і так має бути. Так було як будували словенський костел. Я це знаю з оповідання куратора словенської парохії, що з ним роблю в одній компанії. Я попираю внесення отця духовного та думаю, що всі погодяться, щоби отець виписали по англійських газетах оголошення, що пошукується контрактора. Хай чужинці знають, що пасайські руснаки будують собі церкву!“

Як би не було на засіданні того молодого робітника не знаю як би був скінчився мітінг.

Але моя побіда була лише хвилева, бо як люди кажуть: „чорт не спить, а лише часами причається, щоби відтак накоїти людям лиха“

¹⁾ Union — спілка.

з процентом". Я мучився зі стилізацією оголошення, думав де його дати, а тимчасом диявол потився над своїми плянами, як би вхопити моїх урядників у свої сіти. Ми дістали оферти від пяти контракторів: двох Німців, одного Шведа, одного Словака та Поляка, нашого „приятеля“ Коса. Ціни вагалися від 12.000—15.000 дол. Найвищу оферту дав Швед, знаний на весь Пасайк зі своєї солідності, найдешевшу наш пан Кос. На засіданню при розгляданню оферт перший взяв слово мій заступник Геляк. Він зачав з того, що ми руснаки народ бідний і не можемо собі позволити викидати одної чи двох тисяч долярів на панських дорогих контракторів і заявився за найтаншою офertoю пана Коса. Мені пішов мороз за спину, бо я знов, що й оферта й балакання Геляка були давно упляновані в коршмі Коса при чарці горілки. Я ужив усіх аргументів, щоби переконати людей про шкоду, що могла би вийти з приняттям цеї „найдешевшої“ оферти. Але це на ніщо не здалося. За офertoю Коса заявилося 10 парохіяльних урядників, а проти лише двох Газдайко та Шафран. Щож було робити й я мусів згодитися на законтрактовання Коса ще того самого вечора. Комітетові тішилися, що поставили на євоїм, а мене огортала розпуха, бо я прочував клопоти.

12. ЯК БУДУВАЛИ В АМЕРИЦІ ДЕРЕВЛЯНІ ЦЕРКВИ.

Для нас емігрантів був новітством американський спосіб будовання. Перше всього списували з контрактором угоду на папері, щоби бути забезпеченим на всякий випадок. В Америці ніхто не знав сентиментів, не оглядався на ніщо й коли робив бізнес хотів мати „чорне на білому“ — письменну угоду. Після цього контрактор скуповував матеріял, не конче на місці, але часто в далеких лісах, де матеріял навіть по оплаченні коштів транспорту був дешевший від матеріялу на місці. Як матеріял для деревляніх будівель уживали мягкого дерева соснини, ялини, оріхового чи каштанового дерева т. зв. „чеснат“¹⁾, дерева схожого на нашу липу т. зв. „мепел-трі“²⁾.

Будівельний матеріял це були ріжної грубости, ширини та довготи дошки та гранчасті три- чи чотири- а до більших будівель шість-цалеві стовпці. Дошки грубі на $1\frac{1}{2}$ —2 цалі та широкі на 6—8 цалів служили за наші старокраєві сволоки чи бальки. Їх ставили кантом одну при другій не даліше як на стопу одну від другої та прибивали до гранчастих шістьцалевих підвalin. На дошках укладали та до них прибивали чвертьцалеві дощинки, тирхаті з гудзами та дірами, підліші та тонші від тих, що їх уживали купці на паки. Так викладали підлім матеріялом цілу підлогу. На це „подення“ клали в фабриці вигильовані, чисті мов восковані дощинки. Дощинка мала з одного краю фугу, а з другого тонший беріг точно виміряний до величини фуги. Майстер припасовував беріг до фуги та прибивав їх цвяхами. По рогах кожної майбутньої кімнати ставив майстер шістьцалеві чотирогранні стовпи та лучив їх бельками. Від одного до другого наріжного стовпа давали двоцалеві чотирогранні лати.

¹⁾ chestnut.

²⁾ map'etree.

Так збудований „кістяк“ виглядав наче старокраєвий курячий коєць. Підлими півцалевими дошками оббивали знадвору та зсередини. Отже між одними та другими дошками лишався порожній простір, гейби нарочно на балеву галю для мишей. Так збудовану клітку, оббивали знадвору та зсередини грубим, спеціально до цього вживаним папером, а відтак оббивали дошками. Врешті знадвору малювали хату, а зсередини виліплювали паперами в ріжні десені.

Під кожною хатою була пивниця з цегляними, камяними або цементовими стінами. Підлогу в пивницях цементували. В пивниці ставили великий форнес або бойлер³⁾) для центральногоogrівання. Форнес давав драйгіт⁴⁾, а бойлер стімгіт⁵⁾). Вугля в Америці не щадили, бо небо обдарувало ним щедро цю країну. Тай мусіли палити, бо американські деревляні доми були в зимі холодні. Зате в літні спеки було душно. Вночі годі було спати, треба було відчиняти вікна та двері, або й на дворі відправляти під хатою борухи.

Деревляні церкви будували Американці в той сам спосіб, що мешкальні будинки. Ale при будові церков, що були призначені на соборну молитву соток і тисячок вживали сильніший матеріял. Під кожною церквою будували пивницю, високу звичайно на 12 стіп. Церковні пивниці будовано в той спосіб, що одна частина була в землі, друга понад землею, щоби до неї доходило денне світло. Частину пивниці під вівтарем відгороджувано мурованою стіною і там уставлювало велику піч з кітлом для центральногоogrівання. В тій же частині було місце на засипання вугля до печі. Друга більша частина пивниці була салею для вечірньої парохіяльної школи, зібрань, відчитів, концертів, представлень і забав. Знадвору стіни церкви покривали дошками т. зв. автсайдінгами⁶⁾) таксамо, як і стіни інших будинків. Ale зсередини стіни церкви виліплювано спеціальним, білим, трівким плястром, що його звичайно вимальовувано.

Деревляні американські будинки та церкви були мало трівкі, Нераз розписувалися часописі про катастрофи, про завалення підлоги в церкві, школі чи театрі. При більшому натовпі людей збудована „по американськи“ підлога не могла віддержані тягару, заломлювалася, спадала надолину до пивниці, а з нею котилася мов бараболі всі люди, старі та малі й відтак звідти виносили трупи та каліки.

В американських містах траплялися дуже часто великі пожежі театрів, шкіл і церков. Европейці не могли зрозуміти причини таких частих і страшних катастроф. Вони дивувалися, чому в порівненні до Європи тих катастроф в Америці було так багато. Причиною таких катастроф, що в них гинули сотки людей було дві: тендітний будівельний матеріял і хиби при центральномуogrіванні. Будівельний матеріял були самі дошки, лати, бельки та дещо паперу. Дерево було шпилькове, смоляне, пересичене живицею і сухе, бо лежало роками на складі та тому займалося від маленької іскри, вуглика, недокурка чи розпеченоїogrівальної печі. Щоби її нагріти треба було в більших будинках: церквах чи школах накидати нараз чверть а то й пів тони

³⁾ boiler — котел; furnace — піч.

⁴⁾ dry heat — сухе тепло.

⁵⁾ steam heat — парне тепло.

⁶⁾ outsiding — зовнішня дошка, шалівка.

зугля. Піч сильно розпікалася та нагрівала все довкруги, а все було легко запальне. Дотого всюди перебігало багато газових рур й електричних проводів. Вистарчило, щоби через невеличку хибу електричний дріт зіткнувся з деревом, або газ запалився поза огнищем і від цього займився пересичений живицею матеріял. Дім ставав відразу весь у вогні, бо електричні дроти вривалися у ріжких місцях, газові рури лопали всюди та вогонь вибухав відразу в цілому домі. Мешканці як стій мусіли втікати з купи трісок і паперу, що мигом перемінювалися в попіл.

13. ТРИ ДНІ ЧИСТИЛИЩА.

Стережися бика зпереду, осла ззаду,
а ошуста стережися з усіх боків.

14. IX. 1910 підписано контракт з Косом. Він зобовязався за суму 12.700 дол. вибудувати деревляну церкву, заложити електричні та телефонічні дроти й уладити центральнеogrівання. 19. IX. взявся наш контрактор за копання ями під церковну пивницю, що мала бути галею. 26. IX. скінчив контрактор копати пивницю, 8. X. я поблагословив фундамент і контрактор зачав мурувати стіни в пивниці. Від того часу зачалися клопоти з контрактором. Він дав найнижчу оферту й тому не мав найменшої надії зробити на нас добрий бізнес, а в Америці без заробітку та щей доброго ніхто не дурний хапатися за інтерес. Мовляв, „курка на тё й гребе, щоби щось вигребти“. Тому наш контрактор взявся на способи. Він знов, що всі церковні урядники робітники й не будуть наглядати за роботою, бо самі йдуть зранку до фабрики, а вертаються тоді, коли робітники покидають роботу коло церкви. Але контрактор перерахувався — забув мене.

До мулярки стало 7 мулярів. Цеглу звезено день перед тим. Вапно мали також приготоване та ціла „фабрика“ пішла в рух. Я схопився ранним ранком, випив снідання, вхопив паличку в руки та пігнав на місце бізнесу. Задиханий від скорого ходу став я над ямою в якій ввиходилися мулярі. Поздоровив їх і проходжувався розрадуваний над ямою. Роботу провадив не сам контрактор, а найманий ним підконтрактор, мулярський майстер. Робота горіла, а наставник підохочував мулярів крикливим „гаряп“ себто скоро.

Мені було приємно стояти та дивитися, я став рости. Я тішився, що робота зачалася, що мої парохіяни й ті, що обіцяли приступити до парохії, коли побачать хрест на новій церкві переконаються, що я не втік з грішми, як на мене брехали, але ті гроші в пивниці, матеріялі, цеглі та вапні побачать. Попри будову переходили ріжні люди, свої та чужі. Чужі приставали та впитувались про віру, обряд, напід, звідки він, з котрого краю. Наші, одні свої тішилися і любувалися, противники зиркали зизом і щось муркотіли під носом.

Великий стіс цегли малів на очах, зникав теж в ямі цементовий розчин, але не так скоро як цегла. Мені здавалося, що цементу миналося мало та це мене заінтересувало. Вечером пішов я ще раз на будову. Робітники вже розійшлися, а мені захотілося переконатися чи

американські мулярі так само мурують як у нас, у Старому Краю. Оглянувся чи нема контрактора, зліз по провізоричній драбинці на діл і став здіймати цегли. Горішні цегли не мали ні зверху ні зі споду ніякого цементу, були сухі. Під четвертою цеглою було стільки цементу, що кіт наплакав. Знак, що над цеглою махали мулярі сухою кельнею. Так наш контрактор рішив поправити низьку оферту на цементі, на цеглі не було як. Вечером посходилися мої куратори та стали вихвалювати контрактора, за його скору роботу. Я лише слухав.

На другий день пішов я до архітекта та все йому розказав. Ми оба пішли на будову. Архітект приказав муляреві скинути першу, другу й третю верству цегли та всі аж до споду. На те надійшов контрактор Кос. Архітект вилаяв його за „бом джаб“¹⁾ та наказав заперестати роботу, аж він постарається добрих мулярів і відповідну кількість доброго матеріалу. Зараз по обіді прийшли до мене робітники та зажадали грошей. Я заявив їм, що їх не знаю, з ними угоди не робив і відіслав їх до контрактора. Але вони мені сказали, що контрактор післав їх до мене, мовляв, „хай той платить чия церква“. Показалося, що підконтрактор взяв у контрактора 300 доларів на виплату та з ними пропав. Я мусів піти з робітниками на поліцію, бо інакше вони грозили мені смертю. Начальник поліції вислухав скарги робітників, мого вияснення і казав виплатити робітникам гроші на рахунок головного контрактора. Тому, що в церковній касі не було багато грошей я попросив начальника, щоби він успокоїв робітників і просив їх зачекати два дні. Так і сталося.

Мое прочуття, що буду мати клопіт з коршмарем-контрактором справдилося. Але це був лише початок. Куратори почали шепотом винувати мене, що робота припинена. Але ніхто з них не хотів думати чому. Ім ішло лише про те, щоби Кос будував церкву, але як він її збудує це їх не обходило. Архітект дав контракторові речинець до трьох днів узяти нових фахових робітників. Третього вечора зійшлися куратори до мене на нараду. Були поважно настроєні, трохи насуплені. Питали мене чому припинив будову, чому „розбиваю“ парохію. Були до мене ворожо настроєні, упереджені. У фабриці наслухалися кпин і злобних уваг від тих, що належали до інших парохій і не бажали собі, щоб наша парохія існувала. До огню ділляв оліви коршмар Кос. Він за склянкою бунтував кураторів. Казав, що так довго не будувати церкви, як довго я з архітектором будемо йому перешкаджати. І куратори вже хотіли виповісти мені місце та просити в епископа другого священика.

Не знаю як був би скінчився цей кураторський мітінг, коли не зявився би п. Шафран. Я зясував зібраним усю справу. Представив усю небезпеку, що грозила церкві через несолідність контрактора, бо незцементований мур міг розсунутися, церква завалитися і присипати людей, що були би там на молитві. П. Шафран мене піддержив. Ба, що більше, він ще й страху нагнав кураторам, бо нагадав, що на випадок завалення церкви влада могла потягнути кураторів до відпові-

¹⁾ bum job — партаяцька робота.

дальности. Тому нема чого на мене гніватися, але треба мені подякувати. Мені стало на серці легше.

Четвертого дня раненько я скопився і побіг на будову. Але тут не було ніякого руху. Лише один чоловік ходив від одного кінця пивниці до другого, щось підносив, переносив, а більше поставкував і покурював. Контрактор узявся на нові штучки, щоби не виглядало, що він зломив контракт післав одного ніби-робітника. Він мав удавати, що робота йде дальше. Другого дня повторилася та сама історія. Люди розпитували, що сталося. Наші вороги радувалися, кпили собі: „Україна вже умерла“, „Українська папіштацька церква росте не вгору, а в землю“. Наших людей це боліло й маловірні стали жаліти, що покинули угроруську чи схизматицьку церкву та пристали до нашої нової парохії.

—0—

Заздрість наче муха, що оминає всі часті
часті здорового тіла, а сідає на рани.

Чепмен.

Кождий має свого хробака, що його точить.

Я був прибитий, ходив мов пяний, в ночі не спав. Нікого коло мене не було, ні приятеля, ні товариша. Мої урядники мене не піддержували, мої вороги зробили мене божевільним. Я не видержав і поїхав на пораду до найближчого сусіда о. Олександра Улицького.

О. Улицький, мій давній знакомий зі стрийської гімназії парохував у Джерзі Сіті. Це велике місто, а не таке собі провінціональне як Пасайк. Лежить Джерзі Сіті біля Нью Йорку, та за кілька хвилин можна дістатися до столиці. Коли лише душа забажає можна походити по Нью Йорку, полагодити орудки, піти до театру тощо.

Гр.-кат. парохія в Джерзі Сіті була одна з найбагатших наших парохій в Америці. Це завдячувала вона свому парохові. Він застав парохію в оплаканому стані: задовжену, а церкву захопили були схизматики та посадили там свого провідника о. Обушкевича. Але працьовитий, побожний, розумний і меткий о. Улицький в суді відвоював церкву в схизматиків, упорядкував парохію, поосновував братства, хор, клуб та аматорський кружок і сплачував систематично церковні довги.

Я іхав до свого сусіда ховаючи на дні серця зависть. Він мав велику, гарну муровану церкву, мав гарне муроване помешкання у великому місті; одним словом в порівнанні до мене жебрака був „князиком“. Але я не зновав великої правди: „Зависна людина видить все більше, ніж є на ділі“ та скоро переконався, що і мій сусід має свої клопоти. Я розповів йому всю мою журбу. Він вислухав мене уважно, положив свої руки на мої рамена, глянув прямо в очі та заговорив наче до брата:

„Держай чадо! Віра Твоя спасе Тебе! Видержи до кінця, а побачиш, що при Божій помочі та незломній вірі — ти побідиш, бо боротьба для нас священиків це хліб насущний“.

І став розповідати про свої клопоти вже не зі схизматиками, бо вони вже минулися, але зі своїми церковними урядниками.

Ці урядники забагли стати „верховною владою“ Церкви, єпископа та пароха. Цей рух ународовлення Церкви зачався від хвилі, коли управа „Українського Народного Союза“ стала викидати з цього товариства своїх основників й організаторів, священиків, щоби мати вільну руку в організаційних справах і бути без нагляду та контролі духовенства. Після цього стала управа гузяти народ проти священиків, представляти священиків як шкідників поступу та гасителів освіти. Вслід за тим кинули клич: „Наш народ платить колекту, буде церкви та парохіяльні доми, платити священика, тому сам народ мусить бути господарем церковного маєтку“. І пішла пропаганда „народовластя“ на всю нашу еміграцію, а що Джерзі Сіті було осідком управи Союзу тут зачалася і була найбільше сильна ця боротьба. О. Улицький був першим жертвенним козлом.

Боротьбу в джерзі-сітській церкві вели: Кирчів, Ядловський і Лабовський, що одночас були урядниками Союзу та парохіяльного комітету. Вони замкнули перед о. Улицьким церкву на колодку, викинули його з помешкання, а на пароха впровадили засуспендованого єпископом о. Івана Волощука. В обороні правди станув еп. Ортинський і справа пішла до суду. В суді виграв справу єпископ і привернув о. Улицького в правах пароха^{2).}

Саме тоді коли я відвідав о. Улицького йшла боротьба та ще не була покінчена. Він оповідав мені про неї, а з цього можна було вичути, що йому тяжче було правуватися зі своїми кураторами, ніж мені з чужими контракторами. І хто знає чи мій сусід не завидував мені так, як я йому перед хвилиною.

14. РУШИЛИ З МІСЦЯ.

Коби ти знав, як величною річчю є терпіти та
не піддаватися. Лонгфелов.

Ця стріча з чоловіком, що мав ті самі клопоти, що я і мене розрадив мала на мене благодатний вплив. Я пішов до архітектора, розказав йому все. Він порадив мені запитати Коса через адвоката, що він думає робити дальше з будовою церкви. Через нього Кос заявив „Мені все одно! Якщо хоче громада хай собі будує церкву сама. Я нічого не маю против того!“

На таку відповідь був я неприготований і вона збентежила мене. Шукати другого контрактора було неможливо, бо ніякий новий контрактор не погодився би вести зачату роботу. Мовляв, хай кінчить той, що зачав. Тому архітект порадив мені взяти будову та відповіальність за неї у свої руки. Але ж як я міг це зробити, я ж не мав найменшого поняття про будову церкви. На цю мою заввагу архітект порадив мені взяти фахового майстра-будівничого, платити

²⁾ Єп. К. Богачевський в 1925 р. перехід заслуженого о. Улицького до Бофала на підставі, що буцімто парохіяни собі так бажали. Коли ж о. Улицький не пішов на нове місце єпископ усунув його при помочі поліції.

йому денно 5 дол., а він буде наглядати будову, замовляти матеріял і його вимірювати. Мені лишалося записувати стягнений матеріал, провадити рахунки та виплачувати робітникам гроші. І я погодився на плян архітектора.

Я зробив контракт з форманом¹). Моїх кураторів не питав про раду, бо вони поспускали носи та вмивали руки, лишили мене самого у своїм багні. Але мулярам за вимурування пивниці ще не заплачено. Наша каса була пуста, а позичка з філіяльфійського банку не надходила. Одного вечора хтось голосно застукав у двері моого помешкання і зараз з лоскотом відчинилися двері. Перед мною стянуло двох чорних, розхрістаних п'яних Італіянів. В грізному тоні заjadали від мене грошей.

„Фадер! ві кіл ю, гів ас моней“!²)

В помешканні був я одинокий, не мав револьвера. Я цілий дрожав, але скоро опанував себе, положив руки на рамена робітника та сказав:

„Я дістав повідомлення з банку, що моя церква дісталася позичку. В понеділок можете прийти й не вбиваючи мене гроші дістанете напевно. На це даю вам, слово священика“.

„Олрайт! фадер! Стіл ві віл вейт ту мондей“³).

Так ми розсталися.

На другий день був я вчасним ранком на ногах. Майстер привіз матеріал: підвалини, стовпи та лати а 7 робітників стануло до роботи. Був гарний осінній день, сонце викотилося на голубе небо. І в мойому серці настала по двох тижнях понурих днів весела погода. Щасливий, веселий, я став снувати свіжі пляни, обчислюти скільки тижнів треба, щоби на купулі церкви застромлено хрест, знак побіди правди над ложею. Я тішився, що мої парохіяни не розбіжаться, а мої вороги будуть сумувати.

Мій новий будівничий Айриш був середнього росту, присадкуватий, повільний і тихої вдачі. Волосся, як майже всі Айриші, мав руде, на лиці був червоний і мав червоний грубий карк. Він жвякав без перестанку тютюн і тому один бік його лиця видувався в гулю. Любив випити, автім усі Айриші люблять пити. На роботу постягав з цілого Пасайку Айришів, своїх „кузинів“. Всі вони високі, руді й в кожного один бік лиця видувався в гулю. Робота в їх руках кисла, всі були повільні, флегматики. Повільність характеристична всім Айришам. Вони не беруться до тяжкої роботи по копальнях, лісах тощо. Зате при поліції можна нераз побачити високих, спашених Айришів. Багато Айришів є пожежниками, бо тут можна годинами висиджувати ждучи алярму.

Наставник будови ходив поміж своїх „кузинів“, вимірював матеріал. Коли вже вимірив ішов замовляти новий, але по дорозі заглядав до салуну. Знов вертав на будову та наглядав, а весь час жвякав тю-

¹⁾ foreman — наставник.

²⁾ Father, we kill you, give us money — Отче, ми тебе вбємо, якщо не даш нам трошеч.

³⁾ All right, father, still we will wait to Monday — гаразд, отче, ми ще підідемо до понеділка.

тюн. Але треба признати, що робота хоч і поволі поступала вперід і була солідна. Будівельний матеріял приходив готовий зі складу, та теслі не мали багато клопоту з тесанням, гиблюванням і пасованням. До двох місяців був готовий скелет церкви виведений аж під дах. Це звертало увагу цілого міста, бо вулиця, що при ній церква домінує над цілим містом.

15. РОСТЕ МОЄ СТАДО.

Дім (божий) є місцем згоди та мира, місцем, де янголи находитъ спочинок, коли розносять благословенство на землю.

Гейл.

Але не хибувало й хмар на вилогодженому небі дня моєї радості. Я був у процесі з моїм давнім контрактором Косом. Пізвав я його до суду за зломання контракту, припізнення будови та шкоди, що з цього вийшли. В Америці нема сталих суддів, а виборні. Бувають між ними люди ріжної віри, народності, культури та світогляду. Бувають між ними й люди ворожі до Церкви, ріжні недовірки та погани, що не мають нічого спільногого з Богом і не мають найменшого поняття про парохіяльне життя, парохіяльні канони та закони. Суддів католиків, суддів, що розуміють церковні справи та хотять боронити Церкви в Америці мало. Автім в Америці вислід процесу залежить від предсідника. В справах католицької Церкви можна лише тоді надіятися на корисне полагодження, коли предсідником є католик або бодай справедливий і розсудний християнин некатолик. Інакше зло. До того це був мій перший процес в Америці, що мене дуже бентежило, тимбільше, що я не знав англійської мови.

Пан Кос ладився теж до процесу. Радився зі своїм адвокатом, а що цей не робив йому великих надій, Кос переінталював свій маєток на жінку. Дальше він випросив нас зі своєї галі, що її давав нам даром для богослуження. Наймати іншу салю для богослужень було непрактично, бо треба було би за кождий раз платити 15 до 20 дол. Тому тимчасовою каплицею стало мое нове помешкання.

Межа об межу з нашою церковною площею жив Жид кравець. Коли він побачив, що під його боком будеться церква дуже зажурився, як то мовляв буде виглядати, що правовірний хусит живе біля церкви? Що на це скажуть кагальники, чи не будуть оминати його „трефного“ інтересу? Не було йому іншого виходу лише продати свою хату нам. Ми купили її 19. IX. за 3200 дол., але заплатили при контракті лише завдаток 100 дол. Більше грошей ще не мали.

В новому помешканні з двох кімнат зробили тимчасову капличку, в одній жив я і мав канцелярію, ще дві кімнати та кухня стояли пусті. Купили 6 крісел, старе бюрко та ліжко. Ліжко випарили, а постіль мав свою, ще з Галичини. Така була обстановка в моїй канцелярії. До неї три рази в тиждень сходилася молодь на науку співу. В неділю було глітно в моєму помешканні. Тимчасова капличка була повна людей. Я не міг спокійно відправляти богослуження, бо боявся, що під народом завалиться підлога, та всі покотимося вдолину. Це

могло статися, бо американські будинки слабенькі, а наша капличка була на поверхні.

Організацію нової пасайської парохії зачав я 16. VII. від 30 душ, а вже 21. IX. було в цій парохії 80 родин і 100 самотних. 24. X. було записано в книзі „Спис парохіян“ 130 родин і 289 самотних. Так за три місяці зросло стадо вірних. В березні, отже до 8 місяців було моїх парохіян 221 родин і 345 самотних. Такого успіху я сам не сподівався, хоч він був заслуженою нагородою тої праці та трудів, що їх вложені в організовання парохії. Це не була праця мене самого й не труди одиниці, а успіх був наслідком обставин серед яких жила наша еміграція.

Недостача свого рідного: мови, пісні, церкви, обрядів, звичаїв й особичаїв дається найбільше відчувати чоловікові, коли опиниться далеко від Рідного Краю, серед чужого окруження. Це тяжко зрозуміти тому, що не покидав своєї батьківщини. Треба лишити свою рідну хату, свою родину, рідне село, Рідний Край, щоби зрозуміти тугу-розпuku, що загнізджується в серці емігранта-скитальця. Навіть люди чужі національно з краєм, що з нього емігрували, а звязані з ним лише територіально відчувають і на еміграції тугу за окруженнем, що серед нього виросли, за своїми країнами. Мені здається, що Жидові з галицького села мило було би видіти на чужині ту ґойську деревляну церкву, хоч він ніколи до неї не належав, ні в ній не молився, а лише чув її дзвони та біля неї проходив.

В Сиракузах (ньюорського стейту), де я місіонарував 6 літ жив Жид, що продавав похатно годинники. Вечорами ходив по робітничих домах і заробляв багато, бо робітники не дуже розумілися на цьому товарі. Купували вони якраз в цього Жида, бо він умів до них промовити, говорив по українськи. З ним можна було розговоритися, поторгуватися і висваритися, чого не можна було зробити в американській крамниці. По кількох роках такого похатного гандлю поміж робітниками винаймив собі такий купчик крамницю, заложив вар-стат направи годинників і торгував не лиш тандитними, але й дорогими годинниками та біжутерією.

Трой Жид загостив і до мене та попросив, чи не міг би поговорити зі мною пару слів. Мене це здивувало. Я йому не довіряв, хоч він говорив по українськи, тому я заявив, щоби сказав чого потребує, бо я не маю приємності вдаватися з ним у довшу розмову. Але він зараз виказався хто він такий, з чого живе та звідки родом. Був він з під Буська, жив в Америці вісім літ.

„Але я стужився за вами. Мій батько робив інтереси зі священиком у моїм ріднім селі та дуже собі хвалив того священика. На Різдво приносив свому єгомостеві великого щупака, як звичай наказував. Раз я причіпився до батька та пішов з ним на плебанію. Тоді дістрав я від „їмості“ мішок гарних, червоних яблок. Я не можу забути, ані тих яблок, ані того священика, ані „їмості“, ані того попівства та церкви біля нього. Вже давно вибирається я зайти до вас і пригадати собі мої давні, щасливі хлопячі літа прожиті на українському селі між добрим українським народом, з його священиком. Ми з жін-

кою не раз згадуємо нашу дорогу Галичину та все те, що в ній пережилося”.

16 літ пізніше мав я ще один цікавий випадок, але вже не зі Жидом, а таки зі своїм українським чоловіком. Було це в Бофало, в січні 1927 р. Одного вечора зайшов до мене мій парохіянин Степан Боднар. Він просив поїхати до шпиталю і відчитати молитву нам хорим. Я переглянув парохіяльні книги та переконався, що хорий не був моїм парохіянином, не платив колекти, ні сповідався ніколи в моїй церкві. Це я заявив п. Боднареві. На це він мені сказав:

„Може його нема в книгах, але він Українець і конче хоче побачити перед смертю українського священика. Він жонатий зі Словачкою, брав слюб у словацькім костелі, належить до айришської парохії і там платить колекту. Там ходив на богослуження, там хрестив свої діти. Він сповідався перед смертю і молитви над ним відчитали словацький й айришський священик. Але він хоче, щоби над ним відчитав молитву й український священик, бо щось не дає йому спокою, гризе його совість“.

Можна привалити каменем капусту в бочці, сир, голубінки, але ніхто, ніколи не придушив ще в собі своеї совісти. Вона все звикла пригадувати кождому все ним зроблене добре та зло, за життя лише відзвіватися, але перед самою смертю вже, як то кажуть „горлати“ в цілій голос.

Такий то голос відозвався і в наших емігрантів у Пасайку. Мали вони, як знаємо три церкви, але ні одна з них не могла їм заступити старокраєвої церкви. В одній церкві правилися богослуження дивною мішаною мовою, а обряди були теж мішані ніби то російські, ніби угоруські, ніби наші галицько-українські. Батюшка, щоби вдоволити кождого свого парохіянина та задержати при собі, грав кождому в його „дудку“. Але врешті ніхто з його парохіян не був вдоволений з цього компромісу. В угоруській церкві священик проповідував слово Боже угоруською і словацькою мішаниною. Всі обряди були в цій церкві угоруські, нашему галицькому емігрантові чужі, не пригадували йому його старокраєвої церкви. Врешті до третьої церкви нанесли російські батюшки свої російські обряди та напіви.

Отже ні в одній церкві не находили наші лемки свого слова, обряду ні напіву. Все було їм чуже, не своє рідне, не таке, до чого вони від молодості звикли, з чим зросли, що полюбили. Тому вони переставали ходити до церкви, переставали платити колекту, стали ходити до костела. Але коли вони почули, що організується нова галицька парохія з галицьким священиком, стали заходити до нашої тимчасової каплички. Тут вони переконалися, що тут справді все по старокраєвому, та сама мова, обряди та звичаї й тому вони один за другим приступали до нової парохії. І ця парохія росла та кріпшила

16. ВЛАДИКИ ПОМАГАЮТЬ.

В цей день єгоже сотвори Господь, возвра-
дуємся і возвеселімся в они.

Якраз під цю пору приїхав з Європи на Євхаристійний Конгрес у Монреалі, в Канаді галицький митрополит А. Шептицький. По добрі зустрічі вступив митрополит до Філадельфії до еп. Ортинського. Еп. Ортинський мав великі клопоти зі своїми священиками з угорської сторони та з підбунтованими угоруськими вірними, що хотіли прогнати „польського єпископа до сто Єзуїтів“. Митрополит хотів помогти своєму приятелеві єпископові, злагіднити ці тертя. Тому митрополит звізитував кілька парохій і старався своїм авторитетом піддержати єпископа.

На привітання митрополита зіхалося багато наших священиків до Нью Йорку. Був і я між ними. Митрополит знову мене дуже добре зі Старого Краю, але мене не пізнав. Я був тоді вже сильно підупав на здоровлю через парохіяльні клопоти, на лиці був дуже змізерований. При цьому баченню з митрополитом я не оминув запрошення його на посвячення угольного каменя нашої церкви в Пасайку. Митрополит обіцяв приїхати.

26. XI., в суботу вечером дістав я депешу з Філадельфії, з єпископської канцелярії, що митрополит буде завтра на посвяченні угольного каменя. Негайно розіслав я післанців по місті, щоби повідомили моїх парохіян про велике свято. Опівночі вернули мої післанці з усіх кінців міста та повідомили, що всім парохіянам розголошено про приїзд митрополита, що нарід приняв з великим одушевленням. Треба було сподіватися великого здвигу народу, бо й чужинці заповідалися, що прийдуть. Під час Служби Божої я дістав другу телеграму. В ній було написано „О 4-ій год. приїдемо“. Я відчитав народові телеграму та радів, що зможу заспівати „Да ізчезнуть грішники от лица Божія, а праведници да возвеселяться“.

Приготовань до зустрічі владик не було ніяких. Не було на це ні часу, ні змоги. В Старому Краю в таких випадках панував на попівстві великий крик, вереск, кудкудакання і ґегання курок, гусок і інших „пернатів“. За ними вганаюли, вони розбігалися перед ножем в кро-шиву, корчі, сади, поля. А до кухні, ані приступай. Метушня, біганина на всі боки. Тимчасом парохіяни поралися коло триумфальної брами. Звозили чатиння, ставили стовпи, маїли браму, а на самім вершку сільський артист великими золотистими буквами віписував привіт. Парох порядкував урядові папери та книги, вписував усі незаписані метрики, робив порядки в церкві „показував як і де збудувати трон для владики, а врешті витягав старі запаси з „пивниці“.

В мене, в Пасайку не було з цього ні сліду. Не було метушні, ні криків. У мене було тихо та спокійно й дома й на подвір'ю і коло церкви. Метрик я не порядкував, бо ще не було метрик. Пивниця була, але порожня. Я і громада не могли приняти високих церковних достойників як це водилося в світі. Зате готовилися на приняття владик наші відступники. Зараз по Службі Божій я пішов на поліцію і пові-

домив, що має відбутися посвячення угольного каменя під нову церкву при супроводі „стріляння гнилими яйцями“. На поліції запевнили мене, що все буде в порядку.

Четверта година зближалася вітром. Угольний камінь вже був давно приготований, пергамен був виписаний і чекав підпису достойників. Я зібраав американську монету срібного та паперового долара, пів, четверть, дайму (10 центів), нікля (5 центів), все по одній штуці, щоби їх зложити на памятку біля пергамену. Взяв два авта та поїхав на стацію по гостей. Тимчасом наша вулиця виповнилася народом. Були всі мої вірні, були й парохіяни з інших церков, були відступники. Було багато цікавих чужинців усіх націй. Всі були цікаві видіти параду та двох єпископів східнього обряду. З обома достойниками приїхали о. Улицький, о. Підгорецький і литовський священик о. Даліяніс з Філадельфії. Вулицею не можна ні переїхати, ні перейти, ні перепхатися. Глота наче на старокраєвому відпусті. Одні повиходили на бельки, другі на штакети, а молоді хлопці на дерева.

Владики переодягнулися в мої помешканні та з повагою зійшли по провізоричній драбині до пивниці на водосвячття. На водосвячті співав церковний хор з Джерзі Сіті. По водосвячтю владики окруженні священиками та братствами станули перед угольним каменем. Зачалося богослуження. У хвилі, коли митрополит обернувся до народу та підніс праву руку до благословення водночас зі словами „мир всім!“ розлягся баритоновий голос в англійській мові: „Кеч гім“.¹⁾ Зчинився невеликий рух і було по всім. Яєчники не знали, що біля них стоять одягнуті в цивільне вбрання поліції і їх обсерують. Поліція скопили їх вчас, ще заки розмахнулися і повезли враз зі смердючими бомбами до закріпованої хати. І дійсно по словах митрополита: „мир всім“ запанував мир і свято закінчилося гарно.

По посвяченні достойні гості зайшли до моого помешкання. Я їх повинен був угостити, але на жаль не міг цього зробити. Я жив один. Не мав господині, бо не було чим заплатити. Снідання і вечері варив собі сам, як умів, на обіди ходив до ресторану, але коли через доглядання робітників спізнився мусів і з обідом капарити дома. Тому я набавився на довгі літа жолудкової недуги. Таким обідом власної продукції не міг гостити владик і ми поїхали на спільну вечеру до Джерзі Сіті. По вечері кождий розіхався у свою сторону.

Митрополит і єпископ своєю приявністю на посвяченню зробили те, чого я продовж цілого року не був би в силі зробити. Вони переконали народ, що оповідання про мене як мантія і дурисвіта це злобна видумка. Другого великого діла доконав єп. Ортинський своєю радою і матеріальною поміччю новій парохії. Це дуже добре зілюструє переписка цього великого єпископа.

В листі з 12. XI. 1910 писав єпископ:

„Богу дякувати, що Ви завчасу спамяталися і не дались надути Ляшкові (себто Косові). Добре порадьтесь лоєра²⁾ та архітектора, щоби

¹⁾ catch him — бері його.

²⁾ lawyer — адвокат.

не потребували тягатися по кортах³⁾). Контрактор певно буде домагатися заплати за роботу та матеріял, Виж мусите почислити страту, що маєте за час, коли робота через два тижні стояла. Коли маєте готові пляни, то можна і самому робити, але думаю, що річ дуже тяжка. Найкраще, щоби архітект дав Вам совісного контрактора, що докінчив би будову... Коли церква не буде стояти добре то позичені гроші тяжко стягнути. Церкву годі продати. Головна річ натискати на нарід, щоби спромігся на датки для церкви. Тільки сприт, жар і ревність священика може врятувати ситуацію... Олексо, не трать духа! Покажи, що можеш зробити. Пильнуй, щоби церква скоро пішла в гору, бо зима вже на карку“.

Тимчасом куплено парохіяльний будинок за гроші позичені епископом у філадельфійськім банку. Але мої куратори мудрували та дім заінталювали не на епископа, а на церковну громаду. Епископ знав чим це пахне. Могло бути таке, що куратори продадуть будинок, або опиниться він у руках відступників, а гроші пропадуть. Тому епископ писав:

„Прошу мені подати відпис контракту дому. Якщо дім куплений не на мое імя, але на церкву чи тростісів я не маю жадної гарантії на чужі гроші. Гроші 2000 вишлю зараз по зладженю контракту між мною і продаючим... Я чекаю на Вас. Не дивуйтесь, що я „на слово“ не годен нічого зробити, бо мені вже дали добру науку мої братя! Забезпечення мусить бути цілковите, зі всіх боків, бо наш нарід це хвілі волнуючі та змінні...“

В іншому листі епископа було таке:

„Мусите знати, що кождий з Вас має лише свою справу, а ніхто не запитається, чи нещасний епископ має звідки взяти гроші, щоби кождого задоволити! Вийде на це, що я мушу піти по жебрах між чужих, щоби своїх вдоволити. Я розшибався цілих 3 неділі, щоби позичити 2000 долярів. Ви нетерпеливі і від цеї позички робите зависимий розвиток або цілковитий упадок церкви...“

Зараз після цього писав епископ:

„Бути може, що за гостро відписав. Але воно не може бути інакше. Чужі гроші мусять бути забезпечені. Коли тростіси не хотять цього зробити то я не пхаюся...“

Врешті гроші вислано:

„Прошу бути спокійним, що до грошей, бо завтра вишлю чек. 2000 висилається. По одержанні прошу виставити квіт на 4000 підписаній Вами та тростісами...“

7. XII. 1910 вислав епископ знов 2000 дол.:

„Посилаю других 2000... Будь дуже ощадний з грішми. Точно записуй кождий цент. Агітуй сильно, будь чесний і терпеливий, не гнівайся і не ображуйся... Ховай пильно квіти, бо в Америці: два й три рази впоминаються...“

³⁾ court — суд.

17. ОСТАННІ ПЕРЕШКОДИ.

Творяй гріх от діявола есть.

Іоан 3,8.

**Пиянство робить людину настільки нижчою від скотини
наскільки тверезість ставить вищою понад неї.**

Сінклер.

Позичка 6000 дол. з Філадельфії вичерпувалася, але зате робота коло будови церкви поступала вперед без жадної перешкоди. Люди горнулися до церкви, мов курята під крила квочки. Ми всі росли духом. 5. XII. затягнули майстри на церкві крокви, а наставник замовив у фабриці каблуки на баню. 15. XII. покрито тимчасово дах смоляним папером, щоб охоронити церкву від затікання і гниття. Відтак покрито церкву лупком. Викінчено церковну салю. Встановлено підлогу, суфіт покрито бляхою прикрашеною у цвіти. Встановлено вікна та двері, новий вівтар чекав своєї служби. В помешканні священика годі було відправляти, бо вірних усе прибувало. 25. XII. перенесли ми богослужіння до церковної галі. Обширна галя виповнилася людьми по береги.

До цілковитого викінчення церкви треба було ще місяць роботи. Але тут сталося щось такого, з чого я не міг собі ніяк здати справи. Мій наставник став занедбувати свої обовязки. Спізнювався. Поприходять робітники, понатягають свої „овер-олси“¹⁾ і ждуть, а наставника нема. Робота стоїть, а робітникам треба платити від години 3—3 $\frac{1}{2}$ дол. Одного разу прийшов майстер о 10. год. Був п'яній і маючи не впав з провізоричних сходів. З цього могла вийти для парохії халепа, бо робітники були незаасекуровані та парохія була би мусіла платити відшкодування.

Цього було мені забагато й я попросив членою формена, щоби не занедбував своїх обовязків. Але він випустив мою просьбу другим вухом і на другий день прийшов о 10 $\frac{1}{2}$ год. Робота стояла, сімох теслів змарнувало по 3 $\frac{1}{2}$ год. часу, а парохія заплатила за це 65 дол. На мою заввагу, що якщо це ще повториться — то ми розійдемося, буркнув мій наставник „Ай донт кейр“²⁾. Я з місця виповів йому роботу. Я не міг допустити, щоби чужинці брали задурно гроші та ще кпили собі з нас.

Свіжий клопіт упав на мою голову. Пішов до архітектора, але той нічого не порадив, і ще остеріг, що будівничий може виточити процес. Та Боже Провидіння само вже подбало, щоби заощадити мені свіжих клопотів. Ніхто не знову причини, чому будівничий не хотів докінчити будови. До кінця було вже небагато роботи. Треба було вибудувати копули й оббити церкву „авт сайдінгами“ та відійти з честю. Матеріял вже був ззвезений, але через злобу будівничого лежав. Нічо не діється без причини й мої парохіяни розвідали чому контрак-

¹⁾ over all — верхи (робоче) одіння.

²⁾ I don't care — мені байдуже.

тор саботував. Це була легкодушність з його сторони та він виставив сам себе на сміх, а нам не пошкодив.

Річ в тому, що схизматицька парохія зложена з бувших греко-католиків стала розпадатися. Головно лемківські дівчата-робітниці побачили, що ця парохія з російським батюшкою ім чужа та стали переходити до нашої парохії. На посвячення угляного каменя під нашу церкву прийшли майже всі парохіяни цеї схизматицької церкви св. Петра та Павла. Одні помолитися, другі подивитися. Посвячення мало на приявних великий вплив. Митрополит Шептицький сказав коротку, але теплу та щиру проповідь і нею ухопив усіх за серце. Після цього стали парохіяни схизматицької церкви масово переходити до нас. Схизматицькі куратори цим дуже занепокоїлися і почали бунтувати нашого контрактора. Обіцяли йому великі гроші за зірвання контракту з нами, бо думали, що ми пропадемо. Запивали нашого контрактора та задержували в шинку й тому він спізнявся. Хотіли, щоби наша церква мала втрати та щоби сварки та непорозуміння розіли нашу парохію.

Але як каже приповідка: „Чоловік стріляє, а Бог кулі носить“ — так і сим разом Бог покермував інакше. Всі зазіхання ворогів не повелися. По виповідженю майстрові роботи він пішов до адвоката, щоби пізвати парохію до суду за зломання контракту. Адвокат казав показати собі контракт. Але майстер його не мав. Дав колись мені його до підпису, але я його не підписав, бо щось перешкодило. Контракт лежав у мене й я і контрактор забули за нього. Щойно тепер нагадав собі контрактор, що контракт у мене. Пропало. Адвокат відмовився взяти справу. Так Бог заощадив мені ще одного процесу. Я вже мав один процес з давним контрактором Косом. Але це не був останній, ще був один.

—0—

Є голови, що не мають вікон і до них
ніколи не може завитати день. Ніколи
не може прорітись до них світло.

Юберт.

Будова церкви припинилась на кілька днів, але це не мало значення. Головні роботи вже були переведені, а ті що лишилися не представляли труднощів. На їх викінчення не треба було шукати дипломованого майстра. Перший ліпший тесля, а їх зимовою порою можна було знайти досхочу, потрафив би зложити копулу з готового матеріалу. Пляни були. Ще треба було церкву оббити зізовні, випляйтися зі середини, вложить готові двері та вікна та поприкручувати замки. Все це були дрібниці в порівненні з тим, що було ранше. Всетаки я скликав мітінг кураторів, бо в Америці не можна було нічого робити без мітінгу. Часом скликували мітінг, щоби ухвалити куплення мітлі, щоби лише свому священикові докучити.

На мітінг зійшлося 14 людей. Все ухвалено як треба. Щойно під кінець забрав слово заступник предсідника Пеляк і зачав нарікати пригнобленим голосом: „зле ся робить у нашій парохії...“ Я був уже

сильно підорваний на здоровлю. Мої нерви почали мені відмовляти послуху та були чуткі на найменшу заввагу чи докір. Мною затрясло. Не знов я до чого Пеляк піє. Глянув я на моїх кураторів і побачив, що їх обличчя змінилися мов під чаючию паличкою. Стали інакші ніж були перед хвилею. Повне набряскле лицьо найтовстішого куратора Ящишина скривилося мов середа на пятницю. Касієр Петрик посунувся нервово на кріслі, аж крісло заскрипіло. Флявіян Кузьмак, що мав у руці грубе недокурене цигаро жбурнув ним геть. Андрій Жилич пошкробався в голову, молодому худерлявому Хованцеві заблизькали очі, а Микола Вопай з кріслом відвернувся від нас усіх племіна на знак великого обурення за „непорядки“ в парохії. Положення було грізне.

Поденервований я запитав Пеляка, що злого бачив він у нашій парохії. Він замісьць дати мені просто відповідь заявив, що я як предсідник повинен сам знати, що і де є те зло. Це подражнило мене ще більше. Я ледво здержався від гніву. Щоби вспокоїтися закурив я папіроску та спитав зимно, що на речі.

„Отець духовний вже знають що нас коштує тота свята церковця, як ми на неї з останнього тягнемося. А тут тільки дорогоого матеріялу марнується, аж серце болить“.

Щоби вже раз виліти з тої загадки спитав я ще раз:

„Я цілими днями стою при робітниках і не зауважив, щоби матеріял марнувався“.

„От і раз! — відповів куратор — отець ходять і ніби дивляться, а нічого не бачать. А там у церкві така сила попсутого матеріялу, що пожалься Боже!“

В кімнаті, де відбувався мітінг стояла стара шафа. В ній ми держали церковні свічки. Я не розпитуючи більше казав роздати 15 свічик, кожному по одній. Зі запаленими свічками перейшли ми з дому вулицею до церкви, щоби заступник предсідника показав нам той матеріял, що марнується. Була північ. Мов чорні духи рушили ми зі свічками до церкви. Пеляка пустили передом. До церкви треба було дряпатися по провізоричних сходах, по дошках з понабиваними латами. За дня було тепло, розмерзло, а вночі потиснув мороз і дошки вкрились льодом. З трудом спиналися вгору, наче альпіністи. Той найгрубіший скотився наче бочка вділ. Всі засміялися. Не було ради, вислали найзвиннішого з жердкою на гору, а відтак другі чіплялися жердки та лізли вгору. Тепер стала для нас найповажніша хвиля. Пеляк мав показати змарнований матеріял. Він показав на купу кривувульок призначених на будову купули. Я розсміявся, а мої куратори не знали чи сміялися зі мною, чи втікати від мене, від божевільного. Побачив, що маю перед собою старі діти та потішив їх, що змарнена праця буде завтра позавтра на копулах. Відтак розпращався з моїми кураторами, що зробили мені таку веселу розривку.

18. МОЄ ДІЛО СКІНЧЕНЕ.

Нема багатшого спадку від „бути чесним“.

Шекспір.

Щоби закінчiti з будовою розшукали люди майстра Словака Шебея. Був він високий, худощавий. Ніколи не дивився в очі, а все в землю. Йому я обіцяв 4 дол. денно, а його помічникам по 3. Як на зимове безробіття це було добре заплачено.

По трьох днях робота зачалася. Копули уложили та стали покривати „смоляним папером“, що мав бути за подення під лупок. Я наглядав за роботою, говорив кілька разів з майстром, але він ніколи не дивився мені в очі. Це мене бентежило. Я став його підозрювати. Прийшло мені на думку скочити на склад матеріялу та довідатися на яку суму набрав я матеріялу. Власника складу застав у канцелярії. Я попрохав його, щоби дав мені відпис своїх нотаток для провірення з моїми записками. На самому кінці цього відпису під датою останнього дня стояло: „автсайдінгів на 75.75 дол.“ Це дуже здивувало мене, бо ще перед місяцем було скінчене ошалювання церкви. На мій запит сказав власник складу: „Нині коло 10-ої год. взяв шалівки Твій форман, високий чоловік. Він казав, що вони йому потрібні до парохіального дому“. Тепер стало мені ясно, що „в траві пищало“. На мої дальші запити власник складу вияснив, що матеріял видав субект і що форман відвіз матеріял своєю однокінкою, куди — чи до церкви, не знати.

Другого дня ранком пішов я зі субектом на поліцію. Там він подиктував до протоколу кому та коли видав матеріял. Вечером формана арештували.

—○—

*Смерть чигає на тебе всюди, будь тому
мудрий і очікуй її на кождім кроці.*

Коралс.

Два рази мір, а раз утни говорять наші люди. Я знав і других навчав, що треба придержуватись цеї простої і правдивої мудrosti. Але при замовленні найбільшого хреста на копулу забув і стрілив дурницю. Я хотів, щоби хрест був великий, трираменний, мідяний з електричними лямпочками, щоби він показував всім, де то Українці сходилися на молитву. Ні я, ні майстер не думали над тим чи хрест вдерхиться на копулі не зважаючи на вітри. І не довго я радувався своїм хрестом. Вертаючи одного вітряного вечора з міста я завважив, що хрест холітається. Ледви я зайшов до своєї канцелярії почув сильний гук. Вибіг на двір і о лишенъко!... Хрест цілий покручинений лежав як довгий на хіднику. Слава Богу, що ніхто не переходив тоді хідником.

Пішов я до коваля, замовив сильну штабу та доручив уставить хрест на копулі. Якраз майстри поралися коло хреста на копулі, а я у церкві вінчав пару молодят. Під час вінчальних молитов несподівано залоскотіло та на 6 цалів від молодят залізна штаба вбилась в підлогу та сторчала, наче тика серед хмелю. Всі оставпіли й аж

згодом додумалися, що робітники випустили штабу з рук, вона пробила грубу бляху на бані, стелю і врилася в підлогу. Зараз по вінчанню замісьць співати „Многая літа“ молодятам казав усім, щоби клякнули на коліна перед образом Пречистої Діви Марії і подякували за Божу ласку, що охоронила їх від смерти.

При Божій помочі організація нової парохії була скінчена. Нова церква на Божу славу здвигнена горнула вірних. Але мені не судилося збирати плоди. Напружена праця надірвала мое ведмеже здоров'я. Я попав у нервову хворобу, все мене дenerувало, найменший рух чи стук стрясав мною, мов пропасниця. Я потребував відпочинку, бажав вийхати на відлюддя, на тихе місце, щоби зажити спокою і привести свої нерви до рівноваги. Я носився з думкою просити єпископа, щоби мене звільнив від обовязків у цій парохії, а на моє місце призначив молодого, кріпкого й енергійного священика.

Але не лише я сам хотів покинути Пасайк. Хотіли позбутися мене й інші люди, мої парохіяни та дяк. Зразу дякував п. Щербанюк, що доїзджав на неділі та свята з Нью Йорку. Він не був іспитованій дяк і мав розбитий, хриплівий і нечистий голос. Це було великою недостачею, бо чужинці інтересувалися грекокатолицькою церквою. Ім було цікаво оглянути церкву, що вже своєю візантійською архітектурою була особлива. Не раз несподівано впадала до церкви партія цікавих Американців, оглядали церкву зі всіх боків, образи, іконостас, церковні ризи, престіл і прислухувалися співові.

Не міг я допустити, щоби наша пасайська церква оставала позаду. Годі було дальше капарити з дяком недоуком. О. Улицький наряв нам іспитованого дяка з добрым теноровим голосом. На пробу він відспівав Службу Божу з дяком Щербанюком. По Службі Божій відбувся мітінг у справі зміни дяка. Ледве я отворив мітінг Щербанюк навіть не прохаючи слова почав виголошувати визиваючу промову. Назвав мене найбільшим ворогом парохії через розтратну господарку. Я мовляв наражую парохію на великі видатки, бо замісьць держати його з платнею 25 дол., хочу прийmitи нового дяка з платнею 75 дол. Я хотів показати Щербанюкові двері, але опанував себе. Вислухав його терпеливо та віддав справу під голосування. Люди, хоч прості та невчені не далися зловити на демагогічну промову. Побачили куди стежка в горох, пустили старого дяка в трубу та приняли нового з платнею 50 дол. у місяць.

Новий дяк Ягела був насправді ліпшим дяком від Щербанюка, але характером у нічому не ріжлився від нього. Він знююхався з Іваном Хованцем й оба стали рити. Хованець написав до владики ось яке письмо:

„Утрені, вечірні не откончує, проповіди злі гварит, упивається і сковав 75 центів за хрестини в Патерсон, з людьми зле обходиться. Зaberіт собі його отче владико, бо ми вже довше не можемо з ним витримати“.

Цю скаргу передав Хованець через нашого парохіянина Газдайка до Філадельфії. Єпископ перечитав письмо та сказав:

„Не дурно кажуть люди, що школа псу білого хліба. Перекажіть Хованцеві, щоби зараз висповідався з того тяжкого гріха, що допустився, а це письмо віддайте отцеві парохові та поздоровіть його від мене“.

Газдайко мені письмо віддав і я постановив зробити з цього ужиток. В неділю з казальницею відчитав письмо Хованця, подякував громаді за хліб і сіль і 2. III. 1911 поїхав до єпископа. На моє місце призначив єпископ нововисвяченого священика о. Остапа Сидорка. Він виплястрував церкву та серед великого труду та праці перебув на цій парохії 8 літ. Відтак від 1919 до 1927 р. були на цій парохії оо. Л. Левицький, М. Миренськів, В. Зацерковний, С. Данилович і Н. Боярчук. За парохування о. Зацерковного частина парохіян зорганізувалася в независиму православну парохію. Приняли собі за священика викропленого сирійським православним єпископом дяка й так повстала в Пасайку вже п'ята парохія східного обряду.

19. ВІДПОЧИНOK.

Брак заняття не є відпочинком; цілковита
безчинність уму не приносить розуму.

Кавпер.

10. III. 1911 був я на новій парохії в Гренвілі, ньюйорського стейту. Нова парохія складалася зі 100 родин самих угорусинів, що занималися лупанням лупку до покривання дахів. Лише двох моїх парохіян мало свій бізнес себто маленьку крамничку з віктуалами. Свої власні доми мало лише яких 10 родин. Іншої роботи, крім лупання лупку в містечку не було. Не було тут ніяких фабрик, ні більших підприємств. Але квори¹⁾ не працювали все. Були перерви, бо не було замовлень. Тоді люди відпочивали та зідали заощаджений гріш і так коротали своє життя.

Сам народ у Гренвілі був дуже добрий. Не знали, що значить проганяти священика, як це робили наші бутні майнери. Церковця в Гренвілі була мала, деревляна, дуже чисто утримувана. На богослужіння приходили всі та виповнювали церкву по береги. Вечірню школу мали в низькій, задушливій церковній пивниці. Діти вчив канттор, себто дяк. Його обовязком було вдерживувати порядок у церкві та перед церквою. Мав він скосити траву, а зимою позгортати сніг і запалити в залізній печі. Платні мав лише 50 доларів. Біля церкви було помешкання для священика. Воно складалося з кухні та 5 кімнат. Священик діставав 100 дол. платні, крім помешкання, світла, опалу та телефону.

Ця парохія мала дві прилучені Вест Павлет і Проктор Вермовн. У Вест Павлеті жило 10 галицьких родин. На Прокторі жили угорусини з під Мукачева. Вони занималися лупанням білого мармуру. Околиця нагадувала мені Карпати. Мала, деревляна церква лежала на горбку. Порядок у ній був взірцевий, а вдерживували його самі парохі-

¹⁾ quarry — каменолом.

яни. Дяка не було. Його заступали парохіяни, що співали цілу Службу Божу в один голос. Кождий парохіянин приходив до церкві з величним „сборником“ (мукачівського видання) і ніколи не забув його дома. На хорах ставало кількох, що розумілися на богослуженню і вели спів, а за ними тягнула вся громада. Один перебігав другого та щораз вище підносив голос, аж часом мусіли вривати та зачинати від нижчого тону. Спів був дуже криклиwy, аж в уях дзвеніло.

В будній день вечером сходилися газди до церкви з путнями, мітлами та стирками. Відтак приходили жінки, застелювали обруси та заквітчували образи. Під неділю по цій роботі самі співали вечірню й утреню. Священик приїзджав у неділю. Місце під церкву дарувала місцева компанія мармуру. Дала трохи грошей на будову та казала своїм коштом витесати коштовний вівтар з найчистішого мармуру. Церква була положена дуже мальовничо. На горбку, серед дерев. Весною і літом не хотілося покидати церковного цвинтаря. Побіч джурчів потічок монотонним шепотом, мовби заносив молитви до Отця світу. Тому чарівному шепотові гірського ручаю приспівували ріжкими голосами пташки в лісі. Все те разом творило якусь чудну симфонію, що хватала за душу. Серце розплি�валося, а дух перено-сився десь у далекі незнані простори.

Мої богослуження в Прокторі були найприємніші з усіх моїх американських богослужень. Прокторська церква своєю будовою, положенням на горбку серед ліса та блаженною тишею кругом ней нагадувала мою старокраєву прилучену в Гологірках коло Гологорів. Я не раз відпочивав під ліском прокторської церкви, віддихав свіжим, чистим повітрям. Не було тут великоміського гамору, порохів, фабричного диму та газолінової воні. Був спокій. І я в спокою згадав слова св. Петра: „Наставниче, добро єсть нам зді бити“.

Великої праці в Гренвілі не було. Парохійка маленька, не було чого чіпітися. В будні дні було скучно. Не було ніякого товариства. Українського священика впоблизі не було. Найближчі українські католицькі місії були в Когусі, Вотервлієті і Трої, 2—3 год. їзди за лізницею. По місяцеві відпочинку я прийшов до себе. Збуділася нова охота до організаційної праці. Я взявся за організацію хору. Тутешній кантор був самоук і не вмів учити хорового співу. Проби хору я визначив три рази в тиждень. Нарід горнувся з великою охотою. Навіть стари робітники впрошувалися. Вони говорили: „Превелебний пане! Я жем стари, але цагац (співати) знам еще добре“. І „цагал“ стари та пищали молоді. Відіжджаючи по трьох місяцях з Гренвілу мав я зорганізований нічого собі хор.

Проби хору відбувалися вечером, а день вижісновував я на науку англійської мови. Без неї годі було жити, бо де не обернешся не вчуєш іншої мови. Наука йшла тяжко. Не раз стратив над одним реченням і пів години. Обложився часописами та слівниками, читав-силябізував і вчився.

Мій відпочинок мав скоро скінчитися. Листування з єпископом ішло дальше. Воно мені затроювало життя. Єпископ докоряв мені, що

його позичка не забезпечена як слід, бо парохіяльний дім заінtabу-
льований не на єпископа, а на церковний комітет. Ось уривок одного
листа єпископа:

Це обмана та видурення гроша. Не жалував бим, єсли би то мої
гроші, але чужі мусять бути забезпечені. Не хотять цього то: „гуд
бай“²⁾). Прошу звернути 2.000, а тоді перейдете на другу парохію. Я не
хочу іти до криміналу за чужі гроші. Я в останній біді, всіх сил добу-
ваю, щоби помогти народові, а вони собі то за ніщо мають і ще бун-
тацію роблять“.

Згодом (29. VI. 1911) писав єпископ:

„.... серце мое повне скіпілої крові та жалю, не дали мені покла-
сти і літери на папір. Хочу, щоби мені Господь дав того за життя і по
смерти, що я бажаю кожному священикові, но Бог видить, що нічого
вдіяти не годен. Не Ти один невдоволений, много є невдоволених,
а причина у всіх та сама. Єпископ винен всьому...“.

Цим листом призначив мене єпископ до Когусу на місце о. Ве-
лигорського, що його проганяли когуські парохіяни. Але Когуські па-
рохіяни, а саме москвофіли з-поміж них, не хотіли мене бачити, бо
чули, що я мазепинець. Я вже носився з думкою перенестися до Ка-
нади та тимчасом одержав від єпископа листа з 7. VII. 1911. Я довго
вагався чи публікувати цей лист у моїх споминах. Але коли став пи-
сати свою останню сповідь не міг затаїти в тих споминах і того страш-
ного рака, що точив душу нашого народу. Я прийшов до переконання,
що коли ми Українці маємо бути живим народом, так треба нам без
встиду та душевного болю, вирізувати того страшного рака нашої на-
родньої хвороби: ненавидіти свого власного, а шанувати та кланя-
тися всему чужому.

В цьому листі єпископа читаемо:

„Проти о. Велигорського вплінули скарги многі. Щоби лиху за-
радити я постановив дати о. Пристая до Когус, а о. Велигорського до
Гренвіл. Та злий дух обернув мою добру волю в ніщо, а понадто звів
гнів против єпископа і страйл і осудження і Бог зна що такого. Мало
був бим знав з тих подвигів, як би не лист від рим.-кат. єпископа з Ал-
бані, де він мені доручує скаргу проти мене о. Велигорського, осу-
дження о. Волощука, ганьбу против о. Миренькова. Одним словом
все знищив. Радуйся Русе! і тіш ся хруніядо!! Єпископ руський: по-
рожна „бочка“, ми маємо єпископа в Албані! так мені пишуть вірні
з повтореної проповіди о. Велигорського. Так дальнє дорогі отці ді-
бетеся і Ви і нарід до самого краю. Гайдко мені відповідати на такі
чесні інсинуації і на таке поступовання священиків. То є остання
ганьба! Я це заховав як найдорогоцінніший документ мерзенної ро-
боти нашого священства...“.

В останньому реченню єпископ пише:

„Годжуся, щобисте пішли до Сиракуз, а о. Миреньків до Когус“...

**

²⁾ good bye – будь здоров!

Такі безпорядки в нашій місії дуже підкопували авторитет нашої Церкви. Не менше підкопували її авторитет ріжні лже-місіонарі, місіонарі-бізнесмени.

В Гренвілі я мав немало клопотів з людьми. Щодня мусів прийти до канцелярії якийсь парохіянин чи парохіянка, що просили адреси моого попередника о. Д., а він був перенісся на місію до Канади. Люди хотіли або переписатися або поїхати до о. Д. в справі уdlів, що їх за-купили від о. Д. для інтересу.

Священикові уроїлося, що він може зробити великий бізнес, як побудує кілька домів у місточку. Сам о. Д. своїх власних грошей не мав, тому кинувся поміж своїх парохіян і ну же обіцяти їм величезні зиски, якщо з ним до спілки вибудують кілька великих чиншових до-мів для місцевих робітників.

О. Д. був дуже лагідний, масний і вимовний, а при тім великий холоднокровник. Він не ображався чого будь, вибачив, коли чоловік сказав нераз і таке слово до свого священика, якого рідко коли уживав, хиба зі злости до свого товариша робітника. Отже умів о. місіонар настроїти свого парохіянина до бізнесу. А наші американські емігранти, що наслухалися оповідань про американських міліонерів, як вони з бідних зарібків приходили до міліонів, мали самі непогамовану охоту її собі стати бодай на старі літа міліонерами і не працювати так тяжко як досі. Вони не давалися довго принукувати купити кілька шерів себто уdlів і стати членом спілки знаменитого бізнесу. Отже люди покупали уdlі по 100 доларів, деякі на суму 2.000 доларів, а навіть один лакомий на долари коршмар дав аж 4.000 доларів до спілки.

„Як ти не пиріг, так не пирожися“ — кажуть наші люди. Таке саме з нашим місіонарем-бізнесменом і його вірними парохіянами. О. місіонар і його овечки розумілися так на бізнесі, як вовк на звіздах. Крім охоти стати якнайскорше багачами, не мали і найменшого поняття як провадити таке нелегке діло та ще в такій рафінованій Америці, де кождий лише тим дихав, якби то прийти якнайскорше до ма-єтку, хоч і звичайним розбоєм і то в білій день.

Спілка: о. Д. і його парохіяни вибудували аж п'ять великих до-мів. Але що не мали чим докінчити, так контрактори-будівничі забрали за роботу та матеріял всі доми. В парохії настав крик і плач, автім прийшло до того, що розярений нарід відгрожувався своєму нефор-туному підприємцеві, що вбє його. О. Д. мусів кидати жінку та діти на поталу судьби, ніччю утікати з парохії та скочити до Канади.

Другим таким „місіонарем-бізнесменом“ був о. М. Він як заступ-ник директора Американсько-Української Корабельної Компанії пу-стився по цілій Америці, щоби зібрати якнайбільше членів серед на-ших емігрантів. Промовляв гарячо до наших емігрантів, грав на па-тріотичній струні, хоч Американсько-Українська Корабельна Компанія була насправді жидівсько-американська компанія з українською ви-віскою. Пан директор назбирав тисячі від наших емігрантів, у самім Пітсбургу 40.000 дол. Тимчасом корабельна компанія збанкрутівала дороку, а за нею збанкрутівало чесне імя цілого нашого священства винного та невинного.

Такі факти використовували вороги нашого американського духовенства. Закидали йому самолюбство, жажду назбирати найбільше долярів і робити ріжного роду бізнеси. Одним словом говорено, що всі отці місіонарі поїхали лише тому до Америки, щоби стати міліонерами. Так думали про наших місіонарів старокраєві інтелігенти та духовні отці, а ще більше уживали того закиду наші вороги в Америці на вічах, конгресах і при всякій нагоді, щоби тим способом виказати своїм слухачам-робітникам низькі цілі нашої місії.

Як нема пшеници без куклю, череди овець без паршивої вівці, села без пияка, міста без злодія, так і місія, чи то наша грекокатолицька, чи якого іншого народу не була без сліпих захланних самолюбів і наживників. Були такі одиниці і між українськими грекокатолицькими місіонарами, що робили місію, але не на Христову та Божу славу, на користь своїй Церкви та свого народу, але на свою власну користь. Були такі, що лише шукали та нюхали де була велика оселя наших емігрантів з багатою церквою, добрими церковними доходами, вигідним життям і спосібністю напхати свій карман мамоною. Були і такі, що вже по році переходили з місця на місце, накоївши багато лиха на одному місці та шукали сховку на другім, далекім від першого місця. Були й такі, що воліли провадити всякі „бізнеси“, закладати свої фабрики, купувати фарми тощо.

Але всі ті фальшиві місіонарі не поставили, ані Церкви на ноги, ані себе не зробили щасливими, бо заходили собі в спекуляційні коншахти з проворними американцями, давали себе визискувати й обдурювати та виходили звичайно, як то кажуть, як Заблоцький на милі. Тратили все, що придбали та при кінці ставали чистими жебраками начеби нарочно на те, щоби сповнилися на них слова великого Вчителя: „не можна двом панам служити, бо одного возлюбить, другого возненавидить“. Тай і Юда не служив свому Вчителеві, як другі Апостоли, але служив мамоні та через мамону закінчив своє нужденне життя на гиляці. Але Юдів серед наших місіонарів було не багато. Доказом цього ті переповнені ідеями свого Вчителя священики, що своє життя положили за Церкву та свій народ, вмерли як мученики за Христову віру. Вони закінчили своє життя в шпиталях для умово хорих, з великої праці та ще більшої журби за добро Церкви та спасення повірених опівлі душ. Доказом великої вартості нашої місії ті місіонарі, що в голоді, холоді, обдерті, півбосі організували наші громади з розсипаних емігрантів.

Ч а с т и на т р е т я

**Де була капличка ста-
нула величава святыня**

20. СОРОКАТА ПАРОХІЯ.

Нову парохію обняв я 11. VII. 1911 р. П'ять місяців бракувало до чотирьох літ моєго побуту в Америці, а я опинився на шестій посаді, в Сиракузах (стейт Нью Йорк). Сиракузи було більше місто, мало 145.000 мешканців. Місто розложилося частинно на горбках, частинно на рівнині, що сягала по озеро Онандагу. Назва цього озера була індіянська й так само звалась невеличка оселя біля Сиракуз, де жили справжні Індіани.

В Сиракузах були найбільші та найславніші на всю Америку фабрики свічок. По повстанню наших церков в Америці ці фабрики навчилися виробляти „трійці“, гладкі та прикрашені в цвіти та трираменні хрестики. Ці свічки звали „грек кендлс“¹⁾), бо й наші церкви звали грецькими. Фабрик свічок було 5, а власниками їх були Німці та Жиди. Крім фабрик свічок була в Сиракузах велика „фандра“²⁾ й автомобілева фабрика Франкліна.

Біля озера Онандаги була солянка. Воду з цього озера спроваджувано рурами до кадей. Вода випаровувала, а в кадях осідала сіль. Її вживали для худоби та ріжних хемікалій, але не погорджували нею й ґаздині для кухонних потреб. На передмісті Солвею була найбільша в світі бельгійська фабрика соди. Її добували з каменя, що його великі поклади були біля Сиракуз на т. зв. Спліт-Рак. Робота в цій фабриці була небезпечна та нездорова, бо до розпущення каменя вживали ріжних отруйних хемікалій. Але зате тут платили робітникам 150 і більше долярів у місяць. Робітники „від соди“ були жовті наче Китайці, гази вжиралися в їх скіру та жовтили її. За світової війни фабрику соди перемінено на фабрику амуніції й трійливих газів. Тоді платили робітникам 5—10 долярів за годину й багато людей рискувало, наймалося до цеї небезпечної праці й не думало, що завдяки цій праці гинуть там на побоєвищах у Франції такі самі бідаки.

Найгарніші публичні будинки в Сиракузах були суд і презідентіяна церква, побудована в чистоготицькім стилю коштом міліона долярів. Крім того в Сиракузах була католицька (айришська) катедра та католицька єпископська палата. На північно-західній стороні міста стояло щось коло двадцять університетських будинків, дуже стилевих. Біля них була найгарніша та найчистіша дільниця. Було тут багато гарних будинків багачів й інтелігентів. На північно-

¹⁾ greek candle — грецька свічка.
²⁾ foundry — ливарня заліза.

східній стороні була гіпсівня і гарний польський костел з білого каменя.

Оригінальна й одинока у своєму роді була невеличка деревляна каплиця з великим трираменним хрестом. Таких особливих хрестів Американці ніколи не бачили. Ставали й дивувалися і мізкували, чи це хрест, чи може телеграфічний стовп з трьома поперечками на телеграфічні каблі та дроти. Але деж поділися дроти? Піонірами таких дивних хрестів у Сиракюзах і інших американських містах були наші лемки, славні зі своєї рускости. Вони вірили непохитно, що їх спасе лише тверда православна церква з трираменним хрестом.

Сиракюзька церква була положена гарно, на горбку, що панував над цілим містом. Але сама церква була низька, без стилю і форми. Виглядала радше на автомобілеву шопу. Біля неї стояв парохіальний дім, гарний, одноповерховий. Він кінчився чепурною банею, так що скоріше він подавав на церкву, ніж шопа з трираменним хрестом. Довкруги церкви та парохіального дому було досить місця, але воно було пусте. Не будо ніяких цвітів.

**

Сиракюзку парохію зорганізували в 1900 р. лемки з горлицького повіту. Першим запомоговим церковним братством в Сиракюзах було братство св. Івана Христителя. Воно належало до головної кацапської організації: „Общества Русских Братьев“ в Оліфанті, що нею керував просвітитель американської твердої Руси о. Теофан Обущкевич. До нього зверталися за всіми порадами та звали свого старого патріярха дедьом. Тому не диво, що ціла сиракюзька парохія була кацапська і схизматицька, а лише з імені грекокатолицька. Проримського пану, унію, католицтво, не дай Боже згадати, а про Україну не було що говорити сиракюзьким лемкам.

Сиракюзька парохія була на 75% лемківська. Лемки були народ добрий, побожний, працьовитий, єщадний, але й дуже пияцький. Лемко як робив, то робив за двох, але як став пити, то пив за трьох. На христинах мусіло бути найменше 5 пар кумів, часом і 20. Такий був звичай, так робив його дедьо. Лемко любив і шанував свої звичаї й обичаї. Лемко любив над життя все, що було його, все руське. Він любив не лише свої гори, село, хату, лемківську пісню, рідне лемківське слово, любив і руську букву з її всіми причандалами: юрчиками, їрчиками, юситами та фтитами. Він любив цілою душою „свій“ руський трираменний хрест, свою руську церкву, руський обряд, руського Бога, Ісуса Христа та Пречисту Діву. Одним словом: лемко любив цілу Русь, твердо по руськи! Для нього Русь була свята та Церква була свята.

Другою групою в парохії були подоляни. Вони ненавиділи Росії і сиракюзької кацапщини. Були свідомі Українці, гарячі поклонники Великої, Соборної, Вільної і Суверенної України. Такими маніфестували себе перед своїми й перед Американцями. Звали себе Українцями або гайдамаками та січовиками, бо всі належали до товариства „Січ“. Для нього наймали окрему салю, навіть тоді коли

була гарна церковна саля. Хотіли бути незалежні від лемків. В „Сіці“ подоляни сходилися, читали, говорили, сварилися про політику, пили, але менше від лемків. Україну будували подоляни без Церкви, релігії, без попа та пана. Були й між подолянами люди, що не хотіли йти за кличем поступовців „без Бога, без Церкви“. Поступовці їх висміювали та називали паламарами, свічконосами та туманами. А вони церкви не опускали, і релігійні обов'язки сповняли, але і поступовцям від часу до часу притакували. І Богові запалювали свічку, ї чортові тицькали огарок. Лише дуже маленька громадка подоляків відкидала без надуми всякі кличі „без Бога“.

Третьюю групою в парохії були угорські руснаки. Але їх було всього 10 родин і тому не грали ніякої ролі. Була ще в Сиракузах досить велика група Українців з Великої України. Вони були православні та до нашої церкви не ходили. Лише часом, на Різдво чи на Великдень, декотрі заглядали з цікавости чи скуки, щоби „вийти між людей“ і подивитися, як „папіштаки“ моляться до Італіяна себто до римського папи. Між собою говорили і по українськи і по русски, пили по русски, жили по русски. Були „настоящи руски“.

**

Бути парохом у такій сорокатій від партій парохії було дуже тяжко. Парохія була занедбана та здеморалізована частою зміною священиків ріжких релігійних і політичних поглядів. Зразу забігали сюди випадково ріжні священики, переважно тверді. Першентво мав сам о. Обушкевич. Щойно з часом дісталася сиракузька парохія сталого пароха. Був ним о. Велигорський. Прийшов сюди з рамени Церковної Ради, що її зорганізували наші священики. Рим був глухий на благання заіменування єпископа для американських Українців. В церковному життю не було ладу. Священство ходило самопає. Були такі, що видирали собі парохії, видали один другого. З того виходили сварки, деморалізація і пониження перед вірними. Щоби це лагодити заджено Церковну Раду, а щоби Рим залякати кинули її організатори клич „геть з Римом!“

О. Велигорський застав церкву, але задовжену. Помешкання для пароха, ні цвінтаря не було. Польський священик не хотів позволити ховати на польському цвінтарі, бо мовляв йому заборонив айришський єпископ, тому що грекокатолицьке священство жонате. Врешті по довгих торгах годився ховати, але під умовою, що буде ховати не грекокатолицький священик, а він сам. Коли ж додати до цього спори серед сиракузьких парохіян, то стане ясно чому парохи мінялися дуже часто.

Від 1903 р. до моого приходу пересунулося через сиракузьку парохію аж 11 священиків. Ними були: о. Велигорський, о. Гринак трьома наворотами, о. Гумецький („твердий“), о. Дорожинський („твердий“), о. Крохмальний („твердий“), о. Цар і о. Миренськів. Крім того був ще православний російський благочинний і владика Арсеній. Лемки принимали з отвертими раменами російських батюшок і відступників грекокатолицької церкви, „твердих“ отців. Так приняли

о. Крохмального. Але подоляки знали з часописів, хто такий о. Крохмальний. Вони загрозили о. Крохмальному, що якщо другий раз покажеться в українській церкві, то дістане таку памятку від них, що буде сотному схизматикові-кацапові відраджувати пхатися між Українців. Також єпископа Арсенія прогнали подоляки. Не пустили до церкви. Він мусів покидати Сиракюзи, але неуважав справи за програну та післав на своє місце протоєрея Олександра Витовицького. І цього теж не пустили подоляки до церкви та налякали, що „вихристять“ на Українця. Такто спасителі православної Русі відійшли з нічим, а сиракузька парохія завдяки свідомим Українцям не опинилася в руках російської православної місії.

—0—

Не роби собі ворогів,
вони самі зробляться,
не шукай собі клюпотів,
бо вони за тобою ходять.

На самому вступі привитали мене в Сиракузах клопоти. Мій попередник о. Миренків виповів дякові Василеві Шанайді місце. З цим погодилося трьох кураторів, а двох ні. Коли дяк почув за собою силу, заскаржив парохію до суду за зломання контракту. Мовляв він був згоджений на рік. Рад не рад мусів я зачинати свою місіонарську працю в Сиракузах процесом. Процес закінчився некорисно для Шанайди. Але лише суддя проголосив вирок, став детектив шукати за Шанайдою. Ніхто не знав, що це має значити. Аж по трьох місяцях задзвонили до мене з поліції, чи я можу звінчати пару молодих. За пару хвилин явилися в мене в товаристві поліцая молода та молодий, мій бувший дяк Шанайда. Показалося, що він обіцяв женитися з цею дівчиною, але коли показалися овочі любові, він утік. Поліція його віднайшла та я звінчав молоду пару без заповідей при двох свідках, поліцаєві та моїй господині. По Шанайді став дяком у Сиракузах Степан Вульчин, мій колишній старокраєвий парохіянин, з Підміхайловець.

Але цей клопіт з дяком Шанайдою був дуже малим клопотом в порівнанні з іншими, що мене ждали. Парохія була розсварена. За моїх попередників нераз приходило до бійки в церкві. Билися ліхтарями, кликали поліцію. Одних священиків проганяли, других загалом у церкву не пускали, але православний батюшка ліз вікном до церкви.

І проти мене піднявся ропіт серед парохіян, і то з обох сторін. Лемки закидали мені мазепинство, подоляки москвофільство. Раз зявилася в мене делегація від Січі, а її провідник Іван Бедзіт промовив менше більше так:

„Ми ухвалили на своєму останньому січовому мітінгу висказати вам, отче, наше недовір'я з приводу вашого поступовання як пароха та нашого провідника. Ми зауважили, що ви, отче, відколи прийшли не згадали в церкві ні одного разу про Україну. Все говорите на проповіді, але про Україну ані одним словом до цієї пори не згадали. Як так дальше піде наша Січ буде вас бойкотувати. Ви мусите бути зде-

клярованим Українцем, а як ні, можете пошукати собі такої парохії, де не будете потребувати згадувати України. Кацапських парохій в Америці досить“.

Мої переконування і наводження фактів, що я не був, не є і не буду ніколи кацапом — нічого не помогли. Мої вияснення, що я не прийшов ні до Українців, ні до кацапів, але до всіх, так як Христос прийшов не лиш до Жидів, але й до поган — не мали ніякого успіху. Врешті я звернув увагу делегатам, що я краще знаю, як попровадити громаду та просив, щоби вони уважніше слідили до чого йду. Це все нічого не помагало. Вони зажадали, щоби я записався до Січі та заглянув між них. Тоді вони переконаються хто я — Українець чи кацап. Я обіцяв записатися до Січі, заглянути до них і показати, якої я краски.

Я пішов на найближчий січовий мітінг. Мене привітали оплесками. Один із членів Січі, вчитель з Великої України, Хаврюк виголосив промову. В ній сказав, що моїм обовязком, як найінтелігентнішого зпоміж усіх товаришів є давати відчiti з усіх ділянок науки. От примиrom повинен я вияснити їм теорію Дарвіна, що людина походить від малпи, а не зі землі, як це голосять попи.

Ці слова Хаврюка були водночас і привітом і пращальною промовою. Я побачив, що проти волі попав у товариство збожеволілих людей. Я змісця відповів на промову та розпрощався раз на все зі січовиками. Їх бойкоту я не боявся. Про Церкву їм не йшло, України будувати не вміли, лише мені колоди під ноги кидали та руки путали. Тому, що їх була мала горстка я постановив пустити всіх січовиків з їх Україною в трубу та стати до будови на сильнішому фундаменті, на Церкві та віруючих лемках. Січовики трохи казилися, але я собі з цього мало робив. І між січовиками найшлися такі, що відпекувалися всяких родинних звязків з малпами та не хотіли за ніякі маєтки проміняти своєї рідної мами за малпу. А жадання Хаврюка вияснити членам Січі походження від малпи дало мені знаменитий батіжок до рук на тих малпяків. Я пятнував їх усюди, як людей без ума та серця і всюди говорив: „хто свою маму покидає, того Бог карає!“

Добре сталося, що я розбратаєвся зі січовиками. Якщо я був би остав між ними, як великий „патріот“, то це було би зруйнувало сиракузьку громаду. Лемки, той примітивний, темний і забобонний, але всетаки до своєї Церкви й обряду привязаний народ, були би мене зневиділи та мали мене за ворога Церкви та віри. Великим нерозумом було поїдати лемків і вязатися зі січовиками. Можна було загирити себе, свою Церкву, свої ідеали, стати грабарем цілої своєї громади, що її мав я провадити та вивести в люди.

Те, що сталося в Січі, рознеслося скоро по цілій парохії. Лемки приходили до мене цілими громадами, щоби мене „похвалити“ за добрьу научку „українцям“. Боліло серце слухати таке від темного народу, що не знов, що кількох січовиків були далекі від справжніх ідеалів українського народу та Запоріжської Січі. Лемки не знали, що на правдивій Січі були церкви, а в похід виступали правдиві січо-

вики під прапором Пречистої Діви Марії. Боліло мене серце, але легше стало на душі. Я вірив, що з цею темною масою зроблю більше, ніж з поклонниками малпи. І так сталося. Зі забитих москофілів, переконаних схизматиків і твердих як криця лемків я зумів створити парохію і збудувати Україну. Це сталося проти сподівання січовиків. В 1915 р. уладили мої парохіяни концерт у честь Шевченка та цим раділи і старі й малі лемки. Лемки стали називати себе Українцями.

**

Але це сталося згодом. Зразу я був попав у розпуку. Не здав, що робити зі сиракюзькою громадою, здеморалізованою, розсвареною і розєднаною. На моїй першій Службі Божій, відслуженій в день св. апостолів Петра та Павла, було в церкві дуже мало людей. П'ять чоловіків і двадцять жінок. Правда, це був будень в Американців. Старші діти пішли до школи, чоловіки до роботи, а жінота мусіла лишитися дома коло дрібних дітей. Мусіла попрятати, зварити обід, щоби був готовий для старших дітей і чоловіка, коли повернуть додому.

Але не лише на св. Петра була сиракюзька церква пуста. Прийшла моя перша неділя в Сиракузах, а вірних на Службі Божій було дещо більше, та всетаки замало як на Сиракюзи. Йшла неділя за неділею, і згодом більше людей стало ходити до церкви. Люди мусіли стояти і під церквою. Літом їм було байдуже, але як прийшла осіння хляпавка, потиснули морози, далися чути голоси, що треба більшої церкви. Ці голоси були дуже сильні на річному парохіяльному мітінгу.

21. БУДУЙМО ЦЕРКВУ.

Ідея. як ломаранчева ростина розгалужується в міру величини скринки, що вязнить її коріння.

Балвер.

Річний мітінг був назначений на 1. I. 1912 на 2. год. зполудня. Але, як звичайно ми були пізні Івани в Старому Краю і лишилися ними в Америці. Не навчилися американської точності. Правда, до фабрики наші робітники не спізнялися, але до церкви, на свої збори чи вистави то так. До церкви приходили свічки гасити, та називали це „ходженням до церкви щонеділі та свята та слуханням св. Служби Божої“. А вже найбільше спізнялися наші емігранти на виклади та вистави. Найгірше виходили на таких спізненнях ті робітники, що мали нічну роботу у фабриці. Вони думали, що вспіють, і бути на виставі, ї о півночі підуть на нічну шихту. На жаль мусіли вставати перед дії, кляли пізним Іванам, спльовували та виходили. А скільки то проганів пізним Іванам післали жінки. Вони цілими тижнями гарували в хаті замкнені та ждали, наче каня на дощ, хвилі, щоби вийти в люди. Але вистава затягалася, а в хаті дрібні діти. Може щось їм приключилося і жінка нетерпеливилася, проклинала пізних Іванів.

Наш мітінг зачався з $1\frac{1}{2}$ годинним опізненням. Я вважав себе предсідником парохії, отворив мітінг молитвою. Зараз дався чути на

салі хрипливий, досить рубашний голос. За пів року я знов багатьох моїх парохіян, але цього, як пізніше довідався, Пилипа Парубиса — не знов, видно з церквою він мав дуже мало спільногого. „Прошу о голос і вношу, щоби предсідником нинішнього мітінгу не був священик, але робітник“. Га! подумав собі, як автономія то автономія, щож робити, доказувати, що це парохіяльний мітінг, а не віче, що священик по парохіяльному статуту без вибору є предсідником парохії і парохіяльних мітінгів — годі. Піддав я внесення Парубиса під голосування і думав, що лемки стануть в обороні статуту. Та ні, внесення перейшло одноголосно. Предсідником вибрано коршмаря Федька Петруняка.

Я відійшов від предсідницького стола, сів у першому ряді та ждав приходу автономії. Ждав недовго. Дуже скоро на салі зчинився крик, а дальше почалася бійка на плястуки. Мені не було чого мішатися до автономістів, чайже був свій робітничий предсідник. Та заки люди розборонили тих, що себе обкладали плястуками предсідник натиснув шапку на голову та зник як камфора. На салі запанувала чисто українська анархія і безголовя. Я думав, що з мітінгу нічого не буде та пустився до дверей. Але тут хтось вхопив мене за обі пахви. Мене обступили найповажніші газди, лемки та стали говорити: „Не патрайтеся на ті сомари, недовірки українци, лем поїтє гев і доконьчте мітінгу!“ На мою увагу, що мене скинули з председи та я не маю між ними нічого до роботи — стали мене дальше просити. Не було що робити, я мусів докінчити мітінг.

Наради пішли гладко. Говорили про ріжні парохіяльні справи, та між іншим піднеслися голоси в справі будови нової церкви. Я не знов ще добре місцевих відносин, не знов який дух серед загалу парохіян, щодо будови церкви, не знов навіть числа парохіян і тому спихав цю справу, як лише міг найдальше. Але вперегі парохіяни налягали на мене та заєдно говорили: „егомостъ! будуймо нову церкву, бо та за мала“. Всякі мої вияснення, що раніше треба підрахувати скільки парохіян, узнати чи вони жертволюбиві, чи самолюбні, не помагали нічого. Вперлися, наче мала дитина, що плаче, щоби батько здіймив зірку з неба. Хотіли мати церкву і то і велику, і гарну, і коштовну, що би сусіди їм завидували.

Найвищим задушевним бажанням українського емігранта, а до того лемка, привязаного до своєї руської церкви, було мати на чужині свою церкву. Лемко не міг жити без церкви. З церквою, хоч і часом убогою, малою, деревляною в рідному гнізді, вязали його мілі спомини свят, храмів, свого вінчання і христин своїх перших дітей. Він хотів вернути все те, що пережив і лишив у Старому Краю, хотів бодай пригадати те, що минуло. Тому ходив до рідної церкви в Америці. Вона переносила його в рідні, наймиліші в цілому світі рідні сторони. І тому не диво, що сиракузькі парохіяни так рвалися до будови церкви.

С klikано ще один мітінг, надзвичайний в справі будови церкви. Зійшлося 80 парохіян і кождий хотів бачити тут в Сиракузах велику муровану церкву, з п'ятьма купулами критими мідяною бляхою, з п'ятьма позолоченими трираменними хрестами, що блестіли би до

сонця і були видні на цілі Сиракюзи. Я вияснив, що наша парохія не всілі добути стільки грошей. Але мої парохіяни все одно і те саме: „Ви отче духовний, лише зачніть будувати, про гроші не журіться, гроші будуть, нас тут у Сиракузах, Богу дякувати, досить“. З цілого того довгого та крикливо-мітінгового вийшло, що покищо вибрано Комітет будови церкви. До нього ввійшли всі церковні урядники та пів тузина поважніших газдів. Комітет мав поробити перші кроки в справі будови, підшукати архітекта, замовити плян та специфікацію, підшукати контрактора і що найважніше, колективати між людьми гроші.

22. ЯК ДОБУВАЛИ ФОНДИ ДЛЯ ЦЕРКВИ В АМЕРИЦІ.

Темняки є в такій тісній дружбі зі собою,
як густий хащ в молодому лісі.

Шенстоу.

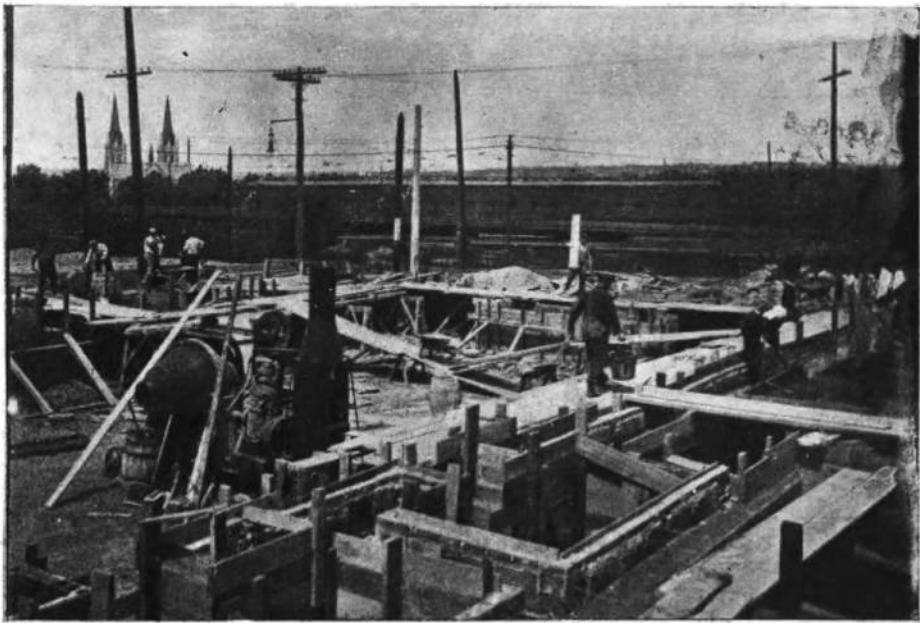
Від цеї хвилі мітінгам не було кінця. Не раз треба було скликувати мітінг і два рази в місяць, а було й таке, що одного тижня було три мітінги. Вирине серед парохіян якась нова думка, так зараз і треба скликувати мітінг. А тих думок про нову церкву була тьма тьменна. Кождий парохіянин думав про будову церкви, кождий мав свій плян і кождий мусів його виявити на мітінгу. Кождий парохіянин думав про неї, скілько лише разів переходив попри свою стару церковцю, думав і вдень і вночі, і дома і в шапі (фабриці). Мало того, що думав, але ще з другими про неї говорив, радився зі своїми кумами чи ґмотрами, а що тих ґмотрів мали лемки пару тузінів то пляни заедно змінялися і нові родилися. Тому мітінги тягнулися довго, нераз до півночі, були дуже крикливи та бурхливі.

Найбільший мітінг був 12. V. 1912. Його скликано, щоби приняти плян архітектора. Архітектора підшукали в сусіднім містечку Овборн¹). Іув ним Франк Армстронг, що вже з моїм попередником о. Царем обмірковував будову нової церкви. На моє доручення Армстронг мав виготовити плян церкви, що її кошти не переходили би 30.000 дол.

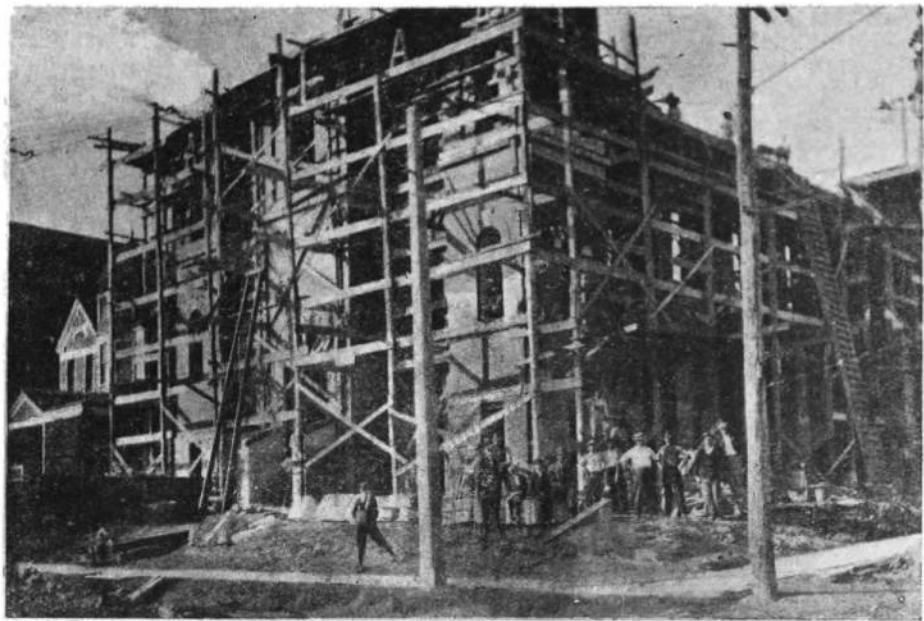
Мітінгова саля була повна парохіян. Ще ніколи не було так багато людей. Прийшли навіть жінки, що дотепер ніколи не приходили на мітінг. Всі хотіли бачити, яка то буде церква, чи така як в Криниці, чи може така як в Ліску.

Архітектор виготовив два пляни й оба розвісив на стінах. Один плян був поєдинчий. На ньому була трибанна церква з гладкими стінами без прикрас. Кошти будови цеї церкви обчислив архітектор на 30.000 дол. На другому пляні була пятибанна церква. Три бані були на фронті. Середня струнка, вистрілювала високо вгору, а біля неї дві менші. За ними розсілася невисока кріслата баня над серединою церкви, а ще дальше над задною стіною пята мала баня. Стіни церкви були прикрашені філярами. Дуже гарно виглядали входові двері, що до

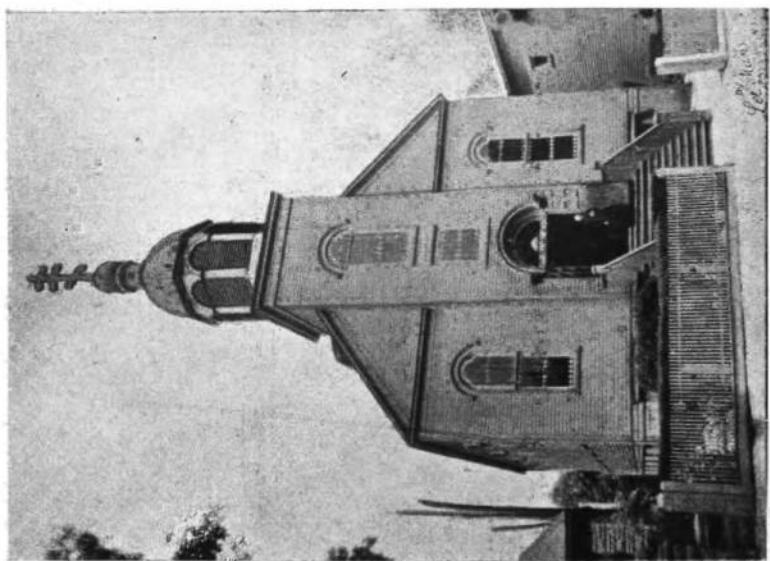
¹⁾ Овборн 20 км. від Сиракюз належав до 1911 р. до сиракюзької парохії, а відтак став самостійною парохією. Його першим парохом був мій приятель о. Філімон Тарнавський.

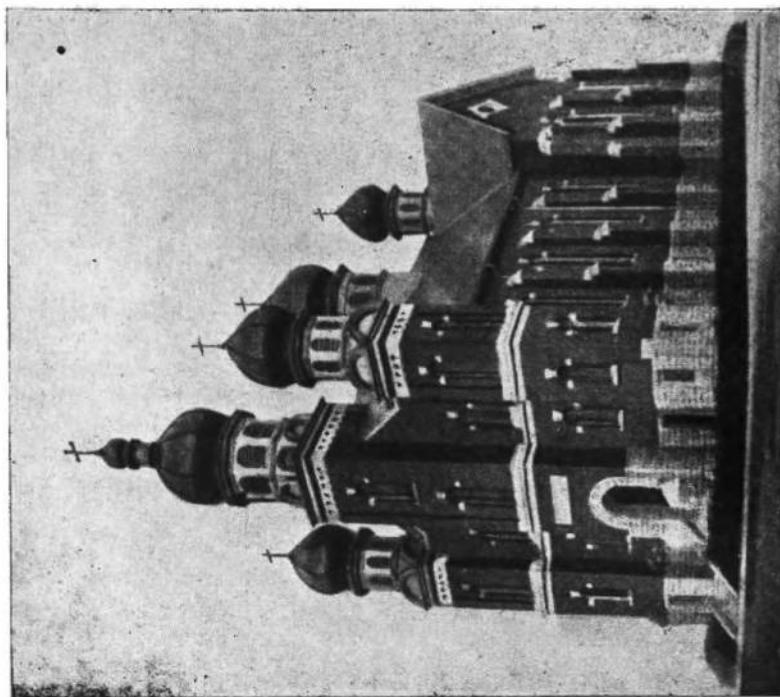
Сиракузька церква в будові 10. VI. 1913.

Сиракузька церква в будові 25. VIII. 1913.

Церква св. Миколая в Пасайку.

Церква св. Івана Христителя в Сиракозах.

них вели високі сходи, а над ними склепилися три луки. Кошти будови цеї церкви обчислив архітект на 49.225 доларів.

Очі всіх приявних звернулися на плян гарнішої і дорожчої церкви. Його обступили лавою, так що деякі мусіли спинатися, ставати на пальці. На дешевший плян ніхто не звертав уваги. Ніхто й не думав, що кошти одного пляну перевищують другий на 20.000 дол., не думав звідки добути великі гроші. В Старому Краю будували також церкви, а гроші на них ішли з т. зв. конкуренції, з розмету. Кождий парохіянин вносив відповідну суму. Але ж в Америці не можна було розписати конкуренції. Емігранти не були привязані ґрунтом до одного місця, а зміняли нераз свій осідок у пошукуванні за працею. Подруге, хочби й розписати на еміграції щось в роді конкуренції то її не можна би було стягнути, не було відповідних органів до цього, Церква була в Америці відділена від держави.

Я старався зясувати громаді, що нам емігрантам не можна газардувати та будувати таку дорогу церкву. Жаден банк не дасть більшої позички, бо наша парохія має дуже малий нерухомий маєток: парцеля під церквою і парохіяльний дім, все разом варта 8.000—10.000 дол., а готівки маємо на будову церкви ледви 3.666 зол. На жертви парохіян не можна дуже певно числити, бо може прийти безробіття або довгий страйк. Мої вияснення зрозуміли поважні парохіяни, що мали свої доми в Сиракузах, були привязані до цього міста та знали, що вразі невдачі все на них скropиться. Вони мене підперли.

Але їх було всего шість, а всі інші були за дорогою церквою. Я ще раз промовив і загрозив, що покину Сиракузи, якщо вони будуть обстоювати при свому. Здавалося, що цей мій аргумент поміг. Нараз вискочив Микита Попик і виголосив палку промову за будовою дорожчої церкви. Свою промову він закінчив: „Товариш! Маємо ми висіти за одну ногу, то не ліпше висіти за обі?! Громада великий чоловік, громада по нитці, бідному сорочка“ Цею промовою вхопив нарід за серце. Галя затряслася від оплесків, аж шиби дзвеніли. Ніхто не знав, що цей сам Попик не дасть на будову церкви ні цента, ба що більше буде винен колекти на 35 доларів.

За Попиком промовив Іван Кіцак. Це був пяниця, що всі свої гроші пропивав, колекти не платив, до церкви не ходив, але на мітінгах говорив. І нині вийшов на середину салі, піdnіс обі руки наче до молитви та став кричати: „Почетні панове-господинове і ви отче наш духовний! Як будете будувати церкву на той плян (і показав дорожчий), то я сам дам на церкву 100 доларів, а як на той (і показав дешевший) то я не дам ні одного цента“. І люди оплескували бесідника, хоч знали, що він пропиває всі свої заробітки, але не знали, що він через своє пиянство піде до криміналу на 4½ року й не заплатить ні цента на будову церкви.

Мітінг приняв дорожчий плян.

Труднощі скріпляють ум, як праця тіло...
Сенека.

Моїм першим завданням було провірити фінансову спроможність парохіян. Мітінг зобовязав кожного парохіянина зложить відповідну суму на будову церкви. Парохіянин, що мав родину мав дати 20 дол. на будову церкви та 12. дол. річної колекти, а парохіянин, чи парохіянка, що не мали родини, себто самотні мали дати по 10 дол. на будову церкви та 6 дол. річної колекти. Ці гроші на церкву або інакше розмет і колекту мав я зібрати. Я ходив вечорами від хати до хати та рівночасно робив „конскрипцію“ парохіян. Виявилось, що в Сиракузах є 180 гр.-кат. родин і 100 самітних. Всі вони могли зложить 7360 дол. Але з цього треба було відчислити на біжучі адміністративні видатки (платню священика та дяка, опал і світло) яких 2000 дол., отже на будову церкви лишалося 5360 дол. Ми мали ще в банку 3666 дол., отже разом 9.026 дол., а кошторис самої церкви без вівтаря, пропонуваний і їншої обстановки був 49.225 дол.

Треба було конечно позичити гроши. В першу чергу можна було їх позичити в своїх „багачів“. Тих багачів, що мали свої доми, звичайно задовжені по вуха, або дещо заощадженої готівки, було в парохії 20. Це були коршмарі Гліва, Петруняк, Варіян, Пишняк і Чибиняк або крамарі Коцур, Яечник і Крук, а врешті робітники, що ліпше заробляли та вміли щадити. Їх було небагато, бо поскільки наши емігранти могли більше заробити то не думали про завтра. Вони пили, бавилися, напихали кишені цигарами, що їх недокурені викидали та другим роздавали на доказ, що їм добре ведеться. Але було кількох робітників, що дещо заощадили. Поміж ними я призбирав 8000 дол. позички на будову церкви. На позички я видавав довжні скрипти т. зв. джоджмен¹) нотеси, зареєстровані в суді. Позички були ріжної висоти 50—1000 дол.

Ці позички, готівка в банку, колекта та розмет не могли ніяк дати суми потрібної на будову церкви. Не треба думати, що лише один сушив собі голову цею справою. Думали про це й мої парохіяни, вони піддавали ріжні думки. Особливо не бракувало цих думок у тих, що сходилися в салунах. Бо наші сиракузькі коршмарі не пропускали ні одної нагоди, щоби не розвідатися, якби то помогти будувати церкву. До них заходила „усяка інтелігенція“ і своя і чужа: всякі боси, агенти, контрактори, барішівники, що мали свої доми, авта, а навіть власні компанії. В тих людей затягали наші коршмарі ріжні інформації і при чарці ділилися тими інформаціями зі своїми кумами, краянами та церковними урядниками. Це все робили вони „задурно“, збирали та давали добре ради, а краяни та церковні урядники за ці ради не платили, лише платили за горілку, що випили при балачках, а що таких балачок було з нагоди будови церкви більше, то й горілка відходила більше.

¹⁾ judgment — правна сила.

Найбільше „займався“ будовою церкви коршмар Петруняк. Він не був церковним урядником, ба, навіть ніколи не хотів приймати церковного „гонору“ і заєдно від нього відмовлявся при виборах. Зате кождої хвилі він давав свою салю на церковні мітінги. Грошей за це не брав ніяких, бо мітінгівці одні радили, другі полокали горло. Винаймав він салю і на інші сходини та забави для краянів, для своїх. Бачите який то був великий добродій і патріот! Навіть за свої гроші музику спроваджував, щоби лише люди бавилися. Петруняк, хоч був неграмотний, умів добре ходити коло інтересу та знати ціну народньої приповідки: „коваль клепле, поки тепле“. Зрікався парохіяльних „гонорів“, бож не можна йому було сидіти на мітінгу. Мітінг відбувався в його галі, лише через двері з його салуном. Мітінгівці заглядали і до салуну, а гостей-костомерів треба було обслугувати. Та коли Петруняк відмовлявся від церковних „гонорів“, обіцював слугувати парохії радою і поміччю.

Такою поміччю Петруняка мала бути позичка в банку. Він обіцяв розстаратися позичку. Знайшов якогось, як він казав, впливового Американця, а поправді це був звичайний агент і він мав виходити позичку для нашої церкви. В тій цілі відбувся знов мітінг у Петруняковій галі і на ньому віддано агентові пляни та кошторис. По році вернув агента з нічим. Грошей не позичив, бо мовляв банки цупко тримають гроші у своїх касах, бояться позичити, бо здається буде війна. Так завдяки добрій раді Петруняка ми змарнували рік.

Цілий рік спутували мене обіцянками. Це було не вперше. Кілько разів я хотів зробити щось доброго для своїх парохіян і попрощати їх до добра, гаразду та просвітки, тільки разів ті самі люди пугали мене на руках і ногах так цупко, щоби я не розпутався, не розігнався і не завів їх у світ кращого життя. Так було і в Старому Краю, в Журові, де через упертість громадських темняків кольоністи вихопили нам зпід носа ліс. Так було і в Пасайку, де при будові церкви кидали мені під ноги тяжкі колоди. І в Сиракузах спутали мене, ѹ аж по році скинув я з себе ці пута, що їх накинули на мене темняки, коршмарі та киринники.

І все кілько разів мене путали мої парохіяни, нагадувалися мені мої давноминулі гусійські часи. Нагадувався мені сірий гусак, провідник гусей, що я їх пас. Гусак любив дуже гуси та робив усе та всюди на їх користь. Його серце кривавилося, коли він бачив, що його громада цілий божий день ходила по голій толоці та вечером голодною клаляся спати. Толока була гола, трави не було, худоба висмикувала та вискубувала, а гусям лишалися самі корінці.

Гуси були голодні, але вони мали доброго провідника. Він все лише думав над тим, щоби якось вийти з голої толоки на городи та поля. І не раз наробив гусак мені такої халепи, що мені гусієві приходилося хиба скочити з берега в воду. Щоби „дурний“ гусак не сарпував наді мною і не робив мені прикорстей, я, хоч шестилітній хлопчина, став промишляти, якби зарадити лихові. Знав я, що коней спустиють і думав, що як спутаю гусака, він не вийде поза толоку, а також і гуси, що без нього не рухалися ніколи, не підуть у школу.

Погадав і зробив, легше відітхнув. „Тепер шибенику не будеш мені гуляти та затроювати мое життя“. Тимчасом гуси зробили мітінг. Обстутили свого спутаного провідника. Гегали, сичали, а я байдуже бавився. Аж ось залопотіло у повітрі та гуси полетіли в чужу царину, а на толоці лишилися самі стріпки-волокна. Гуси розшарпали та перегризли своїми клювами пута гусака-проводника, що водив їх на добру пашу. А мої парохіяни робили якраз навпаки, вони путали мене, хоч я хотів їх запровадити у краще майбутнє. Тому я завидував своєму гусакові його гусячої парохії.

Того путання і „порад“ було мені досить. На парохіяльному мітінгу я зобовязав своїх парохіян, щоби вони не м'ялися до будь-ви, до архітектора, до контрактора, до робітників. Цього мене навчила практика з будовою церкви в Пасайку та це використав я додна. Я заявив, що сам буду журисти будовою церкви, сам вистараюся позичку і ніхто з парохіян не сміє до цього мішатися. Громада згодилася, ухвалу підписала та я мав руки розвязані від усіх парохіяльних наставників дорадників і салуністів.

Мені вдалося найти агента, багатого та впливового Німця Менцигера. Він обіцяв мені роздобути позичку 30.000 дол., а за труд зажадав $3\frac{1}{2}\%$. Тимчасом ми згодилися на контрактора Ірляндця Довзена, дуже солідного. Він зажадав, як це було в звичаю в Америці 4% від суми кошторису. Так наша церква, а властиво її будова без обстановки мусіла коштувати 52.000 дол. Архітект взявся до будови 1. IV. 1913. За позичкою ходив мій агент. По довшому часі овборнський банк, що в ньому мій агент працював і був шеровцем²⁾) згодився дати позичку. Але банк зажадав, щоби позичку підписали єпископ, парох і кілька парохіян, що мали горожанські папери та свої власні доми або лоти³⁾.

Тут зачалися перешкоди зі сторони сиракузьких парохіян. Єпископ був готовий дати поруку, але під умовою, що церква буде зaintабульована на нього. Сиракузькі парохіяни, як впрочім загалом наші Американці, не любили, щоби церква була „записана“ на єпископа, бо тоді церковна громада не могла робити з церквою, що її забаглює. І так сиракузькі парохіяни не хотіли інтабулювати церкви на єпископа, єпископ не хотів ручити та прислати довжного листу, а контракторові треба було платити, бс будова росла мов на дріжджах. Гроші треба було конче й сиракузани під загрозою пересрви будови погодилися з волею єпископа. Це було на передодні платності однії з рат і я попросив телеграфічно єпископа, щоби прислав довжний лист. Єпископ в'дтелеграфував, що за три дні буду його мати в своїх руках. Так ми дістали в останній хвилі позичку.

²⁾ share — удел.

³⁾ l.t. — парцеля.

Гра є дитиною захланності
й батьком марнотратства.

Колтон.

Колекта та позички не були одинокими засобами для роздобуття фондів на будову церкви. Американські громади старалися добувати фонди на ціли церкви в дуже ріжкий спосіб. Не раз ті способи, чи засоби, на перший погляд ока, не дуже підходили для великої ціли, для якої мали служити. Але в цьому була вже американська, бізнесменська жилка. Американці спритні в робленню грошей і ріжними, преріжними дорогами до цього доходять.

Бізнес панував теж у справах церковних комітетів. Церковні комітети, щоби добути фонди на церковні ціли організували імпрези, що на них Американці грали, пили та танцювали на дохід... церкви. Церковні комітети уладжували пікніки, балі та базари.

На балі наймали не лише салю й музику, але дбали, щоби був добрий буфет і щоби в ньому не хибувало напоїв. Спроваджували бочками пиво та ґальонами горілку, а вчас прогібіції самогонку. На баль мусіли йти всі, а хто не взяв у ньому участі, той не „підпорував“ (піддержував) своєї церкви, був її ворогом. Молодь приходила, щоби потанцювати. Чоловіки та жінки також не відтягалися від розривки. Одні приходили, щоби потанцювати та пригадати свою молодість. Другі йшли, щоби побачитися і поговсрити зі знакомими. Треті, щоби випити.

Найгучніша забава відходила при буфеті. Його облягали старі хлопи громадками по 10, 20 людей. Перший казав „дати“ всім Майк (Михайло), другий також „поставив“ для всіх Френк (Фед'ко), третій Гарі (Гриць), а відтак Джан (Іван), Пітр (Петро), Джек (Яцко), Джім, (Кирило), Джов (Остап)⁴⁾ і т. д. до останнього кумпана, аж скінчилося колісце. Тоді Майк зчинав друге колісце, відтак третє і т. д. По третьим зчиналася забава надобре. Одні йшли в танець, другі співали чи гойкали, треті розповідали про всякі чуда та дива, що їх бачили впродовж свого довгого мандрівного життя.

Бувало часом, що буфет висихав. Але цим не було чого журистися. Недалеко жив коршмар і він заздалег дь запевнив комітет, що якби серед ночі його розбудили, він встане та дастъ усього, що забажають. Він, бачите, все зробить, не полінуеться, щоби парохіянам зробити вигоду, а біdnій церкві помогти. По балю лишалися порожні бочки та пляшки, а в парохіян пусті кишені та повні завороту голови.

На парохіальному балю мусів бути, і то обовязково, і священик і дяк. А якщо мусіли бути, то не тому, щоби добрим парохіянам заваджати та злий приклад давати. О ні! Вони оба повинні були перші фундувати, других заохочувати, вчити церкву „підпорувати“. Таж весь чистий дохід з парохіального балю ішов „на Боже“, тож кождий мусів бути на парохіальному балю. А хто дав більше грошей заробити, був

⁴⁾ Так по польськи й американськи перезивали себе наші емігранти.

ліпший парохіянин. Так в Америці на свою церковцю заробляли й наші емігранти й усі американські церковні громади.

**

Хто знає, чи не багатшим від балів джерелом у доходи були т. зв. базарі. На них можна було не лише потанцювати та випити, але також і виграти на льотерії.

Завданням церковного комітету було купити чи випросити по ріжних крамницях усякої всячини. Там лямпу, там черевики, там де-кілька кухонних річей, сала та муки. Все надбане розділювало по сортиментам між кіоски уставлені у забавовій салі. В кожному кіоску стояв котрийсь із членів комітету перебраний за Цигана, Індіянина, Жида чи блазня. Він приваблював до себе цікавих, щоби спробували щастя і вигралі собі якусь річ. Між приявних розпихали кількадесят а то сто й двісті білетів, а відтак пускали в рух колесо щастя. Вигравав той, що мав білет з таким самим числом, на якому зупинилося колесо щастя.

Були ще й інші способи виграння. Прим. була лавка з числами від 1 до 20. На кожде число охочі виграти клали до 5 центів (по „ніклеві“), а вигравав один. Часом один грач накривав усі числа і тоді вигравав напевно. Але, що виграна річ коштувала комітет 20 центів, а грач втратив доляра, то 80 центів зарабляла церква. Тому базарі приносили великі зиски.

Крім балів і базарів доходовими імпрезами були пікніки. Це були властиво балі та базарі на вільному повітрі, в парку чи лісі за містом. Такі імпрези уладжувано не лише в дохід церкви, але також у дохід ріжних товариств, а по війні в дохід „Рідної Школи“, інвалідів і воєнних відві і сиріт. Кошти таких імпрез не були великі. Забавовий комітет добирає кілька вродливих жінок і дівчат. Їх завданням було пе-рейтися по купцях, різниках, пекарях і інших бізнесменах і випросити в них мяса, печива, діточих забавок тощо. Купці давали дуже охочо, бо розуміли свій б'знес. Мовляв, я вам даю, спомагаю вашу церкву, а ви не забувайте мене та по забаві заходить до мене купувати. Тому балі, базарі та пікніки давали пару соток, а то й тисячу доларів до-ходу.

Щоби цей дохід не пропав розділювано чи розпродувано т. зв. тікети⁶⁾, де вже була видрукована ціна 5, 10, 20 і т. д. центів. — Ними платили на забаві, в буфеті та по кіосках. Це запевнювало цілковиту контролю і певний дохід.

23. ПОСВЯЧЕННЯ УГОЛЬНОГО КАМЕНЯ.

4. VII. 1913.

Сходися родинко, коровай крається.

Наш контрактор узявся за будову не на жарти. Він був відомий будівничий і роботи мав досить, тому хотів скоро вибудувати нашу церкву та братися до іншої будови. Нашу церкву хотів скінчити до-

⁶⁾ ticket — білет.

року. Яму на пивницю зачав брати 1. IV. 1913 р. До липня пивниця була вже вибрана, вимурована та стіни церкви добігали вже до вікон. Треба було подумати над посвяченням угольного каменя.

Скажете — щож такого, хиба треба над цим ломити собі голову? Тож при будові такої великої святині це питання має другорядне значення. Треба постаратися один камінь, що на ньому була би видобутий назва церкви та зладити фундаційний акт на пергаменовому папері. Тут іде про уложення напису та тексту, а це для грамотних людей не дуже трудне завдання, технічна робота забавка для мулярів. Так, справді у всіх народів, але в нас Українців зладження написів і тексту не легка справа.

Не знати було, який титул казати вмістити на угольному камені. Написати: руська церква себто по англійськи: *рашен чорч¹*), будуть лемки більше чим вдоволені. Вони ж себе вважали правдивими русинами, твердшими від справжніх Москалів. Але були в моїй парохії і подоляки. Ім ішло про те, щоби було написано: *українська церква себто по англійськи: юкраїнен чорч²*). Давати цей напис, значило викликати лемківський бунт, давати перший, викликати подільський бунт.

Хоч сядь і плач! Був ще третій вихід. Дати напис: *грецька церква*. Грецькими називали всі Американці й наші греко-католицькі церкви і православні. Але як то позбутися свого порекла: *Українець?*? Ні! за жадні маєтки в світі, навіть за гарне та величне імя Греки не хотілись міняти назви Українці.

Щоби вийти з цього трудного положення я рішив дати такий напис: *руська грекокатолицька церква — рутеніен грік-кетолик чорч³*). Ось так мені вдалося розвязати цю проблему. Всетаки угольного каменя я не показував своїм парохіянам, щоби не розбурхувати спорів. Я думав, що на самому посвяченні розсварені мої парохіяни не захотять робити скандалу ізза нелюбого ім напису та погодяться з доконалиним фактом. І не помилився.

**

Посвячення угольного каменя ми назначили на 4. липня на день американського державного свята Свободи, або як його популярно звуть: *Форт Джулай⁴*).

Цей день святкують в Америці дуже гучно. Хлопці закуповують штучні вогні та на цю ціль складають гроши місяць наперід. А треба знати, що американські хлопці заробляли в передкризові часи й доляра денно при продажі газет на вулиці. Цей заробіток віддавали вони батькам і так помагали виживити рідню. Але коли зближався Форт Джулай то хлопці не віддавали свого заробітку. І батьки з цим годилися, бо знали, що це найгарніший день для забави хлопців за весь рік.

Але бавилися не лише хлопці. Бавилася і вся Америка в свято

¹) *russian church*.

²) *ukrainian church*.

³) *ruthenian greek-catholic church*.

⁴) *fourth July*.

Свободи. Вбиралися в найпарадніші убрання, їли, пили та забавлялися по ресторанах. Інші виїзджали автами на забаву в гори, ліси, парки, на озера. Кождий старався використати той день до самого дна. Скоро лише зайдло сонце, ціле небо горіло в огні. Лопали ракети, розсипалися тисячі звізд, ріжнокользорові вужі та колеса появлялися і зникали.

Також наші американські емігранти користали з цього вільного дня й уладжували всякі „посвяченки“. Святили угольний камінь чи під церкву, чи під школу, посвячували пропори. Після цього відбувалися забави, пікніки, балі, базарі, що давали великі зиски.

Сиракузькі парохіяни пішли слідами старих американських бізнесменів і рішили на Форт Джулай 1913 р. зробити бізнес на посвяченю угольного каменя. Завданням церковних урядників було гідно приняти гостей і делегатів, своїх і чужинців, бож вони не приїздили впорожні, а з дарунком, крижмою для нової церкви. Треба було замовити салю на гостину делегатів, напитки та перекуску для них.. Вибрано „капітана“, що з відділом січовиків мав витати гостей. Моїм завданням було уложить цілий план церковної церемонії, запросити єпископа та священиків. Крім того я запросив декілька Американців: архітектора Армстронга зі жінкою, обох братів контракторів Довзенів із жінками, посередника у виробленню банкової позички Мінцігера зі жінкою, парохіяльного адвоката Оберлендера зі жінкою й ін.

Також постарається я, щоби про будову церкви знали всі мешканці Сиракуз. В місцевому часописі *The Post Standard* з'явився допис про нашу церкву:

„Єпископ положить угольний камінь під нову церкву.

Будинок буде здигнений для вірних грецького обряду.

Богослуження буде словянською мовою.

Будинок є у візантійському стилі, одинокий в тому роді в цій частині держави.

Неєвчайно рідка релігійна церемонія до цієї пори ніколи небувала в цьому місті відбудеться в найблищі неділю різдво, коли Преосвящений Владика С. Ортинський з Філадельфії положить угольний камінь під нову церкву св. Івака Христителя. Церемонія буде в грецькому обряді римокатолицької церкви, а молитви будуть читані старословянською мовою і тою мовою відспіває єп. Ортинський Службу Божу о 1/11 год., а асистувати буде кількох священиків грецького обряду, що мають приїхати.

Нова церква, коли буде викінчена буде коштувати 60.000 дол. і буде одиночкою того роду будівлею у тій частині держави. Це будинок у візантійському стилі, а на ньому буде трираменний хрест, що ріжниться від латинського хреста. Грецький хрест пишеться нині на західній стороні катедри Непорочного Зачаття. Його казав поставити там бл. п. єп. Лоден, щоби показати, що вік як єпископ латинського обряду мав юрисдикцію над католиками грецького обряду у своїй дієцезії.

Іконостас буде коштовний.

Церква буде ріжнитися в діяції церкви латинського обряду. Замість вівтарної барієри, де нарід приймає Св. Причастя буде збудований перед вівтарем іконо-

стас, около 12 стіп високий, який закріє вид Святая Святих. По середині іконостасу будуть поміщені двері, що мають бути отворені під час Служби Божої, а по її закінченні замкнені. Той іконостас у грецьких церквах є звичайно коштовною частиною окраси та дуже часто можна бачити по європейських церквах іконостаси дуже артистичної роботи. Іконостас, що його мають збудувати в навій церкві буде становити дуже дорогу окрасу церкви.

Церковну галю мають ужити на парохіальну вечірню школу, що буде під управою сестер монахинь св. Василя Великого.

Єп. Ортинський перед своїм винесенням до єпископського стану був манахом Чина св. Василя Великого, одного з найстарших релігійних чинів в Європі. Має бути 40 мільйонів Українців, що з них Рутені є лише галузю в тім краю, але число їх все збільшується. В парохії в тім місті має їх бути 800 душ.

Українців є багато.

О. О. Пристай, парох церкви в Сиракузах лише два роки, а від коли тут прийшов доконав великого діла для свого народу.

Нову церкву зачата рік тому назад під його проводом і скоро буде скінчена. По скінченні буде без довгів. Нею заступлено стару церкву, що її збудовано шість літ тому, але всна не могла заспокоїти щораз зростаючу парохію.

О. Пристай скінчив студії у Львові, в Галичині. Він прийшов до того краю п'ять літ тому та парохував у Пасайку заким прийшов до цього міста. В Пасайку вибудував церкву коштом 14.000 дол., а також помешкання для священика. О. Пристай каже, що Американці цілком не знають його народу, а він є ліберальний у всіх справах і працьовитий. Він каже, що український народ числити під теперішню пору 35 000 000 душ і що відносини того народу до держав, що їм підлягає, дуже подібні до відносин Ірландії через багато соток літ до Англії. Він прогоркує війну в Європі впродовж яких п'ять літ, що в ній його народ виступить агресивно проти Росії".

*

**

Прийшло гарячо очікуване всіми свято. Єпископ приїхав у навечеря, відправив молебен і поблагословив народ. 4. VII. 1913 р. була гарна погода. Небо погідне, а сонце не пекло, а жарило. На посвячення зіїздилися гості залізницею, трамваями, омнібусами, а деякі: власними автами. Зіїздилися з далеких сторін, навіть 100—200 амер. миль, бо чули, що на святі буде єпископ. Єп. Ортинський був великий проповідник. Проповідував гарячо, з життям. Не раз витискає слези на очах. Дуже запалювався, а народ слухав його з увагою.

Народу зійшлося багато: 12 священиків і коло 4000 вірних. Вулиці біля церкви були повні: ѹ трамвай мусів зупинятися. По посвяченні угольного камення попросив я на обід визначних гостей: єпископа, священиків, Американців і ін. Всіх сіло до столу 24 осіб. Я хотів показати Американцям, що українські господині знають добре кухарську штуку. По перекусці подали червоненький мов вино борщик з ушками, свинячу печенью з капустою, голубці з китайського рижу, американського мяса й української кухні, а врешті пампушки. Цей справжній український обід усім дуже смакував. А вже Американці не могли собі нахвалитися. Всі брали по два рази.

По обіді відбулася забава, що дала 876.75 дол. чистого доходу.

24. ДОРАДНИКИ-МУДРАГЕЛІ.

Руїна це історичний рекорд минулого,
а водночас вказівка поступу у світі.

Чейнфорт.

По святі прийшли будні. На церковній площі нелад. Купи цегли, каменя, вапна, дощок, стовпів. Здавалося руїна. Але серед цеї руїни, неладу та непорядку виростали мов зпід землі мури святини. Цегляні стіни церкви, мов вязень зпоза крат, виглядали зпоза сітки високого руштовання. По ньому, мов ті вивірки по конарах гляястого дерева, втихалися працьовиті робітники. Вгору то вдолину, спинались то спускалися одні з цеглою, другі з вапном, а нагорі рухалися рядом уставлені мулярі, вимахували своїми кельнями, мов веслярі веслами та приспівували й підсвистували американські арії. На дворі погода. Ясне сонце, мов струї божого благословення, розсівало по всій землі своє благодатне тепло та вливало в душу і тих на руштованні, і тих на мурах, і тих під мурами чар свіжості, підбадьорувало духа та додавало охоти до життя. Тішився контрактор, бо будова поступала, мури росли, надія на скоре укінчення більшала. Тішився, помагав робітникам, укладав цегли, а в голові укладав собі пляни другої роботи, а там може третьої і четвертої. І мулярі при роботі укладали собі пляни на завтрашнє і післязатрішнє життя. Хто зі всіх інтересованих у тій будовічувся найщасливіший не тяжко вгадати. Це були мої кохані парохіяни і я з ними.

За весь час будови церкви ніхто з моїх кураторів, а тим менше парохіян не мішався ні до архітектора, ні до контрактора, робітників або до мене. Я був головним провідником у будові: та всякі потрібні зміни в пляні, додатки або счеркнення робив сам з архітектором і контрактором, без мітінгів. Це дуже улекшувало мені та будівничим працю.

Церква стояла вже під дахом. Контрактор мав лише помалювати варцаби та рами у вікнах, двері та деревляну роботу церкви та заложити пять хрестів на банях. Один з них на найвищій фронтовій бані мав бути найгарніший і найбільший.

Одного дня задзвонив телефон і я почув; „Це я Петруняк, хцу знати отче духовний, чи ті фронтові двері будуть так попейнтовані¹⁾ (помальовані) вже стеді²⁾ як тепер, бо якби так іх зохабити (залишити), як тепер випатралі би (виглядали) барзо не шумне (гарно)!“ Муляр лише погрунтував деревляні роботи та лишив, аж перша олійна фарба всякне в дерево. Відтак мав дати ще один ґрунт і аж потім викінчити мальовання дверей.

До церкви вчасі будови сходилися щодня люди подивитися. І мій салуніст Петруняк і другі приходили подивитися, як усе „випатрало“. Вони аж зі скіри вискачували, чи не „поправити дешо“. Але ніхто не мав відваги щось сказати, бо так було ухвалено на мітінгу, а ухвалу треба перестерігати. Але коршмар не відмежав і вмішався до будови церкви. Я ніколи не мав проти цього, щоби людям пояснити

¹⁾ paint — малювати.

²⁾ steady — постійно.

те або це. Але тим людям не ходило так про пояснення, а про давання своїх рад і приказів усім у парохії, а в першій мірі священикові.

Цікавішу історію мав я з лемком Іваном Парашаком. Він не вмів ні читати ні писати, але зате був дуже твердим греко-католицьким православним руснаком. Робив у відливарні, а з неї було видно нашу церкву. І Парашак і всі наші робітники, що працювали у відливарні все глипали крізь фабричне вікно на свою церковцю та раділи, що будуть мати гарну, муровану церкву.

Одного вечора прибіг до парохіяльної канцелярії засапаний, червоний, з палаючими очима Парашак. Був у робітничому платтю, хоч парохіяни приходили до канцелярії зодягнені святочно. Це мене здивувало, а навіть занепокоїло. Спершу я погадав собі, що у фабриці мусів скотися якийсь нещасливий випадок. Але Парашак не дав довго думати, лише зачав схильований:

„Що ви зробили, отче духовний?! Я знат, що нині мали майстри витягнути хрести на копули, тому вачував³⁾ цілий день, коли зясніє на нашій церковці великий, золотий, руський, трирамений хрест! Перед самим заходом сонця глипнув я через вікно. На нашій церковці купався у проміннях заходячого сонця золотий хрест. Я з радості перехрестився таки серед чужих робітників. Всі вибіалушили на мене очі та стали питати, що сталося. А я показав у сторону нашої церкви та промовив: „патрай, сомаре, один з другим, что і ми руснаки мами уже свою шумну церковцю!“ Але дораз стисло мене. На нашій церковці не було трираменного руського хреста, лем „пільський“! Я уж нічого не гварив вецей, шмарив бару (залізний друк), зохабив шапу (фабрику) та полетів до отца духовного запитатися, чого то ви зробили, чого на нашій церковці казали дати „пільський“ хрест! Підійшовши близче до церкви, я уж повідів, чого то бил трирамений, але такий, ані „пільський“, ані руський. Най отець духовний скажут стягнути ті хрести та дати правдиві руські трираменні і великі, щоби їх було видно здалека“.

Переконувати Парашака було би на нічо не придалося. Тому я перепросив його члено, що мовляв мене телефоном покликали кудись і вийшов з ним у місто. На другий день прийшов він знов, але вже в товаристві ще одного свого однодумця. Лише я іх побачив крізь вікно переказав, що мене нема дома й так поспекався раз на все впертих приклонників правдивих трираменних хрестів. Можливо, що вони далися переконати другим, мудрішим парохіянам, що хрести і руські, і трираменні та гарно блестять до сонця.

Така була доля моїх непрошених дорадників Петруняка та Парашака. До ніяких таких розмов я не допускав, а все звертав до ухвал мітінгів. 5. VII. 1914 відбувся піврічний парохіяльний мітінг. Касовий звіт виказав, що будова церкви та покриття її м'якою бляхою коштувала 66.220 дол., але заплачено наразі 43.000 дол., а то 20.000 дол. з банкової позички, а 23.000 дол. з власних доходів: колекти, фонду на будову, конкуренції і приватних позичок у парохіян. На спеці-

³⁾ watch — уважати.

яльному парохіяльному мітінгу назначено речинець посвячення церкви на 7. IX. 1914 і рішено запросити на це торжество єп. Ортінського. На тому ж мітінгу вирішено поставити головний в'тар, проповідницю й іконостас.

25. ЦЕРКВА СВ. ІВАНА ХРИСТИТЕЛЯ В СИРАКЮЗАХ.

Хто сіє навіть серед сліз дорогоцінне касіння в'ри,
надії і любови, без сумніву принесе колись зі своєю
снопи повні втіхи бо сама природа його касіння
приносить зі собою радісні жнива. Сесія.

Церква була готова, красувалася мов краля та позирала згорда на ціле місто Сиракюзи. Видно було її здалека. Коли було доїджати до Сиракюз, чи то з Нью Йорку, чи зі стейтової столиці Албані перша впадала в око найгарніша з усіх сиракюзьких будівель, українська церква зі своїми, рідкими в Америці купулами та стрункою, чаруючою структурою.

Церква була 100 стіп¹⁾ довга та 45 широка, збудована в пляні на вид однораменного хреста, але його рамена не були надто висунені. Висота церкви була 127 стіп. Була збудована з червоної цегли, а над вікнами та зовнішніми наріжними філярами була вкрита плитками з білого каменя так, що здалека виглядала мов помальована білими красками на червоному фоні.

Довкруги церкви був майдан на 10 стіп на всі боки. Майдан обсадив я живоплотом, рядом за ним від сторони церкви насадив вишні, а перед ним від сторони вулиці дикі дерева з роду американської липи. Перед фронтом церкви та парохіяльного дому поробив я грядки-зільники та травники. Попід церковними мурами насадив я блющу. Він розрісся в широкі рамена, пнявся по стінах червоної цегли та додавав церкві ще більше чаруючого виду.

Згодом кущі та дерева повиростали так буйно, що моя церква виглядала мов у вінці. А коли весною зазеленіли дерева та блющ на мурах і вишні зацвіли біlosніжним цвітом, виринав зі зелені і білі храм, правдивий захист і мешкання його великого Основника. Хто їхав або йшов попри церкву той поглянув або пристанув, щоби налюбуватися красою святині.

Вже по моєму віході зі Сиракюз казала церковна рада вирубати вишні, хоч вони не могли затінювати церкви та спричинювати вогкости, бо були посаджені далеко від мурів. Згодом один із моїх наступників-парохів казав стяти розкішний берест. Може боявся, щоби берест не впав на його мешкання, алеж берест був у силі віку. Та щож, є на світі люди, що нищать не лише діла людської руки, але навіть Божих рук. І ці вандальства мене не зразили, а навпаки утвердили в переконанні, що всяка краса природна чи штучна, як писав Трайон Едвардс є виявом замилування людини в ділах Бога, а не своїх власних.

¹⁾ 100 м. = 328 стіп.

Входилося до церкви по високих 8-ступневих, цементових сходах. Двері були масивні, дубові, на дубово помальовані, укращені артистичними десеннями. Над ними склепилися луки, чим вище, тим більші. Обабіч були цементові гарно вироблені примурки.

Зараз при вході мав кождий перед собою образ правдивої української церкви.

Хори були збудовані сходисто й амфітеатрально, щоби всі хористи могли видіти дирігента та цілу церкву. Задня частина хорів була рівна, несхідиста, відгороджена барієрою від передньої була призначена для відпочинку хористів. Там були для них уставлені лавки. Під хорами при вході в т. зв. бабинці були два Розпяття, а під кожним гарна порцелянова посудина зі свяченою водою. В наві стояли лавки, правобіч для чоловіків, лівобіч для жінок. Серединою був вигідний прохід.

В стінах були вікна зі шибками легких синьожовтих красок. Крізь них вливалося сонячне світло та спливало лагідними тонами на всю церкву. Вікон було по 10 в кождій стіні, а луки над ними були мережані українськими вишивками.

В Америці був звичай покривати долішню частину стін у середині церкви мальованими шалівками т. зв. вуд ворк²⁾, що сягали майже до самих вікон. Ту смугу стіни між шалівками та вікнами казав я вималювати українськими вишивками так, що ці вишивки сходилися з привіконними вишивками. Тому ціла стіна виглядала дуже приєдно. На луках, що склепилися над іконостасом і вглибленими бічними нав розмальовано т. зв. штенцлями українські рушники з вишивками та торочками. Вони були виконані так по мистецьки, що здавалося досить лише посягнути по них рукою і зняти з аркад.

Аркада над іконостасом була удекорована мальованою малиновою котарою. Вона легко спливала, а її складки прегарно тінювалися. Здавалося, що іконостас розвішаний на ній.

В головному вівтарі був образ св. Івана Христителя, праворуч образ св. Андрея Первозваного, ліворуч св. Кирила та Методія. В наві не було багато місця, тому не казав я малювати багато образів, щоби все вийшло естетично. На стіні біля проповідниці був образ св. Володимира, а проти нього св. Ольги. Крім того на хорах уміщено обrazy чотирох Євангелістів. В захристії були портрети Папи, митр. Шептицького, еп. Ортинського та мій.

*

Замилування до природи є частиною реалії добреї людини.
Гедж.

Найгарніше була вимальована й удекорована стеля. Я хотів, щоб на стелі було вимальоване небо. Довго я і наш маляр п. Фліндер шукали за відповідним узором. Переглядали ріжні образці з біблії та ріжних церковних католицьких магазинів себто журналів. Ale з цього нічо не виходило. Аж одного дня приніс мені маляр, що ма-

²⁾ wood-work.

лював вишивки, пословачений Поляк Німчинський прегарний обраzeць неба. На самому вершку неба була Пресвята Трійця, нижче Свята Родина, ще нижче Пророки й Апостоли, а найнище повно святих: одні в єпископських інфулах, другі в царських коронах, а м'ж ними інтелігенти, міщани та селяни. З великої радости я мало не розцілував Німчинського та казав принести пляшку доброго служебного вина, що дуже розвеселило серце бідного маляря.

Артист Флендер узявся за роботу. По походженню він був мішанець: батько Англієць, мама Французыка, дідо Німець, бабка Еспанка. Був високий і кріпкої будови, русавий, синьоокий. Лице мав дуже інтелігентне, а з нього била невинність, доброта та простодушність. В разомі був щирий і отвертий. В неділю не ходив до церкви, а йшов далеко за місто. Одного разу я запитав його, чи він ніколи неходить до церкви. На це він мені відповів:

„Я був ще перед сходом сонця в церкві та подивляв схід сонця. Я люблю Церкву як установу Христову та шаную кожного християнина. Ale кажу тобі щиро, що церква збудована людськими руками ніколи не може мені заступити тої церкви, що її небосклін є престолом, а земля підніжжям Майстра вселеної. В тій церкві непорочної вселеної нема тільки фалшивих образів і покус, як у людській“.

З тої розмови з американським артистом малярем, я набрав пerekонання, що він дасть моїй церкві можливо найліпший твір свого духа, огрітій любовю до мистецтва, виплеканий на лоні природи. I не завівся. Нікчемним карликом показався мені наш різбар Степан Міщанський і його ученик Лев Весоловський. Їх обох були ми згодили до церковних робіт. Ale вони замісць пильнувати свого діла, хулили Бога та пробували ширити між лемками безбожництво. Міщанський різбив Бога без душі, бо сам не мав її. Зате Флендер малював такого самого Бога, але вкладав у Нього свою душу, бо шукав її в Його ділах, в природі та находив її і назад вкладав її у свій твір.

До найприємніших хвилин, що їх я пережив під час будови церкви в Сиракузах, належали хвилини під час малювання неба на церковній стелі. Не раз і годину лежав я горілиць на руштованні під стелею і вдивлявся в мальовило. Робив свої завваги, а тоді маляр злав і клався побіч мене, приглядався свому творові та вишукував неточності.

На первозворі поробив я деякі суттєві зміни. Полишив Пресвяту Трійцю, Святу Родину, Пророків й Апостолів і багато святих, але позмінював кілька латинських інфул на єпископські мітри східнього обряду. Між блаженими помістив я двох наших галицьких селян, соймових послів Гурика та Барабаша й артистів Рубчака та Рубчакову, Стадника та Стадникову. Галицькі хлопські посли заступали Західню, а артисти Велику Україну.

До року небо було скінчене на повне вдоволення моє й артиста маляря. Був Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий, Свята Родина, Апостоли та Пророки. Все було. Та треба було прибрати те небо в небесний стрій, надати йому голубої краски, порозкидати по небозводі легенькі хмаринки, провести молочну дорогу. Ale й цього не занедбав артист, викінчив може ліпше, ніж сам сподівався.

Післанництво мистецтва є представити природу, а не наслідувати її.

Гант.

По скінченні малювання неба, хмар і молочної дороги, прийшла черга на зорі, зірки та місяць. Вималювати ці небесні світила не було трудно такому мистцеві, як Флендер. Але зробити світила ясними, такими, як вони показуються на небосхроні, ясними, щоби світили, мережкотіли та блимали, щоби були такими, якими розсипав по безкрайому голубому небі їх Створитель, без пензля і фарби, щоби були повними краси, життя і принади, це вже лежало поза силами малляря. До цього треба було пошукати іншого артиста — електротехніка.

Майстра-електротехніка я мав, бо ще перед закінченням будови треба було провести електричні дроти. Цьому майстрові я представив плян освітлення неба й він згодився його виконати, але не міг рішитися скільки за це взяти. „Якось погодимося“ — казав.

Згодом на церковній стелі показалося справжнє небо. На небосхилі порозкидані електричні жарівки більші, менші та ще менші, а декотрі такі маленькі, що ледво мережкотіли. І вечірня зоря виглядала малошо інакше від тої правдивої, і місяць, що викочувався зпоза хмарки одним рогом світився, наче справжній.

Все було добре, лише мутила мене одна гадка: що заспіває собі майстер за уdekоровання неба? Згоди не було! Рахунок прийшов поштою. Нетерпляче роздер я коперту та зиркнув на загальну суму. Поза шкіру пройшов мороз. 1225 дол. стояло чорне на білому. Тої суми не було вложене ані в кошторисі електричних робіт, ані в малярівні церкви. Звідки взяти таку велику суму? Що сказати кураторам? Хиба заплатити з власної кишені? І мое небо насупилося зловіщими чорними хмарами, віщуючи бурю на мітінгу церковного комітету.

Людям моїм парохіянам створив я небо, а собі пекло. Я не мав спокійної ночі. Я закликав майстра, але він зявився щойно через кілька днів зі своїм спільником. Почався торг. По довгих пересправах і я і вони побачили, що на нашому спорі найкраще готов вийти адвокат. Тому потрутіли приблизну суму адвокатського заробітку та я заплатив майстрям 752 дол.

Мої парохіяни не могли нахвалитися нашого неба. Вони були згідні, що такого гарного неба вони не бачили в своєму життю, хиба побачать по смерті, якщо собі на нього заслужать. А я крім неба на церковній стелі мав друге небо у своєму серці. Я заходив кілька разів денно до церкви та любувався плодами своєї думки та роботою майстрів.

Кожда мама хвалить свої діти. Але з нашим небом було інакше. Одного разу попросив мене парохіяльний адвокат Оберлендер, щоби дозволити йому оглянути нову церкву. Я радо погодився. Адвокат сів у лавку та став розглядатися. Я слідив за кождим його рухом, а коли його зір спинився на небі, я потиснув гудзик від світла.

Мій гість влішив свої очі в стелю і затопив свої думки в небі. Довго вдивлявся. Мені здавалося, що вже все оглянув і я погасив світло. „Торн ан! фадер, торн ан!”¹⁴³ скрикнув гейби зі злости.

Адвокат оглядав церкву цілу годину. При відході сказав: „Я гратую тобі помислу! Кажу тобі правду, що такого дива не бачив, як постарівся. Це перша оригінальна декорація церкви на всю Америку. Видів я багато церков, але такого мистецтва не бачив“.

26. БОЖИЙ ГРІБ.

Матірю корисної штуки є конечність, але красної штуки є збиток. Шопенгавер.

Було в пляні перенестися з весною 1914 р. з богослуженням зі старої церкви до нової. Та заки це сталося я хотів уладити в церкві Божий Гріб. Я став продумувати над тим, якби то уладити щось гарне й артистичне. Мені хотілося, щоби не лише мої парохіяни мали наслоду, але, щоби й чужинці знали, що мало кому знані Українці грекокатолицького обряду мають добре почуття мистецтва й артистичний хист. Я бажав для нашої сиракузької парохії такого Божого Гробу, що його ще ніхто не бачив.

Думав я про Божий Гріб, лише стали будувати церкву. Наша церква мала вид хреста себто від головної нави йшли обабіч углиблених фрамуги. Праву призначив я на Божий Гріб, ліву на Вифлеємську Стаєнку. Вифлеємської Стаєнки я не збудував, бо мої парохіяни не бажали собі, щоби я довго парохував серед них і я мусів покинути Сиракузи, хоч не здійснив цього пляну. Зате перший плян вдалося мені виконати.

Заздалегідь я казав попровадити до фрамуг водопроводи й електричні проводи. У фрамузі уставлена віттар з рухомою передньою стіною. В середині віттаря зроблено яскинню і в ній уложено корпус Ісуса природної величини. Біля корпусу положено кругле мідяне начиння з двома отворами, один на дні, другий в крисі під верхом. Одним отвором виходила вода з водопроводу фонтані, а другим відливала. Водотриск легенько плюскав і спадав з гори у міні-ятурну саджавку. Фонтану обложено вибираними камінчиками. Поміж них повтикано мох, а в фонтану вłożено кілька водних лелій. На стелі яскині вміщено електричні лямпочки, але так, що їх не було видно. І так тіло Христове купалося в свіtlі, хоч ніхто не знав звідки воно йде.

Яскинню обложені брилами. Вони були з дерева, помальовані на сіро та посыпані лискучим піском, тому виглядали як справжня скала. Тут і там повтикано мох. Божий Гріб був п'ять стіп високий і шість стіп широкий. Над ним розвішано куртину, 10 стіп довжини. На куртіні був Єрусалим зі своїми будинками та палатами. Над ним підносилася гора. Тут і там видніли дерева, кущі та поляни. На верху гори видніли три хрести на небесному обрію, вкритому хмаринками.

3) turn on — засвіти.

Божий Гріб у церкві в Сиракузах.

Парохіяльна школа в Сиракюзах.

Карнегійський хор вищколений Іваном Шведом.

Зза хмар виринає блідо-ликий місяць, освітлений матово. Вся картина Божого Гробу представляється дуже маестатично.

За куртиною завішено дві клітки з канарками. Вони виспівували свої арії і перекликувалися з хором, що співав страстні псальми, наче хотіли його перекричати. Коли хор перестав співати канарки не переставали та заливали церкву своїм співом, наче з утіхи, що ім ніхто не мішає величати того, що „плотію уснув“¹⁾. Водночас було чути шепіт людських уст, що засилали свої молитви до Бога.

*

Кілька днів перед Великою П'ятницею, коли в новій церкві мала відслужитися перша Вечірня написав я статтю до сиракузьких англійських часописів. Часопис „Сиракюз Пост Стандарт“ помістив цілу статтю і світлини Божого Гробу та нової церкви. За цим часописом помістили статтю другі місцеві часописи, одні в цілості, інші в скоро-ченні. Цею дорогою я дав до відома чужинецької публіки, що у Гуд Фрайдей¹⁾ східного обряду відбудеться в церкві св. Івана Христителя о год. $7\frac{1}{2}$, вечером Вечірне Богослуження, відтак зложать Христове Тіло до Божого Гробу та відспівають псальми композицій най-славніших українських музик. Я запросив усіх на це свято, а при тому зазначив, що вступ усім вільний і в церкві не будуть колектувати. Ця заввага була конечна, бо в американських церквах усе збирають гроши, колектиують. Я сподівав, що до церкви прийде багато чужинців, одні з побожності, другі з цікавості, але дійсність перейшла мої сподівання.

Є хвилі в людському життю, що їх ніколи не можна забути, а що їх дуже мало, то вони найліпше держаться в тямці. До цих найщасливіших хвиль у моєму емігрантсько-місіонарському життю мушу зачислити цю ніколи незабутню Велику П'ятницю. Перший раз відчinenо церкву для публіки того дня точно о год. $7\frac{1}{2}$ вечора. Нарід, процесія, хор, шкільні діти, церковні урядники та священик серед співу переносили зі старої церкви плащеницю і Найсвятіші Дари.

Всі наші емігранти з усіх кінців великого міста рушили громадами до нової церкви. Зявилися її інші, словянські емігранти й Американці. Вони бачили як будувалася церква, як росла та завершилася п'ятьома купулами, що їх в Америці мало. Нині хотіли побачити як виглядає церква в середині. Церква була битком набита.

Чужинці ставали на пальці, витягали ший, задирали голови, щоби ліпше придивитися церковному обрядові. Серед чужинців було най-більше Айришок, що були знані в Америці як „чорч ґерс“²⁾) — вони ніколи не опускали церкви.

По вечірні наші парохіяни старим звичаєм сунули на колінах до Божого Гробу, щоби уцілувати руки та ноги мертвого Спасителя. На мое велике здивування ѹ Айришки наслідували наші лемкині, під-бравши сукні, сунули на голих колінах через всю церкву, щоби цілу-вати плащеницю.

¹⁾ Good Friday — Велика П'ятниця.

²⁾ church girl — девотка.

До пізної ночі в церкві було повно. Одні виходили, другі приходили. При Божому Гробі стояли січовики у козацьких одностроях. Сторожа змінялася щогодини. Я сидів до півночі в церкві та давав пояснення чужинцям про незрозумілі обрядові та народні звичаї.

*

Обабіч головних дверей церкви були два виходи до галі під церквою. Галля була 85 стіп довга, 45 стіп широка, а 12 стіп висока. Стелю піддержували залізні стовпи та траверзи. Проти входових дверей була сцена. На куртині була вимальована персоніфікація України.

За сценою була комірка 15 стіп довга та 45 широка призначена на котел для центрального огрівання. З нього розходилася пара рурами попід стелею галі, а даліше радіаторами по всій церкві йogrівала цілий будинок. Таке уладження коштувало 1975 долярів. Велика сума. Але зимою ніхто не боявся зимна, в церкві було тепло мов серед літа.

За містом, 20 мінут ходу від церкви куплено площу під цвінтар, $1\frac{1}{2}$ морга. Щоби люди не ходили по цвінтарі вдовж і вперед, не толочили трави, а міські хлопці не уряджували собі на місці вічного спочинку забави в „боли, голфи“ й інші мячі обсадив я цвінтар глогом. Згодом ні людина, ні скотина, ні дичина не могла дістатися на цвінтар, хиба один птах міг туди пролетіти.

*

Церква була вибудована. Але самі мури, бані, іконостас і вівтар не творять церкви. Церкву творять парохіяни. Це були вигнанці, емігранти-робітники й іх діти. Але це не була жива церква в євангельському розумінні. Ще треба було багато труду та праці на церковному полі, щоби виховати нарід у вірі, піднести в ньому моральність і зробити з нього свідомих християн.

Частина четверта

Цар Нарід

27. ЛЮДСЬКА ВДЯКА.

„Ото жкаже премудрість Божа: Пішли до них Пророків і Апостолів і ке одного з них вони вбивати будуть і гонити будуть. А щоби кодлу тому відмстити кров усіх Пророків, від крові Авеля, аж до крови Захарії, що п'яг між жертвником і храмом — во істину глаголю вам, що відмститься поколінню сему!“

Єв. Лука, гл. 11.

До найнеприємніших речей належить мабуть дякувати тим, що були на похороні дорогої нашему серцю людини. Але ще неприємнішою річчю згадувати в своїх споминах людську вдяку. Кожда людина, що хоче посвятити своє життя для свого народу подібна до рака. Рак за життя чорний і гидкий, а по смерті червоненький, гарненький і смачненький. По смерті рака прибраного в зелень і цвіти носять на прегарних полумисках, а ті, що не могли на нього живого дивитися облизують пальці.

Коли роблю таке порівняння не маю на думці своєї нікчемної особи, не маю до того права. Не ріжнюся нічим від міліонів таких самих смертельників, як і я, що давно спочили вічним сном і що про них пам'ять загинула зараз по їх похороні. Але я маю на думці Великого Вчителя, що його вбили, а відтак славили, маю на думці Його св. Апостолів і Мучеників. Маю на думці всіх тих героїв, що посвятили своє життя для добра людства або свого народу, що їх немало було і серед Українців.

Я виповнив лише свій обовязок вложений на мене своїм покликанням. Виповнення обовязку ніколи не було, не є і не буде заслугою. Колиж згадую себе та людську невдячність — то маю на думці тебе, дорогий читачу, що певне стрінє тебе та сама доля. Але тям, дорогий, що засадою зіпсованого світу є платити за хліб каменем. Так і буде так довго, аж запанує на землі наука Спасителя, але не в словах і проповідях, лише в ділі. Тимто, дорогий читачу, будь готовий на все у своєму життю і не забувай: „як світ платтий“! Не роби собі нічого з того, лише сповнай совісно свій обовязок.

За шість літ щирої праці на сиракузькій парохії я дійшов вчасті до своєї мети. Вчасті, бо перед моїми очима стелилася ще дуже довга дорога. Парохію зорганізував, нову церкву вибудував, українськими взорами й образами словянських святих прикрасив, іконостас поставив, церковний майдан очистив, навіз родючою землею, завів трав-

ники та зільники, дерева посадив. Заложив дві школи, церковний хор і аматорський гурток.

Коли я прийшов до Сиракуз ще не було парохіяльної школи. Діти були, але не було приміщення для школи. Винаймати салю на школу було понад сили парохіян, бо дітей у шкільному віці було мало. Тому дуже радо я приняв оферту парохіянина та салуніста Данила Пишняка, що даром давав приміщення для школи в одній своїй кімнаті, де він мав склад порожніх бочок.

Дяковчителем став самоук-дяк Степан Вульчин з Підмихайлівця, де я парохував перед виїздом до Америки. Дітей було 15. Але до двох тижнів нашло до тогі спелюнки 30 дітей. Тут було тісно, темно, а що гірше з бочок ішли випари, одурманюючий сопух. Діти діставали завороту голови.

Став думати, що робити. Рішив перенести науку до церкви. І так у будень церква стояла порожня — чому ж не можна тут дітей учити! місця більше, і світла більше, дві лавки, нема одурманюючого сопуху. Правда лавки були невідповідні до шкільного вжитку, але на це була рада. Коли дітям прийшлося писати задачу, вони клали зшиток на сидження, самі клякали в лавці та писали. Від цього боліли коліна, але ж діти мусіли згодитися зі своєю щербатою долею, що наказувала їм триматися своєї Церкви, Віри та Народу.

Поміж лавки походжав поважний, надутий пан „професор“. В одній руці буквар, у другій здоровий лозовий прут. З повагою відкашлювався, ще поважніше гукав на дітей: „Сей ю, шарап“!). Хоч дітей не було багато вчитель не вмів собі дати з ними раду. Діти американського виховання, не дуже зважали на те, що наука відбувалася в Божому домі. Вчитель прибігав до мене, жалівся, що діти його визивають, а хлопці викликують його до бійки на кулаки. Це нервувало вчителя, він злостився, а діти ставали зухваліші та більше вперти.

З великим трудом перепхав я з учителем два роки. Вибудовано нову величаву церкву, а під нею модерну галю, що була також і школою. Парохія росла, дітей прибувало. Треба було шукати кращого вчителя і диригента хору. До церкви заходили й чужинці, а мій дяк гадав, що краса співу в крику. Вчив фальшиво співати та високо витягати. Виповідження місця дуже заболіло дяка.

„Поки була стара церква, то я був добрий, а коли прийшов час перенестися до нової і я тішився, що буду співати в ній, отець виповілі мені місце“.

Жаль мені було дяка. Не рив підо мною, не сходився з церковними урядниками, не напивався з ними. Мовляв з хлопами немащо собі заходити, ніхто з них не має таких високих наук, як він. Але добро парохії, розвиток громади, краса обряду та слава Божа вимагали зміни дяковчителя.

На дяка прийшов добрий фахівець Кушнір. Мав добрий голос. Був хитрий та облесний. За рік успів зорганізувати свою партію і хо-

¹⁾ Say! you shut up! Гей! ти стули морду!

тів мене позбутися. Але це йому не вдалося, більшість парохії його не послухала. По виповідженю він скликав тайний мітінг та з цього нічо не вийшло. Він покинув Сиракюзи, а в 1919 р. як автокефальний „панотець“ воював з нашою Церквою.

На його місце прийшов Михайло Матвій. Був добрий фахівець, енергійний і працьовитий, але малоповажний і малотактовний. Зразу моя співпраця з ним укладалася як найкраще. Частина моїх парохіян жила на подальшому передмісті Іст Сиракюз. Серед них почали ввихатися польський „пробощ“ і „матечки“. Найбільший храп мали матечки на українські шкільні діточки. Вони хотіли за всяку ціну спасати молоденькі душі. Не жаліли образців, медяників і цукорків і затягали їх до своєї захоронки.

Я рішив протидіяти. Склікав мітінг тих, що жили на Іст Сиракюз і перевів ухвалу, щоби заложити українську школу на тому передмістю. Школу відчинено в домі Василя Кіянки. Зложили гроші на матеріял для лавок і самі їх зробили. До двох тижнів зачалася nauка в цій новій школі. Дітей було 30. Учили ми оба, дяк і я. Раз він був у головній школі, а я на передмістю, другий раз навпаки. Я вже став робити перетрактації купна дому для нової школи. Але втім всі мої пляни пішли внівець. Злий дух не спав.

Мій дяк довів до того, що я мусів опускати зорганізовану та за-господаровану парохію і переноситися на інше місце. Я виповів місце дякові Матвієву, бо він пиячив і деморалізував парохіян, але він повів справи так, що я мусів покидати Сиракюзи. В парохії зачався рух. Пішли диспути про попа, про дяка та про бабу Варіяниху. Одні боронили священика, другі обурювалися на нього, мовляв занадто собі позволяє.

„Що попові до того, що дяк пе, що любить Варіяниху. Пити не можна, кричить піп у церкві, курити шкодить здоровлю, в карти заграти гріх! Нічого не можна хиба лізь бідний робітнику в міх і на по-кутту сиди. Нічого більше не роби, лише молися, в груди валися і вічно хрестися. Не їдж, не пий, лиш мучся, не жий! Розібрає собі наш піп аж надто. Цілих шість літ, мов російський цар правив. В парохії ніхто не знав, що він там з тою будовою робив, які қоншахти з архітектором і контрактором мав, яке порукавичне від них горнув. Годі, хай бере пакташку та йде між других людей“.

Три матері людського лиха: темнота, горілка та людська злоба, мов три рідні сестри подали собі руки та стали до діявольської роботи, виганяти священика з парохії, лише тому, що хотів добра своїй громаді. По парохії кружляли ріжні сплетні. Одні говорили собі, що буцімто я грав у карти з польськими ксьондзами та вони побили мене по лиці, бо я їх обіграв. Другі буцімто бачили мене пяного, що валявся в рові. Треті взяли на язики мене й мою господиню. І так ішли сплетні з уст до уст, з одного кінця міста в друге, з одного салуну в другий. І я, що недавно був і мудрий, і добрий, і працьовитий — відразу став як не той і дурний, і лінівий, і надутий; з янгола зробився за кілька місяців чистий антипко-чорт у людському тілі.

Парохіяні зачали мене бойкотувати. Один з церковних урядни-

ків Гриць Гнатко заявив мені цілком отверто, що можу покидати Сиракюзи. Йому вмерла дитина та за її похорон він повинен був заплатити по таксі, що її ухвалила сама церковна громада 7.50 дол. Але він заявив: „За те, що махнули два-три рази кропилом, трохи забагато“. На таке говорення моого парохіянина, що його вважав одним із найліпших я оставпів. Відмовився взяти винагороду за похорон, хоч Гнатко відтак пхав мені гроши. Зате я спітав його — звідки така нагла зміна в поведенні до мене.

„Так, отче, скажу вам щиро, як на сповіді“ — заговорив Гнатко. — „Ви священик, нині тут, завтра вас вже нема. Я маю тут свою свою хату, Варіяни мої куми. Ви пойдете, бо годі вам довше парохувати між нами — тож легше мені втратити вашу приязнь, ніж приязнь кумів і приятелів. І так мене сварять, що я йду за священиком, проти них. Я проти вас нічого не маю. Ми не будемо мати такого другого, як ви були. Але щож, чи маю собі робити з громади ворога?“

Таких Гнатків було в Сиракузах багато. Але вони не розуміли своєї сили. Вони не мали відваги станути в обороні священика, хоч він і заслужив собі на це. Не мали відваги станути в обороні тої віри, що її визнавали, в обороні християнської моралі, але нетямучі допали їх своїми ногами.

28. БЕШКЕТ ПІДЧАС СЛУЖБИ БОЖОЇ.

Головним мотивом, причиною і найпершою ціллю роботи дівола між людьми є знищити людей.
Т. Адамс.

Пережив я на своєму довгому віку ріжне та не раз зустрічався з таким, що мені не снилося. Але найнеприємнішою пригодою в моєму життю була революція в церкві під час Служби Божої. Її я пережив серед людей, що багато з них були дуже побожні. Постили три дні перед Великоднем і до свяченого яйця не брали навіть води в рот, щоби пополоскати зуби, не дай Бог, щоби не зламати святого постенька. В часі Великого Посту не брали до уст страви, де не хотячи впала краплина молока, а викидали спорзну страву безрогам, щоби не осквернити уст. Такі були побожні.

Було це 20. V. 1917, в неділю Сліпородженого. Утреню відслужено цілком впорядку. Співало двох дяків: Лаврів, що прийшов після Матвієва, але зараз мав відходити й наступник Лаврова Шеремета. Дяки переганялися в напівав і голосах, мов коні на перегонах. Утреня скінчилася.

На церковній вежі загуділи дзвони та кликали вірних на Службу Божу. Нарід напливав з усіх усюдів, мачав пальці у мармурову посудину зі свяченою водою, хрестився, цілавав Розпятого, йшов до тепраподу та цілавав хрест і образ патрона.

Я став на Службу Божу. Проспівав „Благословенне царство“. Але тут по церкві розійшовся якийсь зловіщий ніто шум, ніто шмер. Я кивнув на церковника та запитав, що сталося. Цей пошепки сказав мені, що дякам забрали Варіян і Лютеран церковні книжки й вони

не мають з чого співати. Я післав церковника на хори, щоби дяки сідали в лавку біля престола а я їм дам служебник, якщо будуть потребувати. Тимчасом хтось дав знати на поліцію, що в „грік чорч“ заворушення і серед людей звалися тайні детективи, що слідили за „побожними“ парохіянами. Тоді в церкві успокоїлося.

По євангелію виголосив проповідь. Говорив до слів нинішнього євангелія, а при кінці звернув увагу деяким парохіям, що заховуються по нехристиянські під час Служби Божої. Я навів слова Спасителя „Дім мій, дім молитви, не робіть з нього яскині розбійників“. Але до розбійників треба було ужити, так як це зробив Ісус Христос сплетених посторонків і випарити ними Варіяна та Лютерана, щоби тямили. По проповіді я пішов з тацою. Багато з моїх парохіян вдавали, що мене не бачать, не кидали жертв і дивилися в землю.

По Службі Божій відправив приписані молитви, та не прочувавши нічого лихого вийшов головними дверми. Не знав, що перед дверми на церковному майдані, на вулиці перед церквою зібралася велика маса всякого народу і нашого й чужинецького, що хотів видіти аванттуру. Мені пригадалася аванттура в пасайській церкві під час посвячення її еп. Ортинським. Але тамта була смішна, а ця сумна, гнітуча душу правдивого християнина.

На вулиці стояла поліційна патроля. Поміж народом увихалися поліцай і вимахували своїми палками. Товпа росла мов повінь. Я став пропихатися крізь товпу. Але ледве зробив кілька кроків побачив перед собою лейді (паню чи бабу) Варіяниху. Вона заступила мені дорогу та кричала на ціле горло:

„До галі на мітінг, не пущу до хати! Нашо вигнали дяка з парохії!“

Мене приперли до муру та лише цвяхів бракувало, щоби розіпняти. Поліцай відіпхнув Варіяниху і перепустив мене додому.

З вікон сусідських домів зглядалися сотки чужинців. Кождий хотів подивитися, як „гріки“ пописувалися своєю культурою і релігійністю. Мені лупалося зі стыду лицезріти свій народ, той самий народ, що три роки тому здивував усіх і впродовж одного року вибудував величаву церкву. Тоді в 1914 р. американські часописи виповнили цілі шпалти похвалами для побожного народу, що посвячував нову церкву в Сиракюзах. Три роки потім писали американські газети про скандал. Я зібрав ці часописні статті, щоби передати потомству, як пересторогу: **Не слухати крикунів і деморалізаторів, що готові посвятити й честь свого Народу, свою Церкву, свою Баківщину для власного зиску, маєтку, гонору чи приемності.**

Ось стаття з англійсько-американського часопису: Пост Стандарт Сирекюз з 21. V. 1917:

Роздвоєння церкви на дві партії.

Закликано поліцію.

На два богослужіння закликано поліцію до церкви св. Івана Христителя (грецької).

Заворушення ізза дяка.

О. Пристай відправив дяка Матвієва й тому настав гострий спір.
Священика стереже поліція.

Боротьба утихла по вечірні. Опозиція в листі до єпископа заявила, що священика відправила.

Треба було асистенції кількох поліціаїв для о. О. Пристая при богослужінню вчера рано в церкві св. Івана Христителя (грецькій). Другий раз покликано поліцію вечером до асисти при вечірні, а потім на парохіяльному мітінгу, що тривав до 10 год. вечером, ухвалено, щоби священик до 30 днів опустив уряд пароха. Це був найбурхливіший день в історії церкви, що пережила кілька неопокійних періодів, а буря, що досягла свого вершина кілька місяців.

Причина заворушень.

До цього прийшло тому, що о. Пристай перед кількома днями відправив дяка М. Матвієва. Парохія поділилася на дві партії, одна за о. Пристаем, друга проти нього. Один дяк приходив за другим, щоби обнати місце Матієва та відходив теть. Матвій старався затримати своє місце не зважаючи на закиди священика, автім відійшов. В четвервечером було двох дяків, один заангажований о. Пристаем з Ютики, а другий присланний ювіщеником із Геркімер, що знає про вільне місце. А. Варіян заступник предсідника церковної громади, як сам дяже й другі з ним, є провідником опозиції. Він пішов до дяків і сказав їм, що їх не потрібно та щоби вони не показувалися в медію на Службі Божій.

Зявилася двох дяків.

Коли зaczалася утреня, оба дяки були на хорах, де диригують диригент. В цій частині богослужіння нічого не звійшло. Коли зaczалася Служба Божа п. Варіян вийшов на хори та відобразив від дяків книги. О. Пристай пішов додому другими дніми та покликав поліцію. Нараді стояв коло лавок, богослужіння здержано, нараді спорив, одні так, другі сяк. О. Пристай звійшов від вівтаря і промовив до народу. Г. Гнатко, також член опозиції перебив і сказав, що тепер не час на бесіду, та щоби став до Служби Божої. Прийшла поліція і Служба Божа продовжалася. Але Варіян мав у себе книги й тому, щоби зарадити лихові о. Пристай казав дякам зйті на долину перед вівтарем. Коли дяки мали співати своє о. Пристай дав їм свою книжку. З трудом скінчено Службу Божу.

Поліціянт помагає священикові.

Цілу годину по скінчені Служби Божої парохіянти стояли біля церкви та перед церковною і дискутували про заворушення. О 5-ї год. люди вернули на вечірню. По вечірні оголосив п. Варіян мітінг у церковній салі. На нього запрошено також о. Пристая. Він відмовився і пустився до дому. Товіра його парохіян скупилися біля нього, напираючи на нього, щоби приневолити піти на мітінг. Поліціянт Патрік Ковеней, одиночний поліціянт у службі тоді, прийшов з пом'чю

о. Пристай, але товгла пітхала їх обох до стіни церкви. Одна жінка вдарила поліціята, товгла захвилювалася і заносилося на поважне заворушення. Кавеней посягнув рукою до кишені, а рівночасно закридав досить голосно до товти так, щоби кождий міг чути його: „Зробіть дорогу священикові!“ Нарід розступився, а о. Пристай з поліціянтом поруч скоро пішов до дому.

Дяки повтікали.

Покликано більше поліціянтів, а коли успокоїлося члени парохії, що були привині, 104 чоловіків і 9 жінок пішли до галі та зачали мітінг. Закликано авто й дяки втікли іним в дому священика. Близько чотири години продовжався мітінг. Коли скінчилась п. Варіян, що проводив мітінгом проголосив вислід. Він сказав, що ухвалено постанову, підписану 89 людьми, що повідомляла урядово епископа в Ню Арку, званого адміністратором, що о. Пристая відправили, та що він має покинути їх до 30 днів, а за церковними урядниками остає право колектувати гроши та віддавати їх до рук скарбника, а не священика. Вислано телеграму до епископа, й адвокатові Оберлендерові доручено, щоби поїхав з листом до Ню Арку.

Священик тут шість літ.

Оповідання о. Пристая і п. Варіяна про заворушення в багатьох точках єгідні, але в багатьох ріжкнуться. О. Пристай каже, що парохію зорганізовано 14 літ тому. Він був тут шість літ. Має дружину та діти в Галичині. Його два сини є в австрійськім війську. Його жінка російська революціонерка¹⁾

Два роки перед його приходом, каже о. Пристай, було багато клопотів з церквою, що до того, чи церква мала бути ортодоксальна чи католицька, залежима від епископа чи незалежна. Бл. п. еп. Ортінський та двох сиракузьких адвокатів утворили мирову комісію і церква осталася католицькою. О. Т. Цар був тут два роки, а потім прийшов у 1911 р. о. Пристай. Він вибудував теперішній гарний церковний будинок. Парохія має 300 родин.

Церква має формально п'ять троєсів, чотирох світських і священика, але згідно зі законом ухваленим останнього року в Албанії²⁾, каже о. Пристай, церква має тепер управу свічайної католицької церкви, що до неї входять: епископ (генеральний вікар), священик і двох світських людей-парохіян вибраних урядом, а предсідником є священик. Саме в цьому нема згоди. П. Варіян зі своїми прихильниками обстоює старе правило, а о. Пристай обстоює, що стара управа скасована.

Дякон-читальник Матвій, ізза котрого прийшло до непорозуміння є ту три роки. О. Пристай відправив його 22-го лютого та подав до цього оправдану причину. Але Матвій лишився ту через два місяці. Він прийшов до о. Пристая по свою платню, але о. Пристай відослав його до тих, що його потребують.

¹⁾ Хто зробив мою дружину російською революціонеркою остане для мене загадкою по віки. Цю тайну, навіть для мене як чоловіка, відкрила репортерові злоба котрогось з моїх парожіян, щоби в цей спосіб викликати серед американської публіки ненависть до мене, бо американська публіка не підвиділа революціонерів усіякого калібру, російських, німецьких чи яких інших.

²⁾ Там стейтові уряди стейту Нью Йорк.

Заплатив Матвієву 120 доларів.

Дня 17. квітня виплатив Варіян Матвієвому 120 дол., а відтак у неділю збрали (Варіян) колективу в сумі 59 дол. В цьому обіа згідні. Варіян каже, що він дав скарбникові посвідку. Тим часом коло 6. квітня прийшов новий дяк Петро Когут. Оба вони (Матвій і Когут) старалися заняти місце на хорах, але Матвій уступив і відйшов до Скрентону. Свіжий дяк покинув також Сирекюзи та два тижні не було дяка. До вчерашньої відправи прийшов овійкий дяк, а з ним вершок клопотів.

Варіян каже, що ніхто не знав будь-то-би Матвієва відправили, аж вичитали в однім українськім часописі оголошення, що сирекюзька парохія пошукове дяка Ед тоді зачалася сварня. Дня 18. березня вибрали двох делегатів до адміністратора єпархії в Нью Арку. Але делегати іп. Варіян і Маруневич не дістали відповіди на свій лист, що в ньому просили о авдієнцію в о. адміністратора.

Мусів замкнути школу.

Тому, що не було дяка, що мав і обовязок провадити школу, о. Пристай замкнув 2. квітня школу та від тоді 125 дітей остає без науки. Дня 20. квітня приїхало двох делегатів із Товариства Дяковчилів, один з Рочестер, а другий з Овборн. Вони заявили, що Матвіевому треба заплатити, а самому Матвіевому казали йти до Скрентону. Варіян заплатив Матвієвому й так серед опціяльних мітінгів, оголошень в проповідниці та дебат оправа тягнулася аж до вчерашнього заворушення

Що зробить партія, що стоять за о. Пристаем і що зробить зі собою сам о. Пристай до вчерашнього вечора не було нікому відомо. О. Пристай дістане поштою своє формальне виповідження. Але якщо теперішнє браудвоення парохії буде тривати даліше, кождий цікавий вінати, хто буде оплачувати банківський довг в сумі 30.000 дол. затягнений на будову церкви.

Наведена стаття з американського часопису дуже баламутна та незгідна з правою. Американські репортери ласі на сенсації як кіт на миш. Коли вже щось дістанеться під їх перо то стараються зробити з комаря вола й часто так наплутають, що навіть інтересовані не можуть розінати чи це мова про них, чи про кого іншого. Найяркішим доказом про совісне інформовання американської публіки є саме наведена стаття. Вона повна сензаційних ревеляцій. А вершком всого є ревеляція, що моя дружина була російською революціонеркою. Про це не знав ні я, ні ніхто з моєї рідні, ні сама моя дружина.

*

Мені не було що довше робити на цій парохії. Не тому, щоби вонохники взяли верх, але мені було стидно жити між людьми, що зуміли виставити себе, свою Церкву, свого священика й імя усього українського народу на посміховисько культурних американських громадян. Мені соромно було вийти на вулицю і подивитися в очі першому ліпшому Американцеві, а іх за 6-річного мого перебування в Сирекюзах я знав немало.

Перед моїм відіздом прийшли сирекюзькі парохіяни між ними й Варіян просити, щоби я лишився між ними та не опускав іх. Але

вже було пізно. Я замінявся з о. Ротком парохом в Карнегах й обняв нову парохію 1. VII. 1917 і першу Службу Божу відслужив у новій парохії на самі Зелені Свята.

По моїм відході перейшло через сиракузьку парохію впродовж 10 літ 6 священиків. О. Ротко парохував 2¹/₂ року. З ним весь час провадив той сам Варіян страшну боротьбу. На парохіяльнім мітінгу 1918 р. кинувся Варіян з піастуками на о. Ротка. Але обурений народ станув в обороні священика. Нарід відорвав Варіяна від о. Ротка та ще побив Варіяна. Опісля парохували: папський шамбелян о. Курило, о. Струтинський, єпископський консультор о. Лев Левицький і мітрат о. др. Жук. 1925 р. в серпні став парохом у Сиракузах о. Сидорак і уступив під примусом єпископа 1934 р.

29. СИРАКУЗЬКІ ВІДГУКИ.

Прескорбна душа моя аж до смерти.

Єв. Матей, гл. 26.

При прощанню з моєю дорогою сиракузькою парохією, церквою, школами та всім надбанням за шість літ моєго парохування на цій парохії не відречі буде згадати цей рідкий обяв, що мене виганяли з парохії найпобожніші парохіяни.

Микола Маруневич приходив до церкви перший, а виходив останній. Сповідався кождої неділі та належав до братства „Найсолідшого Серця Ісусового“. Варіян був дуже пильний парохіянин, але мав жилку робити галабурди з кождим священиком. Кіянка, Майкович і другі заговірники не покидали ніколи церкви. Але коли прийшов згори наказ, щоби священика вигнати з парохії лучилися всі, і добре і зло, щоби увільнити парохію від ворога, а саме від того, що церкву побудував і їй найвірніше служив. Та щож, як на сто наших американсько-українських місіонарів потратило 10 здоровий розум, то на тисячу сиракузьких парохіян могло 10 чи 12 утратити здорові глузди.

Божий палець діткнув усіх сиракузьких заговірників. В короткім часі всі, що брали сумну участь у парохіяльній галабурді або покінчили трагічним способом або потерпіли на здоровлю чи майні. Головний галабурдник Варіян упав трупом, коли виходив з вечірні, сім літ пізніше. Майковичеві, що не віддав зібраних на тацу грошей до рук священика, але вкинув до офірника відірвало в фабриці руку. Відтак кинулася на руці гангrena й він помер. Марію Пахолок і її брата Маруневича, що бунтували людей, щоби не ходили до церкви так довго, аж я заберуся зі Сиракуз, також діткнула кара. Пахолок захворіла й так спухла, що не можна було дібрати трумни. Маруневича напали розбишаки, тяжко побили та забрали йому 4.000 долярів. Кіянці померла жінка та лишила шестеро дрібних діточок сиротами. Попик, найбільший горлач кинув свою жінку та пішов світами з її сестрою.

Ні один з тих людей, що устроїли таку понижуючу для нашої Церкви та народу аванттуру, не вийшов ціло. Палець Божий діткнув

кождого з них і то болючо й показав іншим, що зі святих речей не можна робити комедії.

*

Багато років минуло з того часу, коли я покинув Сиракюзи. За той час змінилося в Сиракузах багато, нажаль на гірше. Часта зміна парохів не могла мати доброго впливу на стан парохії. Парохія росла, бо по війні поширило фабрику автомобілів Фракліна в Сиракузах і сюди стали напливати нові емігранти. Так скоро наша парохія числила 400 родин, в чому 300 мали свої доми. Така парохія потребувала одного, сталого та дбального опікуна, а ту парохи мінялися.

Роботи при великій парохії було багато. Треба було сплатити 30.000 дол. довгу, зорганізувати парохіяльну школу, спровадити для ведення школи наші манастирі, вибудувати шкільний будинок. Але парохи не були певні свого „завтра“ й організація парохії не йшла.

Мій наслідник о. Ротко не лишив по собі, ні додатнього, ні відємного сліду. Сплатив трохи довгу. О. Курило справив своїм звичаем нові стилеві меблі, кухонну посудину та за 1.500 дол. шопу на своє авто. Але він не довго тішився тими уліпшеннями, бо саме тому мусів покидати Сиракюзи. О. Струтинський позичив собі від церкви 800 дол. і за 6 місяців перенісся на нову парохію.

О. Жук зреформував систему церковного уряду та завів крім комітету кураторів ще й церковну раду з 12 членів. Нова церковна рада здається із вдячності до свого о. пароха-реформатора, виповіла йому місце.

За о. Сидорака церква сплатила всі свої довги та мала ще в банку ощаджених 8.000 дол. церковного фонду, а 10.000 дол. шкільного. Маючи в банках таку велику суму, могла парохія сміло приступити до будови школи. Нема сумніву, що нарід був би зложив ще раз тільки скоро лише побачив би, що школа будується. І парохіяни просили приступити до будови школи, але о. парох не брався до будови й так довго тягнув аж парохія розпалася на дві часті.

До цеї разпрі приложив свої руки був сиракузький парох а тоді (1932 р.) кандидат на українського независимого єпископа о. Жук. Летючками та приватними письмами до своїх сиракузьких приятелів розпалював о. Жук боротьбу в Сиракузах і врешті довів до цього, що обі сторони віддали справу до суду.

Тоді я написав (31. V. 1932) до Сиракуз листа:

Христос Воскрес!

Мої Дорогі давні парохіяни і брати!

Дуже сумні вісти доходять мене тут в Гартфорді з моєї давньої коханої парохії зі Сиракузів, з тої парохії, де я лишив своє серце, свою рідну дитину нову церковцю, яка тепер переживає страсти Христові. Мене доходять вісти, що парохіяни сиракузької церкви розбилися на дві групи, стали до себе у ворожій позиції, та у своїй ненастіті довели до того, що справа нашої і так вже мученої в Америці всякими відступниками, та дисидентами Церкви опинилася перед судом! Не знаю чому ціла до цеї пори солідарна парохія, якій завиду-

вали другі парохії розділилася на дві ворожі партії, що стали позиціюватися перед сиракузьким судом. Але знаючи свій народ, я є свято переконаний, що дійсно, якто кажуть реальної причини там до спорів та процесів нема, а так, як звичайно у нашого народа буває, що ізза дурниці роблять великий галас, та приносять і собі і своїм дітям ганьбу, а святій Церкві і нашему прегарному обрядові величезну шкоду. Я певний того, що й тепер нема причини тягатися по судах, виставляти свою Церкву на посміховисько, а громаду наражати на грошеві страти, та давати чужинцям (американським адвокатам) здирати з бідної церкви тяжко узбираний парохією, заощаджений гріш. Я був певний, що сиракузька парохія виплативши довги, стане тепер, як колись солідарно до будови парохіяльної школи, якої сиракузькій громаді так дуже треба, та знова буде тішитися новим здобутком, а тимчасом чую, що парохія розбивається! Я заклинаю Вас на всі святі, перестаньте тягатися по судах, а станьте всі як один до будови парохіяльної школи, та покажіть ворогам нашої святої Церкви, які вже стали тішитися з нашого упадку, що Ви, як культурний народ перестанете сварку і процеси, та замісць спомагати американських адвокатів своєю кирвавицею, обернете свої гроші на будову парохіяльної школи, та тим способом заощадите собі безпотрібних видатків, а парохії, та своїй Церкві неминучої понижуючої ганьби.

В тім змислі я здоровлю Вас і сподіюся, що мене старого свого приятеля послухаєте.

о. О. Пристай.

Міжтим американські часописи ласі на сенсації поцікавилися справою сиракузької парохії.

Часопис „Сиракюз Герелд“ з 8. VI. 1932 писав:

Боротьбу за церкву перенесли до суду.

Завзята партійна боротьба, що провадилася від якогось часу в українській гр.-кат. церкві св. Івана Христителя опинилася в середу в суді, де Франк Грет, Вілям Бамерік і І. Пишняк, адвокати церковних урядників (пізваних) внесли щоби вписаний у суді позов урядників старої організації філкинути. Урядники старої організації гр.-кат. церкви св. Івана Христителя просили, щоби табулю нової, організації уніважнити та передати їм фізичне посідання темпіоралій і контролю так дочасних, як і духових справ церкви. Річард Бірн оф Бірн, Бірн і Лоєврі заступали позовників. Справу розглядає у середу суддя Е. Г. Луйз і викриє кілька цікавих питань із права. Обі сторони були сильно заступлені так, що виповнили обі судові салі. Завзяті спори велися на галерії по обох боках салі.

Стара корпорація була організована 1900 р. й управляла майном і справами церкви аж до 1913 р. коли настала нова себто теперішня корпорація і перебрала на себе фізичний і духовий заряд церкви. Був суддя Крет, речник пізваних заявив, що скаргу внесено безпідставно та, що вона повинна бути переведена через уряд генерального адвоката (повітового). Він підніс ще й інші правні питання. Оборонці внесли також, щоби справу іскріннути в листі теперішньої сесії. Оборона покликується на те, що через 17 літ мала (нова корпорація) нагляд, сплатила довги та привела парохіяльні справи до порядку, а теперішній фізичний маєток сягає 150.000 дол.

Причин до сиракюзького роздору було багато й були вони глибші, ніж це представлено в американських часописах. О. Сидорак був 6 літ у Сиракузах, а це в Америці дуже довго. Бо наші емігранти звикли часто змінити парохів, хоч і заслужених. Автім о. Сидорак зразив собі сиракузан, бо не хотів зачинати будови школи, хоч гроші на початок були. Тому сиракузани звернулися до єпископа, щоби назначив нового пароха. Але єпископ не послухав цеї просьби, може й тому, що о. Сидорак запевнив, що „з бунтівниками дасть собі раду!“

Затрівожений новими вістками про сиракюзькі справи я написав до Сиракуз ще одно письмо, хоч від першого ще не минуло два тижні. Ось воно:

12. VI. 1932.

Дорогі сиракюзькі громадяни!

Це мое останнє до Вас своїх давніх парохіян Вашого давнього пароха сімдесят-літнього старця священика посланіє, щоби Ви знали, як я задивляюся на Ваші теперішні роздори.

В „Сиракюз Герелд“ і „Сиракюз Джоржел“ з дня 8. червня ц. р. вичитав я дуже сумну новину, що у Вашій парохії не прийшло до полагоди, та що дві партії стали 8. червня ц. р. перед судом. Дуже болюче для мене читати такі новини в чужинній пресі про Вашу парохію. Не знов до цеї пори, про що Вам ходить і аж з англійських часописів довідався, чому сиракюзькі парохіяни поділилися на два ворожі табори, та так дуже посварилися, що мусіли стати перед судом. Я писав вже листа до пана Коцури, та просив Вас в тім листі, щоби Ви замісць процесуватися, взялися до будови парохіальної школи. Така робота може вийти громаді на користь, українському народові на честь, а Богові на славу. В противнім разі, американські адвокати зі-другу з Вас шкіру, парохія розпадеться на дрібязки, та зійде на жебрака, а український нарід, який має між Американцями тепер дуже гарне імя (нема тепер в Америці ні одного часопису, щоби не писав про високу культуру українського народу) буде мусіти стидатися за Вас! Я тим листом, який можете показати кождому, хто хотівби довідатися правди, хочу доказати:

1. Де є правда і 2. як Вам вилісти з користю для парохії з безпопрібного клопоту.

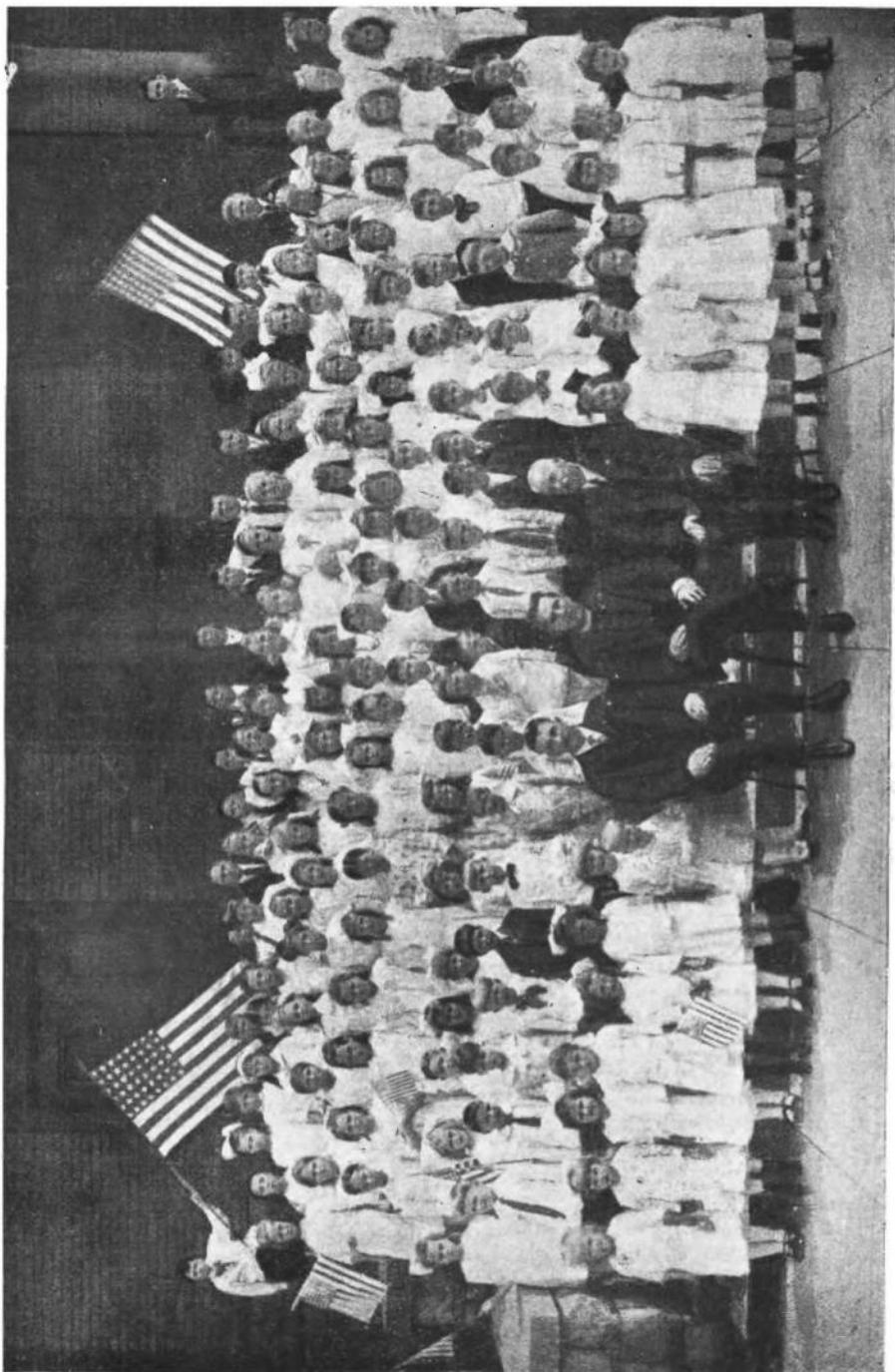
І так: Перше правдою є те, що церква при своїм заснованню в 1900 р. була чартерована¹⁾ і затягнена в судові акти, як руська греко-католицька релігійна громада (тоді уживали наші люди галичани того терміну отже терміну взятого живцем зі старої нашої батьківщини Галичини).

В 1913. році, коли сиракюзька церковна громада приступила до будови нової (теперішньої) церкви, мала в банку готівки своїх грошей понад шість тисяч дол. а кошторис церкви виносив понад сорок дев'ять тисяч доларів. Угода з контрактором Довзеном була така, що парохія мала платити за будову церкви трьома ратами в міру поступу бу-

¹⁾ Charter — реєструвати.

Іван Швед, найкращий співробітник автора.

Карнегіїська парохіальна школа.

дови церкви, а саме, мала заплатити десять тисяч по скінченні безменту, другу рату десять тисяч коли церкву вивели під дах, а трету рату десять тисяч дол., при відданні парохії контракторами церковних ключів. Фонд понад шість тисяч долярів в банку і той, що впливав з розмету та колекти, покрив першу рату по скінченні безменту, отже нам не доставало що найменше тридцять тисяч долярів до укінчення будови церкви. Треба було десь позичити. Покійний Фецко Петруняк обіцяв вистаратися позичку через якогось агента, але агент перетримав цілий рік плян і кошторис у себе, позички не виробив. Я винайшов знатного німця Менцингера і через нього обіцяв нам Овборнський банк дати позичку тридцять тисяч, але зажадав поруки від єпископа, себто заручити за моргіч дієцезальним маєтком. Дієцезія тоді щойно творилася, це були початки правдивої церковної організації на дієцезальних статутах. Коли наша дієцезія мала ручити овборнському банківі за моргіч тридцять тисяч долярів для сиракузької церкви, так послідовно наша сиракузька церква мусіла стати членкинею греко-католицької церкви в Америці, іншими словами, мусіла належати до дієцезії і стояти в ній (в дієцезії) так довго, доки тої парохії. Тодішні куратори і я з ними мусіли прийняти услівя поставлені нам покійним о. єп. С. Ортинським, а саме, що сиракузька церква мала остати під протекторатом дієцезії, або кождоразовим греко-католицьким єпископом наданим Апостольською Столицею для греко-католиків в Північній Америці родом і походженням з Галичини. До цеї пори все було в порядку, аж в найновіших часах сталося щось там псуватися і прийшло аж до процесів. Дійсної причини я напевно не знаю, але з того, що вичитав в англійських часописах виходить, що у Вас стали проти себе лемки і подоляки. Як дійсно мається там річ, як з часописів виходить, так я по справедливости мушу заявити тут з на-тиском, що лемки й угорщани будували церкву в Сиракузах, а подоляки клали нам колоди під ноги в тім будуванні, а коли парохія була вже зорганізована, і церква побудована, подоляки піднесли бунт, зробили в парохії галабурду, мене прогнали! Чи не таке саме робиться і тепер? Як так, то не суд і американські адвокати погодять тамтешніх парохіян, але спільні на християнських засадах оперті уступки. Щоби запобігти нещастю, що грозить сиракузькій церкві, повинні всі заінтересовані сторони поробити собі уступки, хочби з пожертвуванням своїх особистих, чи партійних, чи яких там небудь матеріальних користей.

Здоровлю Вас щиро

о. О. Пристай.

А ось копія листа писаного до мене бувшим заступником пред-
сідника сиракузької церкви Іваном Коцурою (твірдим русским) у від-
повідь на мій лист пересторогу висланий до громади на його руки
дня 12. червня 1932.:

Христос Воскрес!

Дуже мені єст то приемно, що я получил лист од Вас Отче При-
стай, а в тім листі пишете велике зажаліє за нашов парафіюв, але

що ся тикає за нашов церков і вам се признаю Отче, бо я памятаю Вашу щиру працю і труда, які ви положили для парафії і церкви. Я вас хвалю і буду хвалити і нераз споминаю вас перед парафіянами, якби мали до нині Отця Пристая при нашой парафії, то наша церков би не була така обдерта і понижена, як тепер єст, але булаби славна на всі парафії в Америці з величавою школою. І далі читаю ваш лист і находжу напомини, аби ми жили всі парафіяни в спокою і не тратили тяжко запрацьованого гроша на процеси і адвокати. Ото, що вам Отче признаю рацію і мене дуже разит: „то ти хлопе працій давай на все, а як прийде коли що тобі просити, то ти хлопе не можеш достати за своє добро, бо ти не єст до розпорядженя і отримовання“. Дивно вам Отче єст, що в нашій парафії так далеко баламута зайдла, що я читаю ваш лист і можу дорозумітися, що вас то дуже інтересує, та хочу вам дещо нашого „троблю“ описати. Ви Отче знаєте нещасливе положене нашої парафії, але може не так дуже добре, як оно ту єст. Наш отец Е. Сидоряк не суть здорові і силні для нашої парохії. Як они тут прийшли, то все борба була проти них, а за 7. років, котрих тут сут Отец Сидоряк, всю днесь заспала нема жадного життя у нашої парафії — школи нема, хору нема, взагалі всю тилько так з дня на день. Ми Рускі і Українці ми тут жили в спокою до сего часу не було рожніці межи нами. Як зачалася баламута і ми всі виступили проти О. Сидоряка, але пізніше ся оказалось, що наші Українці пішли за О. Сидоряком, а то причина була наших Українців, що они хтять перевернути нашу Церков на Українську, викинути камінь на котрим єст „Церков Руска“. А нас більшість Руснаків дознали ми, що наши братя Українські хтят з нами зробити і як приходил річний мітінг і ми не допустили Українців до Уряду, але вибрали своїх Руских. А О. Сидоряк виділи, що зле для них та не хтіли нас призвати, ані заприсягнути до Уряду! Отже тепер не маємо жадних урядів Церковних тилько з тамтого року.

А О. Сидоряк, щоби нас заспокоїти, дают більше підпалу і кричат з казальниці „як вам ся не любіт священик, то дай йому по голові як ти ся не любит Урядник, то дай єму по голові“ і так наша парафія зруйнована за рік — Церков обдерта, з дітми „спісона“ (?), хору нема, школи нема взагалі всю до нічого! а От. Сидоряк с тогонич не роблят, тилько з Українцями політику провадять. Отже ми не мали іншого виходу аби боронити нашу святыню — церков, тай гріш тяжко запрацьований, котрий ми видали на нашу церков, як опинилися в корті! Я із другим парафіянам ми іздили до Філадельфії до Епископа Богачевского, приставляли ми всю і просили ми Епископа заберіт од нас О. Сидорака і буде все добре але Ні! і Ні! і не знаємо, як так буде довго „Ні“!! але то не буде в користь ані О. Сидорякові, ані Епископові і нам парафіянам, але ми більшість парафіян будемо ся бороти до побіди, аби наша правда вийшла на верх!

Здоровлю Вас сердечно ваш стародавний парафіян

І. Коцура.

Переписка зі скиненним предсідником церковного комітету не могла розвинутися до тої міри, щоб остаточно прийти до якогось по-

розуміння і довести забурення в сиракузькій парохії до якого-такого корисного для громади висліду. На мої два письма одержав я одну відповідь, з якої виходило недвозначно, що т. зв. русскі не дуже довіряли мені Українцеві. Вони воліли попробувати виграти справу судовою дорогою. На час ферій справу припинено, але спору в громаді ніхто не зумів припинити. Спори загострювалися, партійна ненависть зростала, а людські пристрасті росли мов повінь у зливний напрасний дощ.

Під час місії в Гартфорді я мав нагоду поговорити в справі сиракузької церкви з єп. Богачевським. В суботу 25. VI. 1932 перед самим спанням о 10 год. я хотів використати нагоду та вивідатися про положення в дієцезії і вигляди на майбутнє. Єпископ упевняв мене вперто, що все добре. Мені не дав єпископ багато говорити, а сам говорив безустанку. Все клав натиск, що так зле не є, як мені здавалося. Я звертав увагу, що єпископ по своєму приїзді до Америки не був добре поінформований про справи нашої американської Церкви. Я пригадав, якто я радив у 1926 р., щоби при нагоді реколекцій обговорити зі зібраними 52. священиками наші церковні справи, що могло би вратувати справу.

Мої уваги вивели єпископа з рівноваги.

„Звідки ви знаєте, що я не мав інформації про відносини в нашій американській Церкві? — запитав мене єпископ.

„Наслідки є найліпшим доказом правди“ — відповів я.

„Ви так, як хлопи хочете лише мітінгів!“

„Владико! порівнання своїх священиків з хлопами не витримує критики“ — відповів я єпископові лагідно, але з повагою гідною віку старшого священика.

По цій досить гіркій розмові мали сказати собі „добранич“, але я попросив ще о хвилю, витягнув зшиток своїх споминів, що в нім була копія листа зі Сиракузів і відчитав його. Єпископ вислухав листа з увагою і розговорився. Я радив, щоби о. Сидорака забрати й дати другого. Але єпископ заявив, що по-перше о. Сидорак запевнив його, що він має за собою сильну партію і дасть собі раду з невдоволеними, по-друге, що не має для о. Сидорака відповідного місця, по-третє, що він каліка і по-четверте, що о. Сидорак має 4 дітей у школах, тому не годиться його забирати зі Сиракуз і єпископ цього не зробить. Моя розмова з єпископом затягалася дуже довго. Було вже попівночі й я виправдався омученням. Ми пішли спати, але спори парохіян у Сиракузах не спали.

Сиракузький часопис „Сиракуз Джорнел“ з 8. VIII. 1932 ось як представляє цю справу:

Церковна боротьба розгорілася заново. Один арештований.

Противники колектовання зробили заколот у грецькій церкві.

Ненависть між ривалізуючими партіями в українській гр.-кат. церкві св. Івана Христителя вчора рано спалахнула заново. Вона довела до шарпанини, а щоби йї положити кінець треба було сімох поліціянтів. Одного парохіяніна

арештували, бо він заколотив спокій. Громада вірних зібрана в притворі гарячково вимахувала руками та стала кричати, коли приїхав детектив Гейден і трьох поліціянтів з парку Бернет, де вони стояли напоготові на всякий випадок. Це вже третя неділя від кількох тижнів, що закликано поліцію до церкви, щоби завела порядок і спокій. Минулой і давньоминулой неділі стояв Гейден із патролею в парку Бернет біля церкви, але зараз приказав командант поліції Кадін, щоби поліціянти стояли в церкві відгородж Служби Ісуса і щоби вдаремнити найменшу притоку до заколоту.

Колекта причиною.

Коли вчора рано з'явилася поліція церковні урядники зачали колектувати ї це якраз було щасткою незгоди між парохіянами. Чоловіки та жінки, що не відволені парохом о. Сидораком стали кричати: „нема колекти, нема колекти“ та вже було близько до бунту. Поліціянти побачили, що коли бунт охопить ширші круги вони не дадуть собі ради з кількома сотками парохіян і зажадали помочі. Негайно прислали поліційним взовом трьох поліціянтів. Антін Дорош (43 літ) є головним спричинником заколоту. Детектив Гейден зарапортував його та його арештували. Зразу потягненого його до відповідальнosti без зложення судової поруки, але коли начальник поліції вислухав всі факти справи, узяв його винним забуренням спокою і вилустив його на волю по зложенню кавції 200 дол.

Хотів витрутити з рук тацу.

Коли церковні урядники пішли колектувати в тацю кількох людей вдалило їх по руці, щоби витрутити тацу. Тоді виступили поліціянти й обезсилили противників. Три тижні тому колекта в церкві була причиною заколоту та тоді Гейден забрав 17.90 дол. колекти та заміс із церкви на поліцію. Другого дня начальник поліції повернув гроші парохіяльному урядові та перестеріг, щоби не було більше заколоту. Але на упімання ніхто не звертав уваги та останнього тижня знову покликано поліцію. Забурення не були дуже великі та поліція думала, що партії полагодили своє непорозуміння, але вони були так само дурливо від згоди, які раніше. Одна частина парохіян домагається, щоби священик і церковні урядники уступили. Але їх відклик до єпископа та суду не мав успіху. Суддя Луїз сказав позовникам, щоби звернулися до повітового адвоката Джона Бенета та просили, якщо хотять, змінити табулю церкви.

Тоді я написав листа до Владики:

C. Ic. Хр.!

Серпень, 16. 1932.

Ваша Ексцеленціє, Впреосвящений Владико!

Пишу коротко, приватно, довірочно не в своїй особистій справі, але єдино й виключно в справі ратовання сиракузької церкви від розпаду. Вичитав в нюгейвенськім англійськім часописі нотатку з сиракузьких новинок під заголовком: „Сиракюзи 25. липня. Поліція цього міста забрала тацу (жертву) в сиракузькій церкві“. Видно положення дуже грізне, зміна священика конечна й то негайна. Якщо Ваша Ексцеленція вірить у чистоту підписаного характеру, возьме під серіозну розвагу підписаного неміродайну гадку. Я рішився за дозволом і благословенством Вашої Ексцеленції ратувати сиракузьку

церкву від розпаду. Я не маю нічого до страждання, але вірю, що Бог позволить мені виратувати свою дитину (сиракузьку церкву) від загади. Тамошні люди (і лемки і подоляки) згадують мене до нині теплими словами, як одного зі своїх організаторів, та приятеля. Операція приносить звичайно виздоровлення, занехання її звичайно смерть. Прошу спробувати того средства. Отець Сидорак міг би обняти тимчасом а може й на стало (Нью Гейвен, Стемфорд). Вигляди для нього в Нью Гейвен корисніші, чим в розбурханих Сиракузах. Дві церкви, дві пейди, своя машина, обслуга легша машиною, чим залізницею, морські купелі, університет для дітей в місті Нью Гейвен, а люди не такі злі, як представив мені мій попередник. Впрочому „да буде Воля Твоя“.

Єпископ зігнорував благорозумно мою пропозицію і на повищенні письмо ніколи не відповів.

Від описаних подій в сиракузькій парохії минуло дев'ять місяців. Всі, і люди, і суд, і адвокати відпочивали та чекали одні роботи, другі заплати за роботу, а людиска взялися теж за роботу, перестали давати на „тацу“, „на боже“, узбираний чи заощаджений гріш, сваритися, журитися, сходитися на мітінги та приготовлятися до жебрачої торби.

З весною 1933 р. дістав я від свого знайомого Івана Пігуляка, вчителя українського танку ось яку новину:

Сиракузи, 23. IV. 1933.

Дорогий Отче!

Посилаю Вам витинок із часопису про нашу церковну громаду, себто про сварку чи то процес, що ще тягнеться, останні гроші як церковні так і людські пожирає, а хісна дась Біг... та все це робиться на добро громади та на славу Божу... зівсім як Христос научав. Може цей витинок придатися для Ваших дуже цінних споминів про церковну боротьбу та про українську впертість, яка ніколи не допустить, щоби хтось поступив зі своеї сторони. Князівська кров ще дальше панує у наших жилах.

Як там Вам, шановний Отче, поводиться? Як Ваша голодівка? Чи ще не кінчиться? Думаю, що тепер коли були великі зміни громаді Вам єпископ уділить якусь кращу громаду...

Ось залучена новина зі „Сиракуз Джорнел“ з 22. IV. 1933.:

Суд рішив покінчити церковні спори.

Щоби полагодити в мирній дорозі довготриваючий гострий спір в розколеній на дві партії українській греко-католицькій парохії св. Івана Христителя суддя Е. Г. Луїз зарядив скликати плоза судом конференцію на суботу пополудні. На прохання судді Луїза приїхав еп. К. Богачевський з Філадельфії, що має тепер у Рочестер духовну місію, до переслухання в суді, призначеноого на суботу рано. Провідники обох партій зі своїми адвокатами й о. Сидорак були в судовій салі, а на коридорі на четвертім поверсі більше як сто людей ждало на вислід розправи. Судові віддавали справу Степану Гарасим і п'ять інших членів парохії, що би встановити чи руська греко-католицька церква св. Івана Христителя закорпоро-

вана²⁾) в 1913 р., чи грекокатолицька церква ов. Івана основана в 1900 р. має право контролю. Кліфорд Г. Сірл заступав корпорацію в 1900 р., а Вільям Бамер^{їк} Й. Іван Пишняк корпорацію в 1913 р. Суботніше раніше переслухання мало радше форму конференції, ніж судового процесу. Суддя Луїз заявив ясно обоим сторонам, що тю його думці інтерес справи вимагає погодження вогюючих сторін, щоби був мир, спокій і добробут у тарокії. Він вірить, як казав, що єпископ доложить усіх старань, щоби допровадити до згоди та запитав єпископа чи він підіметься тю задачі.

„Буду старатися“ — відповів єпископ і заявив, що він готов зараз зійтися з обома сторонами.

„Я гадаю, що було би краще, коли б я не мав нічого з цею справою. Тут є границі між справами духовими й дочасними“ — сказав суддя — „і я визиваю вас, щоби ви зробили все, що можете, щоби справу полагодити поза судом. Але якщо ви не зумієте цього зробити, то я буду мусити рішити справу судовою дорогою“.

Прочитавши письмо п. Пігуляка та витинок з часопису я написав до нього:

Квітень, 27. 1933.

Впovажаний Пане Пігуляк!

Дуже сердечно Вам спасибі за свіжу на мене пам'ять, цінне письмо, та за цікаві новинки зі Сиракюз, а вже подвійна дяка і подяка за ласкаве переслання мені витинка з англійсько-американського часопису, в якім пишеться про спір нашої української кольонії в Сиракюзах в церковній справі. Спорядчим обом релігійним партіям себто лемкам і подолякам, чи пак руським та українським я ані не дивуюся, ані не беру їм за зло з ріжних причин, а головно тому, що кожда з них у привязанні та гарячій любові до свого, не розуміє як любити те „своє“ тай тому замісьць дійсно захищати сама своїми руками нищить, але я звалюю всю вину за братовбийчу гарканину „маси“ на плечі чи відповідальність (на) провідників, за їх вузкоглядність, заскорузливість, становий шовінізм і нетакт! Наше положення, як нації є що-правда тепер дуже тяжке, бо мені здається, що час закороткий, щоби за час нашого відродження — за 50 літ, чи хочби 60 літ мов деус екс махіна перемінити малоросса, русина, русского, австріяка, поляка, румуна, словацка та льокальні назви, як бойка, гуцула, лемка, вслиняка чи якого там нашого молодшого брата на Українця! Мені здається, що ми оба обговорювали цю справу в Нью Гейвен в часі Вашого тут побуту, та оскільки собі пригадую, Ви самі обстоювали раптовну переміну „Українців“ ріжних типів, на свідомих українських патріотів, а цей спосіб є на мою думку і мало видатний а навіть, от як тут дуже небезпечний!

Що в українських князів плила „азійська“ кров (не князівська, бо все також мають хочби й князі щось шляхотного у своїх жилах) це не дивниця — вони жили в „азійській культурі“ сотки літ тому назад, але в часі воздухоплавів, радія, тощо коли у звичайних робітників і селян дуже часто пливе культурних людей кров, повинна зайти

²⁾ incorporate — зареєструвати.

зміна і в українській крові верхів, та не руководитися історичними дикими інстинктами й нині собі пригадувати, як щось такого, що барта згадки!

Не знаю, чи це правда, що єпископ Богачевський обіцяв от. Сидоракові перенести його до Йонкерс, та в той спосіб зліквідувати церковну боротьбу в Сиракюзах, але мав не дотримати слова?! Пи-таєте про мою голодівку, чи вона вже кінчиться. Не знаю, що Вам на це відповісти. Сказав би, що я стратив вже надію на що ліпше, боюся бо зміна долі не конче має залежати від людей хочби найсильніших, найвпливовіших, наймудріших і найзавзятіших! Чоловік є був і буде лише чоловіком, є сильніші елементи, які формують людську долю, але покищо треба сидіти, чекати, та виглядати, а може й заспівати: „ах вийди, вийди із води, та виведи мене із біди“! В дієцезії щоправда були пересунення, але вони якось щасливо, мов яка пошесть мене помнили, ну тай не так скоро прийдуть до мене.

Ваш ласкатко присланий мені витинок, пригадав на мої спомини. Приємно мені повідомити Вас, що перший том моїх споминів вже в Старім Краю, покищо в Празі, але відай перенесуться до Львова і там ймуться друкувати. Друк обчислюють дуже дорого, хочби навіть на чеські корони. Чотири тисяч примірників йме коштувати 4.000 чеських корон. Відай за багато але може Львів буде дещо поміркований в жаданні. Розуміється я дуже цікавий, відай так само, як Ви були цікаві, коли Ваша праця пішла до друку.

о. Пристай.

Тимчасом 11. VI. 1933 єпископ переніс о. Сидорака зі Сиракюз до Бофала, а на його місце прийшов о. Михайло Кузів з Клівленду. Але це не помогло та не припинило боротьби. Єпископ не зумів направити лиха, бо він від самого початку боротьби стояв по стороні о. Сидорака. Єпископ був необзнако мений з нашими американськими церковними відносинами та хотів за всяку ціну зреформувати свою дієцезію. Знов о. Сидорак хотів показати свою лояльність до єпископа та без застанови взявся за реформу сиракюзької парохії. Йому здавалося, що лемківські куратори будуть йому мішати в реформі парохії і тому їх не заприсягнув, а перевів на церковних урядників підоляків. Тут був корінь лиха. Боротьба не припинялася і по відході о. Сидорака. 20. VII. 1933 ще раз донесли сиракюзькі часописи про інтервенцію поліції в церкві св. Івана Христителя.

Водночас коштовний процес на втіху американських адвокатів і на шкоду всеї сиракюзької церковної громади тягнувся в безконечність. Аж 5. XI. 1936 цей процес закінчився в апеляційному суді. Виграли його лемки й суд признав їм право управляти церквою після своєї волі. Лемки, що мають нахил до „русської віри“ можуть тепер покинути грекокатолицьку дієцезію, а якщо остануть в дієцезії то зі застереженням, що ні єпископ, ні священик не будуть мати голосу в цій парохії. Так запанує в Сиракюзах народовластя і одна з найбільших і найліпше зорганізованих наших американських парохій пропаде.

30. „ВОН ЗВІДСИ! МИ ТУТ ГОСПОДАРІ!“

Бешкети сиракюзьких кураторів були для мене гидкі. Але ці бешкети бліднуть перед другими, що забагнювали суспільне життя української еміграції в Америці. Не хочу цим виправдувати чи вибілювати сиракюзьких кураторів, а лише хочу дати ще один образець із господарки громадським майном української еміграції і боротьби зі священиком в Америці.

Щоб не бути голословним я даю на це документи списані рукою місіонара й організатора о. Тарнавського. Ось його допис у „Свободі“ з 16. III. 1918, допис про гарні успіхи громадської праці:

„Україна“ позичкова та будівельна спілка в Клівленді.

Цей допис має на цілі заохотити наш український загал до фінансової організації, а також забезпечити ощадності наших людей перед визиском і стратою. Найкращим доказом до чого можна дійти фінансовою організацією, є успіхи, що до них дійшла позичкова спілка „Україна“ в Клівленді, Огайо за короткий час свого півтретярічного існування.

Згадану спілку основано 7. VII. 1915. старанням о. Д. Добротвора, був. пастора при церкві св. ап. Петра та Павла та бл. п. М. Чегіна, С. Паливоди, А. Білинського та В. Волянського. Спілку зареєстровано в стейті Огайо. Через інкорпорацію віддано її під стейтову контролю. Кілька разів до року контролює стейтовий інспектор книги, касу та ціле діловодство спілки. Тому урядовою мовою спілки мусить бути англійська мова. Закладовий капітал спілки здекларований був при інкорпорації на суму 100.000 дол., розділений на 500 уділів по 200 дол.

До кінця 1917 р. розібрano 439 уділів між 209 членів і сплачено на тіlok уділи 18.057 дол. За один уділ платиться 50 центів тижнево через 6 літ і 3 місяці, що винесе 157.50 дол., а решта до висоти 200 дол. нарощає з девіденди та проценту, що його побирають уділовці від прошій зложених на уділ. Від прошій зложених на уділ побирали уділовці в 1917 р. 5%. Спілка має право приймати ощадності та платити від них 4%. До кінця 1917 р. вложені ощадності до Спілки на суму 188.248.50 дол. Депозитовані проші уділяє спілка на гіпотечні позички, а то на вакупно землі та на будову й поправу домів. Гіпотечні позички сплачуються місячно по 1 дол. від 100 дол. позичених, в чім є сплачуваний капітал з процентом

До кінця 1917 р. уділено позичок на суму 221.300 дол. З цього сплачено в 1917 р. 21.971 дол. Чистий зиск в 1917 р. був 2315 дол. Спілкою завідує дирекція зложена в 9 членів вибраних уділовцями на загальних річних зборах. Директори вибирають відомік себе президента, його віце-президента, касієра та секретаря. Президент іменує контрольну комісію з 3 членів і оціночну комісію з 3 членів.

Відколи діловодство спілки збільшилося секретар урядує стало кождого дня в спілці та побирає за це платню. Чотири рази до року переводить контрольна комісія контролюючу комісію з 3 членів і оціночну комісію з 3 членів.

Оціночна комісія оцінює землю і будоми, що на них мається уділити позичка. Касієр орудує готовкою спілки, а президент провадить зборами директорів і наглядає над цілим діловодством спілки. Члени дирекції побирають за свою роботу невелику заплату. Адвокат не побирає від спілки ніякої платні, зате дістає від сторін, що беруть у спілці позичку відповідну кількості за вироблення всіх до-

акументів потрібних до затягнення позички. Всі члени дирекції стоять під „бондом¹⁾“ і солідарно відповідають за всі страти спілки спричинені ними.

Спілка має свій безплатний офіс у церковній галі та виробила собі довіря між своїм народом. Ті гроші, що перше лежали в хаті, зараженні на крадіжку, огонь, гроші що лежали в непевних банках або денебудь в інших руках без міякої заторуки окріплюють інні українську спілку та стоять під зарядом людей знаних у місцевості, уміщені на добрій і певній гіпотеці, а не на жадних спекуляціях.

Готівки під рукою є все мало, бо ще не принесло би міякого пожитку ні спілці, ні депозитарам. Неодин цікавий спитає: ну, а що буде, як всі депозитори зажадають звороту ювоїх ощадностей і то відразу? Бо найбільше ощадностей мають ті люди, що по війні можуть зажадати нараз звороту всіх ощадностей. На це відповість така: спілка має умову з одним з найбільших банків у Клівленді, з котрим стоїть у вв'язі в своїх фінансових операціях, що якщо случай більшої потреби готівки, банк цей перейме на себе несплачені ще спілці гіпотечні позички та за них виплатить спілка депозитарам. Годиться додати, що люди відносяться до спілки з великом довірям і то не лише ювої, але й чужої.

Я умістив цю статтю, щоби заохотити людей і по інших місцевостях до закладання таких спілок, бо ще річ нетрудна. В цей спосіб забезпечиться ощадності наших людей перед стратами, дається нашим людям можливість затягнути без труднощі позичку на купно землі і будову домів і виробиться організаційний дух. Такі спілки по літах існування можуть підперти фінансово інші наші організації тут в Америці як прим. будову Народніх Домів, сиротинців, шпиталів і т. д., а також дати визначну поміч нашим інституціям в краю“.

Але сподівання, надії о. Тарнавського розвіялися, а людська несовісність довела громадську установу до руїни. Про це писав до мене о. Тарнавський у листі з 17. V. 1927.:

„Вибачте, що так довго я Вам не відписував. Я вже до пера цілком не надаюся, а тим більше не маю охоти зачіпати болючих споминів! До того в Шикагу все повно роботи потрібної і непотрібної, а серед нинішніх обставин неприємної і денервуючої, що часу та хисту не стає на таку працю, якої Ви від мене зажадали. Це частина моого життя пережитого тут в Америці, в которую я вложив усю свою працю, ширість, знання, досвід і за це малоощо не заплатив життям і попросту втечею з парохії, як який послідний злочинець, звалианий на честі, характері, посуджений о ошуство, злодійство і т. д.

Героєм у тій трагедії був Осип Буката, дяковчитель, котрого я сам з Овборну до Клівленду стягнув. Правда вийшла на верх аж на четвертім році по моїм відході з Клівленду і п. Буката дістав свою заплату. Та з того мені не полегшло. Буката можливо мав добре на-міри, але коли не повелось, звалив всю вину на мене, щоб себе боронити. Зачав від пекарні і це йому повелось. Зачав другий бізнес: департамент штор — крамниця з убраними, але це цілком що іншого хліб печи й продавати, а цілком що іншого департамент штор. Але йому здавалося, що нема на світі речі, якої він не потрафив би зробити. По кількох місяцях показалося, що той бізнес не йде. Ще й до

¹⁾ Мають зложену кавцію.

того вибудував будинок, котрий коштував 80.000 так., що всі гроши, які зібрав, всадив в будинок і допозичив ще 30.000 на докінчення будинку тай на перше закупно товарів. Зачав відразу з довгами і з не-фаховими силами, так, що бізнес по кількох місяцях пішов на банк-ротство... Я відразу став против того бізнесу і на мітінгах шеровців, заявився против того, та за це я дістав: титул зрадника народної справи! бо не попер пана Букату і його бізнесу, що ніби то мав ратувати наш народ від гнету і визиску по „фабриках“.

Люди сипали гроші, особливо, як будинок зачав іти вгору... Я знаю там багато наших чесних парохіян, що в суботу по попудні гурмами стояли коло будинку і патичками міряли, кілько муру за тиждень пішло вгору і в неділю зносили дальше гроші, бо мури за тиждень пішли вгору. Не розуміли темні, що той будинок, то гріб для їх доларів! I втопили там около 80.000 дол., котрих ніколи вже не побачать.

По кількох місяцях задля довгів, поставили кредитори ресівера. Це означало неминуче банкротство. Тоді Буката і ціла його фалянга, зачали натискати український банк, котрого президентом був я, щоби банк ратував цілий той бізнес, бо прийде ліквідація і від Українців Жиди всюсьо заберуть. До того тодішній секретар банку Михайло Лазука з особистих зглядів, пер дуже до того, щоби банк ратував ту українську спілку. Лазука мене переконував, що як банк не поратує спілки, то сам (банк) завалиться, бо люди зроблять ран на банк і за спілкою піде банк. Під час моого побуту в Вашингтоні 6. VIII. 1922. дістаю в моїм готелю телефон від Лазуки, що спілка виставлена на ліквідацію і що український банк, міг би ще з вільної руки від ресівера через суд купити. Радить конечно спілку ратувати, бо інакше люди і банк завалять. Я відповів, нехай радиться нашого банкового адвоката і банкової дирекції, та нехай роблять, що уважають за найліпше. Вернув я по кількох днях з Вашингтону до дому і на найближчім мітінгу банку, рішили ми за радою секретаря Лазуки і моєю, купити спілку, це є „департмент штор“ від суду, щоби ратувати шеровців.

Це був мій найбільший блуд. Треба було цілу справу лишити Букаті і шеровцям. До того не треба було мені, як президентові банку мішатися і взагалі не ратувати банковими грішми цілого того бізнесу. На тім банк нічого не був би стратив, а шеровці зі своїми уділами, чи сяк, чи так пропали. А то банк, а зглядно банкова дирекція наразилися на великі неприємності і малощо банк не перевернувся, а нічого шеровцям не помогли. Але, щоби позичка з банку формально була переведена, мусіли директори банку переняти цілий той бізнес і будинки на себе і затягнути позичку в банку. Інакше банк не міг дати грошей. Це вже порадив банковий адвокат Кованда.

Пригадую собі як нині, коли на мітінгу директорів банку западала ухвала ратувати спілку, то один з директорів Гриць Волянський сказав: „Отче, Ви президент банку, здаємося на Вас, але не запро-

²⁾ receiver — назначений судом ліквідатор.

вадьте нас в „бодаки“. І слово його справдилося, бо давши з банку около 130.000 дол., залиши ми в добрі „бодаки“.

Спілку банк переняв в свої руки доложив ще з 10.000 дол. до ше-рів і по році зліквідував бізнес, бо цілком не оплачувався. Пекарня йшла добре, але заробком своїм годувала ненаситний „департмент штор“. За менажера зголосився до нас фаховець Жид, з Нью Йорку. При кінці спілку обікрає. За це я всадив його до криміналу.

Кромі того банк, а зглядно директори банку виплатили кредиторам Українцям цілу претенсію, а чужим кредиторам тільки частину за доляра, так як суд признав. Кредитори Українці, це були ті, від котрих Буката поназичав на векслі грошей на Спілку, а котрим властиво, так як і другим кредиторам, належалася лише частина після судового рішення. Але дирекція банку своїх людей не хотіла різати, тому і виплатила їм цілу претенсію. Пізніше Буката, що сам від них ті гроші поназичував, на мітінгах шеровців Спілки вигукував, що директори неправно повиплачували їм претенсії.

Через кілька місяців Буката сидів тихо і бізнес ішов, та була надія, що по кількох літах, як банк свою позичку відбере, можна буде бодай будинок віддати шеровцям. Це була тільки добра інтенція банкових директорів, коли сплатиться довг затягнений ними в банку по якімсь часі, або по кількох, чи кільканадцятьох літах, вернути бувшим „шеровцям“ і будинок. Але Буката своїм поступованням, збурив все і завзява банк знищити!

По кількох місяцях, зачав домагатися звороту цілого бізнесу назад в його руки і шеровців, аргументуючи між людьми, що то все народні гроші, так в банку, як і в спілці, отже належиться все людям в руки віддати!!! Але дирекція банку, ніяк на це не могла згодитися, бо вона була відповідальна за 140.000 дол., що взяла з банку на ратування цілого бізнесу. Буката, що неділі, або що суботи скликував до церковної галі шеровців спілки і все їх запевняв, що їх шери є добрі і що він від директорів банку все відбере. Особливо їхав все на мене, представляючи людям, що я рабівник, що я разом з директорами банку забрав їх працю, що я їх працею збагачуюся! Нарешті явно зачав агітувати, щоби зі мною люди зробили, як Струтинська в Шикига з отцем Стеценком. (П. Струтинська жінка о. Струтинського, застрілила в церкві от. Стеценка, наслідника в парохії свого мужа). Зачав ходити по адвокатах, наново від людей збирав гроші на відображення спілки від директорів банку і зачав агітацію против директорів банку і против спілки і пекарні! Мітінги, за мітінгами, а по кождім мітінгу в понеділок ран на банк! Люди зачали вибирати гроші з банку, так, що впротягу кількох місяців банк з повище мільйона, зійшов на 400.000 дол. Тяжкий то був час, коли люди по Букатівськім мітінгу в понеділок рано гурмою йшли по гроші. Не було способу людей переконати і гроші хоч зпід землі бери, а давай. Наїв я свого серця тоді, нагонився по банках і мала надія вже була утримати банк. А вразі ліквідації банку, директори загрожені, бо на своїх плечів взяли 140.000 дол. Спілку зачали бойкотувати і треба було її зліквідувати, бо не оплачувалася. Тоді менеджер спілки, видячи, що спілку треба

було зліквідувати, зачав спілку нищити і обкрадати, але завчасу уда-
лося все викрити і його до криміналу віддати.

Це було також оружем в руках Букати. На мітінгах, котрі все скликав говорив: „Видите, як піп і директори вашу працю нищать! а ви спокійно сидите! Они рабівники, злодії з банку ваши гроші забрали, а на себе все переписали!!“ Дирекція банку радо хотіла того всого збутися, алеж без гроша не могла віддати цього бізнесу Букаті• в руки, бо боялася, що він знов доведе все до банкротства і директори будуть відповідальні перед банком. Дирекція готова була лишити на будинках до 110.000 дол. а решту, це є 30.000 зажадала від шеровців готівкою, або нотами. І Буката на це вже згодився. Мав перебрати все в означенні дні і дати або гроші або ноті від праਪертніків (посідаючих свої власні недвижимості) шеровців.

Наперед два тижні перед тим терміном, зажадав, щоби йому позволено зробити інвентар спілки (департмент штор) і пекарні. Дирекція на це зізволила і він під надзором одного з директорів банку зі своїми людьми, провадив інвентаризацію. В часописах і в розкідках оголосив, що з днем тим, а тим, шеровці від директорів банку, перенимають в свої руки назад цілий бізнес. І дійсно, Буката не зложивши, ані грошей, ані не підписавши ніяких паперів, силою перебирає спілку, нашого менеджера по просту викидає з спілки, ставить за лядою своїх людей, і зачинає продаж!

Я прийшов з церкви, а мені доносять, що Буката вже господарем в спілці. Я думав, що справу полагодив може з нашим адвокатом. Телефоную до адвоката, а той відповідає, що нічого не знає і каже мені, що як президент, мушу їх викинути зі спілки, бо як возьмуть в посідання, буде багато клопотів, ну! і директори і банк будуть пошкодовані. А розходилося о 140.000 дол. Щож тут робити?! Буката і його прихильники: касієр, секретар, парохіяльні урядники і всі шеровці спілки разом з ним продають в спілці. Мені треба брати поліцію і викидати їх з спілки силою. До того коло спілки шеровців сотки з жінками і дітьми, бо то спілку нині назад відбирають! Я побачивши, що тут може прийти до проливу крові, телефоную до адвоката знов. Той зимний і розважний чоловік, відповідає: „Не клич поліції, але жди до пізної ночі. Як люди вже порозходяться, тоді зberи директорів банку і піди з ними відобрati уторговані гроші і ключі. Але мусиш зробити це, хоть би і о півночи, або і пізніше, бо інакше, як президент банку і спілки, за все будеш відповідальний! Вночі я посилаю за директорами банку. Жаден не хоче прийти. Виходить мені самому іти. Я вже пустився на все. Так мені вже надоїло те все, що хотів я з тим всім, або з собою покінчти!

Приходжу до спілки і заявляю Букаті, що має віддати мені всі нині уторговані гроші і ключі. При нім стоїть мій парохіяльний касієр і секретар, та кілька шеровців. А Буката до мене на це: „Вон! звідси! тут ми господарі і властителі, тут наша праця!“ Я стояв коло телефону, сейчас за телефон і кликнув на поліційну стацію. В тій

хвилі касієр сказав Букаті: „не треба цого, віддайте все священикови, ми інакше з ним порахуємося“! І тоді я відобрал ключі і гроши.

На другий день неділя. В неділю скликає Буката мітінг і збирає цілу громаду против мене, з явним зазивом, щоби мене злінчувати! Я навіть не ночую вже на плебанії, але в місті. На мітінгу ухваляють, що в понеділок я мушу ключі і гроші віддати, або вон з парохії. Рано в понеділок маю похорон і мушу вертати з міста, але беру детективів і поліцію з собою. Рано приходить Буката з парохіяльним секретарем по ключі. Я відповів, як зробите все як слід у адвоката, як умова з дирекцією банку була, то я ключі віддам, а як ні, то спілка буде замкнена.

На тое Буката крикнув до мене: „вон з офісу, не маєш права тут бути, або ключі, або вон з парохії“! Детектив і поліція були в другій комнati. Я кликнув їх, щоби сейчас арештували. В тій хвилі Буката зник і винісся сейчас з офісу. За пів години ми стрінулися в церкві і на похороні. Під час того напруження в парохії страшне! Я скликую в вівторок кураторський мітінг і більшість кураторів викидає його з парохії. Він в слідуочу неділю скликає парохіяльний мітінг і відкликається до громади. Такого мітінгу я ще не мав. На мітінг збігаються сотки народу. Я мав ще силу в парохії і дійсно більшість була за тим, щоби він уступив. Але голоси числили його прихильники і рахунок показав ніби, що було голосів за ним більше. Отже помимо рішення кураторів, він зістав дальше на посаді.

Спілка розуміється по цілій тій афері замкнена. Дирекція банку видить, що дальше нема як спілки провадити, ухвалила товарі і уладження продати, а будинок виарендувати. Оголосили і найшлися якіс жидки, що все закупили і на ліквідації мали все випродати. Це розійшлося між людей. Буката знов скликає мітінг і дальше підбурює, а коло будинку спілки утримує варту. Одної неділі жидки приїхали до спілки приладжуватися до ліквідації і сейчас рознеслося це між шевровців. Влетіли до спілки і спітали жидків, що вони ту роблять? Ті відповіли, що я ім дав позволення, а в дійсності, я вже не був тоді президентом, бо зрезигнував зі всіх урядів і розуміється, не мав права нічого в імені спілки робити. Це зробила вже сама дирекція банку, а я дійсно нічого о тім навіть не знав. Там коло спілки злетілася купа народу і як би не поліція, були би помордували тих Жидів.

Але Буката сам видячи до чого іде, зачав нарід успокоювати. Люди розійшлися, а купа посунула просто на плебанію. Щастя, що я вже не був в хаті, але в авті зі синами, ми ледво утікли.

Більше я вже не вертав і по кількох днях опинився перше в Пітсбургу, а опісля в Шикагу. Розуміється, що листи гончі від Букати і інших пішли за мною до Шикаго! і багато я тут мусів перенести, нім успокоїлося.

Це короткий перебіг історії. Нерви мої порвані, здоровля знищено, перед людьми честь моя спалюжена, а я не провинився нічим, хиба цим, що боронив Букату і не позувся його завчасу. А можливо було це зробити. Що до Спілки і банку, я в нічім ані на один цент не

скривдив, а хиба, що рішився за порадою Лазуки й адвоката, спілку ратувати банківми грішми! Це був блуд непростимий, але чоловік учиться до смерті! Що я з банком перейшов і секретарем Лазукою в тім самім часі, то історія трагічна, котру знов варта би описати, для практики молодшим людям, а особливо священикам.

Але з того виходить глубока наука і практика, що: священик не повинен ніколи мішатися до розмайтих фінансових підприємств, а тим менше на їх чолі стояти. Золота практика Риму, котра заборонює священикам в такі річи вдаватися. Якщо я був би памятав на той на-каз, ніколи не був би впав невинно в такі колізії, в яких я опинився. Це мене знищило і морально і матеріально. Коли Вам ще дещо не було би ясне, запитайте. Я це пишу так, як мені пам'ять моя диктує. Записок ніяких не робив і борбу, яка йшла між мною і Букатою внаслідок уряду моого, який я займав у тім бізнесі більше, як два роки, писав я ко-ротко, бо мітінгів він скликав в тім часі безконечне число, а кождий мітінг, це історія у тій борбі. Властиво я ніякої борби не вів, тільки Буката все на мене нападав, а я на мітінги не ходив і калюмній кида-них на мене не відбивав. Мені здавалося, що як я це буду ігнорувати, то само собою упаде. Показалося, що це була кепська тактика і через ту тактику, а його демагогію, я в народніх масах пропав. Часом така тактика добра, але не там, де нарід тисячі тяжко запрацьованого гроша потратив через демагогію одного. Тут також моя вина, бо це можна було в зародку убити. Не знаю, чи зумієте прочитати мое писанечко, але пробуйте.

По моїм відході дирекція банку товарі і прибори продала, будинок виарендували, а все перейшло на банк, так що банк є власни-телем будинку, а з решти стягає гроші. Шеровці вже успокоїлися. Букату на мітінгу збили. Тепер він є в Перт Амбою, у Лисяка. Все при-ходить до порядку і мене хотіли би назад до Клівланду.

Здоровлю Вас і донечку
Ваш щирій друг
Ф. Тарнавський“.

31. КОРІНЬ ЛИХА.

Чи ти хочеш підчинити своє тіло своєму духові? Якщо так підчини свого духа Бо-гові! Коли хочеш другими правити, мусиш сам піддатися правам. Св. Августин.

Жалюгідні сиракузькі та клівлендські події не були відокрем-леним явищем у житті американсько-української еміграції. Такі й по-дібні події мали місце й по інших громадах, і нажаль, треба сказати, були на деннім порядку дуже багатьох наших громад. Бувало, підчас Служби Божої „вірні“ стягали ризи зі священика, самі між собою булися ліхтарями, свічками, чим попало. Американські суди не могли собі дати ради з розполітикованими гонками¹).

¹⁾ Гонки = гуни, згірдлива назва для менші культурних емігрантів.

Стрічався я з цими жалюгідними подіями від ранніх днів моєго душпастирювання на американській землі. Три тижні по моїм приїзді один „вірний“ нарочно вибив у церкві в Мек Аду вікно з образом св. Дмитра. Цьому вандалові було це церковне вікно не довгодоби, бо його жертвував за 105 дол. нелюбий для вандала жертводавець. Ця подія зробила на мене, свіжого місіонара дуже пригноблююче враження. З того часу почав вироблятись у мене пессимістичний погляд на нашу американську місію.

Багато роздумував я над цими справами, а тепер хочу вилляти це на папір. Рука моя дрижить не зі старости, а тому, що годі набрати відгали публікувати ці темні сторінки. Не добре писати в своїх споминах те, що краще було би промовчати. Але ще гірше, ба навіть каригідне, закривати зганґреновані старі рани, що розсілися по цілому організмі нашої американської еміграції й розточили її в такий страшний спосіб. Не знаю... ні знаю, такого не пережила ніяка еміграція в Америці, лише наша одна. Та годі — писати мушу і про це. Прости мені, Великий Боже, що переступлю Твою святу заповідь: „не суди ближнього свого“.

Прийдеться мені довше спинитися над причинами упадку та занiku нашої еміграції, над причинами повної невдачі на кожному полі: релігійнім, культурнім і матеріальнім, бо всюди були невдачі. Підходжу до цеї справи з ріжких сторін. Мені в тямці слова великого кардинала Мерсіє: „Хто слухає одного дзвону, чує лише один голос“. Я не хочу нагарячо робити закиду, звалювати вину за всі вибрики, бешкети, релігійну та партійну боротьбу на одну групу, партію чи клясу. Хочу розглянути справу всесторонньо.

**

Нема нічого так змінчового як ум товпи.

Лейц.

Першою причиною американсько-української анархії була ріжношерстність нашої еміграції. Судила доля чи недоля жити побіч себе в одному місті, громаді чи парохії синам одного народу, але з ріжких держав, країв, повітів і сіл. Цій сорокатій збиранині будь-яка організація була чужа, ба навіть противна її світоглядові. Коли вже мусіли зійтися разом галичани з угорусинами, подоляки з лемками і т. д., то тяжко було їм погодитися. Висмівали одні других, кпили, прозивали, а де далі ворогували та боролися за те, щоби одні а не другі були нагорі. Це був дуже тяжкий матеріял до організації, і треба було дуже та вміло працювати, щоби мати успіхи. Звичайно успіхів не було.

Ріжношерстна була наша еміграція своїм походженням і неоднаковий був її суспільний стан. Були між нею зарібники, двірські слуги, безземельні та малоземельні селяни, збіднілі ремісники, півітелігенти й інтелігенти. Але всю ту масу лучила одна для всіх ненависть і невдоволення зі зародками бунту. Ці деструктивні елементи привозили наші емігранти зі Старого Краю. Вони емігрували, бо їм обридло

життя. Кождий з них терпів недостаток, холод і голод, чув усе від кождого та всюди погорду, пониження і гніт. В серцю кождого з тих бідаків збиралася жовч, злість і ненависть до кожного щасливішого від нього, отже до багатшого господаря, посесора, жида та пана. Він видів, що тамтой панував, добре жив, гарно вбирався, часто бавився, а на нього дивився згори, ним погорджував, ним послугувався, звичайно як робітником, слугою, своїм попихачем. Своє пониження відчував усею душою і був олицетворенням дикої ненависті. В цьому були зародки революціонера проти тих відносин, що серед них примушувала його жити невмоляма судьба. І коли жінка та рідня відраджували кидати свою батьківщину — чули одну відповідь: „Хай буде гірше, кобі інакше!“

А тут на американській землі діставав добре платну роботу, наставники поводилися з ним багато людяніше ніж у Старому Краю, перебрався в панські строї і міг по панські зісти: мяса та білого хліба. Тут довідувався він від других старших своїх товаришів робітників, що в Америці нема ні пана, ні Івана та що президент Злучених Держав є такий самий американський громадянин, як кождий інший, отже як і він, емігрант і що кождий емігрант може подати президентові руку.

Так до його жовчі в серцю прилучилася свідомість незайманності та свобода широких українських степів. В цьому переконанні піддержували нашого емігранта доморослі вчені, звихнені студенти, пани редактори та ріжного калібра організатори. Вони додавали йому дозу дикої зарозуміlosti. Вони вмовляли в нього, що „він великий, сильний і культурний нарід, що дозвів до того, щоби сам рядився, як йому подобається!“ Тимчасом насправді цей нарід був культурно дуже відсталий. Велика більшість нашої емігрантської маси була темна та непросвітна. 75% було неграмотних, не вміли ні читати, ні писати. Зате вміли дуже добре бити в долоні, оплескувати своїх бесідників, що вміли „добре зічати“ єпископа та священика. Саля ходила ходором, а вже коли демагог став ганьбити нелюбих, підлога вгиналась від тупоту дикого табуну, того „многого-лового потвора з дрібкою розуму, але без серця“, як казав кардинал де Ретц.

**

Коли сліпець сліпця водить оба до рова впадуть.

Хто ж були ці демагоги, що вміли товпу потягнути за собою? В інших американських емігрантів до управи організації чи церковної ради входили найповажніші та найінтелігентніші громадяни. У нас навпаки, ці члени управ були всім, лише не найповажніші і не найкультурніші, а найзарозуміліші, всезнайки. В першу чергу вони рекрутувалися з поміж салуністів. Це були з правила многоглаголиві пискачі, генеральні бесідники при всяких нагодах. Це був найліпший мозок темної маси. Своїм хистом уміли ці людці опанувати масу, бути і все і всюди в найделікатнішу струну нашої маси: у бідноту, визиск капіталістами, до котрих чомусь-то зачисляли їх своїх священиків.

Киринній роботі цих проводирів треба завдячити, що в масах розбуялася нехіть, недовір'я і ненависть до священства. Священиків обернули в громадських слуг, що не сміли й рукою рушити без дозволу кураторів. Без цього дозволу було вільно священикам лише одно, молитися. Навіть ради священика не здавалися нінащо. Коли вийшов якийнебудь проект від священика, то його навіть не брали під увагу. Мовляв „вже щось у тім мусить бути, коли піп хоче, залишім це“.

Дискредитація авторитету Церкви та священика водночас з безвірницькими нотками давала на кожному кроці терпкі плоди. Кождий церковний куратор перед обняттям свого уряду складав до рук священика святочну присягу. Але ж багато церковних кураторів були переконані, що нема Бога, нема душі, нема совісти, і що найважніше нема по смерті ніякої карі за злі вчинки. Нема чого боятися Божого суду, а лише стерегтися американського поліцая. Тому фальшиво присягали й не здрігалися перед карою Божою. Присяга перед святым хрестом мала в нашого старокраєвого чоловіка значіння, але в Америці серед наших емігрантів кривоприсяга була дуже поширенна. Присягнути криво було такому безвірникові так легко, як випити келишок горілки. Але коли після келишка горілки він бодай скривився, то після зłożення кривої присяги злобно всміхався.

Не один куратор складаючи присягу перед вступленням в урядування мав на думці не добро церковної громади, а своє власне. Він боровся за почесть, бо був честолюбивий. Він боровся, щоби стати церковним урядником, бо був користолюбивий. Коли став головою церковного комітету, то був ніби старокраєвий вйт. Так як і старокраєвий вйт, так і наш церковний голова урядував у коршмі. Там сходилися всі зі скаргами на священика, дяка, колекторів, парохіяльні порядки, там при чарочці робилася церковна політика.

Коли на річному парохіяльному мітінгу перепав котрийсь салуніст при виборах, зачав лаяти всіх і вся від священика почавши, а на нововибраних кураторах скінчивши. Говорив про зло господарку, марнування грошей і закидав злодійства. До нових виборів мав він добре зорганізовану та підпоєну партію. Вона помагала йому робити на мітінгу бучу, що звичайно кінчилася бійкою.

Після невдалого мітінгу невдоволені організували нову парохію. В такій парохії мусіла бути своя кліка при уряді, бо їм ходило про наживу. В новій парохії так старалися господарити, щоби з громадського добра тягнути користі для себе. І ніхто не смів їм нічого сказати, бо вони присягали на святе євангеліє. Але коли вже шкідництво було наглядне, винуватці спокійно уступали на бік і приглядалися хаосові, що його накоїли або мандрували на нове місце, щоби деінде стати церковними урядниками і продовжати своє ремесло.

Боротьба за владу це була одна сторінка медалі. Водночас у парохіяльних громадах горіла боротьба за ріжні справи. До таких справ належало питання: який хрест має бути на церкві, однорамений чи трирамений. І було дві партії. Згодом виринула справа: як записати церковну громаду в уряді, справа чартеровання чи реєстрації. Одні

хотіли, щоби було зареєстровано, що церква не лише греко-католицька, але ще до того православна. Другі спорили чи має бути зареєстровано рашин чи рутеніен чорч²⁾). Але найзавзятіші спори йшли за юрисдикцію: чи протектором церкви має бути громада чи єпископ. І знов було дві партії.

А тут вилазила наче шило з мішка повна неосвідомленість нашого емігранта на релігійному полі. Він вмів перехреститися, відмовити деякі молитви, доречі нерозуміючи їх перекручував, але в питаннях яка була його віра, хто був його найвищий церковний достойник, він був скрайний анальфабет. Про католицизм і папу римського не мав найменшого поняття. І тут стали його тягати ріжні агенти то до православя, то до пресвітеріянізму чи до автокефалії або й до безвірства. Ріжні церковні громадки росли наче гриби по дощі, прийшла повна церковна дисорганізація.

Чи ж не було ніяких способів, щоби нормувати організаційне життя нашої еміграції? Ніби були. По всіх громадянських установах були статути уложені чільними нашими одиницями, звичайно священиками. Не можна сказати, щоби ці статути були недобре, вони ж взоровані на статутах інших американських емігрантів, що не знали хаосу. Але інші коли вже раз ухвалили собі правила, то їх придержувалися. А в нас статути були лише про людське око. На ділі ними нехтували та з розмислом доптали ногами лише, щоби українське народовластя, не дай Боже не потерпіло.

Було в статутах, що священик є предсідником церковного комітету, що він має проводити та робити лад на парохіяльних мітінгах. Але народовласники цього не респектували та вибирали „вільними“ голосами своїх робітничих предсідників. „Священик до вівтаря, а народ до ради! Ми, народ, утримуємо церкву своєю кирвавицею, платимо колекту, а піп не платить, досить уже старшування“. І священик уступав місце виборному предсідникові, а тоді зачинався хаос, сварка, бійка, аж прийшла поліція і зробила лад.

Було в статутах, що священик як предсідник має скликувати кураторські мітінги та враз з кураторами переводити ухвали. Але тимчасом куратори поза плечима священика відбували мітінги та давали священикові до відома готові ухвали. Цілий парохіяльний статут не був варта й нюха табаки.

І дієцезія не стояла самопас. Мали дієцезальні статути наші парохії в ньюйорськім і нюджерзькім стейтах, мали т. зв. інкорпорацію. В тій інкорпорації стояло: „на підставі секції 100, закона про релігійні корпорації, що стало правосильним 3. V. 1917. під розділом 353: управа церкви спочиває в руках єпископа як головного предсідника кураторів, єпископського канцлера, місцевого священика та двох священиком вибраних і єпископом потверджених світських людей, парохіян“. На підставі цеї інкорпорації провадилися церковні діла по всіх римокатолицьких парохіях.

Бл. п. єп. Ортинський доложив усіх старань, щоби забезпечити

²⁾ російська чи руська церква.

наші церкви державним законом про релігійні корпорації. Стався про це в американській легіслатурі й перед смертю перевів інкорпорацію наших церков у кількох стейтах. Наші церковні громади прийняли на мітінгах цю інкорпорацію, заінtabулювали по судах і... склали до шуфляди. Народовластя дальше царювало. „Не допустимо до того, щоби епископи та попи господарили в наших церквах! Нарід має управляти церквами, бо не епископ і попи будували церкви, але нарід!“ І дальнє відбувалися мітінги, гуляли куратори, билися парохіяни. Духовенство було безсильне. Не було проводу.

**

Моя вина, моя найбільша вина.

Мій покійний батько любив пристрасно свої волики. Він ніколи не відзвивався до них інакше, як „мої соколики“. Але ті соколики заслугували на батькову любов, бо без них мій батько не був би господарем. Вони робили під його рукою найтяжчу роботу в господарстві: орали, волочили, звозили до дому збіжжя й сіно. Цілу зиму мав батько з родиною хліб, теплу хату та без журне життя, а його соколики пахуче сінце до самої весни. Спільно в літі працювали, а в зимі спільною працею ділилися. Покійний батько працював і руками й головою, а його соколики також працювали своєю силою й послухом своєму газді.

Хоч батько любив над життя свої соколики, то тримав для них міцний воловід. Коли батько виправляв мене з волами в поле, все наказував гостро, щоби я уважав на його любих соколиків, не пускав їх між копиці та полукипки, бо у волів велика сила, але малий розум. Своїми сильними рогами потраплять розбити хочби й найбільший стіг сіна, але не потраплять зложити й найменшої копички. Не мають до того розуму.

В нашої американської еміграції була велика сила, нажаль не було „воловода“. Було Українців в Америці близько міліона. Й не була наша еміграція найгірша. Могла була наша еміграція створити великі цінності, бо була працьовита й ощадна, моральність і побожність не були її чужкі. Але, що цей сильний і здоровий нарід своїми жилястими руками придбав, те своєю дурнотою порозбивав. Не було проводу.

Провідниками нашої еміграції повинні бути наші священики. Нажаль не так воно склалось. Не зважаючи на те, що в перших десятиліттях нашої еміграції священики були одинокі інтелігенти, то вони не були в силі устоятися демагогії півінтелігентів і хлопських всезнайків. Тому дуже часто священики не то не були провідниками, а знаряддям крикунів. Причин до цього було багато. В дечому були винні й самі священики.

Священики не їхали до Америки з покликання, не їхали, щоби сповняти місіонарські обовязки. Ця ідея їм не просвічувала або бодай була на другому пляні. Грекокатолицькі місіонари в Америці ріжились від місіонарів інших народів, місіонарів з покликання, що ки-

дали батьківщину та йшли в далекі краї Азії й Африки, щоби виповнити місію Христову і більше нічого.

Були й між нашим американським священством вийнятки, але їх було мало. Сюди треба зачислити тих целебсів, що в 1893 р. посвятилися місіонарському званню й ще декого. Інші американсько-українські священики зявилися в Новому Світі з мусу, це були втікачі перед зліднями. Один кидав батьківщину, бо його громадська діяльність дійшла до того, що ц. к. старости, комісари та колятори не давали йому жити. Другий посварився зі старокраєвою духовною владою, з кимсь із капітули, з котримсь каноніком, звичайно за те, що не дістав парохії, котрої хотів.

Я також не належав до вийнятків. Про місіонарство в Америці мені не снилося. Я не мав до цього ні покликання, ні виховання, ні охоти. Священиком стати хотів змалку, але священиком таким, що його я бачив у Старому Краю. Ідеалом моїм був мій о. парох, що я його бачив у свого батька на комашні. Він поцілував мене в чоло за мій спів і дав пару дрібних монет. Моїм ідеалом був священик, що його я бачив серед своїх парохіян, між хлопами в полотнянках і сердаках у читальні. В мене стояв перед очима старенький трускавецький парох Гнат Обличинський, що навчив своїх парохіян садити, плекати, щелити та ховати овочеві дерева. Таким священиком і я хотів бути в Галичині, а не в Америці. А чи таким священиком хотів бути тільки я один? Думаю, що тих, котрі при або зараз по висвяченю думали про місію в Америці було серед нас кілька.

Коли ж ми священики опинилися на еміграції, ставали безрадні, не знали як взятися за своє діло. Ми не мали місіонарського підготовлення, не знали американських відносин, не знали американських законів, ба навіть не знали англо-американської мови. Правда більшість священиків з часом пізнала відносини, навчила мови, але були й такі, що кільканадцять літ душпастирювали в Америці, але англо-американської мови не знали. Тому наші емігранти не мали з нашого місіонара, особливо новика, великої потіхи. Світські куратори по скільки вони були довше в Америці, вміли краще дати собі раду з парохіяльними справами, ніж іх парох. Оо. парохи вчилися від своїх парохіян.

Так, від своїх парохіян, а не від своїх товаришів, що довше були в Америці. Товариське життя, порозуміння між українсько-американським священством було дуже кволе. Правда далекі віддалі між нашими парохіями в Америці не дозволяли на легкий контакт. Але навіть там, де ті парохії були одна близько другої, от як у Пенсильвії й там не було кооперації між місіонарами.

Був час, коли нам здавалося, що все буде добре. По приїзді першого єпископа С. Ортинського заворушилося мов у вулю. Священики збиралися на т. зв. священичі мітінги ніби старокраєві соборчики, радили, плянували, організувалися в місійні кружки. Але згодом все пішло внівець ізза вини самих священиків. В місійнім кружку вироджувалося недовір'я поміж самими священиками. Один другого підозрівав у доношицтві перед єпископом. На нарадах рахувався

кождий зі словами, дуже обережно висказував свої погляди на церковні та релігійні справи, або й сидів причаєний і в собі замкнений і лише поводив очима по приявних, наче б шукав, чи не було в словах бесідника натяків на його особу та господарку в його парохії.

Тому місійні кружки слабли, сходини рідшали. Так було з Місійним Кружком у скрентонській окрузі, що його зорганізували о. Ілля Кузів і я. Цей кружок перший розпався через непорозуміння, підозріння й інтриги поміж членами кружка.

Таке життя було дуже тяжке. Багато з нас в Америці були самі, далеко від родини. Душа такого місіонара-пустельника була розколена на двоє, частина мандрувала по Старому Краю, а друга по Новому. А в серцю будився терпкий жаль на долю, що розлучила місіонара з тим усім, що йому було міле, а чого не доставало в Америці. Жвавіші місіонарі кидалися, організували школи, хори, релігійне й культурне життя своєї парохії, але парохіяни не довго дозволяли працювати, виганяли від себе.

Але не лише парохіяни проганяли священиків, священики проганяли священиків. Таке стрінуло о. Олексева.

О. Олексів був ще молодий священик і хотів поради у мене, 25 років від нього старшого. Але я не чувся в силах радити другим, бо часто сам був не раз безрадний і відіслав цього молодого товариша до євангельського сотника, котрий сказав: „Таж і я є чоловік, що має під собою жовнірів і кажу цему: іди... й іде, а другому: прийди... й приходить і слузі свому: зроби це... і зробить“ (Матей гл. 8., зач. 26).

Таких цвіток боротьби за парохії було більше, особливо по смерті еп. Ортінського. Апостольська Столиця лишила нашим американським місіонарам широку свободу. Не обсаджувала опорожненого єпископського престола цілих довгих вісім літ, мов би нарочно казала: „через вас, дорогі грекокатолицькі місіонарі, сподіюся навернути східню грекокатолицьку Церкву в Америці на римокатолицизм або на сектанство“. І місіонарі гуляли. Нових парохій не просили в єпископа, бо його не було, вмер, а на уродини другого Рим ще чекав. Тож місіонарі давали собі самі раду, як могли та вміли.

Ще більше таких цвіток боротьби за парохії було до приходу нашого першого єпископа. За тодішній хаос поносять багато вини римокатолицькі церковні достойники, що під їх юрисдикцію належали наші парохії. Вони, за малими винятками, свідомо нищили „чужий“, хоч і католицький обряд. Прозивали грекокатоликів схизматиками й еретиками, а з особливою нехіттю відносилися до гр.-кат. священиків, тому що вони не були целебсами.

Але й целебсів грекокатолицьких місіонарів не терпіли деякі американські римокатолицькі достойники. Коли в 1894 р. приїхало до Америки 6 безженніх гр.-кат. священиків, здавалося, що римокат. єпископи приймуть їх як рідні батьки синів. Поможуть в їх тяжкій місії, заопікуються ними та тими нещасними емігрантами, що прагнули своїх священиків і християнської потіхи на чужині. Нажаль так не сталося. Через секатуру скрентонського айришського єпископа Гобана гр.-кат. целебс о. Ардан з розпуки покинув **священичий стан**.

і став світським чоловіком. О. Ардан зробив це не з легким серцем, бо він з повною посвятою кинувся до праці в Америці. Як парох церкви св. Кирила та Метода в Оліфанті сповняв він не лише свої душпастирські обовязки, але взяв на себе також обовязки видавця, редактора, адміністратора часопису й директора друкарні. Запрягся мов віл до ярма, щоби сповнити всі обовязки духовника та доброго сина свого народу. Вся робота о. Ардана була в очах айришського єпископа роботою еретика.

Досить скарг та нарікань. Вони нині не поможуть, але й не умовкнуть так довго, доки не станемо на Праведнім Суді того Вчителя, що сказав до нас усіх християн, а до католицьких єпископів зокрема, як до своїх апостолів: „Любіте врагів своїх“, хоч християни-католики східного обряду не були врагами, ані самого Вчителя, ані католицької віри й її найвищої єпархії! Скарга американських греко-католиків на єпископів римокатоликів піднесеться ще раз на Страшному Суді та впаде ณา совість останніх.

**

Серед таких тяжких обставин мусіли працювати ми українсько-американські місіонари. Ударі зі всіх сторін і від своїх і від чужих. Не диво, що багато наших місіонарів не відержало, знехотилися, збайдужніли, здивачили й стали інертні. Але деякі мали ще трагічний кінець. Сімох із тих українських місіонарів, що хотіли провадити та дійсно провадили між нашими емігрантами в Америці діло Боже, місію Христових учеників, опинилися в домах божевільних. Там вони й померли в найкращім цвіті життя, бо ні один з них не переступив 40 років. Ось імена цих жертв української місії в Америці: оо. Н. Стефанович, М. Тимкевич, Г. Яхимович, Т. Перепелиця, І. Кузів, В. Держирука й І. Кришка.

Сумне жниво за 25 літ нашої американської місії. Я знав їх усіх особисто й то з найкращого боку. Ідеалісти, освічені в богословських науках і не менше очитані в світських. Ревні у своїм покликанню, побожні, сердешні та щирі віддали себе цілих на службу Богові. В старій батьківщині такі священики були би принесли й Богові славу й свому народові й церкві неабияку користь. Але в Америці їх жертва пішла на марно. Зерно Божого слова посіяне ними в серцях американських парохіян струпішіло, заки могло запустити свої корінці в змиршавілу й американським бізнесом заглушену душу парохіян-матеріалістів.

Вірним образом ідеального священика був бл. п. о. Стефанович. Він мав усі дані стати Нестором українських емігрантів, якщо не був би священиком Українцем, але іншої народності. Постава, голос, дар вимови, доброта серця, щирість, безкорисність і гарячий український патріотизм були тими великими божими дарами, що ними міг о. Стефанович ущасливити українську еміграцію. Але „вони його гонили та вкінці вбили!“, як каже Божа премудрість.

Таких українських місіонарів не було багато. Якже ж звеличати їх місійну працю учеників Розпятого за спасення людських душ? Яку похвалу виспівати їх місійній праці серед українського народу в Америці?

32. А У ДРУГИХ...

Яка є маса залежить не мало від цього
ким і чим були його предки, але передусім
залежить від виховання. Мілс.

Бували й у других емігрантів церковні безпорядки. Бачив я їх на власні очі — от хочби в польській католицькій парохії в Карнегах. Адміністрував цею парохією о. Дужинський. Він перший по моїм приїзді до Карнегів відвідав мене. Ці відвідини мене заскочили, бо ж я як новик у Карнегах мав перший візитувати. І дійсно я мав намір відвідати айришського, німецького, а відтак і польського священика, а тут польський приходить перший. Подруге не дуже радий був я цим відвідинам, бо я був упереджений до Поляків загалом, а польських священиків зокрема. Але як кажуть: „гість у дім, Бог в дім“.

Розбалакалися зразу про буденні справи, про погоду, господарське положення. А відтак хто звідки родом, де ходив до школи, хто висвячував у священики, яким чудом опинився в Америці та ще дотого в такім славнім з бруду місті Карнегах.

Так слово по слові, я довідався від моого гостя, що він недавно, рік тому, приїхав з Прус. Звернувшись до пітсбурзького айришського єпископа, а цей призначив його на кооператора польському парохові в Карнегах, що хворів на делірію трименс, цілий трясся, бо вживав забагато трунків. По смерті пароха став о. Дужинський адміністратором, але тимчасовим, бо пітсбурзький єпископ зразу застерігся, що по найближчій ординації обсадить парохію священиком вихованним у його семінари, а о. Дужинський буде мусіти шукати нового місця.

Цього дочекався о. Дужинський згодом. Але до часу нашого розстання він не раз гостив у мене. Не знаю, чи це була правда, чи ні, але він, як казав, не любив польських священиків. Сам о. Дужинський був письменник і любив сидіти в книжках. Не раз сходила наша розмова на політичні теми. Він оповідав мені про переслідування Поляків Прусаками та наводив не раз драстичні закони пруського сойму „на знищенні польського племені“. Я слухав його сумних оповідань і все додавав: „Таке саме роблять Поляки з Українцями в Східній Галичині“. Мій знайомий обурювався на таке поведення з моїм народом, але чи це обурювання було щире, чи лише удаване, Бог його там знає.

Згодом айришський єпископ назначив на карнегійську парохію свого молодого священика, а о. Дужинському виповів місце. Але тут сталося щось такого, що пригадувало йота в йоту нашу греко-католицьку церкву в Америці, з її неладом, бійками, поліцаями та судовими процесами.

За короткий час свого побуту в Карнегах о. Дужинський тому, що був енергійний, працьовитий і вимовний, мусів подобатися своїм парохіянам. Тому вони не хотіли чути про перенесення свого адміністратора та заворушилися мов шершені в дуплі. Зразу просили, посилали делегатів до єпископа, а коли єпископ обстоював при своїм, загрозили, що перейдуть на „незалежність“. Щось подібного, як у нас

грозили переходом на православя або автокефалію. Але римська дисципліна тверда та неподатна, ігнорувала прохання й погрози польських парохіян.

Одного ранку прибіг мій польський сусід до мене та став просити о пораду. Радився, чи слухати єпископа і йти в світ за очі, бо другої парохії не мав, чи послухати народа, відмовити послуху єпископові й оголосити парохію независимою.

Мені наказала моя совість бути чесним передусім зі собою, а потім зі своїм сусідом і сказати йому мою думку про „народовластя“. Я мав тоді вже неабияку практику. Я знову як довго та певно можна впертися на народі, байдуже якім, польськім, українськім чи будь-якім іншім. Я розповів своєму сусідові свої переживання в Пасайку та Сиракузах і звернув його увагу на присягу, що її зложив він при висвяченні на священика. Накінець я додав іще історію ерусалимської товпи, що витала Вчителя в неділю похвалами: „Осана во вишніх“, а за чотири дні ревіла „разпни, разпни Його“.

Мій сусід послухав моєї ради та не опирався єпископові. На Службі Божій розпращався з народом, серед голосного плачу вірних. Наприкінці своєї останньої проповіді дав цей любимець ось яку раду своїм парохіянам: „Якщо не будете мати довший час свого священика, так удавайтесь зі всіми духовними потребами до свого сусіда руського священика грекокатолицького обряду, що його церква на тій самій вулиці, бо то все одно“.

О. Дужинський вступив на капеляна до польської армії, що творилася в Америці. По його відході настало в польській парохії чисте пекло. Озлоблені парохіяни замкнули перед присланим єпископом священиком костел і плебанію й зачали велику та завзяту боротьбу зі своїм айришським єпископом. Єпископ у відповідь на прогнання священика виробив собі в суді „заказ вступу“ до костела, розіслав по всіх римокатолицьких священиках обіжник, щоби жаден з них не важився обслугувати збунтованих парохіян. В другому обіжнику до збунтованих парохіян єпископ оголосив, що хто хоче належати до парохії, хай внесе подання на руки єпископа, а тоді єпископ скаже отворити костел і прише другого священика, а хто цього не зробить, буде виклятий.

Парохія поділилася на два ворожі табори. Один був за тим, щоби свого єпископа перепросити, його зарядження прийняти та в згоді й любові спільно Божові молитися, дальнє організувати й скріпляти свої сили. Другий табор може менше релігійний, але більше патріотичний не міг ні на хвилю погодитися з тим, щоби чужинець айришський єпископ відклікав з парохії їх любимця й на-кідався зі своїм.

Парохіяльна боротьба тривала майже цілий рік. Скінчилась тим, що більша частина парохіян відступила від папського костела й айришського єпископа. Зорганізувала свій польський независимий костел, приняла за свого протектора польського независимого єпископа Годура в Скрентоні та побудувала собі костел за 80.000 дол. Так розійшлися брати та парохіяни. Народовий костел розвивався й ріс, а по кількох літах закасував римокатолицький костел.

Через ввесь час боротьби в польській парохії я був у прикрім положенні. Польські парохіяни удавалися до мене зі своїми духовними потребами. Обіжник айришського єпископа до римокатолицьких священиків до мене не дійшов, бо я не був під його юрисдикцією. Мій же єпископ, чи тоді адміністратор, не дав мені жадної інструкції в тій справі. Тому я як католицький священик, хоч і східного обряду, міг спокійно обслуговувати римокатоликів поляків, парохіян збунтованого костела.

Я мав на оці спасення душ і виконував ці душпастирські обов'язки лише в конечних випадках. І так я хрестив немовлят, коли батьки просили о це і заявляли, що дитина небезпечно хора. При похоронах польських небіжчиків, найшовся в дуже прикрому положенню. Польський цвінтар був під юрисдикцією айришського єпископа, а він заказав на нього вступ збунтованим парохіям, байдуже живим чи мертвим. Але й ту найшлася „фіртка“ до виходу. Багатші польські парохіяни мали на цвінтарі свої парцелі під родинні гроби. Це була приватна власність і єпископська влада не простягалася на ці парцелі, на них я міг хоронити без застережень римокатолицької церковної влади.

*

**

Американська еміграція бачила всякі церковні або релігійні заворушення довго ще до народження нашої української еміграції. Ще від часів переслідування Кромвелем католиків в Англії айришські католики-емігранти в Америці провадили довгий час боротьбу зі своїми священиками та єпископами за т. зв. народовластя. Айриші-католики відбували тоді бурхливі парохіальні мітінги, як і в нас. Приходило на мітінги багато пяних, бо Айриші вміли „ліпше“ пити за Українців. Тому зчиняли на мітінгах бешкети, билися між собою за уряди в церкві, за священиків, проганяли одних, а настановляли других парохами.

Айришську римокатолицьку Церкву в Америці точило не лише народовластя. До її занепаду причинилося немало щось у роді нашої схизми чи автокефалії: баптистська секта. Баптисти несли в римокатолицький айришський Костел роздор, непорозуміння й сварку. Віці-пляли у віруючий католицький народ ненависть і погорду до Риму. Користали зі заколоту та непорозумінь між Айришами-католиками, часто самі їх викликали та на тому будували своє баптизмо.

На айришських католицьких священиках і єпископах сповнилися слова безсмертного генія Шекспіра: „Добре зачатого діла не можна занехувати доти, доки не осягнеться наміченої цілі!“ Вони не зражувалися неповодженням, не тратили байдорости, не упадали на дусі та не кидали на свій темний, розагітований і розпиячений народ каменем. Навпаки так довго не уступали з поля боротьби, аж діпняли свого, аж переперли по своїх парохіях заведення послуху принятого католицькою Церквою і береження церковних законів, що виключали від управи Церквою всяке народовластя й доки не виповнили заповіту свого вчителя: „Як Отець мій післав мене, так і я посилаю вас“.

Те саме, що написав я про католиків Айришів, відноситься теж

і до католиків Поляків на еміграції. І Поляки сварилися між собою і здається будуть сваритися в майбутньому. Те саме треба сказати і про Чехів і про Словаків католиків. І ці народи сварилися по церквах. І у них текла християнська кров по церквах, бо ѹ вони билися чим попало: ліхтарями, гасильниками, кропилами та хрестами.

Але нині все те устало. Хиба де-не-де, мов на пригадку молодому поколінню, як то старі їх батьки „любили свою Церкву“ та за неї свою кров по церквах проливали, вибухне якесь непорозуміння і скоро зникає, як явище пережите та не на часі.

Якщо наша українсько-католицька еміграція була би старша, сильніша та не урвалася так раптом, можна було сподіватися того самого кінця релігійної боротьби, що в римокатолицькій церкві. Але й так уповаючи на обітницю Спасителя для Його учеників: „І я буду з вами до скінчення світу!“, ми не повинні тратити надії, що ѹ наше лихо колись минеться. Прийде час на нас, і наші церкви очистяться від демагогів, розбійників-галапасів й авантурників. І наші церкви перестануть бути яскинями, а стануть Божими домами.

Ч а с т и н а п я т а

Серед майнерів мягкого вугля

33. ЗАПІЗНО.

Чоловік видить з лиця, а Бог в серці.
Царів кн. 1. 16.7.

31. V. 1917 у навечеря перед Зеленими Святами було мое останнє богослуження в сиракюзькій церкві. На лицах парохіян, що були в церкві, я завважив зміну. Люди розяснили свої обличчя; упередження, недовіря і гнів мов би рукою відвернув. Мені здавалося, що всі ті, що до недавна дивилися на мене як на свого найбільшого ворога, потратили зі своїх лиць насупленість і стали на мене дивитися приязніше та веселіше... Як на чоловіка. По вечірні один з тих, що поборювали мене, приніс жертву з таци до канцелярії. Від початку заверюхи цього не було. Куратори забирали всі гроші й навіть не говорили мені, скільки забрали.

До цього вечірнього богослуження я ще сам не знат, що станеться зі мною. Я вів переписку в справі заміни парохії з о. Ротком з Карнегів. Я не радо мінявся, хоч карнегійська парохія була вдвое краща від сиракюзької. Мені було жаль сиракюзької церкви, найлюбішої дитини моого серця. Все, що я міг дати комунебудь наймилішому мому серцю, я все те дав своїй сиракюзькій церкві: всю свою фантазію, пляні, думки, серце і цілу душу.

Про мої заходи та приготування до заміни парохії я не говорив нікому з моїх парохіян, навіть найлюбішим і найвірнішим. Держав у тайні перед всіми. Аж ось після повороту з церкви я застав дві депеші. О. Ротко депешував, щоби я негайно, нічним поїздом, вибрався до Карнегів і вже рано в Зелені Свята співав у Карнегах Службу Божу. В нього зайдла така ситуація, що він у ніякий спосіб не міг довше лишатися в Карнегах і мусів тої ж ночі виїзджати до Сиракюз. День ранше дістав безіменний лист, писаний рукою карнегійської дячихи, де грозили йому, що обкідають гнилими яйцями при вітварті, якщо відважиться правити ще одну Службу Божу в Карнегах. Щоби запобігти публичному згіршенню о. Ротко вислав депешу до мене та до о. адміністратора Понятишина, щоби й він мене поургував.

В депеші о. адміністратора була ще така заввага: „Прошу перевести заміну парохій так, щоби ви оба отці виїхали можливо в однім часі зі своїх старих парохій і в дорозі розминулися. Щоби на котру з тих парохій не впхався хтонебудь непожаданий, бо аж тоді був би неабиякий танець“. Таку саму пересторогу дав о. адміністратор й о. Роткові. Ця заввага о. адміністратора була дуже начасі, бо тоді в Америці не раз з'являлися фальшиві ніби-священики, вдавали, що

їх прислава гр. кат. церковна влада, а вірні їм вірили, приймали за парохів. Коли згодом вийшла неправда наверх, закінчення такої справи затягалося довго та коштувало багато.

На ці дві депеші не лишалося нічого іншого, лише негайно їхати, річи лишати, а відтак ще раз приїхати по них. Було всего дві години часу. Треба було спішитися, і я спішився. Поспішним поїздом треба було їхати зі Сиракюз до Карнегів цілих 9 годин.

Перед самим виходом з дому зявилося в моїй канцелярії п'ять моїх кураторів. Заступник предсідника п. Варіян виступив наперед, вимив підписану інкорпорацію парохії, що її за ніщо в світі не хотіли раніше підписати. При цьому Варіян сказав:

„Прошу забути, що зайдло між нами. Ми принесли тут інкорпорацію, вже підписану та просимо вас, отче, не відходити від нас, лишайтесь з нами, а все лихо направиться“.

„Запізно здогадалися, мої панове! Я зараз відіїджаю від вас на другу парохію, а на другий тиждень приїду ще раз до Сиракюз, щоби передати о. наслідникові парохіяльні акти, книги та касу. Бувайте здорові! Хай вам Бог не памятає стиду, жури та клопотів, що ви спричинили“ — відповів я.

Куратори похнювали голови вділ, а дехто втирав слізози з очей. Жаль стало мені себе самого ѹих моїх кураторів і тої нашої нещасливої нехарапутності. Тут дастесь наш чоловік піддурити, підбурити, розюшити до нестями та піпхати себе до вчинку зі шкодою для його самого, громади чи батьківщини. Згодом, коли вже шкода сталася, наш чоловік одобрухується, застановляється, жалує, кається, а навіть гіркі слізози ронить. Але не на довго. Згодом зробить ту саму дурницю, а може й більшу. І то все одно простолюдин чи інтелігент. Всі ми старі діти, мало користаємо з досвіду других і свій забуваємо!

34. КАРНЕГІЙСЬКІ МАЙНИ.

Найшляхотнішим мотивом є публичне добро.

Верглій.

1. VI. в 8-ій год. ранку був я в Пітсбургі. Сів на трамвай і ним їхав ще дві європейські милі до Карнегів. Карнегійські парохіяни були заскочені нежданним відіздом їх був. пароха. Вони вже побоювалися, що їм прийдеться в Зелені Свята, великий празник, бути без священика та богослуження. Коли рано розвідалися, що о. Ротко поїхав до Сиракюз, додумались, що прийде до заміни карнегійського пароха сиракузьким. Одні зателеграфували до мене, до Сиракюз. Кількох вийшло до трамваю, щоб я не блукав і не тратив часу на шукання церкви. З трамваю пішов я просто до церкви на Службу Божу.

Карнегі лежать у стейті Пенсильванії, в гористій околиці. Місточко невелике, бо лише 14.000 мешканців і то вже з передмістями. Свою назву місточко завдячує американському міліонерові, сталевому та нафтовому магнатові: Карнегі. Він вибудував й уладив тут

публичну бібліотеку, розкішну палату. З дяки за це прозвано цю оселю від його імені.

Населення міста Карнегів, як і кожного американського міста, складалося з багатьох націй. Але кожда нація трималася купи, мов Жиди. До тої секції міста, де жили нігри, не хотіли пхатися інші народи. Прим. всю вулицю Джейн замешкували наші лемки, а між ними заблукалося лише кілька Поляків і Німців. Це саме діялося з Поляками та Німцями. Вони мешкали біля своїх церков.

На Джейн-вулиці, що її замешкували лемки, були дві українські церкви, грекокатолицька та православна. Недалеко від них польська католицька церква, на другій вулиці була німецька, на третьій айришська церква, а побіч неї згодом стала польська независима. Третю церкву мали Поляки на передмістю Глендел. Мали в Карнегах свої церкви ріжні народи до муринів включно, мали й ріжні секти.

Давні емігранти, себто Англійці, Французи, Айриші жили здалека від нових. Давні жили в аристократичних секціях т. зв. фешенебел¹⁾), здалека від дільниць т. зв. гонків. І коли часом трапилося, що „гонки“ стали селитися в англійській секції, то Англійці випродували свої реальності та переносилися в дільниці незаселені чужинцями, випродували дешево, щоби лише не жити серед гонків. А гонки користали та купували за дешеві гроші. Так прим. в Сиракузах, гр.-кат. церкву зачали будувати на англійській вулиці, де не було ні одного українського дому, але до 25 літ там жили майже самі Українці.

Карнегі належали до пітсбурзького легко-вугляного басейну. Але побіч копалень вугля були в Карнегах й околиці інші джерела зарібку. Були дві сталівні. Одна більша, де працювало 4 000 робітників, у західній частині міста, — друга менша в східній. Карнегійці мали проте доволі роботи. Всескорі часом ізза безробіття звільнювано на деякий час частину робітників, а саме головно т. зв. перелетні птиці, що часто зміняли місце та роботу й заєдно шукали за легшою, чистішою і лішеплатною роботою.

Таких „легко-робів“, а на велику платню дуже ласих, було немало. Ці робітники-номади були все і всюди зі всого невдоволені: і з роботи, і з попа і дяка, і з парохіяльних порядків, з церкви, зі святих, а навіть зі самого Бога. З такими парохіянами мали всі багато клопоту, і куратори, і священик, і колектори, а вже на мітінгах такі людиска звичайно водили „рей“.

**

Скоро по приході до Карнегів я перевів перепис парохії. Нарахував 750 родин, а дітей у шкільнім віці 1500. Але за сім літ скапала та велика парохія на 350 родин. Сталося це ізза того, що по смерті єп. Ортінського не було в нашій дієцезії голови. Адміністратор не мав повної влади, священики не чули над собою ніякого авторитету. Агенти російської схизми, а пізніше автокефалії розшибалися поміж темний нарід і сіяли поміж ним неправдиві поголоски про нашу Церкву, її священиків і про Папу римського. Не спали також плачені

¹⁾ fashionable — елегантний.

Англійцями українські пресбітеріянські агітатори й організатори біблійників. Вкінці приїхав др. Мишуга та своїми ворожими виступами проти єп. Богачевського заплішив цілу українську „саламаху“ та довершив розпаду.

Карнегійська парохія була колись дуже велика й числом вірних і простором. В р. р. 1906—14 належало до неї кілька більших місточок і більш як пів тузіна малих копалень вугля, де працювало кілька, а часом кільканадцять родин, головно зі Закарпаття та Лемківщини. Декотрі місцевості були віддалені від матерньої церкви й по 70 американських миль. Щоби обіхати всі місцевості треба було вганяти автом цілий день і то від вчасного ранку до пізної ночі. Найдальше віддалена дочерна нашої парохії це Боргетставн. До неї треба було їхати поспішним поїздом цілу годину. Але це не було надто докучливе, бо поїзд до Боргетставну ішов кождої години. Зате були також прилучені, куди поїзд ішов лише два рази в день, рано та після полуночі. Такою прилученою була Авела. Щоби її обслугжити треба було вибиратися на два дні.

В Авелі жило 40 родин гр. католиків, майже всі з Угорщини. В. Боргетставні жило 75 родин гр. католиків, всі з Угорщини. До карнегійської парохії належало також місточко Кенансбург. Віддалене воно від Карнегів 25 амер. миль, мало 20.000 мешканців. Греко-католиків було в Кенансбургу 180 родин, а саме $\frac{3}{4}$ з Угорщини й $\frac{1}{4}$ з Галичини. Дальше належали до нашої парохії Тревенскін 28 родин, Мунрон 18 родин, Бішоп 10 родин і Булужер 6 родин.

В 1913 р. відорвався від карнегійської парохії Кенансбург і постарав собі свого священика. Більшість Кенансбуржам були з Угорської Руси, то й священика дістали звідтіля. Галицька меншість не могла погодитися на це, збудувала собі церкву, але греко-католицького священика не дочекалися і приняли собі за пароха викропленого російським єпископом галицького дяка. Рік по моїм приході відорвалися від Карнегів Авела та Боргетставн, а як до цього дійшло, розкажу нижче. В 1919 р. залишилися при карнегійській парохії самі дрібні прилучені.

Я застав на церкві довгу 3 735 дол. Крім того перед моїм приходом дала парохія 200 дол. завдатку на дім, що мав коштувати 4.000 дол. Отже всего довгу було 7.795 дол. Свіжокуплений дім випустила парохія в аренду за 24 дол. місячно, себто 288 річно. За аренду ще одного старого дому парохія брала 264 дол. річно. По відтрученню податку парохія мала за аренду домів 492 дол. начисто. Колекта давала річно 7.000—7.500 дол. Всіх парохіяльних видатків було річно 3 500 дол., отже на сплату довгів оставало 3 000 дол. Крім цих сталих певних доходів церква мала надзвичайні доходи з представлень і забав на приблизну суму 500 дол. річно.

Карнегійська парохія складалася головно з лемків; подоляків і бойків було мало. З Угорщини було 10 родин і це були найспокійніші парохіяни та найточніше платили колекту. Вони дуже радо посылали свої діти до школи та тішилися, що їх діти вчилися читати та писати по свому. Правопис їх не обходив. Ім було байдуже чи їх

діти писали з „ворчиками“ чи без. Так само байдуже було ім чи їх діти вчилися з етимологічної чи фонетичної книжки, лише хай: по руськи.

Зате лемки вже ділилися на „твірдих“ і на „змягчених“, себто зукраїнізованих. Тверді лемки були би далися забити за русский правопис, хоч самі були неграмотні і так розумілися на правописі як вовк на звіздах. З одним таким твердим лемком мав я зараз на вступі до парохії смішну пригоду.

Дмитро Гурей, бо так він звався, був чоловік добрий, але любив заглядати до чарки. Одного разу добре „замаєний“ Гурей прийшов по метрику для своїх дітей. Я попросив його сісти та став вищукувати метрику. Гурей сидів зразу тихо, але згодом щось собі нагадав і спітав:

„А як то будуть отець духовний вчити наші діти „фанатикою“ чи „теольогією“?

Я мав розсміятысь на ціле горло, але здусив у собі сміх, бо знов, що маю перед собою підхмеленого. Я відповів йому підсміхом:

„Щоби вчити ваші діти „теольогію“ на те треба довшого часу. Треба щоби ваші діти повирастали, бо на теольогію записуються вже не діти, але дорослі хлопці, що скінчили гайскул¹). Автім у Карнегах нема й не буде такої школи, де вчили би теольогії, бо нема до цього ні професорів, ні будинку, ні фондів.“

„О! о! о! Куди то єгомость обернули“.

„Нічого не обернув, лише кілька карток в метрикальній книзі перевернув, щоби вищукати вашого Джана. Автім чого прийшли, по метрику, чи по теольогію?“

„Як так, то я не потребую ваших метрик“.

Встав з крісла, затиснув капелюх на голову, отворив з повагою старокраєвого газди двері та против старому лемківському звичаєві вийшов без поздоровлення.

За кілька днів я дістав безіменного листа:

„Гумость! не довго як ви приїхали а вже за чи наїте „файт“²) з дяком для нас парафіян і карак торів дяк той дуже добрий а як для вас за слабий то пушу каїте собі там де дяк буде здоровий!“

Так як було на кождій моїй місійній станиці в Америці, таксамо і в Карнегах на самім вступі показали свої голови з вищкіреними зубами два зідливі хробаки, що підточували силу нашої еміграції: радикалізм без попа та пана та затяте кацапство зі своїми їрчиками, йорчиками та трираменними хрестами. Але де було більше визнавців неділімої Росії і святих русских начал там церква стояла звичайно добре. Треба було бути священикові осторожним, тактовним і вирозумілим, а все далося зробити. Гірше малася справа зі зрадикалізованими парохіянами.

На нашій еміграції шкільні книжки для дітей спроваджував звичайно дяковчитель. Дяковчителі були переважно українського духа та спроваджували з Філадельфійського Сиротинця фонетичні букварі

¹⁾ high school — висока, властиво середня школа.

²⁾ fight — боротьба.

та книжки. Зараз на початку шкільного року прийшов до мене дяко-вчитель порадитися, що зробити з кацапськими книжками. „Я — говорив мені — спровадив кілька десять фонетичних букварів, а тут дітиска нанесли мені до школи етимольгічних букварів. Я вже хотів заказати приносити такі букварі дітям до школи, але розгадався і прийшов порадитися. Бо то дуже великий клопіт коли нарушити „святу“ етимольгію.

Я порадив своєму дяковчителеві не звертати навіть уваги на це, а бодай удавати, що його не обходять букварі, а лише те, щоби діти навчилися читати, писати та співати. І дяк послухав моєї ради. Коли прийшов до дитини з фонетичним букварем казав читати з фонетичного букваря, а прийшов до дитини з етимольгічним букварем казав читати з такої книжки, що її застав перед дитиною.

Дітям з фонетичними букварями йшла наука легше. Вони скорше научувалися читати. По році науки ріжниця в читанню між українськими та кацапськими дітьми була велика. Українські діти читали плавно, кацапські ледве букви складали. Батьки бачили ту ріжницю і стали нарікати. Ім вияснено в чому річ. І багато з них згодилося на слідуючий рік купувати книжки спроваджувані дяковчителем. Але твердші стояли при своєму так довго, аж діти покінчили парохіяльну школу. Число тих задубіліх зменшувалося з кождим роком. По вісім літах моого душпастирювання в Карнегах не було вже в парохіяльній школі ні одного кацапського букваря. Реформу перевелося без крику, галасу та забурень в парохії.

В Карнегах було того твердого накоренку дуже багато, велика більшість. Тим людям, не дай Боже, було згадати про Україну, але, не дай Боже, було що лихого сказати на Росію, царя, синод, православну віру, тощо. Автім при моїм відізді з Карнегів не було вже і сліду загорілих кацапів. Заслугу в тій великій зміні треба приписати також о. Ю. Кульчицькому. Він начебто взяв за ціль свого життя в Карнегах переробити всю парохію на українську.

Місію в Карнегах обняв о. Кульчицький в 1904 р. Парохія була тоді дуже мала. Але вона скороросла. Не було такого тижня, щоби не приїхав хтось з емігрантів з Галичини чи Угорщини на карнегійські майни. О. Кульчицький застав серед своїх парохіян лемків кроміньютьму та постановив розігнати її. Заложив читальню „Просвіти“. Але кацапські лідери скоро лише почули, що в Карнегах тверді лемки заложили читальню „Просвіти“ почали робити напади на місточко. Скликали віча, юдили людей проти основника читальні, як запеклого ворога рускості, українчика, мазепинчика та заохочували до засновання читальні Качковського або бодай до знівечення читальні „Просвіти“.

Але о. Кульчицький закотив рукави. Спроваджував що раз-свіжі книжки з „Просвіти“ у Львові. Уладжував товариські сходини, сам читав лемкам історію України-Руси. Заводив балачки на всі можливі теми та тим способом приковував темних лемків не лише до церкви, але й до читальні. Ба, що більше, він став для своїх парохіян божком. Так, що людям, не дай Боже, було натякнути на те, що їх

священик може колись опустити їх і перейти на іншу парохію. Такого чоловіка були б укамінували.

Так працював о. Кульчицький між своїми лемками 4 роки. За той час придбав велику бібліотеку гарних і приступних для простого народу книжок не лише з товариства „Просвіти“, але й з товариства Качковського. Він тримався тої засади, що просвіта не то, що не протииться політиці, патріотизму та релігії, а навпаки посугує їх наперід і помагає їм у їх пониманні. І треба признати, що він своїм га-рячим серцем і світлим умом і рідким поміж нашими просвіченими патріотами тактом зробив з чистокацапської лемківської кольонії напів свідому українську громаду.

В 1908 р. прийшов на місце о. Кульчицького о. Ротко. Він сам був лемко і мав своїків у Карнегах. Вони його сюди стягнули. Але о. Ротко був цілком другої вдачі. Хоч із хлопського роду не сприяв просвіті між своїми краянами. Крім чисто церковних обовязків, що їх виповнював совісно, держався від народу здалека. До читальні ніколи не заходив і довів свою байдужністю до того, що читальня зніділа, книжки порозбирали люди по домах, а розцвіла просвіта зівяла. Від-жила кацапщина, пиянство та пусте політиканство. Я мусів збирати овочі з цього та направляти знищене.

З моїм приходом до Карнегів дві дочерні Боргетставн й Авела відривалися від матерньої. Рік по моїм приході вони відорвалися. Всі мої заходи задержати їх не повелися, бо угрорусини, що творили там більшість хотіли за всяку ціну бути самостійні та мати свого угроруського пароха.

35. ЛЖЕПРОРОКИ.

Саме тоді перейшли на схизму визначні гр.-кат. місіонарі оо. Обушкевич і Дзубай. Оба вони мали надію, що вони будуть православними єпископами, один для відступників галичан, другий для угрорусинів. Але лише Дзубай дочекався свого, мітри. О. Обушкевич згодом побачив, що нічого не дочекається і вернув до гр.-кат. Церкви. О. Дзубай, новий єпископ, став висвячувати священиків. Висвячував кого попало, щоби кандидат вмів лише трохи читати, знав поверховно церковні обряди та заплатив таксу 100—200 дол.

Тої породи „священиків“ дістали мої бувші парохіяни з Авели та Боргетставн. Були ними готелевий послугач з Пітсбурга Саган, родом з Галичини, що став парохом Авели та якийсь угрорусин, що став парохом Боргетставн. З обома моїми конкурентами мусів я боротися. Але це не було легко. В Америці вільно кожному чоловікові, хочби навіть і свинопасові, закладати собі релігійну громаду, організувати парохію і проповідувати, яке хто хотів слово не лише в самій церкві, але й у коршмі, театрі, кіні або під голим небом. В Америці й церква й релігія бізнес, а в бізнесі не сміє один другому перешкаджати, а тим менше псувати. Я знов, що мені не вдається вигнати їх силою, бо їх запросили до себе самі мої парохіяни, з ними угоду запили та дали до розпорядимости свої душі. Це вже не був ані разу мій бізнес, але моїх бувших парохіян і новонабутого ними священика.

Треба було обробляти людей, отвирати їм очі та розясняти, якого вони священика повинні у себе тримати.

Перед Великоднем 1918 р. поїхав я на Авелу, щоби умовитися з моїми парохіянами щодо великої сповіді. В першій хаті сказала мені газдиня, що вони мають свого священика й мене не потребують. Коли ж я розяснив, що це ніякий священик, а готелевий послугач — газдиня сказала, що це знайомий її чоловіка ще зі Старого Краю і що нема що говорити, щоби він перестав бути в них священиком.

Подібно відповіли мені в другій, третьій і четвертій хаті. До п'ятої я вже не йшов. Годі тратити на дурно час і збавляти собі груди на пусте говорення. Тому я написав статтю до місячника „Місіонар“ (1920 р.). Ось частина її:

Священики чи ремісники.

Від двох років зачало роїтися між американськими Українцями від „новомодних“ українських священиків, мов у липні від роїв пчіл. Де не подивишся, де не поступишся, а все здираєшся зі свіжим священиком, хотій з краю не приїжджають, а в Балтіморе висвячується ледво два-три на рік; то як вже я сказав нових українських священиків тепер у нас повно усюди. Коли приглянемося близче тим свіжим „священикам“, пізнаємо в них недавніх наших парохіальних дякоучителів — або такої звичайних давніх членів наших парохій, звичайних робітників, бoucher¹), агентів і т. д. Між тими новомодними „викропленцями“ є навіть і такі молоді „егомосці“, котрі до викроплення були провідниками соціялістів, то є таких товариств, що не знають Бога, а котрі кажуть, що чоловік є те саме, що кінь, або корова. Згине, кінь або умре чоловік, все одно — вийшла з нього пара і квіта!!! І провідники таких безбожних товариств убралися нині у священичу одіж, затягнули на шию священичий ковнірець — обойчик і зробилися священиками.

Не така то легка річ виучитися на священика, як кому здається. Затягнути на себе реверенду, заложити під шию священичий обойчик, чи як то кажуть калер²) потрафить леда дурень, але священиком бути, правдивим священиком, не може бути ніколи в світі ані дяк, ані паламар, ані бучер, ані агент, ані робітник — бо на те треба школ — високих школ, треба науки і то довгої, треба диплому і то не за 50 доларів, так як мають від Дзубая наші осли, що позакладали на себе хомути, але треба диплому зложених егзамінів.

Наші американські люди зачадилися по шапах і майнах, перестали думати по-людськи, бо думають, що як різник або дяк візьме на себе калер, то він вже на шур³) священиком. Щоби стати священиком не гандлярем як американські викропленці, але законним слугою Божим, треба мати високі науки та святе покликання служити Христовій Церкві.

Наші американські викропленці, як то вони називають себе бундючно „українсько-православними священиками“ мають також замилування до стану духовного, а ще більше до пейди духовника і його доходів. Тих „українсько-православних батюшок“ покликання є не служити Церкві — народові — але ніч: не робити, людей дурити, та без праці вигідно по панськи жити — іншими сло-

¹⁾ butcher — різник.

²⁾ collar — ковнір.

³⁾ sure — певно.

вами сказавши: українські православні батюшки будучи звичайними, простими неученими, бо заледви що письменними людьми, хотять провадити таке життя, як провадять ті люди, котрі своїми довгими науками у школах і довгою службою і корисною працею у Христовій Церкві і своему народові, вповні на те заслугують.

*

На вулиці найдений независимий „православний отець духовний“ сміється у кулак, тай і приговорює до своїх темних овечок усе те, що заблуканим овечкам схліблює і подобається. Перші слова проповіді такого з вулиці взятого „егомостя“ є ганьблення законних священиків, єпископів, Папи римського, Унії, а дальше величання независимої української православної Церкви. Кричати люди, тут і в старім краю за независимою українською Республикою, і жертвують на ту ціль і час і гроши, і з того видно, що независима Україна є щось доброго і пожданого для українського народа. А ті релігійні баришники українські „независимі егомости“ думають собі: чому би то слово українська, независима православна Церква і такої же самої назви її „егомости“ не мали би подобатися народові?! Українське независиме життя, чи то політичне, чи економічне, чи просвітне, чи соціальне, чи релігійне подобається народові і на то слово даеться зловити всякому пройдисвітові, котрий лише спімне независиму Україну.

Як виходять люди принявші на свій плейз „независимого українського ксендза“ най послужить один з багатьох випадків, який стався на Авеля. Авельським греко-католикам з Угорщини а в пятій частині з Галичини захотілося конечно мати свого „превелебного пана“, щоби не потребувати удаватися до далекої від Авеля парохіальної церкви в Карнегах. Іх задушевні бажання сповнилися скоро, — бо нині за чесного, доброго робітника до фабрики або до майни тище, як за независимого українського „превелебного пана“, себто так званого, „независимого українського ксьондза“. Найшовся робітник, правда письменний і грамотний на Бутлер а почувши, що авелці пошукують собі осібного священика, не довго надумуючися, перевернув ковнірець передом на зад, виголив бороду, залягнув сяяточне убрання на хребет, випарив руки у гарячій воді зі содою, аби зліз фабричний бруд і зробив руки трохи делікатніші і взявши „пакташку“ у руки, вибрався до Авеля. На Авеля представився провідникам братства як священик о. Саган, присланий на Авела „біскупом“ і трафив на щастя, бо люди утішилися „превелебним паном“ а превелебний пан утішився легковірними, впрочім чесними громадянами. Саган відразу взявся щиро до „душпастирської роботи“ намовив людей будувати церкву, а сам кинувся по хатах і по за межі плейзу збирати жертви на будову церкви, але нікому не говорив, що се має бути независима церква. За кілька місяців побудувала громада бейзмент-пивницю за вісім тисяч, которую мож було вибудувати за 4000, і коли превелебний пан Саган увидів, що уже зробив свою роботу, до якої уявся і зложив собі кілька марних тисячок з колекти на будову церкви, дав ногам знати — і зник з плейзу мов камфора. Люди довідалися від бутлерських робітників, якого то вони тримали у себе за „духовного отця“, удалися до Отця Адміністратора Г. Мартяка з прошальною, аби прислав ім законного священика. За вісім місяців заплатили фальшивому духовникові вісім сот долярів титулом пенсії, позволили тому пройди-

світові зібрали собі два рази тілько долярів на будову церкви, дали охрестити робітників кількою дітьми, з яких не мають тепер ані метрики, ані християн, виговорили на сповіді перед своїм товаришем робітником — але драбом — усі свої гріхи і тайни свого життя, а тепер дивуються, як то те усе могло статися, що ціла околиця сміється з них як з яких пастушків, що далися „викивати“ драбові Саганові!! Чи другі Сагани-дяки, агенти, кравці, шевці, бучери та хитрі робітники пошившіся у „независимих українських священиків“ є ліпші, покаже недалека будучість. Лише будьмо терпеливі і вичекаймо який рік-два, а побачимо!

На Руси-Україні були колись священики висвячені з панських льокаїв, кре-денсових, покойових, конюших, побережників і т. п., але це було три сотки літ тому, якраз тоді коли український народ стогнав у ярмі, а українська Церква опинилася в жидівській аренді. Але це були часи упадку українського народу та його Церкви. Нині ми живемо в двадцятім століттю, у віці пари — електрики — телефонів — аероплянів, словом у віці кольосального поступу та цивілізації.

І так як у всім, так і в релігійно-церковнім життю український народ не може цофатися назад о триста, чотириста років, коли не хоче щезнути з лиця землі як народ, але мусить іти за поступом світа та доганяти другі культурні народи, котрі пігнали їх у своїм поступі о цілу сотку літ наперед нас. Українська наука, штука, просвіта, економія, фінсерія, політика мусить здобувати собі між народами світа відповідне місце і поволі Україна поступає вперед і робить гарні поступи, чому одна українська Церква, чи вона буде називатися греко-кат., чи українська независима має цофатися о кілька сот літ назад?! Також Церква є душою народа! Чому наш український народ має мати своїх отців духовних фабрикованих відступником Дзубаем і якимсь арабським Германусом за заплату від 50 дол.. вище з дяків, бучерів, шевців, кравців, столярів, неукінчених школярів гімназіястів, та в додатку з найгіршого сорта пройдисвітів соціялістів?! Другі народи (не українські) віддали би такого кандидата на парохію до Іванової хати, а наші людоњки вишукують пройдисвітам „резиденцію“, будують независиму церкву, дають йому пенсію і кажуть їм робити собі „Шов“⁴⁾) і то шов з Бога — віри і обряду і зі самих себе. Видно, що той наш народ є ще дуже темний, коли сам зі себе робить сміх!!

Хто не має уповажнення, робити якусь роботу, так як наприклад наші новомодні „духовні отці“ зі світських людей, не мають права справувати духовних чинів, так їх робота є недозволена чи заказана, а все те, що заказане робити є само в собі неважне. Світському чоловікові не вільно справувати святих Тайн, значить світським людям не вільно відправляти жадних богослужень, отже не вільно відправляти у священичих ризах у публичних церквах, ані утрені ані вечірні ані Сл. Божої, не вільно ховати померших, вінчати новоженців, хрестити дітей, слухати св. сповіді і т. д., а коли хто зі світських людей погивається до сповнювання тих Тайн, допускається святотацтва — робить образу Божу — хулу Божу, і тому його вінчання, сповідь, Служба Божа і т. д. є неважним. Звінчаного чоловіка і дівчину світським чоловіком, хочби той чоловік називався „независимим українським священиком“ — не узнає церковна влада у старім краю, ані ніде отже і в Америці ніколи законним супружеством,

⁴⁾ show — публіка.

хіба за сидячих чи жиуючих на віру. Метрика виставлена фальшивим священиком викропленим Дзубаєм, або Германусом у старім краю а і ту, не буде мати того значіння, що метрика виставлена законним священиком. Хто проте хоче повернути до старого краю, оженений, чи то повінчаний українським независимим або карпаторуським духовним, най буде приготований на великі клопоти зі сторони духовної влади, і буде виставлений на сміх і встиг від своїх односільчан.

*

На кінець моїх виводів треба згадати хоті коротко про так званих независимих українських чи карпаторуських і угороруських парохіян, себ-то тих членів давніше греко-катол. Церкви, пізніше членів нової церкви і нової віри.

Одних можна зачислити до людей з вірою, але без релігійного виховання. Такі люди люблять свою Церкву, свій обряд; є дуже побожні і жертволови, але в справах релігії темні, — і приймають дуже радо вандруючого, домородного отця місіонара; шевця, бучера, дяка чи соціаліста, — у тій сильній вірі і переконанню, що вони роблять для своєї громади, для свого плейзу найбільше добро; бо мовляв буде їх громада мати свою вигоду, свого власного священика на місці, а люди не будуть потребувати їздити до, десятки миль віддаленої, своєї церкви у більшім місті. А що звичайно такі драби, вандрівні прічери не мають великих вимог, не жадають більшої місячної платні як 50 до 80 долярів, так люди ущасливлені таким добрим бізнесом, зараз беруться до будови церкви не питуючи свого приблуди егомосьця, що він за один? У своїй простоті і наївності люди запоморочені великим щастям, що й вони будуть мати свого священика. Та коли прийдеться робити судово правні документи для нової парохії, аж тоді довідуються, що їх егомосьць, не є законним священиком, але правдивим дурисвітом.

Таке сталося в Боргетставні, те саме в Авелі. Нині оба плеїзи (угорських людей) побудували один церкву вже під дахом, другий бейзмент; своїх превелебних панів прогнали, а самі процесуються за те, яка має бути церква? Чи греко-кат., чи схизматицька. Превелебні, домашної роботи, пани — сколектували на будову церкви не мало грошей і скovalи собі на чорну годину, тай вдоволені з доброго бізнесу пішли у світ шукати других темняків. Лоєри сміються в кулак і кажуть темним „гонкам“ платити за терміни, люди поворогувалися між собою, (перше, доки не було у них проповідника чортівського царства на землі, жили в згоді) а церкви чи бейзменти плісніють і нищаться, бо ніхто з громадян не має права навіть поостирати вікон та провітрити церкву. І так змарнувалися через драбів, фабрикованих попів — люди, віра і маєток — десятки тисячів у цілій Америці, коли не сотки тисячів.

Друга категорія нових независимих парохіян зі своїми независимими „духовними отцями“, є люди найгірших кондуктів, найнеморальніші люди і найгірші драби. Люди до цеї категорії належачі відступили від своєї церкви свідомо з невірства, а часто з власного бізнесу, або щоби помочи свому „френдови“⁵⁾ і кревному скочити „у попи“, або, щоби докучити місцевому законному священикові і наробити парохії „троблів“. До таких виродків треба зачислити тих відступників в Ремі; котрі тримають у себе за священика бувшого провідника соціалістів зі Сиракуз, а пізніше з Геркімеру і Ню Арку, котрі для

⁵⁾ friend — приятель.

свого бізнесу відлучилися від Церкви, приняли собі за священика дяка і загнали легковірних людей у біду і наразили на страту тяжко запрацьованих грошей на будову независимої церкви, а влаштило на виповнення своїх порожніх кишень. Дивуватися легковірності добрих людей, що слухали крикунів, далися намовити до відступства і закладання независимої церкви. Та дивуватися але не жалувати тих людей, що готові стратити на независимості церков, свій цілий заробок в Америці — бо у них, у тих людей кождий крикун, кождий пройдисвіт, кождий драб був і є патріотом і приятелем і провідником „робочого люду“, зате ті, що душу свою клали за добро народу, а це дійсні приятелі народу і Богом післані провідники та душпастири, законні священики, були у них все найгірші.

Може аж тепер провидять наші людоњки, хто ім стрик а хто колом в бік. Кожда добра школа коштує, але з доброї школи наука не лізе на бука. Нема злого, щоби не вийшло на добрє”.

*
**

Ця стаття вигнала мені парусот долярів з кишені та накала немало страху. Саган пізвав мене до суду за обиду чести та за „позбавлення його бізнесу“. За „страту“ бізнесу він зажадав у своїм позві ні менше ні більше лише 25.000 дол. відшкодування. Правда я не мав такої суми в цілім своїм життю за один час, та все-таки мав якусь там ощадність в банку, якої не хотів так легко позбутися. Позов від адвоката Сагана одержав у суботу, зі зазивом ставився на термін в найближчий день — себто понеділок.

Мій позовник найшов собі адвоката Жида. Жаден християнський адвокат не хотів приняти тої справи, але в Жида, як відомо, жидівська голова. Він знов дуже добре, що в суботу має кождий священик повно роботи у своїй парохі і не буде міг наборзі вишукати собі адвоката. Знов жидівський адвокат і те, що в Америці був такий звичай, що в суботу по обіді всі адвокатські канцелярії були позамикані. Хто хотів найти адвоката в суботу по полуничні, щоби віддати йому справу на понеділок мусів добре покалататися телефоном на всі сторони міста. В суботу після обіду вся американська інтелігенція виїзджає за місто та це ще більше ускладнювало справу.

Судовий післанець застав мене за обідом. Я кинув обід і став ходити по кімнаті та думати над ратунком. Де шукати адвоката. Я був щойно рік у Карнегах і ніякого адвоката не знав. Тому я пішов зараз до місцевого айришського священика. Я бував у нього частіше й він у мене сповідався. Йому розповів свій клопіт і просив о раді. Священик зараз зачав телефонувати по всіх знакомих адвокатах, але всюди відповідали „нема дома“.

Я вийшов з нічим. Став на вулиці та хоч сядь і плач. Аж ось я нагадав собі, що маю ще одного знакомого Айриша, власника похоронного підприємства Мекдоналда. Застав його дома та розповів свій клопіт. А він на те: „Отче, не журися, я мушу тобі найти адвоката. Я маю в Пітсбургу небіжка адвокатом. Але, що нині субота, то він буде на фармі. Я його дістану“.

І справді. За кілька хвилин адвокат був автом у свого дядька. Вислухав мене та потішив мене, що я навіть не буду мусіти бути в понеділок в суді, він сам мене заступить. А тимчасом хай я шукаю собі двох добрих адвокатів, бо справа поважна та не можна собі її легковажити.

Я винайшов собі адвокатську компанію Міск Кена в Пітсбургі. Вони були Айриші, католики. І вони вважали мою справу серіозною, бо йшло про закид позбавлення хліба позовника. Скоро минули літні місяці і прийшов термін. День перед розправою я вибирається до Авели, щоби собі підшукати добрих свідків. Треба було заплатити ім за страчений час. День або більше. Треба було заплатити дорогу, готель і харч в Пітсбургі. А також треба було заплатити трьом адвокатам, що мали мене боронити.

Перед моїм виїздом до Авели задзвонив телефон. Один з моїх адвокатів повідомив мене, що адвокат позовника предложив угоду поза судом, якщо зложу 800 дол. Я цим був дуже вдоволений, бо різниця від 25.000 доларів була дуже велика. Але на суму 800 дол. не погодився і добив торгу на 200 дол. Зараз і вислав чек через моого адвоката адвокатові позовника.

Так розвязався я з независимим українським чудом, п. Саганом, що з готелевого послугача став священо-служителем — урвителем.

**

В тім самім часі приблукався до Боргетставну, другої моєї прислушенії другий нововисвячений місіонар. Це був трохи угоруський, трохи російський батюшка, колись угоруський кантор-дяк. Свою місію зачав у 56 р. життя. Коли угорусини почули, що цей новий „превелебний пан“ походить з Мадярщини дуже зраділи. Приняли його дуже гостинно, вишукали зараз помешкання, купили меблі та просили щоби негайно спровадив свою „превелебну паню“ себто дячиху.

Чи той „превелебний пан“ був дійсним священиком, чи дяком, агентом або робітником самі не знали та його про це не питали. Були дуже вдоволені, що вже будуть мати свого власного превелебного, а не якогось там Поляка-галіцмана себто грекокатолицького священика з Галичини.

Превелебний пан зразу взявся збирати гроші на будову своєї церкви. Ходив за ними не лише по Боргетставні але по всіх поблизуших плейзах, де жили наші майнери. Показував кожому робітникові пляни нової церкви та хвалився, що такої грекокатолицької церкви не буде в цілій Америці. Ходив вечорами й коли натрапив на веселе товариство сидів з ними й цілу ніч. Не цурався чарки, не відмовлявся, бо як всі „священики“ з дяків і готелевих послугачів любив „трубіти“ та йти в заклад хто більше випе. Але не лиш сам пив, ще й других намовляв. І так пило ціле товариство та не переставало. Йшла забава, співи, жарти, сміхи до білого дня. А „ба-

чіки" себто дядьки приговорювали: „такого превелебного пана ми ще не мали, то бардз шумний превелебний пан!"

Але й превелебна пані не дармувала, а помагала свому превелебному в його місії. Всі парохіянки за покотом звала кумами, бо треба було зробитися приємною і товариською, щоби парохіянки хвалили собі превелебного пана та паню. Плебанія роїлася від парохіянок і кумошок водночас. Йшли розмови, а далі забави. Варилося пеклося, наливалося, доливалося.

Між парохіянами було багато таких, що любили гостину з превелебним паном і панею. Але не бракувало і таких, що кривим оком дивилися на часті забави та пиятики парохіян і парохіянок з попом і попадею. Вони не укривали свого обурення, але витикали просто в очі превелебному панові, що не годиться давати такий згіршаючий приклад хрещеному народові.

Не завадить згадати про минуле Запоточного (бо так ззвався новий боргеставнський священик). Він був 10 років дяком в Ню Салем, Пенсільвенія. Але він зачав війну зі своїм о. парохом Мигаєм. Став перед народом свого священика понижати обсуджувати. Наробив у парохії такої кваші, що священик і більшість парохіян виповіли йому місце. Тоді дяк рішив показати давним парохіям, що й він зуміє бути превелебним. Взяв кілька соток в кишеню і повандрував до тої фабрики в Ню Йорку, де виробляли чи викропляли попів. За два тижні приїхав до Салем у священичім обойчику й доказав, що його перехвалки не були жартами.

Я не міг байдуже притглядатися до його роботи в Боргеставні. Дав видрукувати кілька соток летючик на словенській мові та роздав, щоби збаламучені та легковірні знали, якого мають „священика“. Запоточного прогнали з Боргеставну, але він перейшов на другу угроруську кольонію і там виконував своє ремесло. А на його місце прийшов другий такий самий. Церкву люди будували.

Прийшло посвячення церкви. І тут сталося те, що повинно було давно статися. Показалося, що в парохії є дві партії: схизматицька та грекокатолицька. Схизматицька була сильніша, проворніша та хитріша. Вона весь час укривала своє „вірую“. Але при виборі єпископа на посвячення треба було скинути зі себе маску та показати своє правдиве схизматицьке лице.

На посвячення запросили угроруського схизматицького єпископа Дзубая, хоч грекокатоликам заповідали, що приїде угроруський грекокатолицький адміністратор Гавриїл Мартяк. Але Дзубая пізнали й ще під час Служби Божої половина парохіян вийшла з церкви, щоби ліпше сваритися.

Ледво скінчилася Служба Божа та мало зачатися посвячення церкви посварені та розлючені противники взялися надобре за чуби. Почали бійку кулаками, палицями та парасолями. А хто не мав чим давати своїх аргументів релігійному противникові хапав за ліхтар, кропило, кадильницю, держак від хоругви, а навіть хрест і так святити один другого, чим міг і що мав сили. Врешті приїхала поліція,

забрала зі собою девять найгарячіших. Нарід розійшовся. Один з підбитим оком, другий з розваленою головою. Святитель поїхав додому й церкви не посвятив. Поліція запечатала церкву та ціла парада скінчилася.

Зачалася друга частина комедії — судовий процес за церкву. Схизматики хотіли забрати церкву для себе, але й католики стояли при тім, що це їх церква, вониж давали гроші на церкву, бо їм говорили, що це буде грекокатолицька церква, а ніхто ні одним словом про російську церкву. Процес тягнувся цілий рік і цілий рік була замкнена церква. Люди порозходилися по других церквах, а профідники провадили процес, збирали від своїх прихильників гроші та несли людську кривавицю до адвокатів.

Але видно, що і самому Богові забагато було того почитання Бога бійкою, сваркою і процесами. Наслав на Боргетставн громовицю, спустив із хмар свої огнені стріли та спалив непосвячену церкву. Так став в обороні свого святого імені та закінчив процес. Церкви другої не будували. До грекокатоликів доїздив священик з Авеля, а схизматики розлізлися по других церквах або подичіли без церкви та віри та стали безвірними.

Ч а с т и н а ш е с т а

Світла та тіни рідної школи

36. ШКОЛИ ТА „ШКОЛИ“.

Не можна утримати зовнішнього порядку, там
де панує великий непорядок в умі. Шекспір.

В карнегійській парохії було дуже багато дітей у шкільному віці. Але школа не мала доброго приміщення. Була вона в старій церкві, а там було тісно та неохайно. Таке незаведе положення рідної школи в Америці не було першиною.

Наші емігранти не приїздили відразу зі своїми жінками та дітьми. Тоді не було мови про школу, бо дітей не було. Емігранти спроваджували щойно згодом свої жінки та діти або нареченні чи дівчата. Так рік за роком росло число емігрантів, родин і дітей. Діти стали докучати мамам, робили збитки та галас і не було де їх післати з хати, щоби не завертали голови.

Коли вже назбиралося кільканадцять дітей і найшовся якийсь письменний робітник, дяк чи піддячий, що волів сидіти дома та читати, а не волочитися по коршмах, старався наклонити своїх краянів, щоби вчили своїх дітей по українськи читати та писати. Сам піднимався провадити для дітей науку й так давав початок рідній школі.

Але де такого чоловіка не було там люди зі своїми дітьми чекали аж до приходу священика. За священиком приходив звичайно дяк і його обов'язком було провадити вечірню парохіяльну школу.

Школа містилася в найменій кімнаті, бо парохія зразу мала лише малу деревляну церкву. Згодом парохія росла й будувала нову церкву, приходство, а стару церкву обертала на школу.

Старі церкви, а пізніші школи були дуже тандитні. По кільканадцятьох літах служби така церковця сподом підгнивала, верхом кривилася, а невеличкі вікна розбігалися, бо одно піднеслося, друге впало, а все зверха вкривала верства бруду зі саджі та димів. І так замісць церкви чи школи була брудна, покривлена на всі боки стара шопа, возівня, чи склад старого заліза тощо.

Серед такої шопи стояла мала залізна пічка. Не раз рура від комина курила димом й діти по науці виходили з болем голови й охлялі. Довкола печі було повно попелу, а вся підлога вкрита болотом або пилом, бо при дверях не було витирачки. Були й винятки від того правила нехарності та брудоти, але вони були рідкі.

Нераз містилися парохіяльні школи в галях під церквами. Але не всюди це було можливе. Приміром у Карнегах була галя всего 8 стіп висока й її не можна було вживати на школу. Стояла пусто.

А обстановка, пожалься Боже! Лавки куплені з другої руки.

Ріжного фасону, форми, величини та розмірів. Порисовані, подіравлені та полатані.

Це було в країні де держава та громада найбільше дбала про дві речі: публичні школи та публичні дороги. Будинки публичних американських шкіл були коштовні та величаві. Це були палати. По більших містах їх були сотки, а в Нью Йорку більш тисячі. Це були поверхові будинки, з найліпшого матеріалу, гарно украшені фігурами та гзимсами.

Вже сам вид шкільного будинку викликував у його відвідувачів нето поважання, а пієтизм. Широкі та високі двері, гарно різьблені та прикрашені наче самі говорили, що не кождому смертельнику в них входити, а лише вибраним, учителям й учням. Коридори ясні, а на їх стінах портрети славних Американців і гарні краєвиди. Сходи широкі, чисті, вистелені хідниками.

Шкільні салі великі та високі. Крізь вікна йде багато світла, а на вікнах багато живих цвіток. Підлога воскована, лавки вигідні, добре уставлені. На стінах багато наукових образів.

До публичних шкіл ходила наша молодь перед обідом. По скінченню науки в публичній школі спішила наша молодь до своїх рідних, парохіальних шкіл. Властиво вона не спішила до тих шкіл, але тягнулася, бо такий був наказ і від родичів і від священика. Коли котрому псотникові вдалося якимсь способом викрутитися від обов'язку ходити до своєї рідної вечірньої школичувся він вдоволений зі свого життя і пережитого поза школою для нього ясного дня.

Дівчата викручувалися: помічю мамі, бавленням дитини, болем голови. Хлопці мали ще більше викрутів, або просто без викрутів втікали поза школу. Йшли на вулицю, бавилися і робили псоти. Ця забава на вулиці була їм багато більше понутрі ніж вечірня рідна школа. Алеж чи можна було вимагати, щоби дитина серед таких обставин була інакша.

37. РЯТУЙМО МОЛОДЬ.

Людина не є справжньою людиною поскільки
не має освіти.

Ман.

Про рідні українські школи в Америці дуже багато говорилося і не менше писалося про них по часописах. Найбільше говорено про них на мітінгах і конгресах. А бесідників на ту тему ніколи не хибувало. Їх певно було більше, чим у Галичині на повітовім вічу. В Галичині не відважився хтонебудь забирати голос у справах, що про них не мав поняття. Але в Америці, забирав голос кожний хто мав „голос“, себто гортанку, трохи дару до бесіди та небагато мозку в голові.

Кождий говорив на вічах у своєму інтересі, бо в Америці без інтересу нічо не робиться. Навіть Божі domi будують в Америці в першу чергу в людськім інтересі, а відтак щойно на славу Божу. Так само в шкільних справах шукали свого інтересу.

Священик говорив про школу в своїм інтересі, зі всіх найшляхотнішім. Він хотів мати свідомих своєї віри та народності парохіян, що вміли би по своєму молитися і співати церковні пісні. Він бачив як шкільна молодь дичіла, забувала свою молитву та мову. Священик не хотів, щоби парохія сходила на ніщо, бо це було його життєве питання. З американськими ломанцями не міг священик багато мати. Ім не йшло про церкву, а про американські приємності. Від американізованого Українця не могла сподіватися Церква колекти, образ свічки, а священик Служби Божої. Це таке природне, як те, що вовк хочби і вихований на газдівстві, хати не буде пильнувати, але скорше чи пізніше втіче до ліса між вовки.

Не менше залежало священикові і на тому, щоби його церква мала найліпший і найсильніший хор, а до того треба знати українську мову. Добре вишколені хори стягали до церкви людей. Люди складали жертви й було чим обганяти видатки. А де був добрий хор там добре вдавалися ріжні концерти, забави та пікніки. Кождому було приємно послухати гарного хору. Тоді й пікнік, забава, концерт чи вистава приносили більші зиски. Тому обовязком і в інтересі священика було заохочувати на публичних зборах до закладання парохіяльних шкіл.

Для свого власного інтересу промовляли за рідною школою недокінчені та вигнані зі шкіл студенти. Вони були голодні. Заробити на хліб, як заробляли наші робітники, або не вміли або не хотіли, або стидалися, або боялися неслави. Але учителювати, ходити по клясі з прутом, виглядало і до лиця, і до стану, і до слави. Всетаки що пан учитель, то пан учитель, а не фабричний робітник, майнер чи якийсь там помивач тарелів у ресторані.

Ще одні прихильники рідної школи були. Це були наші домородні „вчені“, що працювали над руськими букварами. Вони хотіли, щоби шкіл було якнайбільше. Такий був Іван Борух, дяк з Ляшок, а пізніше схизматицької церкви в Пасайку. Він видав буквар з йорчицами та ворчиками та хотів його розпродати поміж учнів вечірніх парохіяльних руських шкіл. Таких Борухів було більше.

В Америці були українські, угроруські та російські книгарні. В їх інтересі були школи, бо це був їх ринок збуту. Побіч книга-рене було багато агентів, що ходили з книжками від хати до хати та впевнювали кожного, що їх книжки найліпші. Між тими агентами було багато Жидів. І вони теж продавали букварі, а навіть молитовники. Ім ніхто не перешкаджав, ніхто не питав за позволенням продавати та посвідкою заплаченого податку. Не було австрійських жандармів. Так агенти робили свій інтерес без перешкоди.

Наши часописи тоже не спали. Правда не все писали про школу, але зачали писати то вже не відпочивали. За статтями йшли ріжні голоси „публики“ до редакції. В тих статтях чи пак голосах публики подавалися ріжні пляні: яких нам українським емігрантам треба шкіл, парохіяльних чи публичних, духовних чи мірських, хто ті школи мав провадити та як мав їх провадити, від кого вони мали

бути залежні, а від кого незалежні, які предмети малося в них вчити, а які треба було викинути. Так помалу-малу заганялися ті голоси публики нераз аж до заложення українського університету. Терпеливий папір витримував.

Кождий орган боронив свого погляду. Дописувачі, залежно від того хто вони були: робітники, дяки чи звижнені студенти, будували народню просвіту після свого пляну, переконання і вірую. Поступові (так називалися ті, що не признавали Церкви) поборювали церковні вечірні школи. Мовляв у тих школах нічого путнього не навчиться дитина. В них учати самі попи та дяки, а чого вони там учати, кождому з нас відомо. Катехизму, біблії і церковних пісень, а ім, поступовим цього не треба. Зате треба дітям знати історію свого рідного народу, дещо про соціалізм і дещо зі зоольогії про малпячий рід.

І я також забирає голос у справі рідної школи. І щоби відомий був мій погляд на цю справу наводжу свою статтю вміщену в часописі „Америка“ з 24. I. 1925 р.:

ПАКИ І ПАКИ РІДНА ШКОЛА.

З природи мелянхолійний український народ, що опинився на чужині, серед чужого народа, звичаїв та обичаїв, зараз затужив за всім тим, що лишив у своїй старій батьківщині. Церква була, розуміється, першим страченим скарбом. Відомий кождому крик перших емігрантів до духовних старокраєвих владей о прислання священиків. А тимчасом взялися емігранти то тут, то там добудови Божих Домів. Прийшли священики, а за ними посунули шнурком усякі нещасливі недокінчені семінаристи учительських семінарій та нещасливі гімназісти. Були вже церкви, священики, дяки, учні, підучені і недоучені старокраєві страдальці, але бракувала ще голова, мовляв, епископа, а без голови нічого не вдіється. Приїхав усім на радість, але заразом многим і на смуток перший український католицький епископ. Здавалося, що аж тепер поневолений: український народ, що опинився на волі дасть волю всім своїм шляхотним інстинктам і заче культурну працю над собою в церкві, школі, братствах, товариствах просвітних, економічних, суспільних то що. Та сталося щось нечуваного на американській землі. Гріки або гонки грецького обряду почали борбу за хрести, церкви, віру, священиків, а навіть епископа. Люди ділилися, розходилися на партії, на віри, на народи. Після того почали множитися процеси, за процесами росли нові парохії, нові церкви, нові віри, множилися релігійні відступники в обойниках і в ковнірцях, настала в Америці між українськими емігрантами чиста українська саламаха, а за нею хаос на всіх полях. Нині маємо такі віри українських емігрантів в Америці й Канаді: Українсько-католицьку Церкву, українську независиму, чи пак православну Церкву, грекоправославну руську Церкву, греко-русску католицьку православну, карпаторуську, угро-русску католицьку, угро-русску православну, бодрухівську, серафимську, штундистську, презбітеріянську, дослідників святого письма, суботників і ще кілька без барви і без назви. Нарід розагітований агентами чужих держав, передовсім російським синодом та всякими кандидатами стану духовного, недокінченими гімназістами, неіспитованими і іспитованими греко-католицькими дяками та піддя-

чими, агентами, майнераами та іншою непочитальною розлінюхованою бранжею, почав і собі добиватися своїх прав у рядженню парохією та церквою. Ті, що полішивши при прадідній греко-католицькій церкві парохіяни, видячи як гарно господарюють схизматики зорганізовані в осібні парохії, як люди принимають і виганяють своїх батюшок, превелебних панів, пан-отців чи причерів, залежно від того, яку нову віру хто з них приняв, почали і собі вступати в сліди своїх сусідів, почали рядити церквою, принимати і проганяти своїх священиків, господарити церковним майном, церковною касою, а навіть установляти церковні богослуження, провадження парохіяльної школи, одним словом запровадили церковну республіку чи як то називають автономію. Така автономія церкви нашої полягає в тім, що народ збиряється на парохіяльні річні мітінги, спеціальні, піврічні, а декуди й місячні, а на тих мітінгах серед коршемного галасу, крику, сварки, як не бійки вибирають церковну раду — кураторів, церковників, колекторів, словом цілу причту церковну, а з них одного з найліпших бесідників, так званого „председу“. На таких мітінгах вибирається і шкільний комітет з трьох чи чотирьох або й п'ятьох поважних, через половину неграмотних газдів. В той спосіб прийшли американські Українці до своєї автономної церкви і своєї рідної школи. Не треба додавати, що кожна церква була найліпша, правдива і одиноко спасаєма, мимо того, що в тій церкві нападалося в киринний спосіб на всіх, що не належали до тої „найправовірнішої“, чи найправославнішої громади вибранців сектарських“. Будувалися свіжі церкви, закладалися при них і рідні школи, котрих головними директорами були неграмотні церковні председи, учителями як де дяк, письменний робітник або й жінка дяка або батюшки чи прічера. Кромі рідної школи церковної чи пак парохіяльної почали закладатися рівно ж рідні школи, але вже не церковні, чи попівські, а таки ще рідніші — бо „поступові“, без попа й дяка. Всякі легкодухи, що остаточно могли були провадити парохіяльну школу, як що парохії не були би порозбивалися на парохійки з 20, 40 чи 60 родинами, зі школами з 10 чи 20 шкільними діточками. Декому хотілося їсти смачно та робити було страшно, тому коли вже не було нагоди датися „викропити“, стали закладати по парохіях екстра школи — соціялістичні, независимі, більшевицькі та які хоче.

Шановні автори Рідної Школи пишучи в тій справі відай переочили множество рідних шкіл в Америці того самого народу, з ріжними напрямками, цілями і о ріжних народних барвах і тепер не знати, о котрій „рідній“ вони писали, бо чейже кожда з них рідна. Для Українців католиків рідною школою є парохіяльна школа, але для більшевиків або соціялістів вона вже перестає бути рідною так само, як більшевицька або соціялістична не є рідною Українцям католикам. Соціялістична рідна школа учить українську дітвору лучитися зі соціялістами цілого світа, і з ними провадити борбу з церквою, духовенством і національністю, отже зі своїми рідними братами, та помагати другим соціялістам, мудрійшим від наших, гнобити український народ. О більшевицьких школах і згадувати не буду (вони ніби також рідні), бо кождий Українець знає, хто і що в тих школах учать. Коли ж говориться про рідній школі, треба зазначити на самім вступі, що говориться про школі, в котрій учиться всего того, що є кождому широму й правдивому (а не фарбованому) Українцеві рідне, в котрій учиться любові Бога, близького, батьківщини і її історії і о такій рідній школі я хочу говорити.

Зі всіх американських емігрантів усіх народів найбільше роздроблена і здезорганізована є українська еміграція. Жаден народ, хотійби він був найбільший числом, от як Німці, Айриші, Італійці, не роздробив своєї церкви на так много сект як Українці. і рідних шкіл не мають другі народи в Америці так роздроблених і так маловартних, як Українці. Маля еміграція, як наша українська, роздроблена на так многі релігійні громади, нічого не варта, бо кожда з них зосібна і всі вони разом зі своїми церквами, при церквах вечірними школами представляють собою страшний образ занепаду релігії, просвіти, культури й цивілізації тої вітки людського рода в Америці. I дивне диво, що ніхто або дуже мало хто з нас видить той страшний стан нашої еміграції, а ще дивнішим є той факт, що кожда секта, кожда група Українців кричить на все горло мов у горячці такі бессмыслицькі оклики: „Ми Українці великий сорокмільйоновий народ потрафимо утерти ворогови носа!“ Ale в себе той великий народ зійшов на силу малих школярів, що люблять бавитися у війну з бодаками (зриваючи палицями бодякам голови). Американська українська Церква, як що мати всі секти за церкву, которых є аж одинадцять, мають цілих одинадцять своїх рідних шкіл, соціалістичні з головним осідком і головним своїм принципалом у Рочестер і більшевицьку в Нью Йорку. Всі ті рідні школи є гордостю всіх дисидентів а кожда з них і всі разом є в очах здорового думаючого чоловіка і незамотиличного партійника українською наругою і кпинами з науки. Найбільша і найсолідніша зі всіх релігійних організацій української еміграції під кождим оглядом є церковна організація Українців католиків. При кождій церкві є вечірні школи, а в них відбувається що дня по дві години вечірня наука українського читання, писання, молитов і співу церковного та світського. I ті школи при українських католицьких церквах повинні би сповнити найліпше свою едукаційну задачу американсько-української молоді, як би не українська широка церковна автономія, та її славні, може й на цілій цивілізований світ патрони, опікуни, кураторами звані.

Хтось з поважаних читачів готов сказати, що я замісьць о школі росписався о своїх власних клопотах, котрі нікого не обходять, бо кождий має свого власного хробака, що його гризе. Та не о своїх клопотах я розписався, а о клопотах тої рідної школи в Америці, о котрій так много писалося по часописах, в брошурах і до нині нема тому писанню кінця та Бог святий знає, коли буде. Всі, хотійби і найшляхотніші змагання одиниць зробити щось путнього для рідної школи, все будуть розбиватися о нашу українську, чи ліпше сказати старо-рутенську незорганізованість, кидання на всі боки помислів, плянів, писання по часописах та видавання брошур і все на місці будемо стояти, як стоймо від трийця літ, не зробивши кроку вперед.

Айриші, Німці і т. д. мають свої рідні парохіяльні школи, елементарні, мають середні, висщі, а навіть свої учительські і духовні семінарі та університети. В тих школах учать тисячі учительок і вчителів, до таких шкіл ходить міліон дітей.

У нас є лише наші парохіяльні школи при греко-католицьких церквах, але ті бідні, бідненькі, аж плакати хочеться, хотій могли би бути так само гарно урядженими, як айришські та німецькі, бо й народу і засобів є досить, а й дітвори є по кілька сот.

При церквах вибирається на річних церковних мітінгах церковну раду, або кураторів, бо так каже наш український принцип народовластя. Між тими

кураторами часто половина неграмотних, але то їм зовсім не перешкаджає, щоби всини не ухваливали ріжних резолюцій.

Те саме діється і в школі українській парохіяльній. Вибирається трох або п'ятьох членів шкільного комітету, хотяй часто комітетові ніколи до школи не ходили, поняття о школі не мають, але мають право рядити школою, розказувати, давати інструкції дякоучителеви, коли школу позамітати, сніг відгорнути, де попіл з печі зсипати, до котрої години школу тримати, яким правописом діти вчити, чи „теольогією“, чи фонетикою (етимольгією чи фонетикою), якого буваря маєся уживати, чи Бодруха, чи Гладика, чи Андрейка і т. д. в нескінченість.

З тої нещасливої церковної автономії чи гвалтономії користають ріжні українські або русські шарлятані.

За рік або скоріше нові комітетові вищукають в Америці свого краяна дяко-учителя, старому дадуть копняка, а приймуть знова „найліпшого“ в цілій Америці і так що рік то новий пророк, що рік новий як не священик то дяко-учитель.

Як довго у нас будуть панувати такі відносини в церкві і школі, як довго будуть рішати церковні і шкільні справи темняки і крикуні, часто-густо здеправовані і здеморалізовані осібняки, так довго школа писати не то брошурі про рідну школу, але не варт згадувати ані дописеко, ані жадною іншою диспутою, бо з порожнього ніхто не наяв і не налле.

Коли церковна влада заведе систему правлення церквою і школою на спосіб культурних народів, тоді наслідки самі покажуться і то в короткім часі. Інкорпоровання наших церков є невідкладно потрібне, як що не хочемо стратити й того, що ще зістало. До того треба грошей, котрих священство повинно додарчiti. Епископ, священик і двох найінтелігентніших а при тім найчесніших парохіян хай заступлять місце дотеперішніх церковних достойників, а тоді доперва можна буде говорити й писати про рідну школу.

о. О. Пристай.

38. АМЕРИКАНІЗАЦІЯ МОЛОДІ.

Нашою ціллю хай буде наша держава,
наша соборна держава і нічо більше лише
наша держава.
Вебстер.

Поступові поборювали церковні школи. Закладали свої незалежні школи, хоч побіч була українська католицька школа. Наймали ще одну салю, спроваджували ще одного вчителя, спроваджували лавки, таблицю, стіл, а те все коштувало немало грошей.

Як звичайно в нас буває, зпочатку запалювалися люди гарячими бесідами своїх вільнодумних провідників. Годилися на засновання незалежної від Церкви школи. Платили датки, посылали дітей до рідної своєї школи, а церковна парохіяльна школа не була їм вже рідна, але чужа, ба навіть ворожа, бо попівська.

З часом люди остигали до тої своєї „рідної“ школи. В школі вчили пани префесори українсько-американську дітвору не лиш писати та читати по українськи, але також історії рідного краю. Але українсько-американська дітвора того свого рідного краю ні не бачила, ні не знала. Її рідний край була Америка. Так її вчили в публичних школах.

Про другий рідний край вона не мала найменшого поняття. Це її баламутило.

Старшим дітям було б це можна легше вияснити, але вони не ходили до українських шкіл. Вони воліли у вільних від науки в публічній школі хвилинах піти до публічної бібліотеки, а не до ще одної школи. Публічні бібліотеки були в кожному місті й там міг кождий читати всяку книжку на англійській мові. Американській дитині, якої вона не була би народності, приходилося найлегше читати книжку в англійській мові, бо вона була їй близька та більше зрозуміла, чим мова її батьків. Тому її не збирала охота ходити, ані навіть заглянути до української школи.

По українських кольоніях таких поступових родин, що відрікалися парохіяльних вечірніх шкіл було не багато. А чим менше їх було, тим більший тягар спадав на них. Щоби заплатити вчителя й інші шкільні видатки треба було накладати на кожного члена незалежної громади 2—4 дол. місячної данини. Це був великий тягар і один за другим переставав платити на свою школу. Так заложена зі шумом і галасом незалежна українська поступова своя рідна школа поволеньки скапала та з часом перестала дихати.

Вона вже від свого приходу на світ була дуже немічна. Не всі ті, що на вічу били в долоні, підносили руки, вписувалися в члени й обіцяли словами багато робити, додержували обіцянок. Від своїх ухвал відступали, від своїх товаришів відверталися і вертали до парохіяльної школи або ставали дикими та не призначалися до жадної партії.

Багато охололо від вічевого похмілля, бо бачило, що інші українські діти мають в парохіяльній школі науку без ніякої доплати. На це йшла частина колективу, всього 1 дол. на місяць, що покривала всі парохіяльні видатки в тому й парохіяльні школи. Такто нерозважні, загорілі, нібито щирі українські патріоти самі себе дурили, на дармо гроши видавали, хиба лише на те, щоби по році свою школу розпустити, а самому пошипитися в дураки. Наші нерозсудні Американці без потреби самі себе нищили та малі свої сили розбивали.

Коли я приїхав 1. III. 1925 на парохію до Бофала застав там крім релігійної громади себто парохії ще громаду Українців згуртованих при Народному Домі. Мої парохіяни називали їх більшевиками, але насправді вони не були більшевиками ні числом, ні своїми зasadами. Було їх 20 родин. Мали „Народний Дім“, але це був не дім, а шопа. На цій шопі висів довг малошо менший від вартості дому та парцелі під ним.

Урядова назва того товариства була „Оборона України“. Така назва була на вивісці. Але вивіска була двомовна, українська й англійська. Гейби нарочно на те, щоби чужинцеві не уйшла його уваги нужда того українського народу, що не міг спромогтися на ліпшу домівку.

Члени „Оборони України“ мали щось 20 дітей у шкільному віці й їх хотіли виховувати в екстра-українському патріотизмі без попа та без Церкви й розуміється без Бога. Вчителя до своєї школи в Бофалі не знайшли та за 80 дол. доїздив до них учитель з Рочестеру.

Учитель приїздив три рази в тиждень. Але скоро не стало грошей. Незалежна школа впала, а діти перестали ходити до своєї школи і вдоволялися американською школою.

Одного учня бофалівської незалежної школи, Володка Кіналя стрінув я в крамниці. А що було під Великденъ я спітав його, чи мама вже спекла паску. Але хлопець не зінав, що це паска. Я йому пояснив.

„Ага! Вже знаю. Тамтого року ми були в стрийка та стрийна гостила нас великим хлібом і шинкою. Але той хліб був дуже смачний. Я на свята піду до стрийка й цього року“.

„А до церкви, прийдеш на Великденъ?“ — спітав я хлопця.

„Мама не хоче, щоби я ходив до церкви та казала, що коли тато та мама не ходить, то і я не можу ходити“.

„А тобі не жаль того, що другі хлопці та дівчата ходять до церкви на Великденъ, їдять паску та співають „Христос воскрес“, а ти й до церкви не ходиш і паски в своїй хаті не маєш, і „Христос воскрес“ не співаєш!“

На це хлопчина протяжним, але жалісним голосом відповів лише одним словом:

„Так!“

І тоді пригадалась мені одна подія з моого життя, зперед 55 літ. 1873 р. була в Галичині довга, навальна та гостра зима. Тому тяжко було дозимувати худобу. Хто мав ще трохи паші, обходився з нею дуже ощадно. Замісць давати своїй худобі три рази в день істи — давав два рази. До таких належав і мій батько.

Перед Великоднем настало весняне тепло, але поля і сіножати руділи ще від осінніх степінь і зимових намулів. Молодої трави ще не було видно. Всетаки на самий Великденъ наказав мені батько гнати худобу на Болоння. Мені серце краялося на кусники на голос церковних дзвонів, а слози заливали очі, бо немилосердний батько казав мені гнати худобу, коли всі люди старі та молоді пішли до церкви з пасками. Пригадую собі як нині, як я закляв своїй худобині. Добре, що Бог не вислухує молитви дурних людей, а то вся батькова худібка була би вигинула. Але мій покійний батько зробив мені тоді приkrість з конечності та певно, що як мав би трохи більше в оборозі не був би гнав мене з худобою на Болоння. Не йти до церкви на Великденъ було на думку моїх батьків дуже великим гріхом. Навіть хорі зволікалися з постелі та на силу тягнулися в той великий день до церкви. Мовляв: „Бог святий знає, хто дочекає другого Великодня“.

Не треба здогадуватися, що діялося в серцю маленького Володка Кіналя на згадку про Великденъ, паску та церкву. Йому пригадалася та смачна паска, що він її їв у стрийка, але в його батьків чомусь не було ні Великодня, ні „Христос Воскрес“, ні смачної паски.

Ці Володки Кіналі, діти поступових, були найбільше пригожий матеріял до денационалізації. Їх не можна було втримати при українській народності, бо вони не мали споминів про гарне, міле та пріємне, про це, що глибоко западає в молодече чи діточе серце. Повоюшіше йшла денационалізація тих дітей, що ходили до парохіяльних

шкіл. Але й вони денаціоналізувалися, бо вони ходили не лише до панахільної але й до публичної американської школи.

Американці розуміли дуже добре стару але правдиву приповідку: „Нагинай деревце, поки воно молоде“. Тому звернули всю свою увагу на виховання емігрантських дітей в американських школах на американських громадян. Предметом найважніших учительських конференцій було дібрання якнайкращих метод, щоби з емігрантських дітей були загорілі американські патріоти та шовіністи.

Сила впоювання пристрастної любові та пошани до Америки в серця молоді була дуже велика. Наша молодь і то навіть та, що приїхала до Америки не немовлятами й дітьми, а юнаками, й та по упливі кількох літ ставала загорілими американськими патріотами. Я був свідком, як юнак, що великим хлопятем виїхав з Галичини, син українського священика-патріота, отже вихований у свідомості відважився сказати своєму батькові: „Ви всі старокраєві разом з вашою культурою і цивілізацією є чисті гуни в порівненні з Американцями“. Я оставив пів. Зразу думав, що це кпини або несмачний жарт, але ні, наш американський патріот говорив поважно.

Емігрантські діти роджені в Америці набирали вже в діточих садках (кіндргарденах) погорди до всего старокраєвого. Американський вчитель чи вчителька вихвалювали Америку. Представляли та показували на мапі, які великі простори займає нова батьківщина, від океану до океану. Кілько то американських кораблів плаває по всяких морях і які великі користі має Америка з торговлі. Які великі багатства має Америка в полях, лугах, сіножатях, на землі та під землею. Відтак оповідали скільки людей кормить ця багата земля. Оповідали її бувальщину, яких славних мала Америка президентів, генералів, учених, письменників, мальярів і музик.

Так величали все американське. А зараз потім звертали увагу своїх вихованків на європейські держави, їх царів, деспотів і марнотравників. Вказували на біду на нужду в Європі. Доказували, що на всьому світі нема свободи, зате широку свободу дає Америка не лише Американцям, але кожному, хто висіде на беріг під статую Свободи. „І ваші батьки втікли з краю нужди та неволі, приїхали тут і найшли не лише все те чого шукали, але й те чого ніколи не сподівалися“. Так кінчилася лекція.

На другий раз випитувала вчителька дітей про їх старий край, чи їх батьків. Багато дітей роджених в Америці, цього краю не бачило, а лише чуло від батьків. Чуло все погане, бож батьки не з радості та втіхи, а з горя і смутку покидали Старий Край, шукати кращої долі. Діти повторяли, що чули від батьків, розповідали про ті сумні події, що батьків вигнали до Америки. Так вміло вчителька вела лекцію патріотизму, любові для Америки.

Хвалили Америку, її багатства, свободу, хвалили також англійську мову та ставили її вище всіх мов світу.

Американські вчительки та вчителі, одні в рукавичках добиралися до сердець дітей, другі висмівали все чуже, зогиджували дітям

чужу бесіду, пісні, звичаї й обичаї. Автім діти емігрантів самі і без оповідання учительки бачили як їх батьки та дядьки пяні ревіли ріжних пісень, часто сороміцьких, оповідали безсоромні жарти. Тимто не дивниця, що діти емігрантів американізувалися скоро. Стидалися не лише своєї мови, пісні, Церкви, але й тата та мами.

Так учили Американці дітей українських емігрантів й інших народів. Ale інші народи приняли відпорну позицію до винародовлення. Засновували парохіяльні школи, цілоденні, добре зорганізовані, а не вечірні як у нас. Тому їх діти не потребували ходити до публичних американських шкіл. Цілоденні парохіяльні школи в інших народів провадили священики, а помогали їм у тому манахині. Манахині-учительки пішли тою самою дорогою, що американські вчительки публичних шкіл. Ale лише методи були американські, дух ні. Манахині-вчительки виховували діти свого народу у вірі в Бога, свою Церкву, в любові свого народа та далекого, але дорогого їм Старого Краю.

Світська інтелігенція чужих народів не перешкаджала своєму духовенству організувати парохіяльні школи, але помогала. Закладала шкільні комітети, збирала фонди на будову шкіл, на оплату манахинь. Інтелігенти інших народів стали правдивими помічниками своїх духовних отців у їх шляхотних патріотичних змаганнях.

Стара еміграція Айришів, Німців, Французів, Поляків й інших народів пережила в Америці віки та повинна була давно винародовитися. Автім вона лишилася при своїй нації. I хоч багато з них вже не вміє ні взуб говорити своєю мовою, говорить все і всюди лише по англійськи, але не відреклися свого роду та плоду, а признавалися явно та славно до свого народу. Так було в інших, а у нас Українців далеко не так.

Емігранти інших народів поволі, але постепенно росли. Будували зразу пивницю (бейсмент), що була в неділю церквою, а в будень провадили там манахині школу. Згодом над пивницею будували церкву. На другий чи третій рік будували побіч церкви гарний шкільний будинок, а відтак парохіяльний дім і дім для манахинь чи сестер служебниць. I так з року на рік постепенно приходили до нового наутку, доки не дійшли до всего, що культурній громаді на еміграції конечно було потрібне, щоб опертися перед заливом американізаційної повені.

Декотрі більші українські церковні громади були вже на дорозі будування своїх шкіл. Ale щож крім парохіяльної школи повставала соціалістична чи більшевицька школа, а дальше православна, автокефальна чи інша. З одної громади робилося чотири, п'ять і тілько само школі. Думку будувати українсько-католицьку школу закинули, бо боялися, що коли дальше так буде ділитися наша еміграція то не буде кому ходити до школи, школи будуть світити пусткою і не буде кому платити довгів за вибудовані школи.

Люди мали сумний досвід на парохії св. Миколи в Пасайку. Tam побудували нову школу за 40.000 дол. Вже мали зачати цілоденну науку з правом публичності. Aж ось половина парохіян відокреми-

лася в автокефальну парохію. Школа осталася при грекокатолицькій парохії, але що вона змаліла не могла вдергати школи. Школу забрали за довги Айриші й обернули її на свою захоронку. Українці ні грекокатолики, ні автокефальники не мали школи. Згодом ні одні ні другі не мали чим оплатити дяковчітеля, а скоро і священика. Одні й другі зійшли на чистих жебраків, моральних калік.

Так діялося в багатьох громадах нашої еміграції. Наші школи не розцвітали і ніколи навіть за найліпших часів нашої еміграції не не розвинулися. Навпаки при ріжких заколотах і ті школи, що якось склеїлися заснічувалися або й щезали з лиця еміграції.

39. „ПРОФЕСОРИ“.

Щоби других научити треба перше самому уміти.

Трайон Едвардс.

Була ще одна причина незавидної долі американсько-української рідної школи. Її учителі. Наші американські дяковчітели визначалися гордістю і зарозумілістю. Вони були панами професорами й скінчена справа. Так казали себе кликати школярям, так представляли себе чужинцям, за таких уходили при кождій нагоді й так величали себе перед своїми й чужими. Насправді вони до цього не мали ніякого права. Вони не були не то професорами, але навіть іспитованими дяковчітелями.

Ті наші пани професори робили не раз такі непрофесорські промахи, що за них Американці були би нагнали своїх професорів до 24 годин на сто вітрів. Одні запивалися смертельно, другі провадили неморальне життя, ще інші управляли без сорому публично наложництво, гільтайство та розпусту на великі розміри. І до цього було засі священикові. Він не смів нічого сказати, бо дяковчітель на це не дозволив би. Він чувся таким самим паном, як і священик або й ліпшим.

Зарозумілій дяковчітель пописувався при кождій нагоді й у церкві й у школі й на забаві своїм знанням. А як котрий з них полапав ще кілька англійських слів, хоч перекрученіх і фальшиво научених, не вдержал, щоби пописатися перед школою. Тут він виставляв себе на посміховище. Школярі та школярки ходили до американської публичної школи й по англійськи вміли добре. На скандалну англійщину свого пана тічера¹⁾ вони ховалися під лавки, дусилися зі сміху, а не раз вибухали голосним сміхом. За це тічер брався карати школярів або сипав прокльонами. І в школі вчилися діти замісць чогось доброго прокльонів.

Але хоч наші професори були дуже зарозумілі — не знали свого діла. В Карнегіх застав я дяковчітелем Івана Хому, бувшого австрійського старшину. На новому місці я взявся до роботи. Дітей було досить, а моя засада була „брати дитину за руку, а відтак маму та батька за серце“. Велику увагу звернув я на науку співу. Раз попросив я пана вчителя, щоби він вивчив дітей співати „Під Твою милість“. Чекав я неділю, дві й три та не дочекався. Запитав я дяковчітеля, чому ще

¹⁾ teacher — вчитель.

не навчив дітей цеї легкої молитви. Почув на своє здивування виправдання, що він цеї пісні не вміє. Тому я відправив його.

Мій дяковчитель перешов до Пітсбургу. Там він був не лише вчителем. Заложив собі буро продажі корабельних карт, пересилання до Старого Краю грошей і торгування нерухомостями. Крім того заложив п. Хома малий депозитовий банк. Свої обовязки дяковчителя пан Хома занедбував, але свого інтересу пильнував. За рік виробив собі таке реноме, що не лише Українці, але й Поляки, Словаки й інші тягнулися до нього, як по Спасі бузьки до теплих країв. За рік став він тисячним паном. Натягнув людей на 60.000—80.000 дол. і втік.

І другий карнегійський учитель О. Я. крім науки провадив по-дібний інтерес. Він став секретарем Місцевого Запомогового Братства. Щоби дійти в короткім часі та легким способом до маєтку зголосив до Головної Запомогової Організації двох свіжих членів на посмертне по 1.000 доларів. Але таких ні живих, ні мертвих не було ніде. О. Я. сам платив за них вкладки, а по двох літах зголосив, що ці неістнуючі люди померли. Вибрав за них посмертне. Але ощуканство викрилося і О. Я. був би пішов до тюрми та лише завдяки милосердю до його малих діточок справу не не віддано до суду.

Таких панів дяковчителів було по наших релігійних громадах повно. Можна з певністю сказати, що лише 10% дяковчителів видержало їхній позиції і не зрадило свого покликання.

Ось такі були наші світлодавці. Ось такі успіхи мала рідна школа для дітвори нашого народу на американській еміграції. Діти марніли морально, американізувалися, своєї мови встидалися, нею ніколи між собою не розмовляли, а про читання і писання нема що згадувати.

40. КАРНЕГІЙСЬКА ШКОЛА.

Щастя в праці, бо така природа нашого
буття, що є пливучим ручаем, а не стоячою ка-
лабанею.
Гуд.

Як я вже згадував першим моїм дяком в Карнегах був Іван Хома. Після нього прийшов Т. Кучер. Він був битий у своєму фаху та мав незвичайний дар виучувати молодь хорального співу. А треба знати, що виучити лемка нотного співу не належить до легкої задачі. Лемки по найбільшій часті не мають слуху. А всетаки Кучер зумів до двох місяців поставити хор. Зате любили цього дяка молоді та старі й я радів і вірив, що коли буду мати в своїй парохії добрий хор навернуться ті, що були покинули католицизм.

Але надія завела мене. Мій дяк мав одну ваду — був налоговий пияк. Не раз я мусів відправляти богослуження без дяка. Маючи на увазі моральність громади я наклонив дяка, щоби він присягнув не пити як довго буде дяком у Карнегах. Але він видержав лише два місяці. По двох місяцях впився так, що валявся на вулиці. Два дні потім сам покинув Карнегі. Був амбітний.

Я знов розписав конкурс. На нього зголосився старший чоловік, поважний, сивий, але на лиці гладкий і румяний, в ході випрямлений,

як молодий шиківний джентелмен. Ніхто в парохії не знав того чоловіка. Звався Щитинський. Приніс навіть свідоцтва, але в тих свідоцтвах не було сказане як він виконував свої обовязки, лише було сказано, що їх виконував.

По місяцеві проби ми побачили, що з таким дяком парохія не зайде далеко. Але щоби не зломити умови, не платити дармо цілий рік відправленого дяка рішили задержати його як учителя, а на дяка підшукати доброго фахівця. Щетинський бувший старокраєвий громадський писар з Хирова на дяківстві не розумівся. Голос йав розбитий і дуже дикий.

На розписаний конкурс зголосився четвертий кандидат впродовж одного року. Був се Осип Ялечко, що дякував 10 літ в Ремі (Пенсильванія). Спів Ялечка в порівненні зі Щитинським був співом словоєвка. Але й Ялечко був у Карнегах не лише дяком. Він учив у школі, бо парохіяльна школа в Карнегах була велика, мусіла мати двох учителів.

Вже в 1917 р. я начислив у Карнегах наших дітей у шкільному віці 1.500. Насправді до нашої парохіяльної школи ходило 300 дітей. І це був небуденний успіх. Тому після останніх сиракузьких переживань я відродився. Ячувся знов щасливим. Триста молодих, невинних, чистих українських хлопців і дівчат дивилося на мене, як на свого батька. Я був гордий на це наймиліше моєму серцю маленьке та дрібоньке духовне стадо. Я вірив, що з цього буйного зілля-цвіту української еміграції, з цеї дрібної дітвори виросте свідома та культурна Американська Україна.

Серце раділо на вид моєї найменшої громади, коли вона проходила містом, коли йшла на пікнік чи прогульку. Попереду запишена дівчинка та забадьорений хлопчина несли таблицю з англійським написом: „Українська школа церкви св. ап. Петра та Павла“. За ними пара за парою проходили в стрійній лаві мої школярі під лопіт американських й українських хоруговок. Несли гордо хоруговки, не стидалися заявити явно перед всіми громадянами Карнегів своє ім'я.

За цим віночком живих ріжнобарвних українських цвітів ступав я і мріяв. Думав, як то колись буде гарно, як цей дріб повиростає на американсько-українських джентелменів і лейд¹), виучених, культурних, працьовитих, заможних і свідомих свого походження, своєї віри та народності, свого становища в (колись) чужій, а (тепер) своїй батьківщині. Мені вже вбачалося, як ці молоді громадяни займуть місце простих, загулюканих і розполітикованих своїх батьків в українських і американських установах. Я леліяв думку, як то варто буде жити та з ними братися за всяку працю. А водночас стало мені жалко, що я вже немолодий і хто знає чи дочекаю це все оглядати своїми очима.

Серед тих думок я затужив за сиракузькою церквою і сиракузькою школою салею. Коби так до карнегійської парохії сиракузьку церкву та школій лъокаль, тоді і життя варта би назвати життям. Було би де і помолитися і школіну науку відбувати та чим

¹⁾ gentleman — пан; lady — пані.

повеличатися. Але зараз прийшла мені інша, розрадніша гадка. Та церква мурівана з цегли та каменя може й віку не перестоїть. Мури постаріються і зуб часу повигризає в них діри. Зате жива церква, що виросте з того гарного американського молоднику українського походження, зроджена, виплекана та вихована на свободній американській землі не лише перетриває віки, але побудує по всій американській землі сотки церков, що їх не знищить зуб часу.

І так жаль за сиракузькою церквою топився під впливом цих думок про живу українську церкву в Америці, як топиться сніг під впливом теплих лучів весняного сонця. Мені ставало щораз легше на душі. Жаль щезав зі серця, смуток малів, а його місце запрятувала нова надія.

„У всім ліпше надіятися, як віддаватися розпуці“, писав великий німецький геній Гете. Я у всім моїм життю вибирал це перше. Волів надіятися, ніж тратити надію. Я вже бачив нових американських громадян українського походження, нових парохіян, кураторів і нових священиків, щасливіших від нас. Я плекав свіжі надії, тішився, кинув смуток і взявся до свіжої праці з тим більшою енергією, чим більшу надію давала мені молоденька громада.

41. СРІБНИЙ ЮВІЛЕЙ.

Солодка радість, що приходить по смутку.
Спуржон.

Серед болю за втраченою найлюбішою моєю „дитиною“ сиракузькою церквою і серед втіхи ізза успіхів у Карнегіах застукав мене срібний ювілей. В 1918 р. минало 25 літ моого душпастирювання. Спомини про прожитий вік під батьківською стріхою, на шкільній лавці, в семінарії і 25 літ у винограді Христовім, 14 літ у Старому Краю й 11 на еміграції, завоювали мене цілого. Я прожив 55 літ зроду, а 25 працював на церковно-народній ниві. Це спонукало мене застановитися над людським життям загалом, а над своїм власним зокрема.

Сама від себе прийшла мені на думку велика фільософія слів церковної пісні: „Яко цвіт увядает і яко сінь мимо грядит, разрушаєт ся всяк чловік“. Відцвів уже давно мій молодий вік у рідному гнізді. Скінчилися давно тяжкі, але найщасливіші часи шкільної лавки. Відбулися щасливо заручини та вінчання. Добився давно берега свого ідеалу, першої душпастирської посади, в додатку безплатної. Дістав по 5 літах священства сталу, бідну, невеличку парохію. Але по 8 літах з жалем серця треба було покидати її і вибиратися в далеку дорогу, на духовну місію за широкий Океан до Америки. А тут уже в Америці не знати коли й як проминуло, мов з вітром продуло цілих 11 літ.

І що з того всого мені лишилося? Які надбання впродовж далекої життєвої дороги? Ще кілька місяців, а може кілька літ житейської дороги, а потім що? Як прийшов, так і відійшов і не сказав цьому світові: „Я колись жив, працював, молився, плянував, журився, солодкі сни снів, тай чогось бажав, хотів, для самого себе, для тих, що мені їх доля післала — та що лише міг для Бога, своєї Церкви та свого без-

таланного Народа робив“. Не моя річ оцінювати те все, що я зробив за свого життя. Я був людиною і все, що робив, робив з доброї волі. Хай судять потомки. Я зі свого боку щиро скажу, що сходжу з цього світа вдоволений і дякую Богу, що поміг мені бодай те зробити, хоч і не цілком скінчити.

Після такого роздумування рішив я відспівати благодарственную Службу Божу 28. XI. 1918. Попросив моїх учителів, щоби прийшли до церкви разом зі шкільною дітворою і подякували зі мною Всевишньому за його пребагату ласку дарованого мені віку. Хотів тихо обійти цю так дорогу для мене хвилю. Родини коло мене не було. Дружина та діти, далеко від мене переживали найбурхливіші часи війни. В Америці не мав я багато приятелів, але й вони жили розкинені по всій Америці сотки миль від Карнегів.

Мої вчителі повідомили мене, що вони підготовляють шкільну дітвору до концерту та просили мене, щоби я вистарався безплатну салю в карнегійській бібліотеці. Це була найбільша саля в місті й управа давала її даром лише тоді, коли на імпрезу був вільний вступ. Так мої парохіяни зрадилися поневолі зі своїми плянами. Всесаки останньої несподіванки я не предбачив.

Прийшов день, а потім вечір сподіваного та всім у п'арохії знаного свята. Приїхали деякі гости: о. Іванишин з Монессен, редактор Хандога, інженер-практикант Малевич і адвокатський кандидат Ониськів і ще дехто, що їх нині не пригадую. Всі гості зразу відвідали мене в хаті. Відтак ми цілою громадою пішли на концерт.

На концерті промовив редактор Хандога. Відтак вийшли на естраду три найповажніші карнегійські парохіяни, старі організатори п'арохії і цьогорічні куратори: Астраб А., Клінош І. й Азима І. Астраб промовив до мене кілька слів, а відтак подав мені від п'арохії гарний золотий годинник. Посипались мені під ноги цвіти, дві школлярки подали мені дві гарні китиці рож. Всі, що були на салі, піднеслися наче на команду й ціла саля загуділа грімким „Многая літа“. На коверті годинника я прочитав: **У 25-літній ювілей священства свому возлюбленому душпастиреві вдячні парохіяни. Карнегі 28. XI. 1918.**

Під час цеї несподіванки я став мов несвій. Я не сподівався того цілого шуму, паради, похвальних промов, цвітів і тим подібних пустих, але багатьоми дуже люблених шопок. А вже зі всего найменше сподівався від моєї свіжої п'арохії такого великого дарунку, як золотий годинник.

Мені пересунулися перед очима сиракузькі скандали, що були лиши $1\frac{1}{2}$ року тому. І мені самому стало, не скажу маркотно, але дуже неприємно. Мені здавалося, що мені сниться. То знов я питав себе, чи ціла саля і я з нею не зійшли з глуздів. За що виганяли мене тому $1\frac{1}{2}$ року зі Сиракуз; за що роблять мені таку величаву овацію на п'арохії, де я ще дуже мало доброго зробив?

42. ДВА ДЯКОВЧИТЕЛІ.

Легка та звичайна річ подобатися товпі й її
захопити, але зробити для неї добре та поправити
її трудно та небезпечно. Колтан.

Дві одноактівки, комедійки відіграні з такою прецизією в двох українських парохіях впродовж $1\frac{1}{2}$ року є найліпшою характеристистикою душі нашої американської еміграції. Наша американська еміграція, наш робучий народ — чим жеж він був? Чи ж не був він гнуучко-тростиною на чужих полях, що хилилася все і всюди в сторону вітру?

В Сиракузах дяк, заступник церковного предсідника та ще кілька безмізких крикунів проганяло мене з парохії. Режісером карнегійської комедійки були два дяки: ласій на зиски Ялечко й приятель горілки Щитинський. Особливо перший, Ялечко, був хитрий дипльомат. Він хотів за одним стрілом убити два зайці. Хотів бути не лише дяком, але ще й асекураційним агентом. До цього треба було когось, хто поміг би в цьому бізнесі, заробити побіч дяківських ще кількадесят або кількасот доларів. Міг йому помогти той, що мав у парохії вплив. Дяк Ялечко числив на те, що малокультурні лемки не будуть нічого говорити, коли священик не буде проти побічного заробітку дяка та буде дивитися через пальці, що дяк занедбує свої сбовязки.

Так отворилася дорога до серця пароха через щирі серця простих лемків. Ялечко представив кураторам важність хвилі моого свята та тої радості, що чекала мене в день обходу срібного ювілею. Щоби піднести величність хвилі він намовив кураторів зробити мені несподіванку, вручити мені на концерті дорогий дарунок. Для добродушних! простих кураторів не могло бути більшого щастя і чести, як вийти на сцену та перед цілим народом вручити мені золотий годинник за цілих 100 доларів. Честь, що ждала кураторів, заскоботала їх по серцю. Вони не давалися довго намовляти, вручили мені дарунок й опинилися в семім небі, на вершку свого щастя. Так робив Ялечко, щоби зискати собі ласку та сховатися поза мої плечі у робленню американського, а не церковно-народнього бізнесу.

Мій дяковчитель відограв свою комедію незгірш. Він був певний того, що всі сплять, що хроплять. Але перечислився, бо не конче треба спати, щоби хропіти. Часом треба вдавати сплячого, щоби довідатися: „що пищить у траві“. Скоро по концерті один з кураторів підніс на засіданню, що дяк занедбує свої обовязки, що він замісьць пильнувати церкви, хору та школи, триматися лише одної клямки бігає по місточку як асекураційний агент і спізняється на науку. Зчинився крик на непорядки в парохії.

Прикладаний на кураторський мітінг дяковчитель наговорив кураторам копу арганцій. Він називав їх ходаками та простаками, закинув їм, що хотіли би втолпити в ложці води, бо вони завидують йому побічного заробітку. Ніхто не знав звідки набралося тільки відваги в дяковчителя, що сам завинив. Але скоро вийшло все наверх, мов олива. Ялечко прийшов до Карнегів з грішми. Мав 6.000 дол. і купив

собі два домики, а до того як дяковчитель і агент заробляв ще коло 300 зол. в місяць. Бізнес ішов добре й у него зродилося бажання стати „священиком“. Було вже з чим поїхати до православного сирійського єпископа Германуса та датися викропити на українського независимого пан-отця. Йому вже не йшло про дяківство, йому забаглося обойчика та попівського хліба.

Ще довго перед цим кураторським мітінгом дяк Ялечко зговарився зі мною про біжучі парохіяльні та церковні справи. При цій нагоді він хитро й осторожно спитав мене, як я дивлюся на українську автокефальну церкву на Великій Україні та в Америці. „Так“ — відповів я йому — „на Великій Україні вона добра, бо лише в той спосіб буде могти тамошня церква відмосковщитися, але для американських грекокатоликів вона непотрібна та шкідлива. Ще для зросійщених наших земляків з Великої України, зкацапщених угорщан і галичан вона може бути хосенна, але ніколи для нас грекокатоликів, свідомих Українців. Ми знаємо який ґрунт наша церква й ми з нею маємо, але наші брати ґрунту щойно шукають, на кождім кроці хитаються і дороги до певності питаютъ“.

Не довго треба було ждати. Зараз по кураторським мітінгам, що на ньому дяк виляяв кураторів, наш дяк зник. Ходили про це ріжні толки. Аж ось старий лемко, Іван Клінош, що в парохії рей водив, каже мені: „Будете, духовний отче, мати помічника. Наш дяк Ялечко дався викропити на батюшку. Цей бізнес коштував його 400 доларів. А тепер він має прийти до Карнегів, щоби перетягнути до своєї парохії всіх своїх кумів, приятелів і прихильників. Але я вам кажу, духовний отче, що недочекання його“.

Я вірив і ні. Але по кількох тижнях я вичитав у „Дніпрі“ органі української автокефальної Церкви, що о. О. Ялечко обняв душпастирську посаду в Трої. І пішла вістка між краянами в Америці та в Старому Краю, що з дяка-самоука стався батюшка.

І другий дяковчитель Щетинський не попасав довго в Карнегах. Він мав жінку Польку, що ненавиділа українських священиків. Десь у лемківськім склепі вона вихвалається, що ніколи не відважилася би висповідатися перед „руським ксьондзом“. Коли лемки про це довідалися зажадали, щоби з кінцем року виповісти місце Щетинському. Він заскаржив парохію до суду, але справу програв. Два роки пізніше принесли часописи вістку, що українська автокефальна Церква в Америці збагатилася ще на одну богословську силу. Бувший пан професор від малої азбуки, Щетинський, скочив у попівську рясу та затягнув на свою шию обойчик. Це коштувало його лише 100 доларів, бо він вже був старий, мав 55 літ. І так моя непоказана парохія, з неизнаною широкому світові богословською академією, видала за два роки двоє „єреїв“.

43. ОДИН НА СТО.

Ти раниш і гоїш, кидаеш у гріб і добуваеш
з нього.

Товіт 13. 2.

Дяковчите лі Ялечко та Щетинський зразили карнегіїців до школи. Люди перестали складати гроші на школу та вчителя. Але дяка таки треба було пошукати. Ледве не ледве знайшовся один кандидат. Він був упереджений і до мене й до людей. З тяжкою бідою дався на мовити, щоби лишився на пробу, на кілька місяців. Але з місяців зробилися роки. Цілих сім літ працював зі мною на карнегійській парохії, трудився в церкві, хорі, школі. Працював, не закладав рук і не нарікав. А коли по сімох літах я мусів покидати Карнегі, він теж подякував за хліб і сіль. Заявив коротко та ясно кураторам: „Коли о. Пристай вам не додив, то і я не маю тут з вами що робити“.

Мій співробітник звався Іван Швед. Походив зі селянської родини, з села Лаврова к. Самбора. Вже замолоду тягнуло Івана до книжки, співу та церкви. Коли мав 16 літ пішов на службу до монастиря о. о. Василіян. Тут йому подобалося і думав уже посвятитися чернечому життю. Але, що він був одинокий, що міг господарити на батьківському господарстві, батько не погодився зі замислами сина.

По скінченні військових літ його оженили та зробили газдою. Був письменний і став громадським писарем. Як свідомий Українець брав діяльну участь по всіх політичних вічах і зборах і належав до виділу читальні „Просвіти“. Тому староство відобрало Іванові писарку.

Тоді Іван рішив поїхати до Америки, щоби там заробити дещо грошей і докупити до свого господарства дещо поля. Перед самою світовою війною хотів вертати до Старого Краю. Війна перешкодила його поворотів і він рад не рад остався в Америці.

По війні, коли наша американська еміграція стала підпомагати український визвольний рух і п. Швед, як добрий патріот, став у ряди борців. Став сильно маніфестуватися на вічах, походах і як секретар Пітсбурського Політичного Комітету підписав неодин меморандум або петицію чи протест. І саме тому не хотів вертати до Старого Краю.

Іван Швед був мій найлюбіший дяковчитель за всі часи моєго місіонарського життя в Америці. Він був дуже працьовитий і совісний. Посвятився карнегійській парохії цілою своєю душою. Не раз вертав з проби співу почорнілий, змарганий мов віл у плузі, упадав зі сил. Тому я дорікав не раз, щоб уважав на себе та не надривав своє не дуже кріпке здоровля.

Іван Швед мусів робити за двох, бо карнегіїці не хотіли вже більше чути про другу вчительську силу. А тут шкільних дітей не то не убувало, навпаки з кождим роком прибувало. Наші емігранти-лемки точно та сумлінно виповняли Божий приказ: „Ростіть, множіться і наповняйте землю“. Вони множилися, росли та наповняли карнегійську школу щораз більшим числом маленьких американських фільософів і фільософок.

Один чоловік ніяк не міг собі дати ради з 300 розвезеними та ви-

буялими американськими дітьми. Були би до останку вимикали свому вчителеві волосся, що окружало рівним, але дуже тонким шнурком лисину. Треба було мені рятувати бідного вчителя. Приходити щодня на вечірню школу, провадити другий відділ, а не лише катехизувати.

Праця моого дяковчителя була щира. Не для грошей, похвали або інших ласк працював, а тому, щоби бути хосенним сином своєї Церкви та народу. Я любив з ним співпрацювати. На мої завваги він не вибухав гнівом. Навпаки приймав їх з подякою і просив усе звертати увагу на його похибки.

Мій співробітник був лагідної вдачі і мягкого серця. Був ощадний, але не скупив. Коли треба було дати поміч — давав охоче. Наші бідні студенти мали від нього не раз поміч. Помагав усе. Давав по 5 і 10 долярів. А як напав його сентимент витягав і 25 доларів „Я знаю, що значить голод, як буду здоров зароблю“ — говорив.

Сироти, вдови, інваліди та „Рідна Школа“ мали в ньому величного добродія й опікуна. Тому за 7 літ спільної праці з ним на карнегійській парохії я його полюбив. Коли я з ним розставався не міг здергатися від сліз.

44. ЗАСЛУЖЕНА НАГОРОДА.

Ревність для публичного добра є характеристикою чоловіка чести та шляхотності.

Стекел.

Зараз по приході п. Шведа постановили запровадити в нашій парохії цілоденну школу. Я заповів, що дітей 6- до 10-літніх можна посилати до парохіяльної школи о год. 10. рано. Звичайно о 9. год. правилася Служба Божа. На ній малі діти втягалися співати літургію. Пс Службі Божій було 2 години науки. Відтак була одногодинна перерва на обід і знов наука до 4. години по полуздні. О 5-ій годині зачиналася наука для дітей з публичної американської школи. Ця наука відбувалася в двох групах: для старших і молодших.

В суботу нема науки по американських школах. Тому всі школярі приходили обовязково на Службу Божу. Тут під управою моого дяковчителя співали цілу Службу Божу з памятою. Старим лемкам було чудно, що така дрібнота співає Службу Божу з памятою, хоч старі того не втнуть. Так карнегійські школярі були моїми хористами.

Перший хор, що його зорганізував у Карнегіях дяковчитель Швед не був діточий. Ядром цього хору було 10 парубків-співаків зі Збаражчини, бо лемки неохотно приступали до хору та не мали слуху. Ale по повороті подоляків-співаків до Старого Краю хор розбився.

Це не знеохотило Шведа. Він зорганізував хор зі школярів і був з цього вдоволений. „Коло старого“ — говорив — „не знати як заходити, кланятися, щоби був ласкав прийти на пробу. З дітьми легша справа. Одного попрошу, другому погрожу, а ще іншому цукорка пообіцяю і про ласку старих не дбаю“.

I дійсно дяк Швед добре поставив справу зі шкільним хором. Це

було видно на річних шкільних пописах. Тут показалася вложена праця на всю величину.

Треба тямити, що між українською емігрантською дітворою були й такі, що по українськи й балакати не вміли, не то писати чи читати. Бувало, що батьки казали своїй дитині йти до сповіді, до церкви. Але вона пручалася, плакала й просила, що все зробить, чого батько та мати захотять, але до церкви не піде бо вона там ніщо не розуміє. А коли вже сповідалася емігрантська дитина в українського священика то сповідалася по англійськи. Навіть молитися по своєму не вміла. Часом насилу сказала кілька слів „Отче наш“, але він був так поперекручаний, покалечений, що не можна було його пізнати.

Де була українська парохіяльна школа, там діти сяк так говорили по українськи. Але на представленнях і концертах, де виступали ці американські уроженці, треба було добре нащурити вуха, щоби зрозуміти що дитина говорить чи співає.

Зі сказаного буде читачеві ясно, що коштувало часу, праці, здоровля і нервів, щоби виучити американських школлярів переспівати без помочі старшого чоловіка цілу Службу Божу, в церкві переповненій народом. Не знаю чи в Старому Краю було багато таких випадків.

При кінці шкільного року призначувано якусь суму грошей на нагороду пильності для школлярів. На нагороду куповано в першу чергу молитовники. Інші українські книжки наша американська дитина нерад брала в руки. Вона мала цікавіші й для неї більше зrozумілі англійські книжки. Бо щож знала емігрантська дитина про петчину, кацабайку, кучму, ступу, запаску, ходак чи онучу, що їх знайдете в українському літературному творі. Їх не то що не чули, але й не розуміли, не годні були собі уявити. І молитовник це була найкраща нагорода пильності. З неї вичитувала дитина молитви, що їх в школі вчив священик і грозвив, що дитина не піде так довго до першого причастя, доки не навчиться молитов. Це був би для американських католицьких дітей великий стид. З молитовників училися співати теж і пісні.

Для менше пильних дітей куповано дрібниці: для старших якусь краватку, хустинку тощо. Для молодших цукорків, оріхів. І так кождій дитині треба було дати нагороду, інакше могло бути нарікання, непорозуміння.

Дві неділі перед пописом карнегійської парохіяльної школи я оголосив у церкві, що рано перед пописом відспівають школярі, самі без чиєїбудь помочі, цілу Службу Божу з тропарами, кондаками, вірую й апостолом.

Була це остання неділя місяця червня 1919 р. Шкільні діти заняли місце перед іконостасом, щоби мене краще чути. Дяк Швед сів оподалік у лавці між газдами. Не потрібую представляти трівоги дяковчика, моєї і наших коханих шкільних діточок. Це-ж була перша вогнева проба. Але дітям пішло все „як з рукава“.

Іспит пішов якнайліпше. Я був урадуваний успіхом, а дяковчитель не знов що зі собою робити. Не знов чи з радості плакати чи розділувати школярів. Але між школярами були й віddаниці, автім шко-

дярів було дуже багато. По Службі Божій дяковчитель не годен був знайти місця, не міг сісти, а ходив по кімнаті, начеби мав вибиратися до вінчання.

Цеї неділі було в церкві більше людей ніж звичайно. Богато було дікавих на попис американських пустяків. Поприходили й такі, що не мали дітей у школі. Хиба на Великдень або на Різдво було більше людей у церкві. Люди не сідали в лавки, ставали на пальці, натягалися. Неодин простояв усю Службу Божу з отвореною губою. Як отворив при першому „амінь“, так: закамянів до останнього. Не кивав губами, як це бувало у людей затоплених у молитві. Начеби сам співав зі страхом і трепетом, а при кінці відспалнув.

Радості парохії не було кінця. Всі тішилися. Навіть кількох, що оминали церкву, навіть ті прийшли послухати співу та покивували головами. „Такий дяк щось варта“ — говорили.

З полудня відбувся шкільний попис. Тиждень по пописі мали школярі пікнік. Перед ним попросили мене куратори на мітінг. На цьому мітінгу довідався я дуже радісну для мене новину. А саме куратори, що ім дуже подобався „егзамент“, хотіли обдарувати дяка, але не знали чим.

„Дуже добре“ — сказав я — „вже те саме, що ви узнали його працю. Вже це для нього найбільшою нагородою. Але коли ви покажете йому своє признання ще яким видимим дарунком, то це буде для вас самих честь, а для нього досмертна, але найдороща памятка з Карнегів“. Ухвалено купити дякові золотий годинник у ціні 50 доллярів.

Перед походом на пікнік зійшовся весь народ до школи. Коли час було вирушити в похід куратори й я вийшли на естраду. Я промовив до дітей і старших і до дяковчитея. Подякував йому в імені всіх: дітей, батьків і цілої парохії за його щиру та совісну працю. Відтак виступив заступник предсідника парохії і вручив схвильованому з радості дяковчитееві Шведові „нагороду пильності“ — золотий годинник.

45. БУДУВАЛИ ТА НЕ ЗБУДУВАЛИ.

**Якщо є який рай за чесноти, то мусить
бути і пекло за злочини.** Косен.

Карнегійську парохію я перебрав з довгом 7035 дол. Але зате мала парохія два чиншові domi. Чиншами з них поволі сплачувано довги. Були на це й інші невеликі прибутки та тому я передбачав, що до двох, трьох літ буде парохія без довгу.

Але мені вдалося сплатити весь долг впродовж одного 1918 року. В 1917 р. станули Зединені Держави до війни по стороні Антанти. Це викликало переполох між щадниками. Вони боялися, щоби держава по витраченні державних фондів на війну не посягнула по приватні капітали. Люди кинулися витягати щадності з банків.

Але тут опинилися у сліпій вулиці. Не знали де ховати витягнені гроши. Ховали в матераци, зашивали в убрання, закопували в пивни-

цях. Лише деякі вважали найпевнішим сховком — церкву. Думали, що держава не посміє взяти на війну церковних грошей, тому що це гроші побожних людей. А коли вже держава візьме церковні гроші на війну, то її покарає Бог і вона програє війну — так собі думали.

Так то один з моїх парохіян приніс свої ощадності на переховок у церковній касі. За це не жадав він ніяких відсотків, назпакі обіцював дати щось на церкву, якщо гроші збережуться. Як це рознеслося по парохії зачали й другі парохіяни зносити до церковної каси свої ощадності. Впродовж кількох місяців зложили 8.000 дол. Цими грішми я сплатив церковні довги й за один рік заощадив церкві 420 дол., що їх церква мусіла би платити як відсотки своїм вірителям.

Коли я позбувся в такий спосіб довгів став я думати над фондом будови парохіяльної школи. Я мріяв про великий будинок, де жили би Сестри Служебниці, що провадили би школу. Думав і про бурсу для дітей, що їх родичі жили на майнах поза Карнегамі. Тоді можна було би перемінити вечірню парохіяльну школу в цілоденну з правом публичності.

В цій справі я скликав мітінг. На цьому вирішено заложити фонд будови школи. На цього рішено складати по 20 дол. від родини та по 10 дол. від самотних. Також рішено збирати жертви при всяких нагодах: іменинах, христинах, весіллях. Зараз на мітінгу зложили мітінгівці 350 дол. Душа радувалась, що так гарно зачинається велике діло. Я мав надію, що до кількох літ виросте гарний будинок рідної школи.

А в Америці щонебудь будувати не було те саме, що в Старій Батьківщині, бідній країні. Там говорили люди: „будуємо“, але Богом і правою сказати повинні були говорити „бідуємо“. Зате Американці мали повне право говорити: „будуємо“. Ледве на мітінгу ухвалено будувати та вирішено оподаткування вже люди витягали з кишені доляри, клали на стіл перед касієром та ще приговорювали собі: „що маєш зробити завтра, зроби нині, а що маєш зісти нині, можеш зісти завтра“. Були в людей гроші, йшла робота. Заплатити 20 дол. американському робітникові значило стільки, що його братові у Старій Батьківщині купити гурман соли. Знаку великого не було. Не потрібував гнати ялівку чи безрогу на ярмарок. Нині заплатив 20 дол., а за два дні приніс з майни чи шапи 100 дол. Тому наш шкільний фонд ріс скоро. До року було в банку на книжечці „шкільний фонд“ 1.500 дол., а до 6 літ фонд виріс на 19.000 дол.

Прийшов час братися до будови школи. Склікано мітінг. Народу зійшлося велика сила. Але поведення людей на мітінгу було для мене дуже немилою несподіванкою. По моїй промові піднісся один робітник подоляк і попер мене. Але по нім ніхто не зголосувався до слова. Це мені не подобалося, заносило якимсь нечистим сопухом. По хвилі загальної мовчанки промовив закарпатець Медвідь і заохочував уже цього року приступити до будови школи. Промовив ще

один закарпатець Урам. В палкій напів словенській, напів руській бесіді піддержував свого передбесідника.

На мій запит, хто ще забере голос, ніхто не піднісся. Хоч я був занепокоєний удав відважного та зарядив голосування. За тим, щоби приступити до будови парохіяльної школи, голосувало трьох бесід-сідників... Перевів ще одно голосування, але з тим самим успіхом. На моє питання, чому лише трьох голосувало за — не дочекався відповіди. Я замкнув мітінг, нарід розпустив і сам похнюплений і приголомшений пустився до дому.

Сталося диво. Той сам нарід, що так радо складав фонди на будову нової школи, той сам нарід несподівано змінився, став як не той. Але недовго прийшлося мені мучитися над розвязкою тої цілої загадки. Мій довірений церковник шепнув мені на вухо, що громада візьметься радо до будови школи, але не на церковних парцелях, бо вони належать до єпископа, а громада хоче бодай школу мати на себе. Значить хотіли мати школу незалежну від Церкви, єпископа та священика. Отже хотіли мати свій будинок, ануж прийтися відступити від своєї Церкви будуть мати свій богослужебний будинок.

„Чоловік стріляє, а Бог кулі носить“ — кажуть. Так і сталося з моїми плянами. В мої пляні вмішався нечистий і так їх помотав, що сам з тієї штуки зареготовався.

Карнегі віддалені лише 8 амер. миль від Пітсбургу, найбільш індустріального міста на всю Америку. В Пітсбургу мала свій осідок українська допомогова організація „Народня Поміч“. Ця організація повстала в 1914 р. по розвалі Українського Народнього Союзу та до 1927 р. мала 7000 членів.

В урядників „Народньої Помочі“ пропхались всякі недовірки, галабурдники, безхарактерники та наживники. Вони знали душу свого народу та його уподобання і діставалися на посаду своїми демагогічними виступами на мітінгах. Там вони давалися піznати народові як „найцириші українські патріоти“, що в кождій хвилі клали „душу й тіло за нашу свободу“, де лише всміхалася їм надія дістася до жолоба та трохи поживитися.

Поводження організації залежало в першій мірі від спосібності редактора органу. Я затямив собі ось яких редакторів „Народньої Помочі“: Василя Хаврюка, Репіна та Матвія Хандогу. Всі вони були мазані одним миром, були атеїсти, соціялісти та нігілісти та Бог зна які там істи. Вони затроювали своїми публікаціями нашу еміграцію.

Найдовше, бо аж 10 літ, був редактором Матвій Хандога. За той час він затроїв ґрунтовно душу нашого емігранта. Найлюбішим предметом для статей цього редактора були: Папа римський, кардинали, всі церковні достойники та наші єпископи. Він лише ждав на якусь вістку з церковних кругів в Америці або в Старому Краю, щоби віляти нашу церковну гієрархію і римських парубків себто наших целебсів, хоч лаяв і всіх священиків без розбору. Йому помогали всякі дописувачі як пр. др. К. Трильовський.

Отрута подавана малограмотному народові робила своє. Жерла та розкладала душу чистого та незіпсованого народу та пересякла

так глибоко його мозок, що він став затуманений. Сам редактор не чув до мене особисто ніякого упередження. Ба, що більше навіть хвалив мене перед моїми парохіями. Але мої парохіїни ставилися до мене так, як ставився редактор Народньої Помочі до інших священиків.

Робота редактора Хандоги була злочинна. Своїми статтями він деморалізував малопросвічену українську еміграцію. Неменшого злочину на своїх братах допустилися головні урядники Народньої Помочі, бо вони свідомо позволяли редакторові ширити друком ріжні пашквілі на Бога, Церкву, церковних достойників і священиків. Це понижування і дискредитування Церкви не дозволило мені довести до кінця будови шкільного будинку в Карнегах.

Другою причиною цеї невдачі була кацапська авантюра на парохіальному мітінгу. Зчинили її люди, що з нашою парохією нічого спільногого не мали. До церкви не ходили, колекти не платили, бо були кацапами більшовицького хову. Але на мітінг прийшли та ще хотіли переперти своїх церковних урядників. Парохіяни викинули авантурників зі салі зборів, а при цьому люди побились, покривавились. Але на тому не кінець. Справа опинилася перед скваєром а авантурників покарано гривною. Зате авантурники та їх прихильники повели агітацію, щоби мене позбутися з парохії.

І зачало варитися в моїй парохії. Зразу злегка, а потім щораз сильніше, стало кипіти, перевертатися і збігати. Аж прийшов час, коли все, що наварилось збігло та нічого не лишилося.

Була ще і третя причина моєї невдачі. Розповім і про неї. По світовій війні віджили зносини зі Старим Краєм. А звідти йшли благання: помогти матеріально. Наші засоби були малі й я кинувся між чужих. Від хати до хати, від крамниці до крамниці, від банку до банку. Зачав від одного Індуса, багатого хеміка, що працював у сталівнях. Це був інженер Сакатавала, мій знакомий. Хоч був соціаліст заходив до мене на свята та до нашої церкви. Сакатавала дав на потреби моєї Батьківщини 25 дол., а його куховарка 5 дол. Відтак я пішов до похоронника Мек Дормеда. І він не поскупив. Дав 25 дол. Сам вписався у книгу жертв.

Заохочений таким гарним початком я пустився до карнегійських банків. В них мали наши емігранти свої ощадності, а найбільше тих ощадностей мала наша церква, бо аж 20.000 дол. Один з них банків: „Фірст Нейшнел Бенк“ дав 25 дол. Другий, молодий щойно на дорібку, дав 5 дол. Але найбагатший банк був „Карнегі Трест Компені“. Там наші емігранти мали найбільше ощадностей. І там приняли мене членою обіцяли розглянути мое прохання на засіданні дирекції.

Я відійшов у найліпшій вірі. Ходив дальше і колектував, пропагував і вияснював положення моого народу. Але коли мене питали чужинці: кілько нас, Українців. Мені ставало стидно. Я мнявся, бо як же так нас 40 міліонів і ми не маємо своеї держави, а такі невеличкі народи: Литвини, Латвійці, Естонці й ін. мають свою державу.

В означений день я зявився в Карнегі Трест Компені. Головний

директор заявив мені, що через великий навал пекучих справ моє прохання ще не було предложене дирекції. Цей викрут мене обурив і я рішив усі мої ощадності зложенні в цьому банку перенести негайно до Фірст Нейшнел Бенк-у. Думав я також намовити й церковних кураторів вийти з цього банку церковні ощадності. Думав, але цього че зробив. Гроши пропали. Пропало 8.000 дол. церковних і моїх 4.500 дол.

**

День 24. IV. 1924 р. був на причуд гарний. По Службі Божій я сидів у канцелярії і працював. Десь кого 11 год. перед полуночю задзвонив дзвінок. Я відчинив і побачив перед собою моого церковника та громадського дипломата Івана Кліноша. Він був змішаний і задиханий. Малошо не з плачем розказав мені церковник, що два Карнегійські банки: Карнегі Трест Компені та Фірст Нейшнел Бенк зачинені, а на їх дверях оповіщення, що банки будуть замкнені аж до видання дальших інформацій. „Пропала наша праця“, — крикнув церковник — „пропала праця нашої церкви“.

Ця новина впала на мене мов грім з ясного неба. Там-жеж були майже всі ощадності церкви, моїх парохіян і моїх 5.750 дол. Я відложив роботу, затиснув капелюх на голову та пішов у місто. Хотів переконатися, що було на ділі. Вже здалека побачив під банком товпу народу. Підійшов блище. Якась жінка крикнула: „Матко Боска“ і впала на тротуар. Люди кинулися відтирати зімлілу жінку. Підійшов і прохожий лікар. Хотів рятувати, але зараз розвів руками: „Небіжка! вмерла на удар серця“! Три дні тому продала ця жінка свою хату за 7.500 дол. і гроши зложила в банку. Оповідала її сусідка.

Великі купці, торговці та бізнесмени стояли гуртками та живо розправляли. Говорили нервово про банки, банкірів, а найбільше про Джона Бела, головного директора обох банків. Через його захланність прийшло до нещастя. Він вже був міліонером, але цього було йому мало. Закупив розлогі поля з покладами мягкого вугеля. На це він узяв позичку в обох банках. Тимчасом вибух у Пітсбурщині великий страйк углекопів. Уголь лежав спокійно в землі і чекав на скінчення страйку. Але банк не міг спокійно чекати, виплати перевищували вплати. Коли вже довше не можна було затаїти недостачі готовки, проголошено банкротство.

В парохії настало чисте пекло. Люди ходили ніби потроєні. Робота не бралася. Гомоніло: „Я щадив, не доїдав, складав хиба на те, щоби моєю працею-кирвавицею вдавився нечистий“. Одна запопадлива вдова наскладала собі 4745 дол. Вже тішилася, що на старість буде мати свій куток. Надія лопла наче миляна банька. Лишилася розпуха та велика наукага: не уповати надто на щастя на цьому світі.

Але в тім парохіальнім нещастю були й смішні випадки. Один наш робітник, Петро Дрозд, був дуже захланний. Він був би весь світ загорнув, якби був міг. Колекту до церкви платив правильно, але на щось інше й цента не хотів дати. Коли було просити його по-жертувати на сироти, інвалідів, на Рідну Школу — все виправдувався цей бідний багач своєю вбогістю. Врешті свою скupість довів до того,

що жінка та всі діти мусіли ходити на роботу. Петро не хотів давати на хатне господарство ні цента. Де він гроші дівав, ніхто не зінав, жінка теж не знала. Аж при банкротстві виявилося, що він всі гроші: 17.000 дол. держав у Карнегі Трест Компені.

Ще був один скундряга в моїй парохії, Іван Кушнір. Уходив за бідака та говорив усім, що в нього нема грошей. Як і Дрозд, так і Кушнір ніколи не хотів дати ні цента на народну ціль. Заклинався на свою нікчемну душу, що він не має ні цента. Але він у запалі забув це й раз почав розмову про банк.

„Добре вам, Іване, сміятися“ — сказав я — „ви нічого не втратили“.

„Ага, не втратив!“ — відповів — „Я мав у тім банку всю мою кирявавицю, цілий 5000 дол.“

„Тепер я не знаю“ сказав я „чи ви брехали давніше, коли клялися, що не маєте грошей — чи нині, коли кажете, що втратили в банку 5000 дол.“

Іван замовк.

**

Такий був сумний кінець моєї праці в Карнегах. Так невдачно впало діло будови шкільногого будинку. Збирави гроші, але школи не збудували. По краху банків з 19.000 дол. остало лише 8000 дол. шкільного фонду. А все через впертість наших емігрантів, через агітацію демагогів і через народовластя.

46. НАДІЇ НА КРАЩЕ.

Лише одна є справедлива організація,
що зеднє мозок і серце в праці для людства,
а нею є Церква. Лідія Марія Чайлд.

Від тих моїх сумних споминів про нашу американську шкільну мізерію минуло багато часу. Багато за той час змінилося. За чверть століття українська католицька дієцезія скапала на дві третини. Стратила одну третину церков, священиків, школ і молоді. Зорганізовані ріжними українськими партіями школи розлізлися та щезли з лиця землі. Українські діти порозходилися по чужих виховних інститутах, замериканізувалися та пропали для українського народу. В деяких парохіях так змаліло число душ і дітей, що треба було замкнути школу.

Про школи при козацьких чи пак дяківських парохіях, в українській православній дієцезії, нема що й говорити. Там не було найменшого ладу, не було дисципліни. Не було голови, а були самі „хлібоїди“, ремісники та дяки, що уганяли за посадами по парохіях, де було більше баранів, ніж овець, більша платня, ніж робота. Про українську автокефальну дієцезію і того не можна сказати. Був у цій дієцезії архієпископ, без апостольської сукцесії, але йому ходило не про школу. Йому ходило про те саме, про що ходило його пан-дяко-учителі-священикам, саме про хліб, доляри, життя і біснес.

Тому діти всіх тих батьків, що належали деінде, а не до укра-

їнської католицької дієцезії були пропавші не лише для нашої Церкви, але й для нашого народу. Правда, і в деяких некатолицьких школах відбувалися річні іспити, представлення, листопадові свята та діточі забави. Але таких випадків було дуже мало, може два, три.

Зате українська католицька дієцезія може повеличатися більшими успіхами в шкільній ділянці. По більших парохіях ведуть школи манахині ЧСВВ. Таких школ є 11. Манахині мають американські дипльоми. Є це справжні учителі, а не самоуки-мучителі.

В 1933 р. оснував еп. Богачевський Вищу Українську Школу в Стемфорді, стейту Конетікат. Тут треба дати місце правді та піднести велику, може й надто велику ревність єпископа та його страння, щоби ця важна наша установа сповняла як слід своє завдання.

Ось як описує в „Америці“ з 9. IX. 1933. п. С. Демидчук святочне відкриття цеї школи:

Український Празник у Стемфорді.

Колиб так незрівнану терпеливість і витривалість українського народу у злиднях можна було перемінити у творчу енергію, ми стали би першим народом у світі — така думка насувається свідомому українському громадянинови, котрий бачив 4-тисячну масу українського народу, що залягла всі кімнати до другого поверха величавого будинку Української Католицької Вищої Школи у Стемфорді, Конетікат; переповнила вестибул школи; оточила священо-дійствуєчим духовенство перстнем із богослужебним престолом у середині; скучила на великих сумежних ганках під дахом, тих що не могли дістатись до середини будинку і станула муrom перед ротундою, де був уставлений престіл.

Будинок гарно удекорував наш артист А. Борик з Нью Йорку, а величавий напис над брамою „Витайте“, заманював кожного.

А дощ що іноді перемінявся у зливу, падав без упину від самого досвіту в сам день празнику, цебто 4 вересня 1933, на американський Лейбор Дей. Якраз перед такої зливи приїздили одинцем і гуртами й масами наші люди із стейту Конетікат, Ровд Айленд, Мессечусетс, Ню Гемшер, Ню Йорк, Ню Джерзи, Пенсильвінія, Вест Верджинія й інших. Іхали автобусами, автомобілями, троаками, (Гетьманська Січ з Філадельфії, ще в неділю вечір), зелізничними поїздами, електричними возами.

З Нью Йорку виїхало 7 автобусів і 20 автомобілів з під української католицької церкви св. Юрія при 7-ій улиці з Ексцеленсією Василем Володимиром Ладикою, єпископом католиків Українців у Канаді на чолі, в супроводі поліції на моторциклах, а окремий поїзд із стації Гренд Сентрел при 42 улиці.

На стації у Стемфорді чекали на Ньюйорчан зорганізовані у братство громадяни стемфордські і коли поїзд приїхав, уставились всі в маніфестаційний похід. На чолі станула українська банда під проводом капельника з Пасейку, гром. Маїка; дальше американські й українські прапори стемфордського братства та чорноморські Січовики з Нью Йорку в одностроях, а за ними яких 300 людей рядових й кілька автомобілів, і всі разом перейшли середину міста Стемфорду аж до парку що оточує будинок вищої школи.

Дощ, що на часочек перестав наче для відпочинку, лунув знову в середині дороги, але не зломив бадьорости паломників. Всі ішли охочо вперед під звуки оркестри й радувалися жовто-синіми стрічками, поприбиваними на телеграфіч-

них стовпах за дозволом бурмістра міста п. Йосифа А. Бойла, для орієнтації українських гостей що приїздили з усіх сторін до міста. Крім цього на роздорожах стояли філадельфійські Січовики-гетьманці, порозилені Іхнім отаманом, п. Василем Височанським, для допомоги приїджаючим десяткам автобусів та автомобілів.

Хори з українських католицьких церков, у загальній силі 300 співаків, явилися в пору. Це були Боян з Ньюарку, з диригентом п. Теодозієм Каськовом; Товариство Лисенка з Джерзи Сіті, з диригентом Андрієм Гелою; Український Хор з Нью Йорку, з диригентом Теодором Онуфріком; Боян з Йонкерс, з диригентом Михайлом Фатюком; Хор Молодої України з Бруклина, з диригентом Василем Савицьким; Боян з Бейону, з диригентом Василем Мельничуком; Боян з Елизабету, з диригентом С. Ядловським. Всі приїхали автобусами на умовлений час, щоби звеличати релігійно-національний празник після чотиромісячної підготовки на спільніх пробах.

Коли приїзні виповнили будинок і піддаша, було очевидне що нема що іти до невеличкої латинської церкви, а треба відправити богослужіння на місці, не зважаючи на дощ. Чорноморська Січ з прaporами уставилась на підвищенні, нароком на богослужіння уставленім під ротундою і замкнула кордоном вихід з парку. Командант, гр. Петришин з Джерзи Сіті, дав знак і прaporщики уставились у свому місці, а за ними мужва. Це була наче почесна сторожа з переду к'естола, уставленого по середині. На даний знак Гетьманська Січ, що уставилась на вході до вестибулу за престолом, пішла на гору разом з убранням до Служби Єокої духовенством, щоби супроводити наших Владик. Після цього почалася в годині 11 Архнерейська Служба Божа.

Дорогий гість з Канади, Преосвящений Кир Василь Володимир Ладика, правив Богослужіб в сослуженні Всвітл. о. Петра Понятишина з Нью Йорку і Впр. о. Филимина Тарнавського з Честер, Па. Дияконували Всч. оо. Сильвестер Журавельський, ЧСВВ з Шикаго і Іван Шуховський з Когоус, Н. Й. Асистували Всч. оо. Онуфрій Ковалський, др. С. Тиханський, др. С. Федаш, церемонієром був о. Роман Крупа з Френкфорд, Па., а йому помагав о. Олександер Павляк з Нью Йорку і о. С. Побуцький з Оберн та о. М. Колтуцький з Істон, Па.

По обох боках престола засіли на почесних місцях два другі Владики української католицької церкви, Ексцепленція Василь Такач, Епископ Підкарпатських Русинів та Ексцепленція Константин Богачевський, український Епископ з Філадельфії. Як почесні гості іменем управи міста Стемфорд явились: мейор міста, Йосиф А. Бойл, директор поліції Джан Б. Бріннан, та капітан Джордж Мек Карти. Як представники українських організацій були присутні на богослужінні: о. Антін Лотович, голова Провидіння, Іван Борисевич, касієр, Теодор Чемерис, фінансовий секретар та Антін Цурковський, рекордовий секретар цеї Організації з Філадельфії, пп. Микола Мурашко голова і Роман Слободян, фінансовий секретар Українського Народного Союзу з Джерзи Сіті. Крім цього були ще радні УНСоюзу: Ілля Гузар з Нью Йорку, Григорій Євусяк з Джерзи Сіті, та члени контрольної комісії Дмитро Капітула й Антін Пашук з Пенсильвії. Прибуло богато священиків та інших громадян з ближніх і дальших околиць.

Загально говорять, що величавий числом і добором голосів та артистичним відспіванням цілої Служби Божої, Злучений Хор з ріжніх наших церков під управою учителя п. Андрія Гели з Джерзи Сіті, перевисив сам себе. Три сотки молодших і старших людей, дівчат і хлопців, вистояло на зливнім дощі,

установлені на долині в парку зараз біля підвищення, закриті парасолями увесь час через більше як дві години і майже махінально слідкували за ударом палички диригента, бо ледви могли бачити його знаки, або свої ноти. А співали найвеличавіші музичні твори церковних композиторів. Це була справжня жертва із сторони співаків і нема досить признання для них, щоб нагородити їх витривалість, працю і посвяту. Лиш висока ідея могла їх усіх зібрати разом і дати їм цей української впертості, що перейшла в пословицю.

А як скінчилася Служба Божа, канадійський Владика зложив привіт українському католицькому загалові і його Владиці Кир Константинові від католиків Українців Канади в тім важнім дні відкриття осередка української науки; просив допомогти нашому владиці утримати це діло і завізвав присутніх посилати свої діти до цеї школи, щоби виховати характерних та ідейних провідників українському народові в Америці на релігійному і національному полі.

Служба Божа скінчилася. Нарід став розходитись, кожний у свій бік, хто на перекуску, хто на святочний обід, хто в гості до стемфордських Українців, а хто звідувати будинок школи. А відпочинку потребував кожний, бо не лише фізичне вичерпання із сил давалося кожному у знаття, але також і журба за успіх свята лягла на душу кожного. Видко що Господь поблагословив цю журбу, бо після богослуження дощ устав і люди могли свободніше відітхнути.

Дальший опис подаємо за „Свободою“:

В годині другій пополудні відбувся в Стемфорд Гайскул святочний обід, до якого засіло коло 700 осіб. Тостмістрем був о. Копачук. Згідно з уложеню програмою, забирали слово отсі особи: о. Понятишин, і о. А. Лотович говорили про вагу цієї події та складали привіти, п. д. Капітула говорив як один з найстарших імігрантів про початки нашої іміграції, п. Г. Євусяк (по англійськи) про молоде покоління, а д-р Цегельський про те, що дві інтенції склалися на заłożення цеї школи: божа й народня.

Бесід не було добре чути, бо був великий натовп. Надпрограмово звернувся тостмістер до присутнього на обіді п. М. Мурашка, головного предсідника У. Н. Союза, з проханням, щоби він сказав слово, по чім п. Мурашко заявив, що У. Н. Союз заманіfestував своє відношення до того роду інституцій, як отся Вища Школа, тим, що 18 конвенція ухвалила на ту ціль відповідну жертву. Це сталося згідно з 40-літньою традицією У. Н. Союза, котрий завжди попирав рідношкільну освіту, як тут на іміграції так і в старім краю.

В годині третій пополудні відбулася в Стемфорд Гайскул Авдіторюм Святочна Академія, на яку прибули понад 2,000 людей. Багата програма була виконана у повнім порядку, а виконавці вивязалися зі свого завдання добре, що публіка оцінила, не щадячи їм оплесків. З хорових співів особливо гарно випала „Гамалія“ Біликовського, на мужеський хор, під диригентурою п. Т. Каськова, з теноровим сольром п. Фатюка, барітоновим п. Шустиковича і деклямацією п. Савицького.

Вступне слово виголосив о. Володимир Лотович, головний впорядчик Свята. Про змагання Молодої України в Америці говорив п. С. Шумейко. Він дав признання старшому поколінню за дотеперішні здобутки в Америці та заявив, що молодь пізнає уже ту роботу, її цінить і готується тепер її продовжувати. Д-р С. Демидчук підкреслив, що тепер уже настав той крайній час, коли Закарпатські Русини в Америці мусять пізнати, що вони є частиною одного ве-

ликою українського народу і посылати свої діти до цеї новозаснованої школи, щоби молоде покоління було виховане в українськім дусі. Він звернувся теж до наших епископів, щоби завести уже раз назву „Українська Католицька Церква“, а викинути з назви всі „грецькі“ і „рутенські“ додатки. Бесідник заявив, що говорить це в порозумінню з еп. Богачевським. Останній бесідник, о. Чаплинський, зложив між іншим подяку усім тим, що причинилися до оснування Першої Вищої Української Католицької Школи в Америці.

На всіх торжествах були присутні три епископи: о. К. Богачевський і о. Такач зі Злучених Держав та о. Ладика з Канади.

Зі стемфордської школи висилає епископ тих, що хотять посвятитися священичому станові, до Риму, Львова чи Мукачева. В 1936/7 шк. р. було в стемфордській школі 45 учнів. Могло бути вдвое стільки, але грошева скрута не дозволяла. Видатки на школу були велики, кожного місяця 1000 доларів, коли нечислiti позачергові адаптації тощо. Учні платили звичайно половину такси. Багато було таких, що вчилися даром. Лише кількох платило повну таксу. Школа заєдно не мала фондів.

Хтось піддав епископові думку уладжувати на дохід школи т. зв. Українські Дні. Для них вибирають неділю чи якесь американське свято. Приїздив епископ, священики-сусіди й люди з околиці. Служили Архієрейську Службу Божу. Потім відбувався обід, а відтак забава. З цього було пару соток прибутку на школу.

Але якто кажуть люди „зразу їли логазу“, а Українські Дні скоро проїлися. Парохії самі потребували грошей. Щоби ратувати школу від упадку та захоронити титул доброго економіста епископ взявся уладжувати Українські Дні для кількох парохій себто Окружні Українські Дні. Такий п'ятий Український День, що відбувся в долішній околиці твердого вугля (Пенсильванія) дав 1147 дол. прибутків, 283 дол. видатків.

Наші старокраїві селяни звикли говорити, що вже зі самого ранку піznати яка буде погода. Але ранки у відновленій українсько-католицькій дієцезії заповідали бурю. Буря пересунулася від Пацифіку до Атлантику. Засіви понищила та полишила за собою неприємний здогад на сповнення другої народньої приповідки: „як було зранку, так буде до останку“. Але по бурі стало випогоджуватися.

Ч а с т и н а с е м а

Розгублені душі

47. НІ РАДИ, НІ ПОРАДИ.

Свобода та рівність не добре засади —
єдиним правдивим принципом для людства
є справедливість.
Аміель.

По приїзді еп. Богачевського до Америки в українсько-американській дієцезії настав повний хаос. Хабаззя народовластя вибуяло високо, як ніколи раніше. Єпископ не чував ніколи про американське народовластя, був необізнаний з тутешніми специфічними умовинами, не вмів зарадити лихові. Його принципіялізм, фанатизм, ортодоксанство та самопевність множили та загострювали конфлікти.

В боротьбу вмішалися світські інтелігенти, редактори. Вони дозвели боротьбу до крайності. З одної сторони стояв др. Мишуга, кілька емігрантів з під соціалістичного стягу, редакція „Свободи“ та „Комітет Оборони гр. кат. Церкви“... перед єпископом і священством — з другої сторони стояв еп. Богачевський і його дорадник др. Назарук, колись беззвірник і радикал, а відтак віруючий консерватист, неофіт і прозеліт, по вдачі дуже нагальний і вибуховий. Станули проти себе два доктори-дипломати, що недавно приїхали до Америки як висланники українського уряду, станули проти себе два авторитети в справах громадських. Боротьба перенеслася на ширше форум, з церкви на вулицю. А що наші емігранти мали дуже добру практику в боротьбі зі своїми священиками, підсилені старокраївими авторитетами, стали лаяти свого єпископа зрадником, запроданцем і його проганяти. Наша церква стала колибатися, валитися і нові провідники замісьць довести до ладу наші церковні справи, їх забагнили.

Дуже багато заважило в цій боротьбі те, що вона відбувалася в час найбільшого розцвіту української автокефалії. І так на нашему емігрантському ґрунті віджила ще раз боротьба з Римом. Колись вона мала за союзника цареславіє і православіє і пригожий лемківський ґрунт. Після визвольних змагань цареславія не стало, велика більшість лемків освідомилася національно, але клич боротьби з Римом зробили актуальним. І горлали демагоги: „Скинути римське ярмо“.

В карнегійській парохії були відносини такі самі. Під впливом пітсбурського редактора Матвія Хандоги й сюди залетіли клічі протиримські й автокефальні водночас. А що в карнегійській парохії були тертя ізза будови школи, карнегійські парохіяни хотіли вигнати священика, котрому впрочім крім католицизму не могли нічого закинути.

Ось письмо карнегійських кураторів:

Карнегі 16. III. 1924.

Слава Ісусу Христу!

Всечестний Отче духовний!

Даємо Вам до відома що дня 16 березня 1924 на надзвичайнім парохіяльнім мітінгу скликанім заступником предсідателя ухвалено майже одноголосно щоби теперішній священик о. О. Пристай були від нас забрані чим скорше то є що о. О. Пристай мають пошукати другої посади.

заст. предсідателя: Кравчишин

касиер: Полівчак

секретар: Ориш.

Рік пізніше я дістав таке письмо:

В. С. П. О. о. Пристай

Як вам відомо отче віт довшого часу внаші Парохії великий низ
Порозуміння між вами і Громадою наколи відбувся Парохіяльний річний
митинг дня 22 лютого як Вам відомо, що Поліція прибула на Галю
понезапокоєні поліції Нарід вийшов надвір по упущення поліції вер-
нула ся Громада знов до Галі і Ухвалено О дно Голосно що вам ся
знижає місячна платня на 89 дол. і 99 цент. вісімдесятьдев'ять доларі
і див'ятнадцять центів тако внеділю Дня 24 мая віт бувся спеціальній
Парохіяльний Мітинг Ухвалено Одноголосно що віт дня першого чер
має побирати в нашій Парохії: 89.99 дол.

мишише пітписані Парохіяльний Урядники Парохіяльний Секре-
тар Стефан Харітан

З. П. Йоан Михальцьо

К. Стеф. Корба

Зе Сек. Дмитро Капраль

Це письмо церковних урядників я відкопіював так як було на-
писане анальфабетом секретарем, бо нарід не терпів культурних лю-
дей у проводі. Лиш раз у Карнегах вдалося мені мати порядного,
культурного та мудрого чоловіка куратором. Це був Гриць Астраб.
Родився 1899 р. з лемків-емігрантів у Карнегах. Ходив до американ-
ської школи, але через злидні її не скінчив. Щойно згодом доповнив
свою освіту вечірніми курсами та став поштовим урядником. В 1924
р. вибрано його парохіяльним секретарем, але по році темні парохі-
яни навіть не хотіли чути про вибір Астраба. Йому закидали, що
стоїть за мною і загрозили, щоби не важився заходити до мене, бо
побуть. І він замісьць стати в обороні своєї Церкви, зорганізувати
громаду, він утік від роботи.

Водночас мої вороги стали мені робити ріжні пакості. Одного
ранку застав я вікна у канцелярійних дверях замазані від гори до до-
лини густою як смола мазею. Другого дня я застав вибиті вікна й так
щодня гірше.

Я думав, що єп. Богачавський поможе мені своєю повагою за-
вести лад між розгітованим народом. Тому я запросив єпископа на

канонічну візитацію. Вона відбулася в Томину неділю 1925 р. Щоби не допустити до бешкету в церкві я просив єпископа, щоби він не підносив многолітствія Папі римському. Я казав: „Папі римському ані не продовжиться ані не скоротиться літа життя, але розагітовані лемки можуть зробити галабурду“. Так і сталося — єпископ учинив мою волю.

По Службі Божій відбулася авдієнція моїх парохіян. Прийшла мало не вся парохія. Канцелярія була повна, ганок також, хідник і вулицю перед парохіальним домом теж виповнили. Почалося послухання. Я сподівався, що єпископ скаже принести з церкви хрест і свічку та скаже присягти кожному, що схоче складати зізнання. Але на превеликий жаль і мое здивування єпископ того не зробив. Що там не наговорили на мене, того сам люципер не потрапив би вигадати. Говорили не добрі, поважні та тихі. Збіглося саме парохіальне шумовиня, пияки та недовірки, що не сповідалися відколи приїхали до Америки, по 10 і 15 літ, такі, що не хрестили своїх дітей, колекти не платили, словом такі, що до церкви ніколи не заглядали. Прийшли на скаргу, хоч ледви на ногах стояли, бо для куражу випили. Єпископ служав дві години жалів, але зі своєї сторони нічого не говорив, лише питав: „що скажете?“ Коли всі скінчили єпископ устав з крісла, сказав на прашання: „Христос воскрес“ і відійшов. Всі оставпіли мов поражені громом. Не було ради, ні поради. Єпископ з чим прийшов з тим відійшов, а я сердечно жалів свого кроку, що запросив на візитацію єпископа.

За якийсь час єпископська канцелярія переслала мені відпис сь якого письма моїх парохіян:

Карнегі 7. 27. 1925.

Слава Ісусу Христу!

Преосвящений Владико!

Як Вам відомо вже від довшого часу велике непорозумінє і за-
колот в нашій карнегійській парохії і незадоволене нашим о. При-
стаєм так довго ми чекаємо на ласку і справедливість Вашу і писали
ми до Вас і телеграму посилали і делегата посилали. Ви були у нас
і не можемо довідатися жадної відповіди на справедливість, ми яко
ціла парохія і парохіальний уряд просимо ще раз Преосвященого
Владику, щоби нам дали відповідь і вирішили нашу справу паро-
хіальну по закону християнському і по справедливості. Як Ви не за-
лагодите справу нашу, як духовна влада приказує, то ми мусимо
удатися до світського Суду, нехай вони нашу справу рішать, бо як
довго о. Пристай будуть у нас так і спокою в нас не буде і нарід не-
задоволений, бо наша парохія що день що два сходить нижче. Нарід
не хоче до церкви ходити ані жертви давати. Нарід каже, чого я піду
до церкви, як священик проклинають, що вас Господь покарає, як не
vas то ваші діти і таке інше. Перед тим казали, що як мені старі ор-
ганізатори накажуть забиратися звідси, то я піду. В минувшу неділю
пішло до о. Пристая 10 старших організаторів, щоби священик за-
повіли мітінг на неділю і приставили цілій парохії, про що Вони вже

другий рік не хотять визнавати уряду парохіяльного, не послухали їх і мітінгу не заповіли. Отже народ ще гірше з того не задоволився і нема чоловіка вже в нашій парохії, щоби був задоволений о. Пристаєм. І парохіяльного касієра хотіли зашмарити зі служби, бо не іде по їх стороні. Отже ми вже тому всьому не можемо більше видергати і просимо Преосвященого Владику якнайскорше полагодити нашу справу, бо вже час повідомити нас до суботи, бо як ні, то ми віддаємося до влади державної, нехай вона зробить з нами полагоду. Просимо ще раз на милість Преосвященого Владику полагодити нашу справу і повідомити нас до суботи, що маємо робити.

Слава Ісусу Христу!

Моя ситуація стала невиносима. Я став роздумувати, що робити зі собою. Покину парохію ціла парохія перейде на независимість, а лишатися на місці не було жадних виглядів на побіду, я не мав на кого опертися. Я рішився на перше, постановив просити о заміні парохії. Єпископ письмом з 24. VIII. 1925 назначив мене до Бофала, а звідти мав прийти на мое місце о. Курило.

Для мене ця заміна була дуже некорисна. Бофалівська парохія була в п'ятеро менша від карнегійської. Мала лише 80 родин. Але обслугжити цю невеличку парохію було тяжче чим великому карнегійську, бо вірні були порозкидані по далеких передмістях великого 600-тисячного міста. До того бофалівські парохіяни були поступові, безвірні, премудрі, вередливі подоляки та з ними було ще тяжче жити ніж з карнегійськими лемками. Але іншого виходу не було, як брати те, що давали та я перешов до Бофала.

**

Мій наступник о. Курило був у Карнегах лише 9 місяців. Але за цей короткий час через несовісну господарку розплилася вся решта шкільного фонду, що заховалася від банкового краху. Уладили новому парохові панське помешкання, справили нові дивани, меблі, ванну, що коштувало 3700 дол. В додатку положили в церкві дорогу коркову підлогу, що без неї обходилася церква 21 літ. На місце о. Курила прийшов о. мітрата Жук. Він вмішався в боротьбу проти еп. Богачевського. За нельояльне поведіння о. мітрата, організування священиків-мальконтентів до боротьби з о. єпископом і за проти-законну діяльність о. мітрата на шкоду Католицької Церкви еп. Богачевський засуспензував о. Жука. На місце о. Жука прийшов независимий священик о. Пелехович, а Карнегі стали независимою парохією. Непорозуміння дальше нищили парохію. Церковні урядники не сподобали собі старенького о. Пелеховича, відогнали його від вівтаря і казали вибиратися з парохії. Через це о. Пелехович розхворівся, а урядники нікого не пускали до нього. Не хотіли пустити о. Кульматицького до нього, але він силою дістався і був при його смерти. О. Пелеховича поховали в Мікіс Ракс, бо він не хотів спочинати на цвинтарі карнегійської парохії.

48. ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ ТИСЯЧ ДОЛ. ДОВГУ.

Мамона збагатила одну тисячу людей,
але погубила десятки тисяч. Савт.

За перший місяць моого побуту на новій парохії я обійшов три четвертини своїх парохіян. Водночас за той самий час, продовж одного місяця перейшло через мою канцелярію аж 156 вірителів усякої категорії: мулярів, малярів, столярів і продавців усяких будівельних матеріалів: цегли, дощок тощо. Кожний з них вірителів вимагав заплати рахунку чи рати на десять, сто й один на суму 6000 дол. Але на тому не кінець. Що тижня приходило по кілька рахунків за електрику, газ, воду, телефон, асекурації церкви і т. д. Одним словом: плати та плати, а було що платити, довгів мала бофалівська парохія 28.000 дол. Водночас я лишив на карнегійській парохії по банках 18.000 дол., що були призначені на будову школи, концертової галі й інші потреби.

Ясно, що на новій позиції я почував себе зле. Одинока моя надія була колекта серед парохіян. Ходив від хати до хати по великім місті та його передмістях. А ті передмістя, де жили наші емігранти! Брудні, болотнисті, нехлюйні! Та що ж — годі, треба ходити, бо церква збудована до половини, а задовжена на цілу.

По довшім ходженню і допитуванню дійшов я зі своїм провідником до хати української родини, що її мій провідникуважав членом нашої парохії. Ми переступили поріг, поздоровили словом божим і стали на розмову. Але мешканці цього дому зробили на нас великі та здивовані очі. А діти то вже таки цілком потратили голови, притулилися мов курята до запаски своєї матінки, найменше скривились та забралося до серіозного плачу.

Я вже думав, що ми помилилися. Всетаки спитав: „чи ви Українці?“ На це господиня стала говорити: „Та ми ніби належимо до нашої святої церковці, але колекти не платимо. Хиба часом дамо дещо на Боже, хай Богові буде приемно. Наші діти ходять до айришської парохіяльної школи, а сістри (манахині) наказали дітям, що мусять ходити до косцьола, до сповіди та до комунії. Ми там платимо колекту та що місяця платимо доляра на школу. В неділю старий усе йде до шапи, діти до косцьола, а я ніде не йду, бо не можу через малу дитину. Ми не відрікаємося своєї церковці, але колекти дати не можемо. Часи тяжкі, робота йде кепско. На дві церкви давати не можемо. Вже даемо на айришську. Але треба й вам щось дати. Ану! старий! дай їм одного доляра на церкву, хай Богові буде невимовно!“

Я український місіонар, шістьдесятлітній старець пригноблений, похилений пережив на своїм віку не одну невдачу. Потішив себе та пішов шукати щастя у свого другого парохіяніна. Мій провідник представив мені, що це буде крамар. Я вже перед порогом радів.

Я представився, хто я такий, чого лажу по хатах і гроші збираю. Крамар вислухав моєї досить гарячої та довгої бесіди, пошкрався в голову та сказав: „Я вже не належу до церкви св. Миколи

від того часу, коли о. Кульматицький вимантив від мене 1.000 дол. на Амеруса. Я вже ходжу до російської православної церкви, там плачу колекту, там ходять мої діти до школи“.

О. Кульматицький був парохом у Бофалі й не одного емігранта намовив, щоби став шеровцем Амеруса. Агітували за Амерусом і інші священики от як о. Миренськів, головний організатор й один з директорів Амеруса себто американсько-української, а властиво жидівсько-української, спілки для навязання торговельних звязків Зединених Держав з Українською Державою. О. Миренськів був дуже добрий бесідник. Говорив переконуючо, зі захопленням і поривав за собою слухачів. А наші емігранти в цей момент нашого великого зриву були би дали й останню сорочку, щоби лише дочекатися волі. І купували уділи Амеруса за 100, 200 дол., а один купив за 4.000 дол. і втопив усю свою довголітню ощадність. Бо з нещасливим фіналом наших визвольних змагань упав і Амерус, а всі його приятелі, наші емігранти, потратили свої гроші, розчарувалися до починів наших патріотів, що в очах мас утратили довіру.

**

За якийсь час я пішов за колектою на прилучену, Лакавану. Там було 6 родин моїх парохіян. Вступив я з моїм провідником до першої хати. Мого парохіянина не було, як казала жінка: пішов до костела на 40-годинне богослужіння. І другого парохіянина не застали дома. Пішов до костела й то з усею челяддю.

Пішов я далі, хоч знов треба було йти пів милі. Пекучий мороз погладив мене по лиці та почав добиратися до моїх старих костей. Я обутлився цупкіше. Але морозу, що добирався до серця, не міг ніяк стримати. Він проник все убрання і тіло та розсівся вигідно в моїм серці. Врешті снігами добилися до третьої хати. Застили господаря і господиню. Дали 5 долярів колекти, перших і останніх цього вечора. Щойно згодом я довідався, що ці люди не були мої парохіяни. Повинні були належати до польської парохії, але не належали, бо жили на віру. Це все затаїв переді мною мій провідник. Був би я це знат, був би не поступав до цеї хати.

„Нема щастя, нема долі! Треба вертати додому“ — сказав я до свого провідника.

„Є ще одна хата, далеко, ген, ген, на кінці Лакавани“ — відповів провідник.

Пішли, переходили попри костел. Служили там 40-годинне богослужіння. Костел був битком набитий. Нарід тиснувся, щоби почути проповідь священика. А в нас було інакше. Наши півграмотні робітники-соціалісти стояли бі під церквою і кожного, що йшов туди прозивали би бараном. Мороз добирався щораз дужче до моєї скрі, а серце стало замерзати. Чому то в нас інакше ніж у людей?

Зараз побіч костела стояла гарна будівля. „Що це?“ — спітав я. „Це польська парохіяльна школа“ — відповів провідник. „А це

що?" — спітав і показав на другий будинок. „Плебанія" — відповів провідник.

Мене присів цілий рій чорних думок. Вони обсіли моє серце. Мозок окутала духова мряка та він став безвладний. Я йшов, але був би зісунувся у пропасть, якщо не було би провідника. Через густу мряку я побачив мою парохію. Церква нескінчена, дотягнена лише до вікон, накрита зверху провізорично смоляним папером. Стіни почорнілі. Школа в пивниці. Вогка, непривітна. Парохіяльне помешкання занедбане. Вікна малі з повідгніваними варцабами. Газова піч попсована й сморід-чад з неї йшов по всьому помешканні.

Серед тих розважань я зайшов до останньої лакаванської хати. В хаті було гаряче й мої очі зайди парою. Я їх витер і хотів питати моого провідника куди він мене запровадив. На стіні висів образ — аллегорія визволення Польщі. Я вже не питав за колектою.

Так я ходив близько два місяці та призбирав 450 дол. колекти. Перш усього заплатив довг за асекурацію від огню. Не дай Боже нещастя, пожежі, задовжена по вуха парохія не була би ніколи дівнулася, а парохіянин могли розбрістися по інших парохіях.

Аде були й інші рахунки й то без кінця та міри. Самого вина випила „церква" зі смутку та гризоти за три роки на суму аж 388 дол. Ба що більше, як виказували парохіяльні касові книги мій попередник о. Курило дістав на вино 222 дол., а тут і вина не було й плати рахунки агентам, що докучають і докучають, грозять судом. Щож робити? Господь Бог велив, щоби ми вчилися один від другого тягарі носити. І справді о. Курило піднявся труду вчити мене носити його тягарі.

49. У ВЛАДИКІЙ.

Повага повинна бути природна та проста. В ній мусить бути шляхотність і ніжність. Не треба всюди держатися формалістики.

Сесія.

Новий єпископ о. Богачевський вже був більше року в Америці, але я ще не відвідав його в його столиці. Парохіяльні та родинні клюпти не давали змоги вибратися в дорогу. Та годі, треба було вже раз зробити чолобитну візиту.

11. XI. 1925 о год. 11 вночі я вибрався у Божу путь. Сів я у спальну передлілку та став роздумувати над візитою: як прийме мене мій владика, що буде зі мною балакати, чи запросить на обід. Став я в думці перебірати свою душпастирську діяльність і став застновлятися, що може на неї сказати владика. Я був на неї може на-віть зарозумілий. Серед тих думок заснув. Збудив мене мурин під Філядельфією.

Вже о год. 11-їй був я в катедрі. Підождав пів години аж єпископ скінчить науку з малими питомцями семинарії і пішов на авдієнцію. Авдієнція тривала цілу годину. Була строго урядова та

вся відносилася лише до справ парохії. Від авдієнції не заносило навіть духом якогось фаміліярного тепла. Я висказав жаль, що єпископ не доцінює праці тихих священиків, а перецінює нероботячих, але балакучих. Мене запитав єпископ, чи це правда, що я не згадую на Службі Божій імени Папи римського. Поголоска була поголоскою і єпископ не хотів мені подати звідки вона походить. Автім це була не перша замітка єпископа. Вже раз зробив мені подібну. На одній канонічній візиті в приявності єпископа я спімнув замісць: „нашого імператора“ — „і многострадальний український народ“. Ці саря вже тоді не було, Австрія була республикою, а в Америці ніколи не було імператорів, тому я думав, що можу поставити на „імя рек“ український народ. Єпископ був іншої думки, він зробив мені заувагу, що таких змін не можна робити своєвільно.

Чому на „імя рек“ можна згадувати: імператора, Папу римського, а навіть у Службі Божій „за всякоє прошеніє“: Петра або Ганну, а не можна згадати цілого християнського народу? Відповісти на це питання я не вмів ніяк. Котресь з двох, або многострадальний або український нарушувало приписи.

По авдієнції я зайшов до настоятеля малої семінарії о. Кузьмиaka.

„Як ся маєте!“ — кличу до старого моого знайомого.

„Не питайте“ — відповів о. ректор.

„Що?! Може, не дай Боже, хворий?“

„Ні. Попав як муха в мазь. Роботи по вуха. Від шестої рано до десятої вночі. Живу наче в гробі живих. Ні звідки якогось тепла, все зимне, понуре, в собі замкнене. З ніким думкою поділитися, ані розрадитися, все урядово, урядово й урядово!“

Сказав пару слів потіхи й пішов до другого знайомого, єпископського секретаря о. Процка. Вибіг мені назустріч усміхнений на силу, звитався, але сказав пару слів і побіг, бо прийшла якась делегація до єпископа.

В канцелярії працював якийсь отець. Я сказав своє назвище, а о. Мацюрак, так звався новий знайомий, подав на привітання вказівний палець, а не цілу руку. Я думав, що о. Мацюрак воєнний інвалід з одним пальцем, але ні, мав усі пальці. Подуло сибірським холодом і я пішов дальше.

В канцелярії Запомогової організації грекокатолицьких братств „Провидіння“ я зустрів свого давнього знакомого та був. дяковчика Петра Кирилюка та секретаря п. Штогрина. Посипалися мої питання мов густий град по літній спеці. Я хотів розігріти мою приморожену душу, що її навіяли холоди з центра.

„Ви може не знаєте, що в Філадельфії під боком нашого Пресвяченого заснувалася вже автокефальна парохія, такої з катедральних парохіян. На першій Службі Божій було 300 душ. Як так далі піде буде вдруге тільки“ — потішили та розрадували мене...

„А як там авдієнція?“ — питали знайомі. „Тепер уже нема масових депутатій, як бувало раніш за еп. Ортинського. Тоді: не лише

в авдієнційний день, але цілий тиждень було видно і священиків і мірян. Горнулися до небіжчика. А священик не вийшов від владики, щоби не зів з ним обіду. Але це вже належить до історії. Автім перед смертю мав покійний єпископ у цілій своїй дієцезії $\frac{4}{5}$ ворогів, а ледве $\frac{1}{5}$ приятелів. Перед смертю був і несправедливий, і нетактовний, і грошелюбний, і напрасний — ніяк не надавався на єпископа. Нині покійний золото, доброта, мудрість, любов. Давній єпископ усіх принимав, усіх жалів слухав, дуже часто милосердився і був вирозумілий — а цей вже не те! От щоби покійний єпископ мав дещо з вдачі єп. Богачевського, його рішучість — варто було би бути українським священиком в Америці“.

Не будь солодкий, бо тебе злижуть, не будь гіркий, бо тебе сплюють. І справді так сталося. Вперед не виривайся, зізаду не оставайся, середини держися. Ця пословиця придалася би кожному.

Наслухався до сита нарікань, скарг і жалів і зачав тратити гумор. Злє на світі — подумав, але на ліпше не заповідалося. Іхав до Філадельфії і тішився, що відсвіжу свою запліснілу на провінції душу, підбадьорю духа, позбудуся пессимізму, що став насідати мозок. Але надії на виздоровлення розвіялися, я повернув з Філадельфії ще більшим духовим мародом.

50. МАЯК СЕРЕД БУРХЛИВОГО МОРЯ.

Блаженний цар, що його престіл збудований у серцях його вірних. Форд.

Рік пізніше, 27. XII. 1926. приїхав єп. Богачевський на візитацію. Єпископ приїхав з о. Іваном Жуком, парохом другої нашої парохії в Бофалі, на Блек Рак. Я зустрів єпископа в церкві. По короткій молитві ми вибралися на візитацію прилученої в Лакавані.

Був скрипучий мороз з вітром. Скоро помчалися автом 25 миль. Українська церква в Лакавані була тоді замкнена. Була стара, дах на церкві подіравлений, стіни позамакали. Тому о. Жук, що до нього належала церква в Лакавані, впросився на час канонічної візити в комірне до мадярського костела.

О. Закані, парох мадярської парохії, був високий і худий. Був дуже товариський та культурний. Говорив кількома світовими мовами та бував у ріжних країнах. Як військовий капелян був і в Галичині, тому знов наш край і народ. Мадярський костел був невеличкий, деревляний. В помешканні о. пароха ми вбрали нашого владику в ризи. Серед лютого морозу перейшли подвір'ям до костела. В костелі гаряч сагарської пустині, бо гостинний господар наказав свому церковникові не жаліти вугля, щоби рідкі гості: український єпископ, священики та народ не нарікали на мадярську гостину.

По Богослуженню приняв нас господар обідом. По обіді ми вибралися на вечірню на Блек Рак. Подорожі наш владика з мадярським священиком відвідали айришського римокатолицького єпископа Віліама Тарнера. Вечером зізяблі та передроглі зі зимна добилися до дому.

Тут я в порозумінні з о. Жуком підніс справу поділу парохій в Бофалі. Було дві грекокатолицькі парохії: одна (моя) при Філмор-Евню і друга (о. Жука) на Блек Рак. О. Жук мав прилучені аж три дочерні: Лакавану, Ленкестер і Ніягару Фолс. Кожда з них віддана від Бофала 25 амер миль. Тому о. Жук був дуже перемучений. В неділю він правив одну Службу Божу в матерній, другу в одній дочерній, одну вечірню в другій, другу вечірню в третій дочерній. Зате я не мав ні одної прилученої, але дуже малі доходи. Тому я попросив єпископа так поділити обі парохії в Бофалі, щоби оба парохи мали менше більше рівні тягари й рівні доходи. Єпископ приділив мені Ленкестер.

В Ленкестер було 32 родини та 8 самотніх. Мала була громада й мала була церковця. Деревляна, іконостасу не було. Вівтар малярський, на завітарній стіні праворуч образ Спасителя, ліворуч Пречистої. Парохіальний комітет утримував дуже чисто церковцю і взірцево провадив діловодство. Неодна парохія, де і був священик на місці могла би позавидувати ленкестерській прилученій чистоті та порядку.

*
**

Ленкестер — маленька громадка, але були наші вірні й незорганізовані. Раз перед Великоднем зайшов до моєї канцелярії якийсь священик з двома людьми. Священик говорив до мене по польськи.

„Я тобі припровадив двоє людей грекокатолицького обряду. Вони їхали 60 миль¹), щоби перед Великоднем висповідатися у свого священика. Заблудили до мене й я приводжу їх тобі, щоби ти їх висповідав“.

Ця ревність польського католицького священика була дуже милою несподіванкою для мене. Я був з повним поважанням перед цим пастирем і подивляв його піклування за спасення душ не своїх по вірі, народності й обряді, всетаки рідних християн-католиків.

Латинський священик сів у лавку в церкві, витягнув з кишени свій бревіяр і читав свої „гора каноніка“. Я водночас висповідав і зачіщаю побожну пару. Відтак я сів до їх власного авта та випровадив їх за місто. Це були наші закарпатські брати; прості, безпретенціональні, але побожні. Мені стало важко на душі, коли я порівняв їх з нашими зарозумілими, недоученими, розполітикованими галицькими патріотами, що все любили і радикалізм, і соціалізм, і большевизм, і анархізм, і безконфесійність, але ненавиділи Бога та Церкву.

*
**

А чим була Церква для нашого народу? Раз зайшов до мене, грекокатолицького священика, один наш закарпатський робітник. Приїхав до Бофала з Пітсбургу, 500 миль, шукати праці. Але сам не міг собі дати ради та просив мене чи я не знаю когонебудь із його

¹⁾ 100 км.

краянів. Я йому дав три адреси. Мені прийшло на думку: чому той чоловік не пішов до магістрату або на поліцію, але просто зі залізничної стації пішов до грекокатолицького пароха? Чому він не пішов до товариства „Оборони України“, що гуртувало біля себе пару десятків наших людей, що вважали себе за великих патріотів, уладжували віча, збори та народні свята, але були безвірники. І так було з усіми приїзними. Їх перше питання було: „де є українська грекокатолицька церква?“ Церква була для наших емігрантів маяком серед бурхливого моря.

51. ВЕЛИКДЕНЬ В БОФАЛІ.

Правдивою мірою любови Бога є любити
його без міри. Св. Бернард.

У Велику Суботу день був дуже гарний. Небо чисте мов плесо широкого океану, повітря спокійне та тепле. Був перший весняний день. На душі стало легше, дихалося приемніше, вдихалося блажений спокій. Зближався день Воскресення Господнього, прийшло воскресення усієї природи, замороженої надії, завмерлих бажань. Прокинулася приспана віра у ліпше завтра. Завтра заспівають поневолені народи: „Христос воскрес!“

О год. $\frac{1}{2}$ 10 вибрався з дяком автом на посвячення пасок. Потіхали на прилучену. О год. 12-їй були назад у Бофалі. Наш народ жив розпорошений і розкинений по всьому великому парусотисячному місті, по самих передмістях, бідних заулках. На одній передовій вулиці, довгій на 4 милі, жило всего 4 наші родини. Одна миля — одна родина! Ходити по хатах годі, були би цілий місяць святили паски. Іздили автом до 12-ої вночі та посвятили 100 пасок. Я з перевтоми розхvorівся.

За посвячення одної паски приходив 1 дол. Разом прийшло сто доларів. Нема то як бути місіонарем в Америці — подумає собі не один старокраєвий панотець. На ділі було дещо інакше. Шоферові треба було заплатити 45 дол., дякові 13.70 дол., на аптiku та лікаря 10 дол.; отже мені остало за 14 годин праці 31.10 дол. Це виходить 2.20 дол. за годину, а робітник у фабриці Форда заробляв водночас 3 дол. за годину. Але це не мішало „оборонцям та провідникам працюючого люду“ кричати на попів: „дармоїди, буржуї, кровопийці, здирають робучий народ — на гак з ними!“ Так і мене лаяли, хоч я нічого не мав спільногого з буржуазією, з панством і походив з найнижчої української кasti: пастухів, не був паном ні зроду, ні з маєтків, ні з примхів. А всетаки я не був нічим ліпшим в очах тої компанії, а може навіть гіршим від пересічного священика, чорноризця, опира в сурдutі, чи як його звали...

**

Свято Воскресення Христового. День прегарний, ясний, теплий. Це другий день весни. До цеї пори не було таких днів — зимно, мороз, дощі, сніги, плюта. О 5. год. рано виїхав до Ленкестер. Відправив утреню, Службу Божу, посвятив паски та вернув до Бофала.

На Великдень прийшло до церкви в Бофалі більше народу, як звичайно. Прибули не лише віруючі з далеких фарм, але прийшли й ті, що здеградували Господа Бога, церкви почали бурити, священників вішати та запроваджувати між народом віру, що кождий мав за маму малпу. Хотіли удусити в собі совість і дусили її цілий рік. Аж прийшов Великдень, совість почала дусити наших „поступовців“ і нагнала їх на Службу Божу до церкви. У своїй святочній проповіді я привітав усіх своїх парохіян словами, на які мене було стати. Не забув сказати кілька слів до українських гостей і пригадав Великдень зперед кільканадцять або кілька десять літ у Старім Краю. Спітався: Чи пригадують собі його?

Мої парохіяни чулися в нинішньому дні Великодня найщасливішими за весь рік. Їх тішило саме свято, їх радувала паска, хоч паску мали в Америці щодня, щодня іли більш питльований хліб і ще й до того вибагливо випіканий американськими пекарями.

**

В Томину неділю церковний хор ім. о. О. Ніжанковського при церкві св. Миколи в Бофалі співав до радія цілу годину. Він переспівав пісні: Реве та стогне, Люлька моя, І свитає і смеркає, Христос Воскрес, Ангел воліяше, Побреду по коліна в лободу, Як умру то поховайте, Свят, Вечірний дзвін. Управа радія видала ось який бюллетень про цей концерт: Ми чули 10 кусників відспіваних хором церкви св. Миколи під батutoю дяковчителя п. М. Білянського. Спів мав марку високої якості.

Дяковчитель Білянський був педант. Учив совісно й від співаків вимагав точності й акуратності. Школу провадив на взір американських шкіл. Але це все не помогло, Білянському виповіли місце, а у виповідження писали куратори: „Ви ниможити нашої суспільноти задоволити“. Виповіли Білянському, як були виповіли Шведові, що прийшов зі мною з Карнегів. Про Шведа казали, що він не доріс до диригента. Не подобався кураторам найліпший дяк. А все тому, що куратори мали на посаду дяка свого кума Зарембу.

Зі Заремби був лихий диригент, бо був глухий, а ще гірший був з нього дяковчитель. Але зате він був будівничий. Тому його куратори спровадили, щоби їм будував domi. Я був перевів збільшення числа годин в парохіяльній школі. І від тоді число дітей зросло вдвое: зі 45 на 95. Але куратори заявили мені, що люди з цього незадоволені. По суті: був незадоволений куратор Плотиця Гриць, що мав будівельну роботу для Заремби, а той мусів пильнувати школи. Так приватні інтереси були перші перед громадськими.

52. КУРАТОРИ РІШАЮТЬ.

Ми е все або в горнилі, або на ковалі.
Через допусти Бог приспособляє нас до ви-
ших цілей.
Бекер.

В Бофалі рахував дехто 4.000 наших українських емігрантів, але до парохії належало лише 450. Решта розлізлася по американських

великомійських заулках. Одні американізувалися, другі польщилися, інші більшовичились, пропадали безслідно для Церкви й для України. По році мого побуту в Бофалі зашли зміни. Багато людей, що ходили самопас, стало поволі навертатися до громади, приступати до парохії, платити колекту та давати добровільні жертви на всякі цілі.

Парохія росла, надія на ліпше цвіла, а в серце почав заглядати проблеск веселості. Батьки давно народжених дітей зголосувалися до парохії та приводили своїх „парубків і відданиці“ щоби їх хрестили. Церква наповнялася побожним народом.

По Службі Божій приходило з таци 40—60 дол., часом і більше. Економічний стан парохії покращав. Покрито не лише біжучі видатки, відсотки довгів (1.500 дол.), але ще й сплачено дещо дрібних довгів на суму 6.754 дол. Придбано для церкви та парохіяльного дому найпотрібніше, поставлено центральне огрівання. Багато дрібних і докучливих довгів парохія позбулася. Вірителі не находили вже так часто мою канцелярію.

Легше стало віддихати. Життя стало укладатися веселіше. Мені здавалося, що до кількох літ буде заспокоєний банковий довг і буде можна збирати гроші на викінчення церкви. Може за 4—5 літ парохія візьметься за це діло. Але так гадалося, інакше склалося.

8. V. 1927., в неділю Мироносниць, коли нарід виходив з церкви, заступник предсідника парохії Павло Сторожук замкнув церкву на ключ і приневолив усіх, що були в церкві йти на мітінг. Йому було байдуже чи це старі чи діти, парохіяни чи чужинці, що з цікавости заглянули до нашої церкви. Зігнав усіх, щоби чули в чому будуть обвинувачувати священика його колятори та як будуть його судити. Я на мітінгу не був і щойно згодом довідався, що судили мене за те, що я без дозволу кураторів спровадив тону вугеля.

П'ять днів пізніше загостили до моєї канцелярії мої „церковні настоятелі“ себто куратори. Всі, а було їх п'ять, посадили собі та по-закурювали, а мене перенесли в давні часи до курної хати скільського верховинця. В канцелярії стало темно мов у розі.

Ситуація була досить прикра. Пани урядники не могли розмахнутися, а може не знали від чого зачати своє настоятельське балакання.

Треба їм помогти — подумав я собі й спітав: „Котрий з Вас упав на голову та минулої неділі замкнув по Службі Божій всіх людей у церкві та пошо?“

Настала мовчанка. Ніхто не хотів признатися. Аж парохіяльний касієр Михайло Вітровий вистогнав зі спущеними очима: „Ta то ми всі“.

„Так? А я думав, що то лише один збився з розуму та наробив шкандалу своїй церкві“ — віповів я.

„Е! — відповів Юрко Гура, „це не є жаден шкандал. Ми хотіли мати мітінг, щоби всі знали, що робиться у нашій парохії“.

На мое питання, чому не казали мені оголосити цього мітінгу сказав Степан Юзвяк: „Бо то, отче духовний, ви похристили діти

людям, що не належали до парохії та цілими роками не платили колекти. Одному охристили дитину, що вже мала 9 літ“.

„Ta як він вступив до парохії, заплатив колекту й обіцяв дальше платити то годі відганяти чоловіка та його дітей від святої Церкви та від своєї громади, щоби затратився між Американцями разом з цілим своїм родом“ — відповів я.

„Е! Ми таких не потребуємо“ — заговорив Гриць Плотиця.

Було там ще більше урядової, кураторської балаканини, то веселої, то сумної, найбільше дурної. Врешті один з найвідважніших касієр Михайло Вітровий закінчив цю цілу урядову конференцію духових провідників парохії зі своїм настоятелем чи громадським слухою такими словами: „Ми парохіяни ухвалили революцію, щоби отцю збити пенсію на 80 дол.“.

По оголошенню вироку піднісся кождий урядник з газдівською повагою, оглянувся за капелюхом, відкашельнув і попрашав мене члено: „Бувайте здорові!“ На це я, американський джентельмен, своїм американським краянам, перебраним у панську одежду, відповів члено: „Ходіть здорові, колисте змололи“.

53. НА РОЗДОРІЖКІ.

Часто люди самі собі кують свою долю.
Шекспір.

Українсько-американське народовластя переливалося мені через верх. Коли я їхав до Америки, потішав себе, що в тім свободнім краю не буде вже брутальної влади старокраєвих кациків. Я ніколи не сподівався, що в Америці зустрінуся око в око зі ще більшою неволею, не з чужою, але зі своєю рідною, з народовластям.

За 19 літ моого побуту в Америці я перейшов аж 9 парохій, хоч по американському звичаю повинен був перейти їх у двоє стільки, бо така доля зустріла неодного моого товариша по покликанню. Але ніде не знайшов я сталої домівки, бо в часі заверюхи на нашій американській еміграції не ставало в Америці тих домівок. Я побачив трохи світа, пізнав його, може не зі всіх боків, засмакував американського хліба, зажив американським свободним життям приперченим і припакованим широ-українським народовластям. Мав я досить цього, мені осто гидло. Затужив за рідною землеюкою, рідним гніздом, рідним повітрям, водою, сонцем, небом і рідними втіхами.

Я написав письмо до митрополита Шептицького:

19. IV. 1927.

Ваша Ексцеленціє!

Прошу простити мені моєї сміливості, що безпокою Вашу Ексцеленцію моїми приватними справами та прошенням ласково подати мені свою ласкаву поміч своєю світлою радою.

Мені 64-літньому старцеві, що 19 літ місіонаріює на американській еміграції надоїла Америка, ця найщасливіша в цілому світі країна, затроєна нашим чисто-українським хаосом у тутешній греко-католицькій дієцезії. Я з страхом спостеріг, що пануючий у нашій

дієцезії хаос, торує вже собі дорогу до мого мозку та робить на нім свої сліди. Не боюся смерти, але страхає мене гадка, що я можу опинитися в приюті умово-хорих і статися журбою своєї рідні. Тому, щоби вратувати себе перед грозячою катастрофою, задумав вернутися до Галичини, але не скорше, аж не буду мати від Вашої Ексцеленції батьківської поради. Щоби Вашій Ексцеленції було ясне мое становище в теперішній боротьбі на американській еміграції та помогло на рішення, яке становище заняти відносно мене, залучую тут відбитки моїх письм, писаних у різних часах і до різних осіб у справі боротьби та вони є вірним образом моєї душі та мого заховання в часі братовбивчої гризни.

Тому мое прохання до Вашої Ексцеленції обнимає ось які точки:

1. Чи Ваша Ексцеленція зволять ласково приняти мене до звязи львівської архідієцезії, що в ній я дійствуваю через 14 літ перед своїм відіздом до Америки.

2. Чи можу рефлектувати на одержання парохії, що з неї я поміг би своїм дітям добитися до близького вже берега власного їх становища.

3. Чи на вишадок приняття мене в звязь львівської архідієцезії мусів би я принести горожанство польської республіки, а рівночасно зречися американського громадянства.

4. Чи, як американський громадянин, можу рефлектувати на одержання пенсії з польського скарбу.

Ваша Ексцеленція зволять ласково поінформувати мене, яке становище зaimуть Ваша Ексцеленція відносно мого прохання, щоби після того я міг застосувати і повести свої власні та родинні справи.

Поручаюся святым молитвам Вашої Ексцеленції та пишуся зі синівською преданістю

о. О. Пристай.

На це я дістав ось яку відповідь митрополита Шелтицького:

Всечесніший і Дорогий Отче!

На Ваше письмо з 19. IV. відповідаю дякуючи передовсім за прислані документи. Радо прийняв би я Вас до своєї єпархії, але мусите мати перед поворотом запевнену якусь парохію, бо при праві патронату та великий конкурсній на нечисленні ординаріятські парохії і канонічних умовинах зависимих від синодальної комісії і консисторії, при найлучшій моїй волі, Ви могли би довго чекати. До подання о таку парохію, мусіли би Ви долучити обітницю відпустки з американської єпархії. Мусіли би Ви також зречися американського громадянства, а приняти польське підданство, без чого могли би Ви мати великі труднощі від правительства.

Поручаюся св. Вашим молитвам і сердечно Вас здоровлю
Андрей.

Але зречися американського громадянства я не захотіз. Прийшли мені на думку слова послання св. Апостола до Єbreїв: „Не маєш тут сталої домівки“. „Вся суeta чоловіческая єлика не пребыває по

смерти“! Прожив літа у суеті чоловіческій, старався, журався, гарував, потився, а на власну свою домівку не стягнувся і „кая житейская сладость“.

Кілько то разів я читав і співав цю велику мудрість і не застанивлявся над глибоким змислом цеї предвічної правди. Аж нині стала вона мені ясно перед очима моєї душі. Час, подумав я собі, подбати про домівку. Але де знайти її на чужій землі? Де зложити свої кости, коли всюди довкруги мене все чужа чужиниця. Тут у Бофалі мої парохіяни не мали свого власного місця вічного спочинку. Тому я рішився впроситися до вічної домівки між своїх, хоч негідних, але рідних Сиракюзан. Я вислав таке письмо:

2. V. 1927.

В-преподобний Отче Парох

і Ви Панове Куратори!

На випадок моєї смерти, хотів би я заощадити своїй донці п. О. Пристай клопотів у вишукуванню для мого мертвого тіла місця вічного спочинку, удаюся до Вас В-преподобний Отче Парох і до Вас чесні Панове Куратори з проханням, щоби зарезервували для мене лот на цвінтариі грекокатолицької церкви св. Івана Христителя в Сиракюзах і в тій цілі пересилаю в залученню чек на 20 (двадцять) дол. на рахунок „такса за лот“.

Сподіюся, що так В-преподобний Отець Парох, як не менш і Чесні Панове Куратори не відмовлять мені моєї останньої просьби, переведуть на своїм кураторськім засіданню ухвалу приняття мого мертвого тіла поміж моїх давніх покійних парохіян на своїм цвінтариі, ухвалу приняття затягнуть до парохіяльної книги, положать свої підписи під нею, прибютъ парохіяльну печатку, а відпис тої ухвали з підписами та печаткою перешлють ласково на мою адресу.

В Бофалі, де я в цім часі сповняю місіонарські обовязки, не має тутешня грекокатолицька церква св. о. Миколи свого цвінтаря, а мої парохіяни примушені погребати своїх мерців на польськім цвінтарі. Я хотів би лежати на своїм цвінтарі та між своїми людьми та тому хотів би зложить свої кости до вічного спочинку на цвінтарі тої парохії, що в ній зложив найбільше труду за весь час моєї місіонарської праці на еміграції в Америці, а цею парохією є якраз парохія св. Івана Христителя в Сиракюзах.

Це мое останнє прохання посилаю до Вас мої дорогі та прошу не відмовити мені його.

Пишуся з правдивим поважанням

о. О. Пристай.

По ціломісячнім нетерпеливім очікуванні дістав я відповідь:

4. VI. 1927.

В-поважаний Отче!

Дуже перепрошую за мою неделікатність. Ваше письмо прийшло якраз по місячнім мітингам, що є останнього дня в місяці. Я дуже не люблю мітінгів (то наше найбільше нещастя в Америці) тому і не

скликував спеціального мітінгу, тим більше, що яуважав Вашу справу неспішною, бо при Вашім добрім здоровлю можна би почекати й двадцять літ! Мітінг вже був і мені було стидно Вам відписувати.

Місце для Вас ухвалено і то гарне: коло парохіяльного хреста. Там призначено місце для всіх священиків, що помруть у цій парохії. Але ухвалили взяти 20 дол. І за це мені стидно. Правда були голоси, що буде паскудно брати за кусник землі від того, що положив стільки праці та збудував церкву, але більшість переважила, що о Пристай сам не хотів би лежати задармо. Підносилися голоси, що ліпше відослати чек і так показати вдячність, а о. Пристай відошле його як дарунок, але ухвалено заощадити клопотів і затримати чек.

Я чекаю, щоби секретар написав урядово про ухвалу, а цей лист це лише мое оправдання і просьба о вибаченні.

Щиро здоровлю

о. Е. Сидорак.

Так я купив собі стала домівку за 20 дол. Відітхнув трохи легше на думку, що коли дістануся до неї, буду певний, що мене з неї вже ніхто не прожене.

**

Але водночас мої парохіяни виганяли мене з Бофала. Тоді я написав ось якого листа до еп. Богачевського:

11. V. 1927.

В-преосвящений Владико!

„Доборолася наша церква до самого краю“ — о чим мені не потрібно навіть пригадувати Владиці, самі те добре знаєте. І я знаючи Ваші терпіння і душевний біль не згадував би Вам за свої терпіння, якщо я був би самотній так як владика. І я зносив би терпільво той тяжкий, але солодкий хрест, якби не те, що я маю ще дуже великі родинні обовязки. Довше годі скривати свій біль і терпіння і тому рішився написати до владики та розказати все, що жене мене до дому божевільних вже 19 місяців.

Високе начальство бофалівської церкви т. зв. куратори „виаванзували“ мене впродовж 19 місяців моого побуту та праці між ними зі 150 долларів місячної пенсії на 80! Попав у неласку, бо не тримав сторони гонителів святої Церкви, церковної Влади та жінки тих отців духовних, що твердо скалою стали при їй і по нині ще стоять.

Хай діється Божа воля! А тепер хотів би знати та почути від Вашого Преосвященства, яка є Ваша воля: чи лишать мене і надальше в Бофалі, щоби опинитися до року в домі божевільних, чи допоможуть мені вирватися з бофалівського народовластя та дістatisя під нову „народню владу“? Я хотів би бути особисто з Вашим В-преосвященством і обговорити цю справу.

Поручаюсь ласкавим молитвам і остаю зі синівською преданістю
о. О. Пристай.

На це я одержав від єпископа запросини приїзджати. І так я поїхав, щоби бути з єпископом, щоби трохи провітритися, щоби забути хоч на день усі приємності американського українського місіонара, бо в душі не припускав, щоби „неіміючий власті“ єпископ міг мені помогти. Були це часи найбільше напружені в міжусобиці американської еміграції. З одної сторони єпископська дієцезія зі самим єпископом во главі намагалася „покорити под нозі всякого врага і супостата“ твердими, зі старости зівлями, параграфами церковних канонів, з другої сторони народовластя хотіло добути для мас усі божі та людські права. Боротьба досягнула була самого вершка, а доля еміграції летіла стрімголов у пропаст.

Мої відвідини у Філадельфії були дещо відмінні від попередніх. Єпископ був не то врадований, не то вщасливлений. Дуже сердечно привітався зі мною, як ніколи передше. Урядової, недавньої штивності не було сліду. На перше питання, старе, предвічне та буденне: „як маєтеся?“ — відповів єпископ, не знаю чи зі заамбарасування, чи з пересердя, а може зі жалю, флегматично та з резигнацією: „як ми всі“.

По обговоренню справи, що ізза неї я приїхав запитав мене владика: „Що ви думаете, як те все скінчиться“?

„Так, як я вже давно заповів“ — відповів я. „Тепер прийшов розклад нашого емігрантського організму. Він дійшов до кризи. З неї лиш один вихід: повільне, але повне конання. Коби владика мав при собі бодай половину відданого собі з цілою посвятою священства, та ми побідили би. Алеж при Вас, владико, нема і третьої частини священства, бо дві третині, або цілком ворожі Вам, або вичікують станнього висліду боротьби та ставлять Вам свічку, а народовластю огарок, або навпаки Вам огарок, а народовлсатю свічку. Тому мусимо приготовитися на найгірше“.

„Я молюся гарячо та прошу й Вас моліться, щоби Бог перемінив це лихо“ — відповів з резигнацією єпископ.

„Так, владико, але молитва, як самі знаєте, без діл порожна“ — відповів я.

На тому скінчилось. З чим приїхав, з тим і відійшов з єпископської палати. Нової посади не було, заміни теж не було. Кождий священик тримався своєї парохії як ріпях кожуха, бо знов, що в хаосі може втратити й те що мав. Тому кождий піддався душою і тілом народовластю, зносив усікі прикрості від своїх безоглядних, без розуму та серця церковних настоятелів-кураторів і пхав свою біду з дня на день.

Не без гумору, але і не без терпкого сарказму на дні душі, я звернув свої кроки до канцелярії свого колишнього найближчого та найліпшого сусіда о. Пика. Єпископ виніс його до гідності катедрального пароха, канцлера, катехита, сповідника, проповідника та ще чогось там, значить обдарував його всякими можливими титулами, а водночас відповідальністю за всі ці гонори. Канцелярія єпископського канцлера була темна, понура, сумна, як наше положення. О. канцлер, що я його колись у жарті прозивав „українським

Наполеоном“ мав справді вигляд Наполеона, але того, що вертав знад Березини. Один одніський усміх майнув на його деревлянім лиці в хвилі, коли побачив мене на порозі. Але усміх щез ще скорше, ніж появився. На лиці показався ні то смуток, ні то жаль, ні то розпуха, а скорше всього чорна резигнація, наче темна ніч.

О. канцлер пережив родинну трагедію. Перед роком померла його первородна донечка, впала з гайданки та забилася. Дружина о. канцлера, як звичайно сердешна мати, взяла собі до серця смерть своєї любої донечки та перестала показуватися людям на очі. Попала в чорну мелянхолію, замкнулася в чотирьох стінах і коротала в душевних муках решту свого ще молодого життя.

Я, давній приятель дому, дуже частий гість хотів бачитися з п. Пиковою. Заходив два рази, але на моє стукання не дочекався відповіді: „прошу“. Мусів відійти з болем серця. А помешкання о. канцлера! Коридор і сходи темні, хоч було електричне світло. Перша кімната була відчинена. Здавалося, що мешканці вибралися з неї. Якийсь неописаний, понурий, гробовий сум виглядав з кожного кутка помешкання живих трупів

Я вийшов на вулицю. Всюди рух мов у муравлиці. Трамваї пропігали з гуком і скретом. Люди перебігали кождий у свою сторону, за своїм бізнесом, мов ті пчоли, що вирвалися з улія. Один муркотів щось під носом. Певно укладав пляни свого бізнесу. Другий підспівував веселу пісеньку. Люди жили, рухалися; бігали, плянували, радувалися життям. Лише в нас Українців не було на тій благословенній американській свободінній землі життя. Ми Українці виглядали в американському русі мов живі трупи. Прийшла мені на гадку народня пісенька: „Ніхто не винен сама я“!

Тобі, дорогий читачу, стане може осоружно читати ці мої невеселі записи. Назвеш мене пессимістом, а може старим тетриком, здитинілим старцем. Бо справді такі речі не можуть припасти до вподоби кождому живому та кождому, що хоче жити. Коли хотілося би захоплюватися плачем жидівського пророка знад рік „ававілонських“. Але я пишу спомини з американської еміграції вчас поневолення нашого народа в Європі, розбиття наших сил у Старому Краю і на еміграції, вчас великої проби, а може допусту Божого, сорок-міліонового народа, що був уже на порозі свого власного, свободінного державного життя і мов слаба з уродження дитина, що ледве п'окушала солодкого корму матері — перестала жити.

Пішов до редакції „Америки“, до свого давнього знакомого Петра Кирилюка. Його канцелярія була дещо ясніша. Двоє великих вікон виходило на дорогу. Було ясно від вулиці, в самій канцелярії панував тойже сум, що в єпископській канцелярії, канцелярії єпископського канцлера, в його помешканню і в хаті кождого Українця.

Чи це мені лише так здавалося, чи воно справді так було. Я не бачив на лиці ні одного Українця правдивої, щирої і ясної усмішки. Часом дехто засміявся, кинув вимушений жарт. Але той сміх не був ні ясніший, ні сумніший від жарту.

Не було з ким поговорити, пожартувати, засміятися. Сміх, жарти та дотепи чужинців пилували мов гострим пильником по серцю. Вони ранили мою душу та душу кожного Українця. Чому так було, не знаю.

Я не мав чого довше бути в Філадельфії. Я сів у трамвай і мені здавалося, що він скрізь: „Скорій забирайся — тут же лише живі трупи“.

Ч а с т и н а в о с ь м а
П о г о л о д і в к а х

54. СЕРЕД ЗЕЛЕНІ І ЦВІТТЯ.

Великий еси Господи! і чудні є діла Твої,
і мало слова одного на хвалу Твоїх чудес.
Молитва св. Софона.

На довгі та докучливі благання і мене і моїх бофалівських парохіян змилувався еп. Богачевський, звільнив мене від симпатичних моїх церковних настоятелів і призначив мене до Гартфорду, в стейті Канетікат.

Стейт Канетікат невеликий, лише 1,700.000 населення. Цей стейт рільничий, але є також і фабрики. Земля місцями порожнавка або пісковата, але є і камяниста. Милями тягнуться неужитки, а побіч корчів і тирхавого лісу купи каміння. Здавалося би, що хтось нарочно порозкидав це каміння, скелі по рівнині, щоби люди чудувалися та дивувалися. Але розвязка цього така, з Гартфорду до моря нині 60 амер. миль, але колись сягало воно далеко в глиб стейту й по ньому каміння. На ужитках є збіжжя, окопові рослини, сади, виноградники та плянтациї тютюну.

Стейт перепливає ріка Канетікат. Над нею Гардфорд. Вже четвертого дня по моєму приїзді я пізнав гаразд цю ріку. Падав дощ цілу добу без перерви. Ріка виляла та наробыла великої шкоди. Досягала первого поверха й люди поховались на вищі поверхні та стрижих. Вирятували їх звідтіля пожарники та військо. Поперевозили лодками в безпечне місце. Тодіж повиливали ріки по всьому світу та на коїли багато лиха. Ріка Міссісіпі наробыла шкід на кілька міліонів і позбавила життя понад сонцю людей. Була повінь і в Старому Краю.

Місто Гартфорд, головне місто стейту Канетікат мало 180.000 населення. Місто було чисте та симпатичне. Мало багато зелені, п'ять великих і чисто вдержуваних парків. Хмародерів у місті не було, але були більші будинки, також і до 8. поверхні висоти. До 20 асекураційних компаній від огню або смерти мало свій осідок у Гартфорді. Їх централі та канцелярії були у величавих і багатих будинках. Перед будинками були гарні зільники, а то й невеличкі парки. На невеличкім горбку, серед парку стояв соймовий будинок. Він гордо виблискував до сонця своєю банею у византійському стилі.

Фабрик було мало. Найбільша була фабрика машин до писання Андервуд. Тут працювало 1.000 робітників, головно жінок. Також по асекураційних компаніях працювали головним чином жінки і тому Гартфорд нагадував мені місто ткаль Пасайк.

Ріка Канетікат плила окраїнами міста. Вона надавала йому чаруючого виду. Моторові лодки ріжної величини, форми та краски вви-

халися жваво по широкому й тихо та поважно пливучому плесі. Від часу до часу зявлялися великі особові та товарові кораблі, бо ріка глибока.

Місто Гартфорд славне зі своїх парків. Найгарніший з них парк Єлісавети або рожевий. В ньому кілька акрів¹⁾ засаджених самими цвітами, а між ними найгарніші рожі у 500 відмінах. Вони пнулися на луках впродовж предовгих алей на курган, що посеред парку. Це був прегарний, багато-красковий калейдоскоп. Гралися преріжні краски мов у райдузі. Щоби обійти всі кльомби й алеї треба було бодай 5 год.

Найгарніший вид уявляє собою парк у травні та червні. Тоді розцвітали найгарніші цвіти, а в першу чергу рожі. По годині проходу неодному крутилося в голові, неодин був оголомшений. Повітря пересичене преріжними запахами всяких цвітів і не можна було визнатися котрого цвіту запахи нас доходять. Автім проходжувається по парку було приємно, не хотілося покидати його. Тисячі людей насолоджується і насолоджується цим земським раєм. Літом тут людей ніби муралів. За одну неділю (30. VI. 1929) відвідало парк 10.000 людей.

Другою особливістю Гартфорду був гарний, стилевий будинок з цегли при Формінгтон Евнью ч. 351. Тут жив впродовж 20 літ великий американський гуморист Марк Твейн і його творчість, що припадає на цей час звуть його золотою добою. Цей дім викупило місто за добровільні складки громадян й уладило в ньому музей Твейна.

В місті не було великого руху. І мешканці міста були зрівноважені. Не були нервозні як по інших американських торговельно-промислових містах. Це було видно по розмові, ході та роботі людей. Люди були більше природні як в промислових центрах. Були близчі природі, а настрій їх душі допаровувався до оточення.

Цей настрій уділився і мені. В Бофалі я був зденервований, розстроєний, неспокійний і знеохочений. Не раз силоміць пхалося мені питання: „Коли те все вже раз скінчиться“. В Гартфорді я прийшов до себе, віджив. Я почув себе ніби десь близько рідного гнізда, більше Старого Краю. Став веселіший, хоч гартфордська парохія була вдвое менша та біdnіша від парохії в Бофалі. Це мені було байдуже. На мені сповнилися слова Станіславса: „Здоровий гумор є признаком здорової душі, смуток затроеної“.

55. СОРОКАТА МІНІЯТУРА.

Коли збиреться вас двох або трьох у моїм
імені, то й я буду посередині їх.

ев. Матей 18, 75.

Грекокатолицька церква св. Михайла при Волнатстріті була невеличка й дуже штудерна своїм видом. До вулиці мала високу й широку фасаду. Над нею була баня, а на ній один дзвін. Під банею були хори та бабинець. Вони були вдвое вужчі від фасади, бо фасада це була лише прибудівка до двоповерхового, багато вужчого дому. Фасада заслоняла його від вулиці.

¹⁾ 1 акр = 40.5 арів.

Партер цього дому перемінено на церкву, що була наче продовженням бабинця. Перший і другий поверх займало помешкання пароха. Це пригадувало мені біблійну історію про гордих янголів, що хотіли вибудувати своє жилище вище престола Отця Небесного та стати вищими від свого Створителя. Так колишній гарфордський парох зробив помешкання для себе і своїх наслідників над престолом.

В Бофалі була велика, хоч і недокінчена церква. Тому я почував себе в маленькій, але оригінальній гарфордській церкві зразу якось ніяково. Церква була мала, низька та темна. Маленький вівтар стояв дуже близько задної стіни. Тому при Великім Вході не можна було його обійти, а треба було пересуватися боком. Я не знав куди обертатися лицем при тому пересуванні кругом вівтаря. Не було про це в ніяких богословських книгах. Першої неділі я обертався до стіни, але відтак це видалося мені неправильне та я став обертатися від стіни. Щастя, що я не був грубий, а то люди мусіли би мене витягати зза вівтаря.

В захристії з тяжкою бідою вміщалося двох. Церковник, що мене вбирав мусів по скінченні свого обовязку станути мов статуя в куті та підождати аж я відправлю проскомидію. Проскомидійний престолик був маленький і вузенький. Треба було дуже вважати, щоби чаша не впала або не перевернулася. Кивотик був наче кліточка. Невелика була шафа на ризи тай риз у ній було мало, на одну зміну. Наплечники були маленькі та вузенькі. Моя чорна реверенда коли виринула зпід епітрахіля виглядала наче злодій, що виглядає зза угла ясно освіченої американської вулиці.

Загалом при Службі Бóжíй треба було якнайменше рухатися. Легко можна було за щось зачіпти та перекинути. А тут мусіли ще й хлопці, що служили до Служби Божої десь приміститися. Кадити мусів без розмаху, бо міг висипати кадило та вуголь і підпалити церкву.

Іконостаса не було. Але образи були розвішені на стінах обабіч вівтаря. На право був образ Ісуса Христа, св. Михайла і євангелістів Іvana та Марка. На ліво образ Матері Божої, св. Миколи і євангелістів Матея і Луки. Понад цими образами було життя Ісуса Христа, вище Апостоли, а найвище Пророки. На вікнах були образи: Ісуса Христа, св. Івана Богослова та Зняття з Хреста — по правій стороні, а Матери Божої, св. Осипа й Вознесення Господа з по лівій стороні. Між вікнами правобіч були образи: Ісус Христос серед дітей і св. Ольга, ліворуч: Ісус Христос проповідує та св. Володимир. На філярах, що підпирали хори були св. Кирило та Методій. На хоральній барієрі Ісус Христос благословив чашу, а два янголики наче просили благословенства для себе своїми голубими очками.

Тому, що церква була перероблена з двох кімнат, стеля ділилася на дві часті. На одній було вимальоване Вознесення, на другій Преображення Господнє. В захристії на стіні Ісус Христос молився в оливнім городі, а на вікнах: Ісус Христос у терновім вінку та терпляча Божа Мати. Виконання образів було як на українсько-амери-

канські відносини ненайгірше. А образ Богородиці у вівтарі був гарний. Я любив вдивлятися в її лице. Так була прикрашена ця дивна церковця за парохування о. Залітача. Розмалював її маляр Т. Гладкий. Розміри церкви були невеличкі: довжина 50 стіп, а ширина 7.

Зі заду до цього будинку, що був і церквою і приходством добудовано муріваний галю-школу. Вона була невеличка (широка та довга на 10 стіп), бо церква була мала й дітей до школи ходило не-багато — двадцять. Саля була уладжена після всіх санітарних і гигієнічних приписів.

Була тут сцена. На куртині старокраєве село зі своїми пошитими стріхкою хатами, городцями, вулицями та воротцями. Серед села, між липами, стояла церква. Вона мала кілька бань, а одна похилилася трохи на бік. Це пригадувало кождому церковцю в його родинному селі, де родився його покійний батько, його братя і сестри, де він хрестився, вінчався і в останнє сповідався перед відіздом до Америки.

Під школою була пивниця. Там був склад вугля, коксу та всяко-го господарського приладдя. Була там і піч для центрального огрівання. Такої конструкції печі я, хоч і старий і в Америці бувалий, не бачив. Вона була дуже штудерна, але практична.

В печі було дві рури. Одною натікала кипячка, бо нею опалювалася піч; другою виходив газ. Газ запалювався і він горіючи мав вид жидівської сабашівки. Вся машинерія була отримана з помешканням електричним проводом. Проводом регулювалося тепло за поміччю вказівки, що була на стіні ідаліні. Треба було вказівку пересунути на степень, що до нього хотіли нагріти, а вся машинерія в пивниці йшла в рух. Вона так довго працювала, аж помешкання нагрілося до потрібної температури — а відтак переставала. Охололо в помешканні — машинерія знов лопотіла та сама зачинала роботу. Не треба було вигортати попіл, виносити його, носити вуголь, його розпалювати. Треба було лише вважати, щоби в резервуарі була кипячка.

Машинерія коштувала 400 дол. і спалювала земного олію за 60 дол. у місяць, але зате було тепло в церкві, школі й помешканні священика.

Помешкання священика мало вигідне отримання зі школою і церквою. Між захристією і школою була сходова клітка та з неї вели двері до всіх приміщень цього предивного дому. Священик потребував зйти по східцях у діл і вже був або в церкві на молитві, або в школі на науці, або на театральній виставі.

До цього дому-церкви з двома прибудівками прибудовано ще третю: авто-гараж. За ним було ще стільки ґрунту, що на ньому міг станути ще один такий будинок. Мої парохіяни не раз споглядали на цю парцелью, що стояла неужитком і думали вибудувати нову більшу церкву. Автім це були лише мрії. 60 родин парохіян не могли братися за це діло.

На старокраїві відносини ця будівля була би панським вибриком. Але на Америку була вона дивним рідким оказом. До такого помислу міг бути спосібний український місіонар, що йому йшло про те, щоби мати церкву, школу, приходство та салю на невеличкому шматку дорого та солено купленому. Серед незвичайно тяжких умовин виринала конечна потреба церкви для бідних робітників-емігрантів, щоби мали де зійтися і не розбігалися по чужих.

В який спосіб дійшли гартфордські Українці до такої оригінальної церковці? Її творцем був о. Роман Залітач, колишній парох у Нью Брітейні та прилучених Гартфорді, Теревілі та Голейоку. Парохія була велика, мала 5.000 душ. Її парох мусів бути енергійний і меткий.

О. Залітач був середнього росту, дебелій, виглядав здоровий. Був цепосидючий, любив кидати собою на ріжні поля промислу. Тому що опинився в країні гарячої погоні за мамоною і хотів і собі спробувати щастя. Не раз говорив: „Я мушу бути міліонером“!

Накупив кількасот акрів землі й на них завів господарку. Накупив коров, розмножив кілька тисяч курей. Вкладав щороку великі суми грошей, щоби поставити свою фарму на здорові підвалини та тягнути великі зиски. Всі мали його за великого багача, кланялись низько більше його багатству, ніж його особі. Тоді захотів о. Залітач стати паном на всю губу. Купив надморську вілю за великі гроші.

Але й цього було за мало підприємчому місіонареві. Став редактувати церковну тижневу газету „Душпастир“. Це пожирало кілька сот доларів у місяць, а зиску не приносило ніякого. З інших своїх бізнесів о. Залітач також не мав пожитку. Тому ліз у довги. Позичав на всі боки, брав як віл на роги, і від чужих, і від своїх, від багатших і бідніших.

Але мало було о. Залітачеві редакції „Душпастиря“. Він ще купив від Сиротинця у Філадельфії друкарню. Але за неї не заплатив. В останній хвилі коли вже мали йти на бубон фарма, вілля, живий і мертвий інвентар о. Залітача зявився опікун Сиротинця еп. Ортінський і вратував друкарню. Відобрав.

О. Залітач помер нагло на удар серця в 1920 р. Його маєток забрали банки за довги. Крім того лишилося ще 40.000 дол. незаспокоєніх притенсій, головно був парохіян о. Залітача. Пошкодовані парохіяни повідскакували від Церкви.

Подібно господарив о. Залітач і з громадським добром. З початком світової війни намовив о. Залітач гартфордчан, щоби купили дім і переробили його на церкву. Тут своїм звичаєм загнався за далеко й зробив неодно таке, що було злишне. Тому бідна парохія, колись прилучена о. Залітачем, залізла в довги.

Я застав по своїм приході до Гартфорду 13.000 дол. банкового довгу, довгу одній парохіянці 560 дол., невиплачених платень 265 дол. і дрібних довгів на суму 106 дол. Крім довгів остало по о. Залітачеві недовір'я серед народу до духовного стану, та слава доброго чоловіка, але злого господаря. Парохія розпалася і кожна прилучена

стала окремою бідною на душі, але багатою на довги парохією, що їх може четверте покоління сплатити.

56. МОГІКАНИ.

Пошукай людей позбавлених цілком
релігії і якщо Ти їх найдеш загалом будь
певний, що вони малошо ріжняться від диких
звірят.
Юм.

Мої гарфордські парохіяни говорили мені: „нас Українців у Гартфорді до 4.000 народи“, але на моїй першій Службі Божій було лише 150 люда й то вже з малими дітьми. І більше ніколи не було, хиба менше. Але може хто з тих пару тисяч гарфордських Українців погнівався на Церкву, зате прийде на представлення, концерт, відчйт. Бо кожного Українця-патріота тягне туди мов магнесом, а в нас патріотів без ліку та міри. Представлення відбувалися в літовській салі, бо Українці, хоч їх було 4.000, не спромоглися на свою. Прийшов і я на представлення, кинув оком по галі та мало не скрикнув зі жалю — застав ще менше люда, ніж рано на Службі Божій. За пів години стягнулося того народу більше. Все таки це були ті самі, що ходили до церкви, хоч представлення було й само собою гарне („За сиротою Бог з калитою“) і знаменито відогране. На мою увагу, що людей мало — виправдували це тим, що вчора виляла ріка та потішли, що на другий раз буде більше. Але і на другий, і на десятий раз не було більше. Ті, що ходили до церкви, ходили на народні свята, на представлення, на концерти, ті самі складали жертви на народні цілі.

Моя парохія в Гартфорді пригадувала мені мою бідну парохію в Журові, а самі люди перше сотрудництво в Підгірцях. На самому вступі видалися мої свіжі парохіяни неподібними до всіх тих парохіян, що я їх мав в Америці. Нагадували лише одних з Мек Аду. Тихі, лагідні, більше культурні й окресані, як на других парохіях. Все недобре, крикливе та вередливе, невдоволене та сварливе відійшло від Церкви.

Відпала половина, лишилося чільне зерно. І парохіяльні мітінги в Гартфорді були не такі, як в інших наших парохіях. Деінде вони тягнулися кілька годин, часом і десять. Але в Гартфорді перший раз за 20 літ своєї місіонарської праці в Америці мітінг тривав лише $1\frac{1}{2}$ години. А був це річний мітінг.

Гартфордські люди походили з під Золочева, Рогатина, Ланцута та Ліска. Просили мене дуже часто до себе в гостину. Приносили до дому варені страви. На св. Миколи при роздачі дітям дарунків дістав я від парохіян дарунок. А було це другого місяця по моєму приїзді.

Гартфордська парохія була тиха та бідна. Слабонька на христини, слюби та служби. Лише половина моїх і так нечисленних парохіян сповняла совісно свої моральні та матеріальні обовязки. Одна четвертина парохіян це були люди, що звикли говорити: „громада

великий чоловік і без мене церкву удержить“. Друга четвертина парохіян, знала на котрій вулиці їх церква, але заблукалася туди лише два-три рази в рік.

В моїй парохії приходило річно колекти 500 — 600 дол., жертв із таці 300 — 400 дол., інших жертв 200 дол. Всего доходу мала парохія 2.000 — 3.000 дол. річно. Розходи були: платня священика 125 дол., дяка 90 дол., світло, телефон й опал 15 дол., асекурації 3 дол., податки 5 дол. місячно. До того приходили всякі направи та 720 дол. відсотків від довгу. Кінець кінців доходів було 3.000 дол., розходів 4.300 дол.

Ріжницю треба відкісъ вигребати, бо інакше все пропало, церква, помешкання і парохія. Священик мусів братися на способи. На дохід церкви уладжувано просфори, пікніки, базарі тощо. Так вирівнювано недобір, а часом і сплачено трохи банкового довгу.

Мій попередник о. Кузів був хитрий чоловік. До всіх тих додаткових джерел доходу він видумав ще одно. Дохід з нього був немалий і легкий, хоч правда не дуже моральний. Він справив за церковні гроші дві машини до грання. До машини кидалося нікля (5 центів), а машина висипала часом 2 — 10 ніклів. Але заки машина їх висипала грач програв в десятеро тільки. Розохочений виграною грач дальше грав і програвав і 5 доларів. І стояла ця шафа в школі. Давала поганий примір, але 1500 дол. річно доходу. Хто в Америці не пильнував бізнесу — не мав що робити. І церква в Америці не відкидала бізнесу.

**

В гарфордській парохії були малі доходи не лише тому, що це була мала парохія, але й тому, що скінчилася славна просперіті, а зачалася криза. В часі просперіті все мусіло бути свіже та нове. Страви не відгрівали, одежі не переробляли, черствого хліба не їли. Риночку з маленькою дірочкою ніхто не хотів залатати, мовляв не оплатиться. Все викидували на сміття: горнятка, чайники, ринки тощо. Все сміття вивозили за місто та сипали з них цілі гори. В них шпали цілі череди мишей і щурів, а вчасі безробіття безробітні, щоби для себе та своєї родини шукати рятунку від голодової смерті. Шукали ці люди не хліба та мяса, бо в часі кризи й найбільші марнотравники поскромніли й не викидали так будь-що. Вони збиралі шклянки, пляшки, начиння, дроти, штаби, колеса й ін., щоби це перепродати онучкарям на шмельц і мати пару центів на прожиток.

Ось як описано в одному часописі (13. VIII. 1930) людську біду в Гартфорді:

„Коло 50, а може більше, людей живе з відпадків і неужитків викинених на смітники на Південних Левадах. Над рікою побудували собі малі примітивні колиби. Мухи цілими роями обсліли цю оселю, щурі величини котів товчуться в ночі по сплячих. Відразливий сморід у тих бараках, аж на воміти збирається. Два рази в день проходить поліційна патруля. Звідки ці люди приходять і куди відходять ніхто не знає. Звичайно називають їх забутими. В неділю один з них помер з голоду. Вони не мають ніякого майна, щоби за нього сваритися. А все

таки є там слід права та порядку. Кубки, отвирач до консервів, примітивна бритва переходить з рук до рук. Не рідко можна бачити чоловіка в подертих штанах, що бриється на сонці.

Чоловік Білій говорив свободіно про звичаї табору. Його непокоїло, що ціла справа дістанеться до відома публіки, викличе заінтересовання поліційної влади та їх викинуть зі смітника і їх кольонії, що заложили собі відповідно до їх средств. Говорив, що можуть їх запроторити до холодної або розкажуть покинуті місто. „Ми поводимося тут зівсім добре. Між нами нема ніяких непорозумінь. Ніхто з нас не робить один другому кривди“. Запитаний, що довело його до такого життя — відповів: „Шкода говорити!“

Найбільше, що його обходило це, щоби лишити його в спокою. Хай буде йому самому вільно мостити дорогу своїй долі. Не хоче, щоби його непокоїти. Призвався, що з подякою приняв би вбрання. Це помогло би йому гідно та прилично станути перед працедавцем, якщо такий трапився би. Чоловік говорив цілком щиро про свій бізнес (перепродування вигребаних маєтків) і показався дуже біглим у своєму фаху.

Інший мешканець кольонії Поп живе тут п'ять місяців. Він каже, що завтра буде йому 71 літ. Він малий, худощавий і хоровитий. Цілий день вештається по смітнику та збирає відпадки та пляшки. Він полоскав якусь городовину на вечеру. Двох подорожників сиділо перед вогнем і вимочувало ноги в воді з розпушеною в ній сіллю, що її приготовив старий джентельмен. Вони говорили, що їм попухли ноги, бо вони зробили 12 миль дороги в пошукуванні роботи на плянтаціях тютюну.

Поп приніс пляшку лікарства, що сам його зладив із ягід. Воно має бути дуже помічне на ниркові болі, а він чує їх кілька місяців. Міський візник від сміття сказав мені, що старик був спокійним товаришем, його нічого не обходило та він пильнував лише свого інтересу. Він ніколи не пив, був пильним і запопадливим робітником.

Попід дерева розсілася громада кучок, зліплених з дощиною, щоби мати сяку-таку захорону від негоди. В одній кучці жив високий, здоровий,rudий чоловік. Його звали Рудий і вважали війтом кольонії. Коло буд снувалася громада чоловіків покритих лахами, небритих, очі накипіли кровю. Всі були заняті та не звертали уваги на прохожих. Одні збирали відпадки, другі латали лахміття.

Одного гарного ранку зявилася поліція в місті кучок і розігнала мешканців із їх війтом. В 1931 р. смітники знову заройлися кучками з пачок і дощок. Але цим разом місто людських відпадків чи викидків було в троє чи в четверо більше. Цих нещасливців не проганяли, а раділи, що хоч мала частина безробітних сама про себе дбає. Перед магістратом вистоювали голодні і перемерзлі безробітні та чекали на кухлик теплої зупи, кусник хліба або який старий лах.

Таке було й по інших містах. Бувало вже й давніше. От хочби 1904/5 р. за президента Клівленда. Тоді з голоду та розпуки мі.. -лися робітники під колеса залізниць. А все таки Америка не перестала називатися найщасливішим і найбагатшим краєм і земним раєм. В американському раю ходили люди обдерти та пухли з голоду.

Але прийшов 1932 р. Ще тяжчий. Безробітних намножилося дуже багато. В магістраті зголосувались і під ним вистоювали маси.

Були між ними працьовиті й запопадливі, а не лише лінюхи. Одних викидали з домів їх власники, других, що мали „свої“ доми, викидали банки.

Магістрат не міг дати собі ради й отворив конфесійні комітети допомоги. Католицький комітет не раз звертався до грекокатолицького парохіяльного уряду в Гартфорді по інформації відносно поведення і моральності ріжних петентів українців і грекокатоликів. Між ними були зломки, налогові пияки, наложники та чистокровні недовірки збаламучені більшовизмом. Тепер вони просили посвідки „порядних“ і справдилася стара як світ хлопська фільософія: „Як тривога — то до Бога“. Але гідних і побожних зголосувалося мало. Не раз треба було за ними посилати. А вони запитані чому не госяться по посвідку відповідали: „Волю бідувати, як жебрати“.

Були люди, що використовували допомогу. Був у Гартфорді п. Межвіцкі, Поляк. Він мав 5.000 дол. у банку, але був безробітний. Зголосився до магістрату та дістав підмогу. Але прийшло Різдво й панство Межвіцкі справили своїм дітям багату ялинку. Про це донесли сусіди до магістрату. До тижня магістрат провірив матеріальний стан Межвіцких, відобрав їм підмогу та їх покарав.

**

В часі кризи парохував я на голодівці. Треба було якось промишляти, щоби звести кінці до купи. Треба було собі самому помагати, як кажуть американці: „Гелп юрセルф!“¹⁾

Ше в Бофалі приїхала до мене моя донька Оксана. Зараз по приїзді записалася на університет і вечірні курси англійської мови. Тому виходила з дому о 8 год. рано, а вертала о 10 год. вечером. Тоді була так змучена, що не могла братися за куховарення. Отже на мене спав обовязок варити, а на мою доньку навчити мене варити.

Як галицький інтелігент я був звик на все готове. Найбільше, що я міг зварити та зі смаком зісти, то були: яйця на твердо. На тому кінчилося мое кухарське знання. Згодом навчила мене донька зварити каву та чай, зварити, подусити та приправити бульбу, зварити кашу, макароні, яєшню, помідорову зупу, ґрисік і спечи американські гречаники пенкейкі²⁾, що їх їлося з соком з дерева мепелтрі³⁾.

„Бодай все вміти та не все робити“ — говорить наш український дядько. Святу правду говорить. Донька по скінченні курсу косметики отворила свою робітню в Oіl Сіті, а я перейшов з Бофала до Гартфорду. В Гартфорді не міг ні тримати господиню, ні ходити до ресторану. І так я став сам собі паном, ґаздою, ґаздинею, помийницею і попрятницею.

Може, дорогий читачу, тим згіршишся, що я священик, ще до того в багатій Америці, таке робив: не лише варив собі їсти, але й мив посуду за собою, стелив постіль і підлогу вимивав. І не лиш

¹⁾ Help your self!

²⁾ pancake.

³⁾ maple tree — клен.

те все робив, ба й у своїх споминах описав. Смійся з мене старого, скільки тобі подобається, а що до згіршення то сам розбирай у своїй голові. Але я собі з того нічого не робив, а ще підспівував при цій кухарсько-господарській роботі. Співав усякої. Звичайно веселої, от хੱбчи вояцької: „сам грал, сам танцювал, сам си бути виглянцовал“. Я жив надією, що ті часи скоро минуть і будуть милим спомином. Як колись Всемогучий Небесний Отець позволить мені вернутися щасливо до рідної та вільної батьківщини тоді я сяду в тіни кріслатої липи під галицькою церковцею, зберу своїх внучат і стану їм розповідати, як то я в Америці варив ляне чи лініве тісто, а замісць того вийшов пшеничний трускавецький чир.

Я був певний, що з мене кухар не абиякий, що потраплю зварити й ляного тіста на молоці. Взяв пів горнятка води, пів горнятка найліпшої муки. Розколотив і кинув туди яйце. Поставив у риночці молоко на кухні, щоби закипіло. Почало молоко дутися в риночці та малощо не втекло з ринки. А я став відважно заливати кипяток тістом і ковтати слину. Ще й усміхався до себе: давно, братку, мав ляне тісто з молоком. Аж дивлюся, а мого тіста нема, десь в молоці пропало, не держалося купи в малих подовгастих скрутликах. Я замішав молоко ложкою і мало не скрикнув. В ринці був замісць ляного тіста чир, такий самий, який я ів малим хлопцем під рідною стріхою. Налляв на тарілку чиру та зів.

Таких куховарських невдач було більше. От спік налисники ніби ходаки, ще й до того сирі в середині. Але практика навчила. Недоварене доварив, недопечено допік, а все так робив, щоби голод втік і щоби не стогнати в неволі біди, але свистати на неї

Так я давав собі раду. Пхав свою біду. І з парохіальною господаркою якось давав раду. Уладжував представлення, базарі тощо й латав діри.

57. ДВІЙНИК В ІНФУЛІ.

Порядок є першим законом неба.

Поп.

Як католицький священик грецького обряду уважав я своїм обовязком зложити візиту місцевому айришському єпископові о. Найленові. В єпископській палаті зустріла мене старша худощава жінка та покликала секретаря. Я вияснив справу моїх відвідин і через пять хвилин у вітальні зявився єпископ. Був середнього росту, мав шпаковате волосся та здорову церу.

Говорили коло пів години. Єпископ випитував про мого єпископа, а я про відносини в польській парохії, бо про них я зачував Польська гарфордська парохія належала також до айришського єпископа. Польські парохіяни зробили бунт проти своїх священиків (було їх трьох) і домагалися, щоби в них був такий самий порядок, як у грекокатоликів т. є, щоби парохія була під контролею виборної управи. Вибраний громадою комітет не добився авдієнції в єпископа, не дістав відповіди на свої письма, а погрози, що парохія відірветься

і стане независимою теж нічого не вдіяли. Єпископ був глухий, німий і сліпий. Провідники парохії скликали кілька мітінгів, походили по адвокатах, написали кілька письм, назлостилися і нанарікали на несправедливість, автім присіли хвоста і дали спокій з відірванням парохії.

**

Не знаю чому, але мене брали за гарфордського єпископа. Одного разу я зайшов з одним сусідом-місіонарем о. Довговичем на обід до ресторану. Власничка ресторану була Айришка, загоріла католичка. Вже при першій зустрічі з нею мені видалося, що вона начеби збита з дороги. При відході власничка шепотом запитала щось о. Довговича. Він розсміявся і став мені гратулювати з аванзом на єпископа, а власничка ще більше змішалася. Вона взяла мене за гарфордського католицького єпископа.

Другого разу я вертав з міста та переходив біля гарного та високого, патролюючого поліціянта. Він випрямився, вдарив долонею в дашок і проголосив:

„Гуд іvnіng, bіshop!“¹⁾

„Гуд іvnіng“ — відповів я і мало що не розреготовався вголос.

Третій раз я зайшов до одного склепу й застав там якусь старшу лейді. Вона зробила мені місце й стала оглядати мене. Врешті приступила до мене та спитала:

„Ю²⁾ бішоп Найлен?“

„Ні, шановна пані“, — відповів я члено „, я покищо лише український парох церкви при Волнатстріті. Коли ласка зайди до мене на Службу Божу. Зачинаю все о год. 10-ій“.

Чи була коли ця лейді на моїй Службі Божій, не знаю.

**

З поворотом від єпископа я загадав поступити до литовського священика. Я його знов, бо в литовській галі відбувалися наші вистави. Заввся о. Амбот. Мав коло 50-ки, росту був більше середнього, кріпкої будови тіла, в бесіді скорий і рішучий. Знав про Україну та наші визвольні змагання. Скоро з політики зійшла розмова на парохіяльні справи. О. Амбот будував саме тоді величавий костел за 130.000 дол. хоч у його парохії було лише 300 родин.

В литовській парохії було 2 священики, 5 сестер, що вчили 300 дітей, вбиралі вівтарі, робили штучні цвіти, прали церковне білля. Одним словом в їх опіці був костел і шкільні діти, порядок і чистота в костелі.

Школа була велика, мурована з цегли. Мала кілька великих і ясних світлиць, галю для вистав й інші приміщення.

Мене дуже дивувало, що не дуже велика парохія може мати 2 священиків, 5 сестер і будувати нову церкву. Я спитав о. Амбота:

„І не бунтуються ваші парохіяни? Та ж ви мусите мати великі видатки та це приходиться тяжко парохіям“.

¹⁾ Good evening, bishop — добрий вечір, єпископе!

²⁾ You — ви.

„Я з людей дуже вдоволений і думаю, що вони з мене теж. Платять 2 дол. кілекти на церкву та 50 центів на школу. Парожіяни радо поносять тягарі, бо все мають, що їм потрібно, а найважніше мають школу, де їх діти вчаться пізнавати Бога, любити ближнього, батьківщину, бути добрими християнами та добрими Литовцями“.

Мені малоощо не набігли сльози. Жаль стало дорогого народу, дорогої батьківщини, нашої тяжкої неволі. Але, щоби не вривати нагло нашої розмови я запитав о. Амбота:

„Як там у вас на Литві? Не жеруться партії, нема непорозумінь?“.

„Так, є, бо де їх нема!? Але кождий литовський патріот мусить дещо поступити зі своїх партійних поглядів на користь спільногодобра всого народу“.

58. ЗА НОВИЙ КАЛЕНДАР.

Ніхто чоловікові так не шкодить як він
сам собі. Діоген.

Гартфордська парохія була одна з перших, що перевела у себе реформу календаря. Голоси за реформою зустрічалися часто. Наші емігранти не могли святкувати своїх свят, бо фабрики та копальні працювали. Коли наш емігрант був би не пішов у наше свято (а американський будень) до праці, був би втратив працю і мусів би цілими тижнями вистоювати під брамою, аж його знову приймуть до роботи.

Найприкіше було нашим емігрантам працювати у великі свята Різдво та Великдень. В Америці святкували лише по одному дневі Різдва та Великодня і то по новому стилю. На наше Різдво або Великдень наші робітники замісьць вбирати святочне вбрання і йти до церкви, вбирали робітничу блузу та йшли до роботи.

Також і діти замісьць піти до церкви, а відтак колядувати, мусіли бігти до школи. Ну хай би була котра дитина не пішла до школи в наше свято. Зараз сміялися би всі товариши та товаришкі, що в Українців Христос уродився 14 днів пізніше.

Тому дуже часто давалися чути голоси за зрівнанням календарів. Але завдяки американсько-українським демагогам справа не рушила з місця. Вони виступили проти цього й закинули єпископові, що він тому хоче запровадити новий календар, щоби нас запродати Полякам. І цей ніби-аргумент мав своє значіння. Люди не думали над тим, що це Америка а не Польща. Наші демагоги, вчені публіцисти не відчували цього на власній шкірі — вони сиділи в офісі української редакції, а не працювали в майні чи шапті. Їм не в голові були тяжкі нарікання наших емігрантів і кривлення душою. Але прості робітники ставилися зівсім інакше до справи реформи календаря.

Ось стаття робітника в „Свободі“ з 20. II. 1928:

Голос читачів.

Старий чи новий календар.

Одинокі ми остали позаду і навіть в Америці придержуємося календаря старого стилю, через що терпимо дуже великі страти матеріальні і моральні, що виношу хочби ось із цего факту:

У нас в Шамокін дівчата українського походження зажадали від „боса“ сцен день звільнення від праці, щоб відсвяткувати наше Різдво. „Бос“ відповів, що має великий навал праці до викінчення і що „Кріスマс“ уже був та звільнення не дав. Дівчата з тим майже й погодилися. Однак на Святий Вечер перенялися святочним настроєм. Молоде серце перенимається, цінить і дорожить своїм обрядом і на Різдво раненько, не зважаючи, які будуть наслідки, замісць до праці пішли до церкви.

Церква, хоч обширна, так була переповнена вірними, що годі було місця дістати. Кілько тут народу! Свояки близші і дальші і знакомі мають нагоду хоч раз у рік побачитися, забавитися і горе забути.

Та Різдво минуло, день радості перейшов майже незамітно; наступила сіра буденщина. Робітники й робітниці вертають до своєї праці, але яке розчарування? Виходить „бос“ і усім, що вчера не вийшли до праці, дає по два тижні відпустки.

Хтож сі робітниці? Наші дівчата, а було їх 125. Замісць працювати, вертають домів пригноблені і терплять морально: насмішки і наруги своїх співробітниць іншої національності.

Страти матеріальні: 125 дівчат, які пересічно заробляли по 30 дол., тижнево, втратили загальну суму 7.500 дол.

Поважна сума. Сума видерта з рук наших робітниць. А кілько тисяч майнерів і робітників Українців, занятих по ріжних фабриках, тратять шихти в наші свята, коли другі народи працюють?

Отже коли втратимо працю, а других жерел доходу не маємо, то: 1. не будемо мати з чого жити і 2. не будемо мати з чого удержувати навіть нашу церкву і запропастимо наш обряд і віру.

Що інше терпимо ще під зглядом моральним в наші свята? Свято розуміємо так, що устає всіляка праця, фабрики не гудять, школи, штори, офіси позамікані. Люде святочно убрані спішать до церкви чи костела і свято має дійсний святочний характер.

Якеж наше свято? От хочби й на Різдво. Спішимо до церкви пів до шестої рано. В церкві дзвонять, але не чути, бо від гуку копальняних труб аж воздух роздирається. По дорозі робітники спішать до праці, троки оден за другим гоњять по вуголь.

В церкві правиться Служба. Коло десятої години священик голосить проповідь, — та шкільні діти (школа в сусідстві) вийшли на павзу і своїм криком заглушили проповідника. — Після нашого обряду на обхід довкола церкви не ідемо, бо годі процесією переривати буденний вуличний рух.

Виходимо з церкви — висипались як пчоли з улия. Переходячі стають на хвильку на хіднику — думають, що мусить бути якийсь величавий похорон, тільки народа, але, не побачивши трумни, довідуються, що то Рацієн Кріスマс¹⁾.

¹⁾ Російське Різдво.

Ми, Шамокінці, взявиши це все під розвагу, а головно слухай, який мав місце на наше Різдво, на загальнім мітінгу прийшли більшостю голосів до заключення, щоби наші свята святкувати разом з американськими, се є після календаря нового стилю. Постановлено однак заждати, яке становище зайдуть другі громади-парохії, коли прочитають в „Свободі“ отсі події, які мали місце у нас в Шамокін.

Хочби ми як довго ще демонстраційно заховували наші свята після календаря церковного (ст. ст.), то цим не зробимо жадного поступу серед поступових Американців, — противно, за се приходиться нам часто-густо почути гіркі для нас слова: „*You are in America, you ought to celebrate American holidays*“²⁾.

Щоб наша молодіж, тут рожена і 100 процентів вихована в американськім дусі — для якої календар ст. ст. є зовсім чужий, не терпіла сих гірких слів з боку Американців (котрі чужинців в послідніх часах чимраз гірше ненавидять) і щоб нашу молодіж задержати як найдовше при нашій церкві і обряді — то мусимо наші свята зрівняти з американськими і наш церковний календар, хоч ми з ним традиційно від віків є звязані — зложити до архіву.

С. Лев.

А ось другий допис в „Свободі“ з 25. II. 1928.

Голос за зміною календаря.

Прошу помістити на сторінці Голоси Читачів дещо про наш старосвітський релігійний календар.

Читаючи число 41. Свободи в справі зміни календара, я скажу, що тих фактів, наведених допусувачем, не можна заперечити. Таких фактів можна навести багато більше. Кождий Українець, що йде за старим календарем, може подати їх більше з власного життя.

І мені теж прийшлося поносити через календар матеріальну й моральну шкоду.

Перший факт. Було се в 1918. році. Я не пішов до роботи на Різдво. На другий день бос мене відправив з роботи. Я не робив через три місяці. Я мав по 2 долари денно. Отже я стратив через календар 150 долларів.

Другий факт. Се було в 1927. році. Одна дівчина, що найшла собі роботу на 25 долларів у тиждень, стратила її через те, що не пішла на роботу на Різдво. Дівчина не робила через два місяці, і стратила коло двіста долларів.

Третій факт, мені відомий. Майнер мав юнійний мітінг. Він каже президентові: „Пане президенте, я маю велику справу. Я просив свого боса о один день відпустки на Кризмус, бос казав мені, що як не вийду на роботу, то більше не маю роботи“.

Президент юнії відповідає: „Так, приятелю. В Америці Кризмус уже був. Як стратиш роботу, то твоя вина“.

Так він висміявся з наших Українців публично, бо на гали було до двісті людей. Майнер мав шестеро дітей, і мусів іти до роботи, бо боявся втратити роботу.

Ну, і що то за Різдво Христове? Одні в майнах роблять, а другі в церкві службу правлять. Як кажуть люди, до церкви дзвонять, а фабрики до роботи трублять.

Я знаю, що найдуться такі люди, які скажуть, що приняти григорянський

²⁾ „Ви живете в Америці, Ви мусите святкувати американські свята“.

календар се значить, на польське пристати; що се пошкодить Українцям, тощо. Я скажу, що сього не буде, що сі люди помиляються. Подивімся на Англійців, Італійців, Чехів, Литвинів і другі цивілізовані народи. Вони приняли григоріянський календар, а Поляками не стали. Кождий свою мову й культуру шанує.

Треба нам знати, що григоріянський календар не польський календар. Що його приняли Поляки, то тим він ще не став польським. І через те, що ми його приймем, то ми теж Поляками не станемо.

Я думаю, що се навіть може помогти Українцям, бо я знаю, що є богато наших дітей, які стидаються своїх батьків через календар.

Николай Колодій.

Тимчасом гарфордська грекокатолицька парохія св. Михайла вже ухвалила зміну календаря старого стилю на календар нового стилю. Така ухвала в Америці, серед хаосу, часописної сварки, боротьби з єпископом — річ небувала. При голосуванні хто є против приняття григоріянського календаря піднеслася лише одна рука та й то старшого неграмотного лемка.

Ось що писав часопис „Америка“ в дописі з Гартфорду з 12. I. 1928:

Українська греко-католицька парохія приняла календар нового стилю.

Дня 1. I. 1928. відбувся в парохії Архистратига Михаїла в Гартфорді річний парохіяльний мітінг. На ньому постановлено святкувати свята після нового календаря. По вичерпанню звичайної програми парохіяльного річного мітінгу виступив громадянин Петро Дропяк з внесенням, щоби покинути святковання свят після юліанського календаря і завести святковання свят разом з Американцями. Громадянин Лев Апанович грекокатолик з Великої України виложив у дуже приступний спосіб всі шкоди, що через святковання свят після старого календаря поносили наші люди робітники та робітниці коли святкували з конечності американські свята, а у свої працювали в майнах, шапах і ресторанах. Крім цього, говорив дальше, наша шкільна українська дітвора відчувається від своєї церкви й обряду, бо мусить у свої свята ходити до публичних шкіл, а святкувати американські свята. Громадяни вислухали пояснень і завели в тій справі оживлену дискусію, що скінчилася одноголосною ухвалою: „зачати святкувати свята греко-католицького обряду разом з американськими святами почавши від Різдвяних свят 1928 року.

Ф. Шаркевич, секретар; I. Коринюк, I. Бойчук, тростіси.

Поставлено внесення на зміну календаря щойно після порозуміння з церковними урядниками. Коли був би спротивився хоч один, то до цеї зміни було би не дійшло.

Ухвала гарфордської парохії була наче бомба кинена між розсварених американських Українців. Кождий був цікавий знати, що скаже „Свобода“ й її редактори др. Мишуга та Ревюк. Та очікувати якогось слова від людей, що календарем валили в єпископа Богачевського було наївним. Сердешним пляном панів редакторів було: бити, валити та руйнувати те, що другі перед ними збудували, а не продумувати, що Церкві, народові та всій нашій еміграції було найкорисніше. Але прийде час, що вони будуть збирати плоди свого зерна — хаосу. І справдялься на них слова великого та правдивого американ-

ського Лінкольна, що казав: „Можна обманювати декого завсіди, загал можете обманювати якийсь час, але не можете обманювати всіх через увесь час“.

Так почався і протинаступ на прихильників реформи календаря. Ось одна стаття:

Як то в нас було?

Читаю і довірюся про те, як то гартфордська парохія зробила переворот і рішила йти з поступом часу і завести у себе новий календар. А що і я з Гартфорду, так дозвольте пояснити оту епохальну справу.

В нас є церковця, але якось тяжко їй звести рахунки до кінця. Горстка людей, що ще її всіми силами радаб вратувати, зійшлася якось на мітінг та розділила церковні уряди і хотіла спокійно йти до дому. Але один з них вийняв на прикінці газету та каже, що вже в багатьох місцевостях позаводили новий календар, так чом би і нам в Гартфорд його не завести. А наш старенький парох зараз додав: Так, так, людоњки добрі, як зміните, гріху за те не буде і до пекла не підете. І людоњки потакнули. А я думаю, що це не добре. Я живу тут 16 літ і я не чула, щоби хтось з Українців потерпів через календар. Коли діти встидаються свого народу, то в тім календар не винуватий, а батьки. Бо діти чують, як в дома говорять родичі по українськи, а поза домом дуже часто по польськи. Бо трафляються в нас такі матери, що як стане з польською жінкою цвеньката по польськи, а як прибіжить до неї її дитина і заговорить по українськи, то мати ще дитині уста силою замикає. Якож дитина не має встидатися своєї мови і свого народу? І при чому тут календар?!

Нелі Шаркевич з Гартфорду, Конн.

Хто-ж була ця Miss Нелі? Це була наша Українка, не думайте, що — Американка, наша Настя Шаркевич. Але до грекокатолицької парохії вона не належала, до церкви не ходила та по юліянському календареві не молилася. Все таки вона була невдоволена ухвалою парохіального мітінгу та пішла до „Свободи“ знесті своє яєчко. Насправді це не було її яєчко, лише її шильд, а допис писав якийсь приятель з пресвітеріянської організації, бо туди перейшла наша Настя невдоволена католицькою Церквою. Вона стріляла зпода пресвітеріянського плота та закликала грекокатоликів, щоби не покидали старого календаря, а трималися його як дитина маминої спідниці, хочби й світ мав завалитися.

Крім пресвітеріян невдоволені календарною реформою були кацапи-схизматики, біблійники та більшовики. Всі ці Українці були невдоволені не лише з реформи календаря. Вони були незадоволені зі всого, своєї віри, своєї народності, а навіть свого імені та зміняли ім'я Настя чи Гриць на Нелі чи Гарі.

По Гартфорді можна було зауважити гуртки невдоволених. Вони вистоювали по фабриках, ресторанах і на роздоріжжях і завзято спорили. Противники реформи календаря пророкували загибіль всьому українському народові в Гартфорді ізза великого злочину: зміни календаря. І в парохії найшлися протестовичі. Вони грозили, що покинуть грекокатолицьку Церкву, якщо не відкличуть ухвали. Щоби й так невеличка парохія не розбилася я скликав кураторський мітінг і перевів ухвалу, щоби покищо остати при старому календарі.

59. НЕСПОВНЕНІ МРІЇ.

Все, що діється на світі є частиною величного пляну Бога все точно здійснюваного.

Бічер.

В час світової війни я обезпечив себе на випадок смерти на суму 10.000 дол. Також вистарався американські громадянські папері й закинув думку вертати до Старого Краю. На чорну годину відложив я 5000 дол. Але на кожду згадку на них зі страху сідала мені душа на рамени. Ану grimne котрийсь з банків, де були зложені ощадності. Біда без грошей, але і з грішми клопіт. В банку тримати небезпечно, вкладати в бізнес пізно, я мав 70 літ. Але каже англійська приповідка: „Бай ленд івн іт тейкс дай лест пені!“¹⁾ або по нашему „Купи землю, хоч би й видав на неї свій останній гріш“.

В англійського народу це лише приповідка, а в українського це клич: „не випускай зі своїх рук землі“. А що я не мав ще в своїх руках землі, лише в банку гроші я постановив купити собі хатину, а коло хатини пару акрів землі. На саму згадку тихого сільського життя я повеселішав. Коло мене занесло духом розцвілого батьківського саду в Трускавці зперед 60 літ. Причулось жужіння пчіл і бреніння дрібненьких мушок у весняному трускавецькому повітрі в яблуневому саду коло хати.

Очима незістарілої ще душі я побачив малого сільського хлопчика, босого та простоволосого, в конопляній грубій сорочині та нагавках. Хлопчик бігав по саду за пестрими метеликами, що начеби з ним передражнювалися, то сідали на цвітки, то здіймалися вгору на своїх барвистих крильцях і втікали перед хлопцем.

Не знаю звідки став мені перед очима старий зі сивою і довгою бородою сусід Бориславський. Самітний, всіми забутий і опущений син священика ходив коло свого саду та пасіки. Мені причувся його старечий голос. Як колись тому 60 літ кликав мене:

„Ходи-но сюди, Олексо, дам тобі трохи меду“.

Я не довіряв старому бородатому панові. Боявся, щоби не схопив мене. Але поволі призвичайвся до нього. На велику радість дістав крижку меду та зів з вошиною. Не здав, що вошина не мід і її не йдять.

Ця згадка з давніх літ стала мені солодшою від меду. Мені стали сльози в очах і виринуло питання: Чи діждуся повороту до своєї вільної батьківщини, щоби на старості літ мати свій власний „вишневий садок коло хати“, в ньому розвести пасіку та почастувати медом якогось сільського хлопця Олексу.

Писав колись мислитель Бербрідж: „Віра є писальцем душі, що розрисовує небесні дива“. Я вірив, що моя батьківщина буде колись вільна, сильна, велика та весела, а я повернуся до неї, щоби перед смертю покушати рідної і солодкої наче мід свободи. Але заки це буде я хотів розглянутися за куском землі в Америці. Хотів усунутися від світа та людей і відпочити тілом і душою. Я був умучений не жит-

¹⁾ Buy land even it takes thy last penny.

тям і не працею. Люди умучили мене. Праця приносила мені здоровля, вдовolenня і додавала охоти до життя, а життя я сам робив собі пріємним, легким і милим. Але з людьми годі собі було дати раду.

24 літ прожити в Америці та кормити за весь той час свою душу самими мітінгами — можна було не то умучитися, але замучитися на смерть. Люди сходилися на мітінги лише на те, щоби помітінгувати, наговорити дурниць, нічого не урадити та розійтися. І так кілька разів у місяць, цілий рік, цілих 24 літ. Люди самі не знали що хотіли, а сходилися з привички. Американські мітінги були мукою на віті для найбільшого стойка.

Я був до пересади амбітний. Не хотів нікого нічим образити уважав, щоби мені не вирвалося терпке слово. Зате я важив кожде слово, що відносилося до мене. А наші люди в Америці, а перше всього церковна старшина, говорили без застанови, накидалися на свого священика наче на пастуха лише тому, щоби показати що може старшина. До найбільшого щастя дикого, що має владу належить поズбиткуватися над слабшим. Тут проти дикої брутальності не значили нічого, ні освіта, ні вирозумілість, ні терпеливість, ні стоїцизм.

Великий російський письменник граф Толстой усунувся на село між свої овечки, корови та воли. Український митрополит граф Андрій Шептицький, його брат Климент і баварський князь Максиміліян відреклися почестей і світа, стали манахами.

Мені хотілося розстatisя з великоміським галасом, з біганиною людей за бізнесами, з церковними кураторами та парохіальними мітінгами. Я хотів самоти у власній хаті, зі садком, городцем і ставком. Я хотів мати побіч себе німих парохіян: курочки, голуби та пчілки. Треба буде, думав собі, піти на „курячий мітінг“, погодувати їх, напоїти та побалакати дещо про біжучі наші сільсько-господарські, а властиво наші станові курячі справи, як от про корм для громади, чисту воду, на зиму теплу хату-курник, на літо продув у курнику. Треба буде постаратися якийсь вигрівач для молодого курячого покоління, щоби й матерям улегнути тяжку працю вигрівання молодого покоління.

Чи є, думав собі, пріємніша річ у світі від мітінгування зі звірятами? Тут не треба роздумувати над такими справами, як догадуватися, які закиди зроблять мені пани когути. Чи не скаже котрий з них, що я не вмію проводити курячою фармою, що без дозволу громади вставив у курнику задротовані вікна, щоби було громаді видно та щоби забезпечити всіх перед нападом? Ні не скаже, а весь курячий мітінг, всі кури та когути, молоді і старі, білі і чорні, попеляті, гладкі і кострубаті, всі з криком великої радости вилетять, обступлять мов діти батька, а деякі відважніші та прихильніші вискочати на плече, витягнути свого клюва, щоби поцілувати тебе в ухо або в ніс і сказати свому пастиреві „добрий день!“ Про вигнання тебе з курника або обірвання пенсії, чи якого курячого штрайку-змови, щоби курки перестали нести яйця і щоби в той спосіб позбутися знелюблена провідника — і не балакайте. Цього між звірятами не буває і не буде як довго не досягне їх людська цивілізація. Могло би лише одно статися

в громаді нехрещених парохіян, що яка курка-цокотуха перестане нести яйця, щоби своєю кирвавицею і потом не годувати дармоїда-буржуя. Але на цьому і скінчилося би, бо постава одної курки нічо не значила би й її агітації не було би чого боятися, бо курячий рід не дастесь так скоро збаламутити першому-ліпшому дурисвітові, хочби не знати яке мав на собі піря, на голові чубок, а в горлі голос.

Йдучи на людський парохіяльний мітінг ледве ноги волочиш, до голови кров бє, цілий мов у гарячці. Не знаєш як мітінг скінчиться, яка напасть тебе зустріне. Але на курячім мітінгу не те. Хоч і відізветься котрий з когутів, то перш-усього крилами злопоче, дасть всім знати, що він хоче промовити до громади. Витягне шию, замкне очі, щоб не дати дурної ради й як потягне голосочком мов посрібленим дзвіночком, як запіє — заспіває, хай дяковчитель сховаеться... а всі кури „коку... коку“, от і бесідник нівроку Далебі на курячім мітінгу стопраз приемніше, як на людськім.

Але як переводити мітінги з пчолами. Створіння зорганізоване, здисципліноване, солідарне та ще яке патріотичне. Волить кожда з них власті трупом у тяжкім бою ніж втратити волю або навіть трохи меду. В них нема республіки, а у всьому голова їх пані матка. Нема в улію жадних партій. Нема ні соціалістів, ні нігілістів, ні радикалів, ні клерикалів, а про анархістів і більшовиків пчоли з роду нічого не чули та відай самі не знають як можуть виглядати ці поганці.

У пчіл нема жадних мітінгів. І якщо пасічника зібрала би охота запросити їх на віче, готові би назвати його божевільним або закусати на смерть. До пасіки мітінгів не треба, ні наук пчолам не конче говорити, хиба подивляти ці Божі сотворіння і від них вчитися мудrosti.

*

Надія це сон пробудженого. — Праер.

В 1926 р. здавалося мені, що я був уже на перелазі здійснення моїх задушевних бажань. Я мав стати власником 4-моргової господарки. Побіч хати була стайня і невеличкий сад. За це я заплатив 5000 дол. готівкою.

Околиця прегарна, лісиста та горбковата. Біля моєї фарми невеличкий потічок спадав у провалля і творив водопад. Вид був чудовий. Серед хмарних днів тодішнього мого американського життя купно такої чудової реальності видавалося мені сходячим сонцем ліпшої будущності.

Я відмолодів душою, набрав енергії їх охоти до життя і став снувати прегарні мрії на непевне завтра. У своїй господарській уяві мав я вже засаджений молодик-садок коло хати. В садку невелику пасіку. Зі стайні зробив гарний курник з перегородами, гніздами та вигрівачем на курята. Довкола курника повів дротяну огорожу для курей: осібну для несучих яйця, осібну для тучних на продаж, осібну для молодого покоління. Навіть викопав і вицементував маленьку саджавку на „пійло“ для німих своїх приятелів.

У фантазії все було в порядку, але дійсність була від мене так

далеко як молодість від старості. Моя надія, як писав Прайер, була мрією. І тоді коли я малоощо не затирає руки від радощів, моя судьба зривала собі боки зо сміху, з мене, з моїх плянів. Найшлися люди, що також мали свої пляні. Паркова комісія ньюйорського стейту заінтересувалася прегарним водопадом і романтичною околицею в Чітененго. Вона хотіла оснувати тут стейтовий парк.

Вже в 1913 р. сиракузький часопис „Пост-Стандарт“ звернув увагу на Чітененго. Дуже хвалив околицю, давав світлини лісів, скал і водопаду та пропагував заложення тут стейтового парку. Пригадую собі як якийсь гарячий американський патріот, здається професор сиракузького університету, відважився порівнювати чітененгський водопад-карлик із маєстичним велитнем водопадом, Ніягарою. Він доказував науково цифрами ріжницю поміж одним і другим водопадом. Він писав з таким захопленням, що малоощо бракувало, щоби не поставив малого потічка на рівні з велитнем Ніягарою. І вже тоді збирала мене не раз охота поїхати прогулькою в Чітененго, але до цього не дійшло.

По літах я купив у Чітененгу фарму. Дещо раніше паркова комісія викупила в сусідстві неужитки та дебри та перевела ухвалу будувати державну биту дорогу зі Сиракуз через Чітененго до Онейди. В той спосіб мав бути влегшений доступ до стейтового парку й він мав бути місцем прогульок з усіх усюдів. Якраз будували биту дорогу, а я підписував контракт. Я був дуже вдоволений, бо думав колись самому тут жити й думав, що й вартість моєї фарми піде вгору — бита дорога, добра комунікація піднесуть її.

„Видно, що надія любить зводити кожного, щоби відтак добре посміятися зі зведеного“ — упоминає Еліот. Вже був шматок своєї землі, була й хатина, а коло хати трохи деревець, але найбільше було рожевих надій.

Покищо я не міг замешкати на своїй землі. Я був на парохії віддаленій від Чітененга 400 амер. миль. Парохії я не хотів покидати й тому здав свою реальність в посесію.

Моя бувша господиня виорендувала мою реальність, виставила на мій кошт кіоск і павільон на танці й зачала бізнес.

Добре зачалося, але зле скінчилося. Господиня зайдла собі в спілку з двома Болгарами. Господиня була легковірна, а до того непросвітна, не вміла ні читати, ні писати по англійськи. Списала контракт з Болгарами без свого адвоката, а вони її викинули з хати та павільону. Цілий рік тягнувся процес, а за той час мала бідна жінка аж п'ять адвокатів, що доїли її як італієць свою одиночку козу. При цьому і я потерпів. Замісць доходу з оренди я мусів їздити за свідка на процеси, тратити час і гроші.

Але це був лише передсмак. На другого спільника знайшла моя орендаторка Українця, якогось віндоклінера²⁾). Звався Василик, але в Америці перезвався Веслей. Він походив з Лагодова. В Америці научився побіч інших штук також більшовицької теорії. Мав цілу бібліотеку марксистівських видань, грубших і тонших. В них вглиблю-

²⁾ windowcleaner — помивач вікон.

заявлявся і так сердечно полюбив більшовицьку теорію, що за всяку ціну постановив перевести її в практику. Орендаторка господарила, а спільник їздив по товарі. Дещо платив готівкою, але більше брав на кредит своєї товаришки, а гроші ховав собі на чорну годину. Одного разу наш Веслей силував мою орендаторку, що їїуважав власничкою, щоби підписала йому контракт продажі, бо хотів перевести в практиці більшовицьку програму, а саме це її місце, де пишеться: „що твоє, те й мое!“ Коли орендаторка відмовилася підписати Веслей ухопив за крісло та малощо не вбив її. Так скінчилася друга дія.

Моя орендаторка не тратила надії. Найшла паню Сповдлінг, щоби їй піднаймити бізнес. Пішли до адвоката, списали угоду, навіть розплатилися. Але гроші десь пропали. Господиня положила їх в торбинці на столі, але не було ні торбинки, ні грошей. В хаті счинився рух, прийшло до гострих слів. „Ти взяла гроші, що дала мені за винаєм, ти й ніхто інший“. Гроші пропали, а справа закінчилася процесом за образу чести. Так скінчилася третя дія.

По тих процесах мій затишний куток відпав мені від серця. Крім того в околиці пішла лиха слава й тому я не міг підшукати нового орендатора, а давна орендаторка знищена та знеохочена не хотіла більше рискувати. Реальноти ні виорендувати, ні продати, ні промінняти, хиба покинути парохію ійти на фарму годувати кури та нидіти поволі серед широкого поля. Якось з тяжкою бідою найшовся купець. Списав контракт, взяв задаток і лишалося піти до суду, зробити порядок у табулі й дальше парохувати в спокою.

За кілька днів прийшло письмо від адвоката. Врадувався мовдитина колачем, привезеним з ярмарку. Закурив папіроску, щоби пріємніше читати лист і витягати чек на пару тисяч доларів. Відчинив лист, але чека не було. Було голе письмо:

„Вчерашнього дня найшов я у табулі, що паркова комісія нью-йорського стейту вивласнила вашу реальність під парк 5. V. 1931. Прошу ласково приїхати до Сиракюз, щоби в моїй кацелярії обговорити докладно цю справу та віддати до суду“.

Насправді ще років тому два я звернувся до стейтової паркової комісії з проектом відкупити від мене мою парцелю під парк. Я вже тоді мав досить клопотів з моєю парцелою і думав, що зроблю добре якщо позбудуся її. Мені було ясно, що стейт не обійтеться без моєї парцелі, бо вона дуже добре надається під парк, а саме на заїзд для самоходів, бо це була найблища до парку рівна площа. На запит комісії я подав ціну, але комісія відповіла, що ціна надто висока, хоч своєї ціни не поставила. І так пертрактації урвалися і забулися. Аж по трьох літах мов грім із ясного неба впав на мене новий клопіт.

Я не знов, що є таке право, щоби держава могла вивласнити для своєї потреби (пр. під будову дороги, публичного будинку або під парк) приватну власність. Мені не могло поміститися в голові, щоби в правовій державі ніхто інший, а сама держава законною дорогою могла рабувати мою приватну власність. Я став обурюватися на всіх, а вже найбільше на свободолюбну американську республіку та підозрівати, що американську свободу треба розуміти і в найгіршім значенню, а саме як свободу морду, рабунку та розбою. Але адвокат поті-

шив мене, що так зле не є, що стейт хоч забрав мені мою парцелю — та не зробить мені кривди, а заплатить за неї ціну правдивої вартості. Справа мусить перейти через суд — або інакше будуть свіжі клошки, тяганина, терміни, ну й судові кошти.

Так я став процесувати свою власну новоприбрану батьківщину. Моя парцеля з вибудованими на ній кіоском і павільоном коштувала 6500 дол. Про інші видатки, що я, як власник парцелі, мав ізза процесів моєї посероки з її спільниками — не згадую. А тут стейтові таксатори оцінили мою парцелю з кіоском на 4500 дол. Мої таксатори подавали багато вищу ціну.

Справа тягнулася майже два роки та затроювала мені життя. Тимчасом безробіття обхопило цілу Америку. По вулицях ходили громади безробітних, вистоювали на рогах, вичікували на хлібні картки. Фабрики перестали гудіти та димитися або робили два чи три дні в тиждень. І фармери опинилися в скруті. Рільничі продукти впали втроє на ціні.

І в моїй парохії було невесело. Люди не робили й колекти не могли платити. А тут ще церковний касієр украв 300 дол. церковних грошей. Знов у банку пропало 190 дол. церковних грошей, бо банк упав. Банки падали як достиглі грушки з груші. І я не знат, що маю робити з грішми, що їх дістав за парцелю. Хиба йти слідами евангельського та лукавого раба і скрити талант у землю. Фармування не поплачувало, пускатися на бізнес ячно, бо й багаті бізнеси банкрутували. Рішив купити домик і піднаймати.

Купив за 3000 дол. домик в Сиракузах. Найшов комірників, що мали платити 30 дол. місячно. Два місяці діставав свій чинш. Третього дістав картку від чиншівників, щоби їм спустити на 25 дол. Тяжкі часи для всіх, а ще тяжчі для бідного робітника. Мій чиншівник робив лише 3 дні в тиждень, а мав троє дітей. За других два місяці дістав знов картку, щоби спустити чинш на 20 дол. Я спустив. Але по двох місяцях я ~~не~~ дістав ніякого чиншу. Льокатор втратив роботу та журався чим прогодує свої діти. Чиншу я не діставав пів року, а тимчасом дістав наказ заплатити податок вдвое більший від минулорічного. Податок мусів заплатити, але чиншу не дістав. Можна було викинути чиншівника та годі було мені, священикові це робити. Були тяжкі часи.

60. УКРАЇНСЬКА ТЕРПСИХОРА В ГАРТФОРДІ.

Діло правдивого мистецтва є лише
тінню Божого совершенства.

Міклель Анджельо.

Найпізнішою українською еміграцією в Америці були повоєнні збігці. Їх треба зачислити до найкультурніших і найсвідоміших українських емігрантів, якщо не брати під увагу отців місіонарів. Але українські повоєнні збігці не всі були однакі. Мислитель Кавалеро писав: „Інтелігенція — може бути й походнею і головнею — залежно від того: як хто її вживає“. Так і наші повоєнні збігці — одні були походнею, другі головнею; одні будували, другі руйнували.

Деякі українські повоєнні збігці несли в широкий світ по-

ходню правдивої старої української культури, зробили голосним ім'я нашої неньки України, видвигнули Україну з попелів забуття. Вони казали призадуматися неодному світовому дипльоматові та вченому над питанням, чому на карті великих державних народів нема українського народу, хоч він великий, здоровий і культурний.

Тими пропагаторами українського імені та культури були люди без титулів і дипльомів. Люди скромні з тінею Божого совершенства у своїм серцю: славні українські артисти Олександер Кошиць і Василь Авраменко.

На сторінках чужинецької преси ніколи частіше не згадувалося ім'я України, як за часів турне О. Кошиця, а відтак 10 літ пізніше з нагоди турне того самого чарівника співу в товаристві з В. Авраменком, чарівником українського танку. Не снилося мені ніколи замолоду, що я буду колись в Америці. Але й ніколи з не припускав колись, що чужинецькі часописи будуть так широко та з таким захопленням писати про український народ, українську культуру, спів, танок і ношу.

Мислитель Герберт писав колись: „Славу кожного народа творять його письменники“, а я додав би... і артисти. Так бодай було з нашими артистами. О. Кошиць збудив подив усього культурного світу своїм артистичним виконанням і красою української мельодії. Збудив і... замовк, як зазуля по святім Івані.

Згодом, через кілька літ, 1929 р. зявився на американській землі В. Авраменко. Був тоді ще молодий, мав лише 27 літ. Худошавий, середнього росту, русавий, живий, рухливий, смілий і підприємчивий. На місці не усидів, плакати на гірку долю не вмів, але по козацьки дивився сміло ввічі кожному та всему. гараздові та біді. Думаю, що не злякався би подивитися ввічі і самій смерті, якщо цього було би треба, бо був козак з плоду, козак з роду.

Почав закладати по Америці школи танку та вчити нашу молоду еміграцію. Заложив школи в Шікагу, Рачестері, Клівланді, Сиракузах і Дітройті. На кожному місці залишав свого найталановитшого учня, щоби молодь не забула виученого та закладав нові школи. Так научив сотні української, в Америці роженої, молоді коломийки, гопака, тропака, аркана, присюди тощо, і розбудив у молодих серцях американських громадян українського походження любов до всего що українське, а перш усього до української музики та танку.

Коли вже була вишколена немала громада танцюристів із українських емігрантів задумав Авраменко познакомити чужинців з українською Терпсихорою. Нагоду до цього дало американське народне свято в двістіліття уродин першого американського президента Юрія Вашингтона. Але самому Авраменкові братися за таке діло було і непорадно і непрактично, тому він запросив до спілки Кошиця. Мовляв, Ти старий Кобзарю, співай, а ми молоді козаки та козачки будемо гуляти та заробимо собі на хліб насущний, а для України культурне імя.

Цілий рік святкувала вся Америка пам'ять свого батька держави патріотичними маніфестаціями, походами, зібраними, відчитами, концертами, музичними вечорами. По всіх містах, ба і селах позакланано комітети Вашингтона, щоби гідно звеличати його пам'ять, і всі

народи Зединених Держав віддавали йому честь. Не остали позаду Українці, а за почином Авраменка та Кошиця взялися за діло.

Цим я дуже зрадів. Хмари турбот і пригноблення щезли і збудилася наново віра у можливість воскресення України. Віддамо поклін найбільшому синові Америки Вашингтонові, то може й діждемося свого рідного Вашингтона.

Прийшли листи від Авраменка:

Нью Йорк 1. III. 1932.

Високоповажаний Отче Добродію!

На основі інформації С. Демидчука Ваше ім'я подане нашій школі як колишнього видного патріота в Галичині, а про Ваші добре пляни знаємо тепер з часописів. Тому вважаємо Вас за єдиного громадянина, до котрого можна з таким віднестися, як отсе перед нами.

Українське свято в честь Вашингтона закроєне так, що буде відбуватися не лише в місті Вашингтоні та Нью Йорку, але й в других громадах. На Гартфорд призначений день 13. V. 1932. Буде виступ Хору Кошиця і Балету Авраменка. Щоби цей виступ підготовити, нам треба допомоги місцевих українських сил. В першій мірі треба завдаткувати відповідну галю музичну, театральну, загалом таку, що має найліпше ім'я, бо ми даємо щось такого, що обіхало цілий світ (українська пісня з Кошицем), а також Український Балет, який вже був навіть у Метрополітен Опері. Це аргументи для менеджера галі. Дня не можна замінити, бо так все обчислене, що кожда зміна потягає руйну цілого пляну. Тому конечно треба замовити і задаткувати галю, найліпшу, яку можна дістати у Вашому місті. Власне просимо Вас, Вп. Отче Добродію о цю прислугу.

Тут розходиться о співділання громадянства. Ми просимо не о допомозу, а прямо о ратунок. З Нью Йорку ми мусимо подбати про все, що потрібно для Вашингтону, Балтімору, Вілмінгтону і самого Нью Йорку, отже це саме перевищає наші фінансові засоби, тому просимо Вас, Вп. Отче, за своєю ініціативою подбати про фонди на задаток на галю це звичайно яка сотня долярів, а вже про решту подбаємо, коли галя буде запевнена. Контракт просимо прислати нам до підпису. За салю можна торгуватися: Свято в честь Вашингтона, час по сезоні і може вдастися збити ціну. Коли ні, то треба так, як є. На запевнення звороту задатку для Вас ми дамо тикети на таку суму, яку вложите. Впрочім розходиться о допомозу, а не о чисто купецьку трансакцію. Це таке діло, яке оплатиться цілим українським поколінням в будучності. Треба одначе таки зараз забезпечити галю, хочби лише тимчасовим задатком.

А потім уже остає час на здобування фондів і рекламу. Ось тут лист, який висланий до українських організацій. Він щось принесе, а крім цього ми ще робимо інші заходи, але на все треба часу, а тут для самого хору треба зложить 3000 дол. до банку перед тим, заки зачнутися проби, бо інакше співаки не мають довір'я, а це фахові операції сили, найліпші, які чужинецька Америка має. Аж гріх був би, коли б допустити до руїни так гарно закроєного діла.

В переконанні, що Ви, Вп. Отче зрозумієте нас, бо ми взяли на

себе тяжку задачу з конечності і докладете своїх сил і впливу, вижидаємо від Вас потішаючих вістей негайно, а тимчасом остаемо

З правдивим поважанням

Школа Українського Національного Танку

В. Авраменко.

До цього листа був долучений комунікат:

Школа Українського Національного Танку В. Авраменка.

35 Іст 2-га вул., Почтова скринка 101, Станція Д, 1 березня, 1932.

До Української Громади її Молодого Покоління в Америці:

При кінці січня б. р. вислав я лист до організацій, товариств і до одиниць із повідомленням про підготовку величавого українського свята в честь Юрія Вашингтона. Тепер приходиться мені повідомити, що плани цього свята змінені на стільки, що розпічнемо його не з Нью-Йорку, а зі самої столиці Злучених Держав. Буде там влаштована святочна Академія по обіді, у призначенні на це неділі 1-го травня (мая) 1932 біля памятника Юрія Вашингтона під отвертим небом, а вечером в найбільшій столичній галі — Вашингтон Одіторіюм — буде виступ Українського Хору й Українського Балету. Потім підуть виступи в інших 25 або 30 містах Америки через цілий місяць май.

На разі всю увагу мусимо звернути на столицю. Цеж єдина нарада показати красу українського мистецтва перед столичною громадою і всесвітною дипломатією. Мусимо використати всі наші надбання, щоби себе гідно представити і закріпити право горожанства тому ж мистецтву.

З огляду на важкий початок у столиці я поновно прошу наше Іромадянство о піддергку. Вже в першому листі просив я о позички або дари від товариств, організацій та одиниць. В теперішньому випадку ми не можемо ждати, бо вже треба було поскладати завданки на галі і розпочати пресову кампанію у місті Вашингтоні та по інших містах в місцевих англо-саксонських газетах. Тому я прошу о негайну допомогу, коли справа не має пропасти. Яж відразу зазначив, що це діло переростає мої матеріальні сили і лише в довірі на скору допомогу українського громадянства я приняв його на себе.

Те, що лежить в моїх силах, я роблю. Нехай також і другі чинники зроблять своє. Інакше справа пропаде! А тоді компромітація не моя, а тих, що не зробили свого, або не прийшли з допомогою в слушний час. Армія, що приходить після програної битви, лише збільшує нещастя.

Позички будуть сплачені до кінця біжучого року. Хто прише добровільно дари, той дістане Почесну Грамоту на памятку допомоги в Ювілейному Святі.

По тім, що вище сказане, я лише можу надіятися якогось певного й негайногого відзвізу. Як може почуватися Українцем такий, що йде проти діла або остає байдужим, коли наші місцеві й центральні установи за ним заявилися. Але це українство мусить бути засвідчене ділом, і то негайним!

Грошеві посилки проситься виписувати й адресувати на Школу Українського Національного Танку.

В переконанні на справжній успіх спільної праці, остаю

З глибокою пошаною

Василь Авраменко.

Заява Олександра Кошиця.

Справа, яку підіймає артист Василь Авраменко, є великої ваги для українського народу, особливо в теперішньому часі. Тому прошу всі українські організації, як світські так і релігійні, та окремі свідомі одиниці, щоби пішли на стрічу із матеріальною допомогою артистові Авраменкові. Допомогу, яку окажуть Українці в Америці, оправдаємо спільною працею для добра українського народу.

Олександр Кошиць

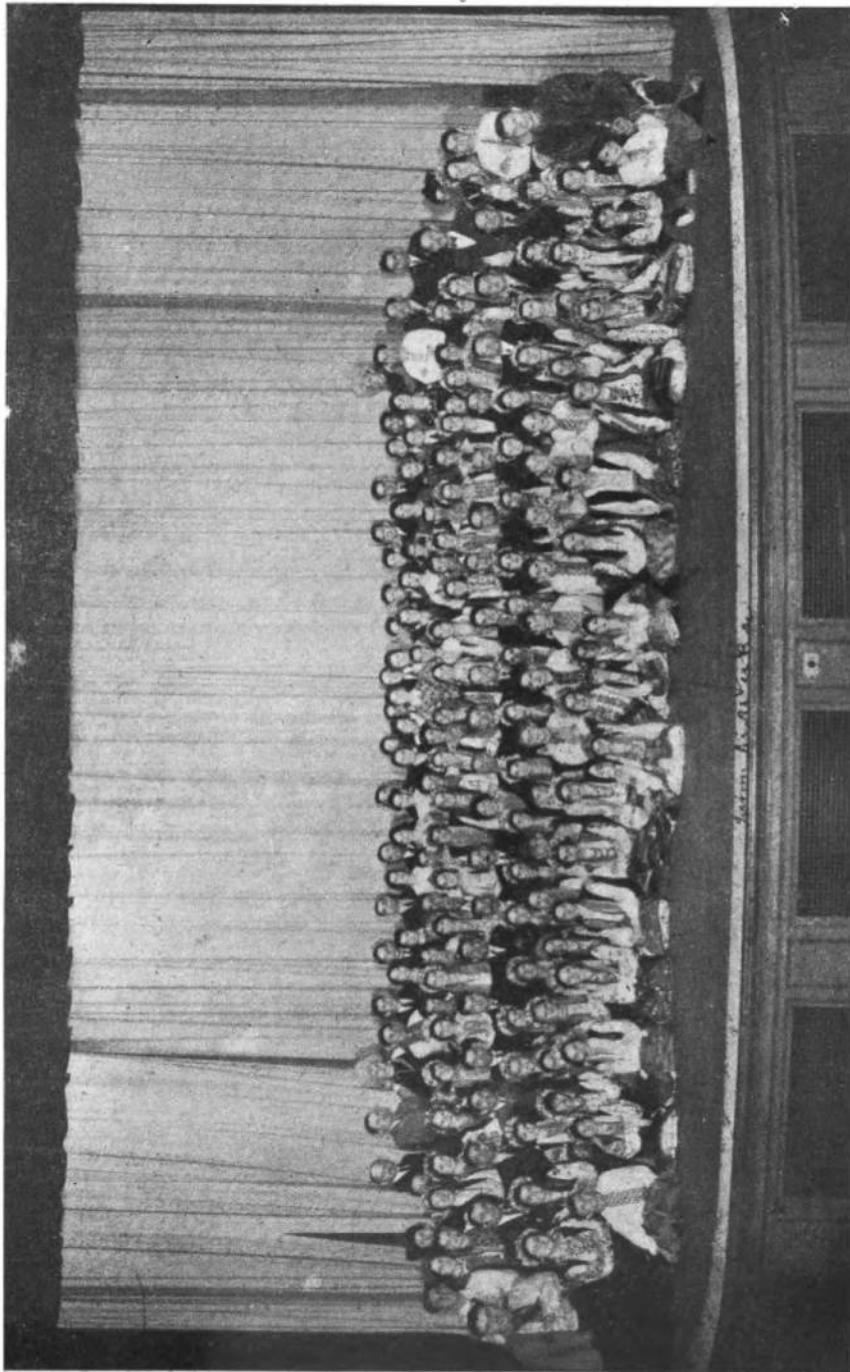
Отже моїм найважнішим завданням було постаратися салю. Бідні ті наші українські патріоти. Найбільша та найгарніша саля в Гартфорді коштувала великі гроші за винаєм. Оголошення по американських часописах коштували теж великі гроші, бо американська преса збивала гроші через оголошення. А таких оголошень не вистарчило два, три, треба їх було помістити щонайменше яких 7, отже через цілий тиждень і заплатити за кожде 10—17 доларів. Друк білетів мав коштувати 18 дол., саля 200 дол., прислуга 150 дол. Отже ціла артистична українська маніфестація після рахунку знатоків мала коштувати понад 500 доларів. Звідки їх взяти в другому році кризи.

Хто прийде на свято? Всі збідніли, всі зголодніли, посумніли. А чужинці? Вони мали свої концерти, музичні вечірки. Де їм в голові хор і балет якихсь там незнаних ім гонків, чужинців: Українців, народів без князів, панів і без своєї держави.

Здався був би нам багатий Українець, князь, боярин, власник більшої посіlosti, фабрики чи копальні, що міг би кинути 500 доларів на жертівник своєї батьківщини. Але такого не було, а якщо й був би, були би наші крикливи патріоти повісили на ліхтарні. Мовляв Українцям не треба панів. А тут ще партій більше як у бідного жида бахорів: католики, пресвітеріяни, баптисти, штундисти, евангелики, кацапи, радикали, соціялісти, ніглісти, безбожники, анархісти, більшовики — та чого там в тій череді не було. І роби з тою сорокатою юрбою патріотичну роботу. Про порозуміння не могло бути мови. Воно означало би нічо іншого, лише зраду своєї віри або партії, бо... волить не бути ніякої, якщо мала би бути Україна не моєї партії. Але я попробував. Взявся до роботи.

Водночас взявся за це саме діло український пресвітеріянський проповідник Т. Галенда. Він був український патріот. Тому не зважаючи на конфесійні ріжниці прилучився радо до католицького священика, до католицької громади та став спільно зі своїми пресвітеріянами до спільної роботи над приготуванням патріотичної маніфестації.

П. Галенда був віком молодший від мене. Мав 50 літ. Але в Аме-

Школа танків Василя Араменка в Ню Гейвені 20. XI. 1932.

Старший брат автора Ілько.

Сестра автора Марія з чоловіком Іваном Кривком.

риці був довше, від 20-го року свого життя. Він багато обертається між родовитими Американцями. Мав серед них багато знакомих. Тому був дуже пожаданим у приготованні свят і маніфестацій.

Ми негайно порозумілися телефоном і обговорили згрубша цілу справу. Кілька днів пізніше зійшлися в моїй хаті, щоби розважити способи та засоби переведення плянів концерту в діло.

У важких справах: просвітних, політичних, економічних, чи яких там небудь, ніяка робота не піде без мас. Але з масою робити тяжко, як це доказують українські чорні ради та наші мітінги в Америці. Вони вповні оправдали думку Драйдена: „Збіговище є шумовинням, що підноситься найвище тоді, коли ферментує“. Віче скликати було непорадно, автім віча вже переїхав в Америці. Тому ми урадили притягнути до праці: представників кількох груп.

Таких груп у Гартфорді було три: католицька парохія, пресвітеріанська громада та громадянський клуб. Чим менше господинь в хаті, тим хата чистіша, чим менше пустого мелення налогових балакунів на засіданнях усіх комітетів, тим більше до цілі — тому ми вибрали лише три українські гуртки. На закінчення нашої першої ради з п. Галенкою я попрощав його сильним стисненням руки та сказав:

„Моїм найбільшим вдоволенням буде успіх концерту. Все інше лишаю Вам і прошу памятати, що ми оба не сміємо ривалізувати, але пильно вважати на те, щоби з наших нарад скористала справа нації і справа наших патріотів артистів. Вершком нашої проворності мусить бути аксіома, що голови йдуть наперед, а за головами хвости, а не навпаки. Так бувало, є і буде всюди, лише не в Українців. Тому на найближчу нараду ми маємо прийти з готовим пляном“.

Мій співробітник щиро усміхнувся і ми розійшлися. За чотири дні стрінулися на засіданні делегатів груп. Мій співробітник попровадив так дипломатично наради спільногого комітету, що робітники сказали: „Ви оба робіть, бо ви екзекутива нашого комітету, а у важких справах закличте нас“. Нам того й треба було.

Про перші наші заходи повідомили ми пп. Кошиця і Авраменка ось яким листом:

Березень 22. 1932.

Впovажані Панове!

Цього спільногого листа пишемо спільно оба організатори Вашингтонського свята в Гартфорді до Вас обох Вп. Панів директорів українського хору Вп. О. Кошиця та українського танку Вп. п. В. Авраменка. До написання такого листа спонукали нас обох ось такі причини:

1. Публично для українського громадянства голоситься про Українську маніфестацію і пропаганду Української справи при нагоді двістілітньої річниці уродження Американського першого президента й освободителя Америки Юрія Вашингтона, але в переписці з місцевими українськими організаціями Вашингтонського свята по українських кольоніях виступає в тій патріотичній акції чисто бізнесовий характер.

2. В публікаціях по часописах, та в комунікатах до українських місцевих комітетів, Вашингтонського свята, обіцюється грандіозний виступ так хору п. Кошиця, як і балету п. Авраменка, в дійсності ціла заповіджена помпа зводиться на звичайну фарсу.

3. Вповажані пп. аранжери Вашингтонського свята полученного з пропагандою української справи по головних містах Америки хотіли би в добрій вірі отримати „утіле кум дульце“! себто „й невинність задержати й дещо з мамони приобріти“, але не застосувалися над тим, що заангажовані в тій акції Американці, як на приклад в Гартфорді, та як зачуваємо в Нью Гейвені задивляються на цю справу по своєму, та дають нам, місцевим українським аражерам недвозначно до пізнання, щоби ми, поставили їм цю справу ясніше!

До 1.

П. Авраменко пише у своїм листі до п. Галенди з датою 18. Березня між іншим й таке „Ви мусите подбати також про зарібок“. Піднявшися тяжкої й відповідальної задачі улекшити українському хорові і балетові у артистичнім виступі в честь Вашингтона в Гартфорді, ми не спустили з ока й якнайбільшого доходу й тому уважали за найдоцільнішу річ, заангажувати до тої роботи й Американців (на Українців в теперішній час безробіття тяжко много рахувати). При обговоренню на кількох мітінгах відбутих в тій справі з впливовими Американцями, ми оба себто п. Галенда і я, зазначували виразно, що це підприємство не має на цілі „зисків лише і виключно едукаційно-патріотичну пропаганду“ та що намходить лише о те, щоби до страти часу, труду, на подорож, та стравне не докладати на випадок дефіциту зі своєї кишені. Американці розуміли добре нашу бесіду, цеж бізнесмени доброї марки, тай тому не лише не обмежилися на голих словах помогти нам, вони дали нам галю за винаем якої беруть на один вечер від 450 до 500 долларів за ціну 150 дол. не беручи навіть задатку, та обіцяли свою поміч в оголошенню в часописах, в доставі тікетів, хлопців до розміщування гостей, позволенню поліції тощо все разом за баечну в таких підприємствах ціну, бо за 398 до 500 долларів (вже з галею)! На конференції з Американцями на питання їх, що ми думаємо зробити з чистим зиском, якщо буде який, заявили їм, що надвишка (по оплаті всіх коштів, та дороги, стравного, готелів, тощо) призначується на покриття евентуального недобору в других містах. Не знаємо що сказати на випадок, якби гарфордські Американці зажадали який процент з чистого доходу на яку свою добродійну ціль, хоч по вичисленню всіх коштів по совісти мало що й лишиться. Але на кождий випадок Американці показали до цеї пори свою великудущність, тай тому на нашу думку не порадно є виступати явно з жаданням зисків, коли ми застерегли звишку доходу на покриття евентуального недобору в інших містах, а тим менше мішатися в діла місцевого комітету, в якім й так є свої щирі люди-комітетові.

До 2.

Не знаємо на скільки в тім правди, що говорили нам люди-комітетові з другого міста, а саме, що персоналу в хорі має бути не більше,

як 30 люда, а в балеті 16. Якщо воно є так справді, то не було найменшої потреби поручати місцевим комітетам вишукувати найгарнішу та найбільшу в місті галю! Ми просили п. Авраменка подати нам хоч приблизно число осіб в балеті осібно, а в хорі осібно, та на великий жаль до нині не дістали жадної дефінітивної відповіди. Ми були певні, що персонал цілої артистичної групи буде виносити що найменше сто осіб, тай тому запитані Американцями, сказали, що самі ще не знаємо, але сподіємося з яких 100 осіб в хорі, а сто в балеті. Таким робом ми не хотячи зрадили перед Американцями українську нездатність до таких предпіремств, та почувши від людей, що дальше від Риму до Криму, а від 46 до 200 як собі думали, стали тепер ні в двох, ні в трох і самі не знаємо, як викрутитися з того баламутства. На поміщення 46 осіб, була би вистарчила сцена й другорядної галі. Як буде всього персоналу в хорі і балеті 70 до 80 осіб, уратуємо ситуацію, в противнім випадку наразимося на компромітацію.

До 3.

Американці піднялися помогти Українцям в уладженню Вашингтонського свята в Гартфорді і жертвують свій час, труд, та подають свої ради, але хотіли би знати, де піде, не лише евентуально чистий зиск зі свята, але хотіть знати й те, хто має відповідати на випадок недобору. З того видно, що Американці взялися серіозно до нашої „спілки“ коли бояться недобору! тай тому на нашу думку воліли би щоби ми мали доходи, ніж недобір. Іх рада для нас є (особливо рада одної Американки члениці нашого комітету) щоби найбільша й найкраща галя в місті на 3.500 місць була повна публіки, а публіка вповні вдоволена і тому радять установити ціну тікетів найвищу 1. дол. до 50 центів. Ми оба: п. Галенда і я опинилися між молотом а ковалом і тому просимо дати нам якнайскорше найясніші в тій справі інформації.

Остаемо з глубоким поважанням:

Галенда і Пристай.

Ми зразу здавали собі справу з того, що нам самим Українцям ніяк підніматися такої трудної справи. Нам було ясно, що мусимо шукати помочі та піддержки у гартфордських потентатів: майора міста¹), маршалка, сенатора, державних і міських урядників. У Гартфорді вже був Вашингтонський Комітет під протектором самого майора міста.

Ось для ілюстрації письмо Вашингтонського Комітету в Гартфорді:

Мій Дорогий Пан-отче!

На сходинах Майорового Комітету свята Ю. Вашингтона, що відбулися 31. III. принято плян взяти протекторат програми Українського хору та балету. Комітет уважає неможливим причинитися грошовою піддержкою, але буде радо змагати розбудити заінтересовання і від себе заохотити до участі своїх приятелів і загалом суспільство.

Дуже сердечно здоровлю

Говард Бредстріт.

¹⁾ Mayor — голова міської самоуправи.

А ось друге письмо Комітету:

Мій дорогий Отче Пристай!

Тут подаю відпис письма до п. Ю. С. Годарда в справі українського концерту.

На засіданню Майорового Комітету для святковання 200-ліття уродження Ю. Вашингтона дня 31. III. явилися Всеч. о. О. Пристай і Всеч. о. Т. Галенда просити Комітет помогти до програми музики та танку, яку має дати група зложена з 60 талановитих Українців з Нью Йорку.

Майоровий Комітет не може піднятися підприємства протектопрату тої програми, в той спосіб, щоби взяти чинну участь або взяти на себе фінансову відповідальність. З другої сторони, тому що група виявляє себе здібною і гідною дати виставу вищого степеня, як це доказують часописні рецензії — Комітет годиться дати свою апробату на плян українського місцевого Комітету та помогти йому в його змаганнях прихильними заявами та закликами до участі.

Тому секретар Майорового Комітету уладив конференцію з керівником галі Бушнела, українським комітетом і одною з пань, знаююю в публичному життю Американкою. На цій конференції обговорено практичну сторінку цілої справи, що вяжеться з виведенням хорубалету.

Відданий Вам
Говард Бредстріт

Секретар Майорового Комітету
Ю. Вашингтона 200-літньої річниці.

Крім моральної піддержки від Майорового Комітету ми дістали дуже мало. Всі матеріальні клопоти впали на гарфордських Українців, а кошти свята були преліміновані на 500 дол. Це було понад наші сили в ті тяжкі часи. Нас обгорнув страх, тимбільше що тиждень перед концертом прийшли невеселі вісти з Нью Йорку.

Ось ці невеселі новини:

Школа Українського Національного Танку

35 Іст 2-га вул., Нью Йорк.
Почтова скринка 101, стація Д.

Дня 6-го травня, 1932.

Дуже поважна справа.

Виступи Українського Хору Олександра Кошиця й Народнього Балету Василя Авраменка принесли дуже прихильну оцінку й похвалу американської преси. Імя Українни й українського народу покривається славою, а значіння української іміграції кріпшає. Наша громада в Америці стає поважним чинником в житті великої Америки.

З другої сторони дaeться завважити, що крім міста Вашингтону, громадянство американське, не-українського роду, не приходить на наші виступи. В Балтиморі і Вілмінгтоні були поміщені майже цілі сторінки статей про наш виступ, а саля світила пусткою, бо українська

громада замала, щоби заповнити салю, а так звана американська публіка не прийшла. В газетних звітах з'явилася опісля неначе догана публіці за занедбання нагоди почути й побачити щось величавого.

Отже показується, що газетний розголос може бути найкращий, а на американську публіку не можна числити, як вона не розкупить білєтів на виступ наперед.

Мимо величавого морального успіху ми провалились фінансово від Вашингтону до Вілмінгтону. На заплату галь і преси ми мусили гроши позичити, а по виступі виїздили голодні й перемучені з невиспання і перепрацювання.

Щоби ціле велике підприємство не покінчилося страшним провалом і деморалізацією всього нашого громадянства на літа, треба нам усім ЗАРАЗ взятися до завятої продажі ти켓ів межі Американцями не-українського роду. Наші люди виснажені безробіттям, не можуть наповнити галі, а богатша американська публіка на українські свята в честь Вашингтона не прийде, як ми її самі не притягнемо. І тому нам приходиться запитати Вас отверто:

Чи, на підставі Вашої дотеперішньої праці й обсервації, є у Вас вигляди, що на українське свято в честь Вашингтона, прийде американська провідна публіка? Чи є у Вас способи показати тим Американцям красу нашого мистецтва — отих дорогоцінних скарбів, що їх увесь світ так високо цінить?

А коли нема виглядів на прибуття американської публіки, чи є хоч вигляди на те, що прийде українське громадянство в такій кількості, щоби не лише покрити місцеві кошти виступу, значить оплати галі й агітації, але також на збереження якоїсь надвижки на покриття дотеперішніх коштів організації, агітації, вдережання Хору й Балету й перевозу?

Застановіться над тим совісно й дайте знати зараз ТЕЛЕГРАФОМ! На підставі тих відповідей ми обчислимо наші вигляди по виступі в Нью Йорку і прийдемо до заключення: чи іхати дальше, чи припинити обіздку Хору й Балету.

Однак просимо: НЕ застановляти роботи в себе на власну руку, противно, йти вперед з подвійною енергією, щоби не допустити до упадку такого гарного діла.

Щоби осягнути рішення, потрібна нам Ваша негайна відповідь на головне питання: Чи зможете Ви постаратися хоч о яке таке виповнення галі на концерт в честь Юрія Вашингтона, на котрім виступає Український Хор і Балет?

Телеграфічну відповідь просимо прислати ЗАРАЗ на адресу Школи Авраменка в Нью Йорку.

За Управу Школи Українського Національного Танку.

Секретаріят.

Як на нещастя мій співробітник виїхав на 6 днів до Пітсбургу. З ніким порадитися. Інші комітетові, робітники та малі бізнесмени, не могли помогти. Вони були свідомі українські патріоти та бажали якнайбільшого успіху українській маніфестації, але мали досить своїх

буденних клопотів. Але одного з комітетових п. Несторука я вспів віднайти. Порадився з ним і написав ось якого листа:

7. V. 1932.

Вповажані Панове!

Вашого „алярмуючого“ листа з 6. V. ц. р. отримав і відповідаю зараз на нього за себе та за другого члена екзекутиви добродія Т. Галенду, котрий під цю пору в Пітсбургі та верне щойно 9. V. Відповідаю листом, а не телеграфом, як зажадано в листі, щоби справу Вашингтонського свята в Гартфорді висвітлити як вона в дійсності мається. По обговоренню справи з кількома членами місцевого комітету та по засягненню опінії заінтересованих, а українським комітетом втягнених до помочі найвпливовіших гартфордських громадян, прийшли ми до ось якого заключення:

Коби небо дописало (була погода), маємо повну надію на успіх:

1. Шість днів до свята, а вже розпродано тікети за близько 100 долярів.

2. Місцеві Українці зі своїми сусідами з Нью Брітену й околиці свідомі ваги Ваших виступів, дають нам великі надії на численну фреквенцію.

3. Через впливових людей, як майора міста Ренкіна, предсідника Майорового Комітету Вашингтонського свята Віллемса, секретаря тогож комітету Бредстріта та предсідників ріжних гартфордських товариств і клубів, сподіємся стягнути на свято багато американців. Майор Ренкін обіцяв нам представити зібраній на галі публиці українську артистичну групу та промовити кілька слів.

4. Сам український місцевий комітет свята Вашингтона, робить усе можливе, щоби Гартфорд був як не між першими то не останніми щодо морального та матеріального успіху.

Занехання виступів української артистичної групи це була би дизерція українських боєвиків з поля культурної боротьби ізза малої віри в побіду. Ніхто не може сказати, як піде в таких містах, як в Шикагу, Дітройті, Клівланді, Сиракюзах, не говорячи нічого про Нью Йорк. Вони певно допишуть і вирівнають недобори. Впрочім місцевості непевні успіху, далекі в турі, а які не поробили ще коштів, порадно вичеркнути з програми. Сумнів і знеохота є повним програнним, байдорість і віра виграють.

З глибоким поважанням остаю

О. Пристай.

**

Ще від матури я ніколи не дрижав так на всьому тілі як перед концертом наших артистів у Гартфорді. Кольосальні кошти, не надто велике заінтересування українським мистецтвом американської інтелігентної кляси, недобори артистичних виступів у Бостоні, Балтіморі, Нью Гейвені й алярмуючі письма з Нью Йорку, відобрали мені сон, аппетит і веселість. Білетів розпродано на 100 дол., що на такий коштовний і парадний концерт виглядало на крини. При касі купували білети самі бідаки Українці, а з Американців лише дехто.

11. V. мав відбутися наш концерт в малій фармерській кольонії, в Голіоку. Мій співробітник проповідник Галенда вернув щойно з далекого Пітсбургу. Був умучений і невиспаний. Але не втерпів, щоби не довідатися дещо більше про поводження артистичної групи зі самого джерела. Тому запропонував мені поїхати на концерт до Голіоку його автом. Добра пропозиція. Чому не поїхати? День був гарний і приемно провітритися переїхавши кілька американських фарм з розкішними садами та зеленіючими полями. Вони пригадали мені моє рідне гніздо Трускавець, мою дорогу батьківщину та розвіяли з душі великоміське утомлення.

Стали там на час. Перше наше питання до директора Авраменка було коротке: „як там“? — а відповідь недовша: „зле“... „Моральний успіх великий, матеріальний під псом. Як так дальше піде, треба буде перервати туру та зі стидом зйті зі сцени. У Вашингтоні було, як писали віншингтонські часописи біля 3.500 народа, але не всі заплатили білети. Багато білетів роздано даром. Всетаки покрито всі видатки та дещо лишилося на заплачення хору, для всіх балетників платні не стало“!

При цій нагоді довідалися від Авраменка, як спілка танцюристів прийшла до згоди з хористами. Авраменко був ініціатором турне; але щоби воно вдалося наклонив Кошиця до спілки. Старий і не в тім я битий Кошиць згодився зібрати співаків, але лише тоді, коли Авраменко запевнить для них по 1.500 дол. тижнево. Авраменко перечислився. Він же мусів оплатити і своїх 25 танцюристів. Заплатити перевіз.

Салю в Голіоку відступило місто. Була це гарна, велика та ясна саля в ратуші. Коштувала лише 35 дол., а в Бостоні 800 дол. Хор Кошиця я вже чув два рази та він не був для мене ніякою новиною. Але балету Авраменка не бачив ніколи. Тому був дуже цікавий на нього. Авраменко був заложив у Голіоку школу танців і вивчив у ній більше як 40 осіб молоді. Ця школа зробила своєму учителеві велику прислугу. В Голіоку виступило на сцену не 23, а 63 танцюристи. Саля була за мала на таке велике число танцюристів. Але добрий писар випише що треба й патичком від сірника. Авраменко вивязався зі своїми артистами добре. На салі було 500 видців, в тому 150 чужинців.

По концерті голіокські фармери порозбирали співаків і танцюристів до себе в гостину. На другий день виїхали до Нью Гейвену. Але хоч це було більше місто та мало немало наших емігрантів принесло 123.67 дол. недобору.

Я з моїм співробітником призадумався що робити. Положення і надії були невеселі. Як будувати славу України з 23 танцюристами та 35 співаками. В англійських гарфордських часописах було раз надруковано, що українська артистична група мала складатися зі 100 людей. Тому треба було взяти до Гартфорду школу танцюристів з Голіоку, 40 людей. Не штука було взяти, але чим і звідки оплатити тій школі подорож. Рішили зробити це зі складок між комітетовими. Гартфордські комітетові мали також переночувати та нагодувати танцюристів.

Прийшов 13. травня. Білетів на представлення розпродано аж за 214 дол. Щож нам робити? Чи тішитися, чи сумувати? Не було причини ні до одного, ні до другого. Зійшлися оба „екзекутиви“, розповіли все що знали, пошкробалися по старому звичаю в голову та рішили: роздати якнайбільше білетів визначнішим Американцям, вони й так мали змарнуватися.

Посідали оба „екзекутиви“ до авта та пігнали до айришського духовного семінара. Там лишили на руки єпископа-помічника 6 білетів для настоятелів і 35 для питомців. Так само зробили в протестантськім семінарі. Котрий з нас знав якого американського дістойника чи багача, кожного відвідали та дали пару білетів — мовляв: „ми Українці й даемо та ще просимо: приходи та послухай нашу пісню, подивися на наш танок і переконайся про здібності поневоленого, здорового тілом і духом, українського народу“. Так роздали поміж Американців білетів на 200 дол. Сповнили приказ: „Ідіть на роздоріжжя і кого стрінете запросіть на пир“. На концерті могло бути всеї публики 1.000, в цьому 250 Американців-англійців.

Наше свято мало відбутися в будинку збудованому в 1930 р. на честь і пам'ять заслуженого гарфордського громадянина Бушнела, що подарував державі найгарнішу в Гартфорді, 25-акрову площа. На площі заложено парк і побудовано сойм. Все коштувало коло 2,000.000 доларів.

Сала могла помістити 3.500 осіб і мала пречудну сцену з дуже гарним електричним освітленням. Наші співаки та танцюристи виглядали чудово в морі ріжнобарвних світел. Прегарні українські вишивки мінилися мов у зачарованому калейдоскопі. Зпоміж вишивок вилискувалися ріжними колірами прегарні гірлянди, пацьорки й інші прикраси мов з цвітника перлиста роса до сходячого українського сонця. Громада співаків, співачок, танцюристів, танцюристок з малою дріботою, дітьми, уставлена артистично перед великим портретом Вашингтона з американськими й українськими прапорами, освітлена рожевим світлом уявляла прегарну картину.

По кождій точці танку або співу лунали бурхливи оплески та здавалося, що цілий кольосальний будинок валився людям на голови. Такої славної української маніфестації я не бачив ніде, ні в Старій Батьківщині, ні в Америці. Славна вона була тим, що не було в ній ані демагогічних політичних бесід, ані нарікань на жорстокості розвірених ворогів, ані гострих резолюцій, а лише піднесення духа у своїх і щире признання і симпатія у чужих до української пісні, до українського танку та до всого українського народа.

Серед Американців були оба редактори зі своїми жінками та видавничим персоналом. Був майор міста Генкін з родиною. Він не лише вшанував наше свято своєю приявністю, але ще надав йому більшої ваги своєю промовою. Коротко, але сердечно подякував він українській громаді за звеличання памяті Вашингтона та висказав свій жаль, що так мало Американців заінтересувалося українським святом.

Гартфордські Українці радо гостили наших артистів. Кождий хотів мати у своїм домі дорогої гостя і кількох відійшло без го-

стей, інші розхопили. Танцюристи не мали сталої платні. Вони не раз голодували. Танцюристка Чайківська, що ночувала в моїй хаті, заявила, що танцюристи посвятилися для своєї Неньки України та хочби мали голодувати та зносити докорі від своїх батьків зі сцени не уступлять до кінця турне.

Я ночував у себе четверо людей: дві дівчині танцюристки, 5-літнього хлопчика Іванка Желихівського, сина православного священика з Вонсакету й Гапку Іванців, 5-літню дівчину з Бостону. Тих двоє дітей викликували подив і захоплення публики своїми діточими гопаками та козацками та збирали найрясніші, найдовші та найгарячіші зі всіх танцюристів оплески. Малий Івасик був дуже змучений виставою і не хотів істи вечери. Він прошептав: „Я хочу спати“. Я заніс славного танцюриста-артиста на мое ліжко. Ночувало в мене 9 осіб і не було для Івасика окремого місця. Він спав на моєму ліжку.

Довго по півночі сидів я на милій розмові зі сердешними гістьми. Врешті пішов спати. Мій молодий артист спав твердим сном, як я колись перед 64 роками, коли рано мене будила мати на толоку з гусьми. Можна було пересувати й сто разів Івасика на ліжку й він був би не збудився. Я положився біля нього та вдивлявся в його зарумянене, спокійне, дитяче, невинне личко. Пригадав собі свій дитячий вік і вибився зі сну.

Ранком всі побудилися, повмивалися, поснідали та збиралися в дорогу до Трої. Надійшов Авраменко та сповістив нас, що коли завтра не будуть мати 1.500 дол. вся артистична група розлетиться, бо не буде чим виплатити хорові. Деж добути 1.500 дол. вчасі найбільшої грошової скрутки?

Авраменко та Галенда пустилися автом по колекті. За пів дня назирали 1090 дол. Наші робітники витягали з банків свої ощадності, що їх так мали небагато. Давали позичку, якої не сподівалися ніколи відобрести. Давали з українського патріотизму, щоб українська артистична група не розлетілася. В Гартфорді було з концерту 329 дол. доходу, а 386 дол. розходу, отже було 57 дол. недобору. Але гартфордські Українці позаплачували зі своєї кишені часописні оголошення і розплілювання афішів, додали ще 124 дол. готівкою, і в той спосіб підбадьорили групу до дальшої пропаганди українського мистецтва.

61. УКРАЇНСЬКА ТЕРПСИХОРА В НЮ ГЕЙВЕНІ.

Око не надивиться огляданням, ані ухом не наслухається слуханням. Екклезіаст 18.

В 1932 р. український балет-майстер Василь Авраменко став організувати школи танку по українських громадах Північної Америки. Українська громада в Нью Гейвені належала до одної з більших громад. Там заложив Авраменко свою школу та віддав її провід своєму заступникові Іванові Пігулякові. Водночас провадив Пігуляк школи танку в Ансонії, Гартфорді та Нью Бритені.

Хоч це були тяжкі часи до школи Авраменка в Нью Гейвені впливалося 45 дівчат і хлопців. Кождий знає, що кожда дитина чи то-

панська, чи робітнича не усидить, та як ще кажуть „на терновім вогні не горіла би“ — вискочил аби, таке живе. Американські діти в добре та гаразді роженні та виховані не знали що зі собою робити. В додатку до своєї живости вони чули за собою плечі „права американської дитини“. Вони гаразд пустували, дерлися по стовпах, деревах і дахах. Коли-ж почули про український танок тоді в крик:

„Мамо! давай п'ять долярів, хоч і вмирай, вже всі повписувалися і Джан і Пітр і Джов, Мірі та Кейді, а лише я ще невписаний“!

І бідна мама витягала з банку або зичила пятку, несла пану вчителеві танку і мала спокій, аж той самий шибеник чи пестійка не прийшов показати мамі, що з поза вугла черевиків виглядають усі пальці як лущаки.

По місяцеві науки я заглянув до школи. Діти мов кози виконували декотрі добре, а багато ще слабо скоки та рухи і складали свої ноженята до молитви Терпсихорі. Вчитель Пігуляк був загорілий український патріот. Він не любив, щоби діти, його танцюристи, розмовляли на науці танку по англійськи. Буковинський гуцул, кремезний високий хлопиця мов який Довбуш, своїм тубальним голосом не раз навчав своїх американських елевів про Україну, її красу, багатства, про чар її мови та танку. Доказував, що нема під сонцем другої України. Діти наших емігрантів від своїх американських учителів нічого не чули про Україну, від своїх батьків чули лише одне, що нема такої великої біди як в Старім Краю, а тут переконалися емігрантські діти, що нема у світі танку понад козака, коломийку, аркану та присюду, що нема понад українську пісню і народню ношу.

І сталося чудо! Діти полюбили український танок і ношу, а також саму Україну понад усі краси та багатства Америки. Ранше стыдалися своєї назви та свого слова — а згодом, були горді, що звуться Українцями, що носять на собі українську одежду, що співають українські пісні, що танцюють українські танки. Вони вміли й постояти за свою справу. Ось доказ цього:

УКРАЇНЕЦЬ ШКОЛЯР ОБОРОНИВ РІДНУ ПІСНЮ.

Як український школляр Васильцьо Гіна став в обороні української пісні в американській школі.

(Допис з Нью Гейвен Конн).

Громадянська справа завела мене 7 листопада до Августа Трупса Джуніор Гай Скул. Мав запросити на попис танцюристів та українського парохіяльного хору під диригентурою п. Ст. Ціміхуда увесь учительський збір згаданої школи. Передав два дарові тикети і пустився до виходу з будинку до головних дверей.

Ідучи здовж довгого коридора препищного шкільного будинку, почув я спів у котрійсь шкільній салі, спів шкільної молоді який пригадував мені мелодією українську пісню, але яку саме то не міг собі в тім моменті пригадати. Розцікавлений небувалою появою звуків української мелодії в американській висшій школі, насторожив уха та всю свою увагу, щоби зловити відки роздавався спів.

Нащастя вибіг з одної шкільнії салі 15-літній школляр. Він біг до фонтанни напитись води.

Я кивнув до нього пальцем, а коли він прибіг до мене, попросив я його чесно, чи не знає, з котрої то салі виходив переспіваний щойно спів. Хлопчина завів мене до класи в якій було до 40 хлопців і дівчаток. Представився я учительці, перепросив за перебивання в праці, та попросив чесно, щоби сказала мені чи пісонька яку перед хвилею переспівала із шкільною дітворою, це англійська, чи може яка чужа — „форенерська“.

— Ні фадер, це не англійська пісня, але російська, переклад з російського.

Мене мов хто шпилькою уколов. Мимоволі зітхнув, та нехочячи прошептав півголосом але по англійськи: „Украли“!

— Hi, фадер! — відповіла в цю мить учителька — ми не украли, нам так сказав перекладчик.

— Так? — Я вас не виную, але ті украли від Українців які зрабували нас з усього. Російські царі, теперішні російські большевики, та всякі російські перекладчики. Ця пісонька то чистої води українська народня пісня. Аби у мене не був старечий хріпливий голос я Вам і самий її переспівав би, але боюся дразнити Ваше музикальне ухо своїм голосом. Зрештою Ви відспівали її із школярами та школярками цілком поправно.

На мое прохання переспівала учителька із шкільною молодю ще раз нашу народню пісоньку „Що я буду бідний діяв, що я жита не посіяв“. Але розуміється в англійськім перекладі.

*

Малий наш український школярик Васильцьо Гіна несподівано потвердив правдивість моого оповідання про крадіж Москалями української пісні.

На другий день після розмови з учителькою про російську крадіж, мала вже інша учителька годину співу в другій класі, та при відспіванні „Що я буду бідний діяв“, розповіла своїм школярам і школяркам про вчерашню пригоду яку мала її приятелька учителька місс Шут ізза тієї пісні з українським священиком з Парк стріт, котрий заявив їй що ту пісоньку украли від Українців Москалі. Поміж школярами та школярками сидів малий наш український хлопчина Васильцьо Гіна. Васильцьо не дуже такий малий але й не дуже великий, бо має всього 9 а може 10 літ, але за то у нього український патріотизм за кількох великих, а сміливість також. Він не міг дочекати кінця оповідання своєї учительки, склонився на рівні ноги, підніс мов пилкою кинув вгору свою невеличку руку, виставив два пальці, та закликав своїм хлопячим дзвінким голосом:

— Той священик з Парк стріт, це дійсно український священик, я знаю найліпше, бо і я Українець, а пісонька „Що я буду бідний діяв що я жита не посіяв“ є справду українська! Я умію її на память по українськи. „Іхав Козак за Дунай“ продовжав наш малий герой Васильцьо, це теж наша українська пісня, а не русска!

Якби батьки малого школярика Васильця не були свідомі Українці, наш Васильцьо був би сидів вчасі оповідання учительки в лавці тихо мов гриб під корчем, а може бувби не звертав навіть уваги на її оповідання, так як це з нашими українськими дітьми в американських школах часто буває. Тоді про малого патріота козака Васильця Гіну з Нью Гейвен ніхто був би і словом не писнув. Але як то кажуть люди „яке дерево такий клин, який батько такий син“ Батько свідомий Українець, патріот, а малий його син Васильцьо удався в батька! Нині в цілій парохії на Парк стріт в Нью Гейвен, не чути іншої бесіди між людьми як лише за малого нашого козака Васильця Гіну.

о. Олекса Пристай.

Наші українські діти були вже так полюбили свій український танок, що йдучи до школи або зі школи на вулиці танцювали козачка. Во віки не забуду вечора, коли я брався за боки та заплакався зі сміху мов мала дитина з маленької Катеринки. Ця 1½-літня дитина зробила несподіванку своїм батькам і убавила своєм танком велике товариство, що зібралося попрощати свого вчителя Пігуляка. Серед загальної забави мала Катеринка вийшла сама на сцену та стала танцювати козачка, але так оригінально та цікаво, що всі гості за боки бралися зі сміху з цеї живої лялечки. Весь час курсу приїздила мала Катеринка з мамою і сестричкою Лілійкою (9 літ). Мама та Лілійка вчилися танку, а Катеринку брали до школи, бо не було з ким лишити її дома. Вона не плакала та не спала, але придивлялася і на закінчення курсу затанцювала.

Найгарніше з усіх нюгейвенських танцюристів пописувалися малі 8—10-літні хлопці та дівчата. Чужинці не могли надивуватися. Оплескам не було кінця і що лише саля затихла знову зрывалася буря сплесків.

**

Школа уладила свій виступ перед чужинцями 20. листопада 1932. На виступі конче хотіли мати визнатих Американців; а в першу чергу майора міста Марфія. Хто-ж мав стягнути американську сметанку на український робітничий концерт? Деято з наших „фільсофів“ хвалився, що знає майора, судью чи ще когось-там, але ніхто з цих всезнайків і провідників, дуже відважних і впливових не спішився просити Американців. Рада в раду ухвалила мене вислати з цею місією. Так то цей, що не мав ніякого значіння в парохії, мав мати значіння серед чужинців та американських достойників.

Врешті решт бодай тут прийшли мої парохіяни до голови по розум і переконалися, що священик може більше зробити для народу з народом, ніж сам народ без священика. Я запросив можливо всіх найбільших нюгейвенських достойників і приготовився, щоби їх повитати.

Тиждень перед концертом у місцевій газеті Ню Гейвен Реджістер з'явилася світлина нашого балету, а побіч неї стаття, що її наводжу:

„В гарячі літні місяці 40 дітей українського походження сходилося на науку танку рідного краю іх батьків. Хоч гарячі були ноchi та задушлива мала саля діти танцювали жваво не під тони музики, але під скорі ударі ноги або пleskіt рук великого українського балетмайстра Авраменка або його заступника Пігуляка. Діти вигиналися, викручували ногами, руками та головою, а це для українського танку особливе.“

20. листопада балет дасть перший виступ. Балет буде мати барвисту українську ношу та відбудеться під протекторатом „Міжнародного Інституту“.

Василь Авраменко, що його балет був перенесений минулого року до Ню Гейвену є собі дуже інтересний чоловік. Він тримається української ноші на сцені, в школі, а навіть на вулиці.

В розмові про український танок він говорить: „Коли ти хочеш збегнути тайну живости та свободи українського танку глянь на славну картину Rosa Bonheurs: The horse fair (Вистава коней). Український балет має більше живої

кольористики, але в киданню з радости головою в обох є це саме. Українці люблять коні ще від часів Скитів і Геродота. Сідло було їх колискою, престолом і домовиною. Вони жили на кінських хребтах, а табуни коней були їм маетком. В байдорому бігу коня найдеш ключ їх танку. Коли Українці танцюють, то танцюють як вітер, що хилить степові трави. Їх ноги вроджені до танцю. Коли рухи танку стануть такі скорі, що видцям здається будьтоби танцюристи щезли з обрію наче конячі лебеді — вони нечайно зриваються і вихиляються з по-двійною скорістю”.

Авраменка піддержує все українське суспільство. Українці думають, що коли введуть стало таке виховання молодого покоління — зроблять їх ліпшими Американцями, а водночас своїм танком принесуть в дарі найкращу частину свого мистецтва”.

На концерт прийшло багато гостей. Була повна сала, в чому $\frac{1}{3}$ Американців. Я їх привітав цими словами:

Пані та Панове!

Маю честь представити вам групу українського балету під проводом інструктора п. І. Пігуляка, помічника славного українського балетмайстра В. Авраменка, та українського хору під проводом ди-рігента Ціміхуди.

Перша група українських танцюристів покаже вам українські народні танки у ріжних привабливих формаціях, як їх виводять з народи ріжних свят, весілля, Великодня тощо. Члени українського балету й українського хору в Нью Гейвені виступлять цього вечора в справжніх українських народніх строях, що їх носять по всіх українських землях в Європі. Прошу вас, пані та панове, приглянутися зблизька рухам, крокам, вихилясам і фігурам танцюристів, хлопців і дівчат і прошу вас звернути вашу увагу на жіночу українську народню ношу”.

Дальші вияснення до програми вистави давав американський уроженець, молодий студент фармації Осип Бурбела молодший.

Майор міста був на виставі. Я зустрів його коротким привітом при вході на салю. Майор сидів біля мене та не міг нахвалитися української народньої ноші, співу, танків й української молоді, Покидаючи виставу майор виголосив півгодинну промову. В ній вихвалював ди-рігента балету, ди-рігента хору, звеличив українську ношу, спів і танок, висказав признання українській молоді, згадав тепло і про мене. Не міг нахвалитися молодої 16-літньої студентки Марійки Бурбели за гарний, дзвінкий і мілій голосочек. Мені було приемно слухати похвали від чужинця, ще до того від майора американського міста. Вони були бальзамом для всіх душевних ран.

Другий Народній Вечір відбувся в Нью Гейвені в грудні 1932 р.

*

**

Протектором публичних вистав українського балету в Нью Гейвені був Міжнародний Інститут. Його завданням було бути посередником у зближенні всіх ньюгейвенських громадян якої віри або народності вони не були би. Тому відбувалися сходини репрезентантів ріжних народів. З Українців належала до Інституту студентка маляр-

ства М. Благітка. Завдяки їй і головній керівницці Інституту Американці п. Тернер став і я членом Інституту.

Інститут мав у своїх кімнатах мистецькі вироби ріжних народів. Але не було українських. За моїм почином дівочий парохіяльний клуб купив велику ляльку, прибрав її в українську ношу та передав п. Тернер. Вона вважала цю ляльку найгарнішим експонатом Інституту.

До Міжнародного Інституту належали також представники Сіті Рекреейшен Сосайті. Це товариство уладило на латинські свята Різдва 1932. р. вечер словянських колядок. До участі запросили також український парохіяльний хор і водночас російський. Але насправді це не був російський хор, а були це волиняни-малороси, що چе вміли ні одної російської пісні, ні одної російської коляди. Вбирали на себе українську народню ношу й так баламутили Американців, що вони не бачили ріжниці між Українцями та Росіянами.

Я не міг мовчати та зателефонував до Рекреейшен Сосайті, що український хор відмовляється колядувати, бо українські ренегати під фірмою Росії хотять продукувати українську пісню і народню ношу — хай вони, якщо вважають себе Росіянами співають російські колядки та вбирають російський стрій — тоді Українці прийдуть за співати Американцям Веселих Свят.

Так і сталося. Український хор співав в українській народній ноші, а „російський“ в американських убраних. В додатку по відколядованню українські хористи відтанцювали кілька танків на радість Американцям, а собі та своєму українському народові на честь і славу.

**

Ріжноманітність є правдивою пріправою життя, що надає йому всеї принади.
Кавпер.

Міжнародній Інститут уладив 19. V. 1933 вечірку для своїх членів. Представники дванадцять народів продукували свої співи, танки та ношу. Між ними була українська група 30 хлопців і дівчат.

Я був цікавий як попишеться наша молодь. Хотів побачити танки та ношу других народів і прирівняти їх мистецтво з нашим. Виступали: Росіяни, Українці, Поляки, Мадяри, Сирійці, Італійці, Греки, Литовці, Вірмени, Шведи, Чехи та Німці.

Поляків виступило три пари. Перетанцювали мазура. Здавалося дуже довго, може тому, що танок монотонний. Мадярка перетанцювала чардаша, але так що пояснювала кождий крок і рух. Чеські танки мало відбивали.

Осьмими з черги були Українці. Всі були зодягнені в народню ношу. Вже на вступі далися чути голосні оплески та лунали пару хвилин. Зачався танок, але це не був танок, а велика картина кольорових фігур, що мов у калейдоскопі мішалися зі собою, своїми красками хапали видців за очі, то виринали то зникали в громаді живих ляльок, мерехтіли мов зорі на голубім трусаквецькім небі. Козаки у своїх козацьким жупанах і шараварах з мечами в руках дали

образ славного українського лицарства. В присюдах вививали шаблями, що мов блискучі вужі скакали на себе, мов гаддя сичали, свистали та бринчали, аж страх по тілі морозом прошибав, щоби чия голова не попалася у той звінкий, бравурний танець гострої сталі. Знова оплески, знова радість.

Вершком вечору був сольо-спів Марійки Бурбели. Вона пере співала „Цвітка дрібная“ з таким чуттям і переняттям, що кождий чужинець, хоч не розумів слів пісні, всіми нервами своєї душі відчув красу української пісні.

**

Українська пісня й український танок понесли славу українського народу по всій Америці. Американський часопис один за другим величав нашу пісню і танок і народнє українське мистецтво. Водночас серед української молоді, що поголовно винародовлювалася прийшло відродження. Наша молодь прозріла, полюбила, малотого залюбилася в українськім танку та пісні. Перед чужинцями стала хвалитися своїм іменем, не стидалися його як давніше бувало.

62. З ГОЛОДІВКИ НА ГОЛОДІВКУ.

На початку 1932 р. при обрахунках парохіальної каси в Гартфорді показалося, що парохіяльний касієр украв 301. дол. Це дало нагоду до частих парохіяльних мітінгів. Хто винен, що касієр спрочевірив церковні гроші? Кого карати за страту церковного маєтку? Отець духовний завинив, що не допильнував касієра! Касієр відбирає усякі доходи та відносив їх до банку, якщо мав охоту віднести їх, отець духовний не мав права мішатися до касієра. Вже таке було право в наших американських парохіях, що священикові було засі до церковної каси. Але коли вже касієр промахнувся — то вина мусить спасті на священика.

В цій цілій маніпуляції церковним грошем було замотаних більше церковних урядників. До цеї компанії належав вуйко касієра: парохіяльний секретар і член контрольної комісії, що був церковним урядником 18 літ підряд. Всі три церковні урядники, щоби себе крити, пустили між народом поголоску, що отець духовний щось покрутив з чеками на таку саму суму, 301 дол.

В парохії счинилася велика хрия. Пішли в рух ріжні видумки, а дальше дописи, що безпідставно звалювали на мене вину за зловживання касієра. Не лишалося нічого іншого, лише віддати справу до цивільного суду. Я звернувся до найліпшого католицького адвоката. По кількох днях він повідомив мене, що треба бути приготованим на довгий, навіть кілька літній і коштовний процес. Процедура вимагала багато свідків, переводчика української мови, рахункового експерта, а це все збільшувало кошти. Вони мали доходити 500 дол.

Тимчасом церковний комітет, щоби полагодити справу поза судом візвав касієра на кураторський мітінг. Але касієр злегкова жив це візвання. Так було 5 разів. Що було робити. Були в церковнім комітеті письменні та практичні люди, але виходу не могли знайти.

Не міг дати ради й адвокат. Але простий неписьменний тростіс Іван Бойко дав раду. Він поставив внесення, щоби церковний комітет ухвалив йому повновласть арештувати касієра. З цею повновластю пішов до касієра та погрозив. Звісно, що палка, нагайка або кримінал на багатьох людей мають вплив — так і касієр під загрозою згодився відати частину спроневірених грошей і справу покінчено без суду.

**

Хоч справу зліквідовано мені гарфордська парохія остоgidла. Я попросив єпископа, щоби він заглянув до моєї парохії і може допоміг вияснити ситуацію. Але єпископ заявив, що приїхати не може. Щойно в літі заповів візитацію на 23. VI. Тоді я написав письмо до єпископа, де м. ін. писав:

„Пропаганда за независимою українською церквою в Гартфорді поступає вперед. Невдоволені з теперішнього священика деякі члени парохії, до яких прилучилися старі урядники, а саме касієр і контролльор, заложили Громадянський Український Клуб під претекстом зорганізування гарфордських Українців, а в дійсності для започатковання независимої української церкви в Гартфорді. Ізза агітації з боку клубовців проти священика, зменшилася і так мала колекта й зараз нема чим оплачувати біжучих церковних видатків.

Зарядженої Вашою Ексцеленцією Архієрейської візити церкви св. Михайла в Гартфорді та духовних вправ від 23—26. VI. кураторський мітінг ухвалив одноголосно не уряджувати, бо пора року не відповідна, безробіття небувале, церковна каса пуста“.

У відповідь на це письмо єпископ повідомив ляконічно, що на візитацію приїзжає. Я скликав кураторський мітінг.

„Щож?“ — відозвався найстарший віком церковний урядник — „як єпископ хоче конечно до нас приїхати, не зважаючи на нашу відповідь — хай приїзжає. Було би не „файно“ відказатися, але що до коштів приняття і належності єпископові за труд то вже єпископ не може від нас вимагати“.

По єпископа я вийхав автом одного зі своїх парохіян і привіз свого рідкого гостя на плебанію. Приїжало також кількох сусідських священиків. Відтак вбрали єпископа та спровадили до церкви. На порозі церкви старим звичаєм принято єпископа сіллю і хлібом і віддано йому церковні ключі. По короткому молебні єпископ виголосив проповідь. Була монотонна та безбарвна.

За час тридневої візитації я мав щасливу спосібність обсервувати зі всіх боків достойного гостя і мого найвищого церковного настоятеля. Він вийшов зі старої священичої родини та був вихованій у тому дусі. Цілою душою був відданий своєму покликанню: служити Богові. Поза тим його нічо не обходило. Він був у повнім того слова значінню: „Срей по чину Мелхізедекова“. Він був великий ритуаліст, ригорист, бюрократ і консерватист. Придержувається і перестерігає строго старих законів — канонів деяких соборів і синодів. Він не зважав на те, що вони не дадуться примінити в практичному життю ХХ. ст., що вони не помагають, а навпаки шкодять Церкві.

При богослуженню слідив єпископ за кождим словом, рухом

і чинністю відправляючого священика. Відтак в чотири очі вичитував промахи. Третього дня візитації в Гартфорді закликав мене єпископ на розмову в чотири очі. Тут перестраршеним і трагічним тоном звернув мені увагу, щоби не впроваджувати до богослуження молитов українською мовою, бо... „до чого ми дійдемо, як будемо змінити церковні книги, що їх написали та передали Святі Отці наші“.

Так скінчилася візитація. Вона принесла 160 дол. на фонд будови семинара. У слід за відізджаючим єпископом, що був ідейний і ревний, але непрактичний, полетіла моя думка: „Що за ідея розбити кошару, щоби вовки знищили отару, а потім дбати про вівчарів“!

*
**

Дальше життя в Гартфорді проходило одноманітно. Плебанія з 8 кімнат була за велика для мене самітника. В день і в ніч панувала гробова тишина. Було чути сполошену павуком мушку або тріскіт дошки. Сам будинок стояв у досить обскурнім великомуїськім американськім заулку, скап в скап з нігерською дільницею. Відти заносило нігерським потом і дикунством. Бешкети та бійки були там не раз.

Сам будинок мав у місті кепську славу. Оповідали собі, що в ньому були нічні забави для найгіршого шумовиння, аж власничка цеї яскині повісилася. По її смерті ніхто не хотів цього будинку купити, мовляв: там щось лякає. Українці купили його на церкву. Мені дивувалися, що я живу в тому домі сам відлюдком.

Я почував себе наче в монастирі. Байдуже яка там пора, убраний чи півубrаний сідав за машину та калатав свої спомини. Не перепиняли мені в цьому ні жінка, ні діти, ні надто великі парохіальні інтереси. І не міг я зрозуміти чому поборюють целебат. Таж це благословенство Боже для місіонарів, забутих світом і покинутих приятелями, а окружених американськими церковними кураторами; таж це благословенство Боже для людей, що пробують найти приємність життя в праці.

*
**

В Гартфорді пробув я п'ять літ і вже мав досить гартфордського мітингування. Хотів попробувати других мітингівців. Але куди? За всім літ боротьби наша єпархія була в незавидному стані. Крім неї виросло ще чотири українські православні чи автокефальні єпархії о. Жука, Теодоровича, Курила та Драпака. Українська католицька дієцезія мала перед розпадом 105 парохій і стільки-ж священиків, а по розпаді парохій було 120 і 84 священиків. Але на 120 парохій 72 це були голодівки, де жило 17—60 родин.

Мала наша американська церква й ранше своїх ворогів. Боролася з ними, але в тому був якийсь запал. А зараз прийшло отупіння, байдужність і непорадність.

Колись нашим о.о. місіонарам просвічувала церковно-національна ідея, а нині її місце заняла ідея реформаторсько-інноваційна. Колись наші місіонари були одушевлені, ревні та повні посвяти, нині

байдужі та зрезигновані. Колись кипіла праця на місіонарських кружках і нарадах, а нині їх місце заняли бездушні реколекції і безідейні соборчики. Колись організовано парохії, будовано церкви, а нині парохії розбивали, людей розганяли та нівечили дієцезію.

Такі думки не раз бушували по моїй голові. Я справу передумував і хотів поділитися своїми думками. До цього була нагода на бруклінському соборчику 19. VI. 1932. Але аранжери соборчика мали свою урядову програму. Предсідник соборчика еп. Богачевський подав таку програму: 1) реферат о. Шуховського про розпорядження Єпис. Ординаріяту за 6 літ, 2) реферат о. Кінаша про відношення Апостольської Столиці до нашої Церкви, 3) реферат о. Гулина про найновіше розпорядження Апостольської Столиці про мішані подружжя.

Перший реферат був зівсім нецікавий і не давав нічого нового. Всі розпорядження були друковані та розсилені періодично о.о. місіонарам. Реферат о. Кінаша був цікавий, річевий, виголошений зі сарказмом і гумором. Під час реферату о. Гулина я відмолоднів на цілих 40 літ. О. прелегент наспікував свій відчит так густо латинськими цитатами, що мій дух мимоволі покинув на час відчиту грішне тіло та фуркнув до Старого Краю на львівський університет, де я колись слухав викладів латинською мовою.

Реферати тривали три години. Відтак почалися розумовання всяких богословських експертів на ріжні порушені питання. Закінчила все суперечка двох каноністів еп. Богачевського з о. Понятином.

Доходила шоста година. Священики помучені, знеохочені та поденервовані стали домагатися закінчення нарад. Я довго добивався, щоби замкнути дискусію і щоби можна поговорити про біжучі справи. Врешті прийшов і я до голосу. Коротко зібрав свої думки та поставив ось яке внесення:

Склікати всіх або бодай визначніших священиків на Раду, щоби вирішили: 1) кого класти на „імярек“ в богослужебних книгах, 2) зустрінізувати всі церковні молитви, 3) приняти григоріянський календар, 4) віддати під управу С. С. Василіяноч парохіяльні школи, 5) зменшити формалістику, а збільшити практичність у церковно-народній роботі, 6) як переносити священиків з парохії на парохію, 7) які способи доцільні, щоби наша дієцезія перестала корчитися.

Соборчик разом з єпископом вислухав уважно мое внесення, але в нікого вже не було сили розбиратися в справі. Єпископ, щоби не ангажуватися в такі немилі для себе справи, як совіти та собори священиків а мене з моїм внесенням принизити, порадив мені заняться скликанням такого собору. Він мовляв радо на нього приїде. Але я нечувся компетентним до такого діла та заявив, що до цього маємо єпископа. Врешті поставив ще внесення, щоби соборчики скликувати не раз, а два рази врік. Це внесення перепало. Зараз після цього священики стали розходитися і розіздитися.

В очах єп. Богачевського я був великим грішником і дістали позначення на перенесення на іншу парохію було мені дуже тяжко. Під час візитації єп. Богачевського в Гартфорді я попросив єпископа перенести мене. Водночас о. Гулин парох у Ню Гейвені заявив єпископові, що коли єпископ не забере його з Ню Гейвену, він сам покине Ню Гейвен. Я про це незнав і тому скора відповідь єпископа була для мене несподіванкою.

25. VII. 1932 я дістав письмо від єпископа. Про нюгейвенські „гаразди“ я чув не раз від о. Гулина. Подумав собі: „кого Бог милує, на цього свої хрести зсилає“. Видно, що Милостивий Бог милував мене, бо впродовж 8 літ прислав мені вже третю голодівку: Бофало — 60, Гартфорд — 65, Ню Гейвен — 64 родини.

Мій наслідник дуже спішився на нову парохію. Навіть не дав мені попрацьатися з моїми парохіянами. Він казав, що нема з ким працьатися. В цьому було багато правди.

Так мій хоч не кум, але всетаки незлий сусід і брат во Христі і по чину, як на богослова хоч добре говорив, але здається душою кривив. Він не сказав, що йому жалко зайвих видатків, щоби поїхати ще раз до прилученої Ню Гейвену, до Стемфорду — мовляв, я можу їхати, а він буде в Гартфорді. До цього я дійшов згодом. Тиждень ранше ми скликали кождий у своїй парохії кураторські мітінги та на них впровадили один другого в урядування.

63. НОВА, АЛЕ НЕ ОСТАННЯ ЗАТОКА.

Ніщо так не сприяє поширенню ума, як подорожі, а саме зви-
джування інших сіл, місточок, міст або країв побіч тих, що в них
ми родилися і виховалися.
Вотс.

Ню Гейвен по-нашому Нова Затока. Місто простяглося на морськім побережжі. Побережжя порізане морськими затоками, та морські води неначе би намагалися залляти місто, або неначе би місто намагалося всіми силами витиснути рештки моря зі своїх просторів і так поширитися коштом моря.

Здається, що правдивіший є погляд будьто б континент поширився коштом моря. Перше всього Ню Гейвен лежить лише 6 стіп понад рівнем моря, а колись лежав ще нижче. Ґрунт на території міста й околиці був піщаний а долинами торфяний. Вся околиця Ню Гейвену та весь стейт Канетікат наїженні більшими та меншими скелями, а велике, кругле та вигладжене каміння розсіяне всюди. Звідки взялася така маса каміння, що за сили їх позносili та вигладили? Лише сили морської води.

Під самим містом, на його східній стороні на рівнині підносилася скелісті гори. Були стрімкі, пошарпані та рідко порослі деревами. Тут Білорусин Володкович жонатий з Українкою купив за дешеві гроші 120 акрів землі під хутір. На хуторі була така безліч скель і каменя, що треба би кілька тон динаміту, щоби порозсаджувати скали та величезне каміння, а кілька поколінь рільничої родини Володковичів і то сильних хлопів бодай по одному тузинові у кожному

поколінню, щоби очистити фарму. Досі Володкевич господарив лише в одній долині, де земля була торфяна, легка та дуже плодюча. Там мав Володкевич багато ярини, що приносила йому великі зиски.

Горби та горбки Володкевичого хутора подабали на дно моря. Карловаті, нужденні дерева скидалися на коралі або кущі морських поростів. Долом дерев стелилися і вилися дикі хмелі та росло хазязя, що схожі були на морські зела та морські трави.

З моїм парохіянином Рижевським зайшов я раз у ці чагарі, бо лісом їх годі звати. Захотів іти дальше, але мій товариш стріпав руками мов несамовитий і скричав переляканій: „Отче, не робіть того, не йдіть дальше, бо там можете набавитися великого нещастя. Там є такі великі отруйні вужі та гаддя і ви могли би переплатити свою цікавість життям“. Я всетаки пустився іти дальше, але мій товариш уявив мене силоміць за руку та відтягнув. По дорозі з поворотом розповідав мені мій обережний парохіянин, як то йому оповідав його добрий приятель, як на нього мав скочити з дерева великий вуж і вже хотів обмотати його, але на щастя син застрілив вужа. Від цього оповідання не стало мені волосся дуба, але добре зробив, що не запускався в чагарі, бо був би собі подер штани, що їм і так не довгий уже був вік.

**

Історія основання Нью Гейвену була ось яка. 1637 р. приплило з Англії до Америки 250 пуританів. Провідниками їх були духовник Девенпорт і купець Ітон. Вони покинули свою батьківщину через реформістське переслідування і причалили зразу в околицях Бостону. Але там їм не подобалося і по кількох місяцях відплили до індійської місцевости Квініпіяку. Поторгувалися трохи з Індіянами та купили великі простори землі, де пізніше виросло місто Нью Гейвен. За нью-гейвенську землю дали Англійці Індіям: 1. тузин сурдутів, 2. тузин ложок, 3. тузин мотик, 4. тузин сокир, 5. два тузини ножів, 6. тузин цяцьок, 7. чотири скрині французьких ножів і ножиць.

Найкраще місце призначили пуритани на ярмарки та зробили з нього осередок колонії. Там вибудували свою пуританську церкву та школу. З народньої школи основаної 1640 р. виріс згодом коледж, а 1701 р. славний на всю Америку університет Єл так прозваний від губернатора Іллу Єла. Завдяки щедрим записам має цей університет великі фонди, колосальну бібліотеку, найліпші наукові сили. Жінок на нього не приймають.

За моїх часів мав Нью Гейвен 160.000 мешканців. Місто було зразково чисте. Фабрик було небагато, але все таки було їх стільки, що могли дати роботу всім ньюгейвенським громадянам. Наші люди працювали всюди, де вдалося.

В Нью Гейвені я почував себе добре. Океанічний клімат був мілій і лагідний. Зими легкі, весни мірно теплі, літо досить гаряче, бо температура доходила не раз літом до 90 ступнів Фаренгейта, осінь довга та тепла, видавалася мені найідеальніша та найздоровіша.

Від травня до пізної осені тягнули до Нью Гейвену цілі каравани

самоходів з усіх сторін. Прогульковці залягали піщане узбережжя моря. Але морські купелі були не для мене. Кожду купіль я мусів відшокутувати. Тіло принимало краску американського Індіянина або майстерно присмаженої качки. На другий день по купелі пекло. Не можна було ані сидіти, ані ходити, ані лежати. Так було два тижні.

Мій сусід о. Ротко з Ансонії пересиджував у морі цілу весну, літо й осінь і це йому нічого не шкодило. Виглядав не як Індіянин, а як Мулят. Ошалений і пришкварений, лиш очі світилися йому мов щиганові. Автім літньою порою усі мешканці Нью Гейвену були присмажені на лиці, шиї і руках. Це робило враженння Мехіка.

64. ЗАПУЩЕНИЙ ЗАГУМІНОК.

Мій пошередник о. Гулин мав, як то кажуть, впровадити мене в урядування. Ми оба явилися на кураторськім мітінгу, о. Гулин представив мене комітетовим і зараз відійшов; уважав, що більше йому нічого тут шукати. Я остав один з новими настоятелями та повідомив їх, що рішенням епископа я буду їх парохом а також буду обслуговувати церкву в Стемфорді.

Стемфордці були невдоволені, що вони не будуть мати окремого пароха й зараз на першім мітінгу рішили вислати єпископові письмо з обуренням. І що до мене дали пізнати своє невдоволення, бо ухвалили платити мені 50 дол. місячно. Це виглядало на крини, бо з того треба було відчислити 14,40 дол. на кошти доїзду. А невигода була велика. В неділю треба було вставати в 5-й год. ранку, бігти до поїзду, іхати ним 60 км. і зараз по Службі Божій у Стемфорді вертати до Нью Гейвену на Службу Божу. Я не хотів давати себе визискувати та по 6 тижнях перестав обслуговувати Стемфорд. Стемофрдці дістали для себе окремого пароха, але це коштувало їх віроє дорожче.

**

На своїй новій голодівці застав я дуже великоміський звичай: відправляти дві Служби Божі в неділю, тиху та співану. Цей звичай впровадив о. Гулин і я дальше його вдержував. Насправді це було потрібне у більшій парохії; але в Нью Гейвені було злишне. Вірних було мало.

В швоечніх часах побожність почала маліти, а в часах безробіття і депресії американські церкви добре світили шустками. Це відноситься і до українських церков і то в більшій мірі ніж до інших. Причина цього була така, що український народ не знати чи через свою дурноту чи через легковірність став більшовичитися. Більшовичцькі агітатори вмавляли в наших емігрантів, що ніхто інший лише Жиди зроблять на землі рай, а з бідноти міліонерів.

Коли жаке став наші непрощувачі більшовиком то у його антихрист був милішний від священика. Отже наші більшовики перестали ходити до церкви та ще до того не дозволили другим у ній молитися, побивали своїх жінок, якщо колtra з них заглянула до церкви.

В кождій українській громаді побіч церкви було звичайно укра-

їнське „робітниче“ а насправді більшовицьке товариство. Такі більшовицькі гнізда не працювали розуміється на славу Божу, добро українського народа, а на честь і пам'ять Маркса, Леніна, Троцького та Сталіна.

Другою причиною упадку наших католицьких парохій був український автокефальний рух. Третью загальнє зубожіння в часі депресії. Люди не ходили до церкви попросту тому, що не мали що кинути на тацу, а не кинути вважали нечестю. Тому дві Служби Божі були злишні. В Ню Гейвені було на великій Службі Божій 60, на малій 15 вірних.

Це була третина всіх Українців у Ню Гейвені, решта збільшовищилася або подичіла, не належала ніде. Багато молоді ходило до костела.

Одна українська дівчина запитана чому ходить до айришської церкви — відповіла — „Фадер, в нашій церкві нема ніякого ладу, ні порядку, лише сварка. Раз проганяють дяка то знову священика. Люди не вміють заховуватися в Божім домі. Церковники ходять по церкві сюди та туди, щось переговорюються, часом сваряться. Автім українське богослуження за довге. Тому я звикла до костела св. Йоанна, там маю своїх товаришок, що їх нема при українській церкві“.

В Ню Гейвені парохія була зорганізована в 1910 р. Парохами були оо.: Ол. Павляк, Он. Ковальський (двома наворотами), Ром. Залітач, Ром. Волинець (двома наворотами), Філ. Кисілевський, М. Козоріз, Мир. Залітач, Ос. Дженджера, Вол. Довгович, Дм. Гулин і я. Отже за 23 роки перейшло через парохію аж 12 священиків.

Парох в Ню Гейвені був нічим. Всі церковні книги (крім метрик), а навіть парохіяльна печатка була замкнена в будці, що стояла в церковній салі. Будку називали церковники парохіяльним урядом. Крім парохіяльних книг стояли в будці пиво, сода, цигари та цигарети, що їх продавано на мітінгах, концертах і забавах. Чистий прихід з продажі мав іти на церкву, але чи справді там заходив знав Бог і.. ті, що в тій канцелярії урядували..

До того „святая святих“ мав лише один чоловік, довголітній, з року на рік вибираний чи іменованій церковник, Микола Плугівський. Приїхав до Америки малим хлопцем, а що був здібний, навчився скоро по-англійськи, навчився столярства, будівництва, обходиться з електрикою і богато інших корисних робіт. Став доброблятися маєтку та впливу в громаді. Мав за собою 10 родин своїх краянів із села Довжанки, тернопільського повіту й при помочі їх опанував нюгейвенську парохію.

Щороку вибирали його церковним урядником, раз предсідником, раз писарем. Так було цілих 13 літ. Плугівський зжився зі своїм урядом, а люди з ним і ніхто не міг собі уявити парохіяльного уряду без нього. Заопікувався церквою мов своїм власним домом. Треба, чи не треба щось поправити чи справити, змінити, переробити зараз до цього брався Плугівський. Особливо тоді, коли не мав роботи.

В Америці кураторський мітінг залагоджував усі найменші справи. Але в Ню Гейвені було інакше. Пан Плугівський сам, без ку-

раторського мітінгу, залагоджував усі парохіяльні потреби. Не потребував ухвали. Сам виписав собі „чек“, сам підписав, подав двом другим урядникам до підпису та на тім скінчилася ціла справа. Усе це діялося в преславній історичній будці. Звідти виходили всякі парохіяльні розпорядження, зарядження і накази до парохіян, що їх мав обовязок оголосити священик.

Таких порядків я ще ніде не бачив. Але треба було їх завдячувати не лише Плугівському, церковному комітетові або парохіям, але й деяким парохам. Нюгейвенський парох, ексманах Волинець купив собі фарму та став на ній господарити. Перенісся туди зі всею своєю родиною, а на приходство пустив дяка. Позволив йому вживати все, що належало священикові. Віддав до його вжитку телефон, щоби міг повідомити „пароха“, чи хто з парохіян не потрібує церковної обслуги.

Три роки мешкав о. парох на фармі. Приїздив лише в неділі і свята зі Службою Божою. Хорих обслуговували інші католицькі священики. Всі ключі, від церкви, від помешкання, від канцелярії мав тоді Плугівський. Він був цілим господарем і з цим було йому дуже добре.

Автім фарма о. Волинця гарно розвивалася, поля родили, кури множилися, худібка ховалася. Господар і його дружина тішилися, тішився парохіяльний диктатор, тішився і дяк. Але сама церковця зажурилася. Не було кому сплачувати довгів. Грошей вистарчало лише на плату священикові та дякові, оплату за світло, опал і воду. Так було три роки.

Всетаки найшлися між парохіянами й такі, що їм було цікаво знати як живе їх отець духовний. Одного разу, коли о. Волинець вертав з богослуження, вслід за ним іхали на його фарму власні парохіяни. Подивилися здалека на фарму й незауважені відіхали. За якийсь час, а було це на Успення, ще раз поїхали на фарму та на своє здивування застали о. Волинця, як безжурно ходив за плугом. Запитали парохіяни, де поділася перша заповідь церковна, чи не прикорав стець духовний скибуо. Але отець духовний на те: „мушу орати ў свято, бо зима зближається, а пшениця не посіяна. Автім я якось відмоляюся“. О. парох думав, що йому вдався викрут.

Але в парохії зараз довідалися про життя свого пароха. З цього було багато невдоволених. Це були побожні парохіяни, що любили свою церковцю, складали на неї гроші. Вони пожалувалися єпископові й він зробив конець. Переніс о. Волинця на іншу місійну станицю.

Замісць о. Волинця став парохом о. Гулин. Зараз на вступі мусів о. Гулин звести боротьбу з дяком. Дяк не хотів пустити о. Гулина на приходство. Мовляв — йому належиться помешкання. Боротьба тягнулася $1\frac{1}{2}$ місяця, бо диктатор казав дякові не вступатися. Врешті громада стала по стороні о. Гулина.

Але це був лише початок. О. Гулина чекала друга боротьба, з господарем і „коляторм“ Плугівським. Плугівський не хотів віддати ключів. Громада знов станула по стороні священика й диктатор віддав ключі, але віддати влади не думав. Він лише переніс всі книги, печатку та буфет до будки.

О. Гулин був молодий, енергійний. Кинувся до роботи. Став організувати молодь і вчити її. Мав мале авто, їздив по парохіянах і вчив. Тому до нього горнулася молодь, але не любили його церковні урядники. О. Гулин не міг погодитися з порядками в Ню Гейвені та став вимітати мітлою всяке сміття. Взявся за це за гостро та за скоро. Лаяв церковників з проповідниці. Прозивав їх лямполізами та свічкогасами. Критикував своїх попередників і обіцював, що він зробить порядок, бо він вчився на священика не 16, а 24 літ — має докторат фільософії. Цим підкопав поводження та симпатію до себе. Півтора року велася боротьба між священиком і кураторами. Два рази обнижували парохові платню, а врешті виїли його.

65. НЮГЕЙВЕНСЬКА МОЛОДЬ.

Моя свіжа парохія, як показалося згодом, була, як кажуть, „під пском“, але зразу, не зважаючи на невигоди та недостачі я почував себе добре. Нові церковні урядники обходилися зі мною зівсім поправно, по-джентельменськи. Віддали мені церковну печатку, стали подавати до запису в книгу церковних приходів і розходів суми з колекти, дарів і т. д. Здавалося, що настане гаразд і благодать в парохії.

Я відмолоднів, хоч старість залиялася до мене зі щораз більшою впертістю і нахабністю. Мав сімдесятку на карку, але не почувався старим. Багато моїх ровесників перенеслося вже давно на лоно Авраама, а ті, що волочилися по цім світі, дивилися на нього мов лис на зелений виноград, ні то з жалем, ні то з гіркою іронією.

За весь час моого побуту в Ню Гейвені я ні разу не закашляв. Може тому, що по 60 літах я перестав курити. На курця я виавансував у восьмі році життя. Хлопці-пастухи навчили мене цього димарського звичаю і я перекурив не знаю скільки грошей. Я був пристрасним курцем.

В 60-ім році життя зачало мені шипіти в грудях мов у старім дуплі шершені. Ранками від кашлю не раз заходився. Я бачив, що це не доведе до нічого доброго та рішив перестати курити. Зразу я кинув курити знечевя. Але не вдеряв і по двох місяцях зачав знову курити. Тоді прийшов до голови по розум і відвикав поволі. Допровадив до того, що курив три рази вдень, аж курення само від себе відпало. Дякуючи тому, що я відвик курити та нюгейвенському гарному повітря, я відмолоднів, став менше нервозний, принимав холоднокровно всякі клопоти.

Зразу я був у моїх нових церковних урядників мало не „рідний“ батько. Але коли цей батько не хотів дивитися крізь пальці, як його духовні діти пустували та став перестерігати — мої церковні урядники одним ухом слухали моїх уваг, а другим випускали. Сміялися в кулак зі старого, хоч не в очі. Щоби, як кажуть, вхопити людей за серце став я розглядатися до чого взятися і як вивести парохіян із зачарованого кола, що в нього впхнули їх провідники.

Матеріальний стан парохії був оплаканий. В банку застав я церковного маєтку аж... 7. американських центів відповідкою. Довгу мала парохія 4500 дол. Але це не було все, були ще

й малі „паршиві“ довги. Зараз по моїм приході треба було готівки 260 дол. на біжучі та залеглі платні священикові та дякові, за світло, опал, газ і школу — а було сім центів готівки. Господарів парохії, церковних урядників голова не боліла.

Зближався початок шкільного року. В Ню Гейвені було дві парохіяльні школи, одна в церковній салі для міських дітей, друга на передмістю Фейр Гейвен. Ця філія мала приміщення в крамниці. Платила парохія за це приміщення 18 дол. місячно й то навіть у час вакації. До цього доходили видатки на світло, опал і т. д., а це давало на рік 220 дол.

Кінець вакацій. Прегарний осінній день. Шкільні діти бавляться в парках, вигріваються на приморськім піску або купаються в морі. Ale старим, батькам, учителям і священикам був час подумати про школу для дітей. Я з дяком поїхав на Фейр Гейвен шукати школи, що дозволила би нашим дітям учитися кілька годин в тиждень.

Пішли до публичної школи. Відшукали директора. Ale він сам не хотів рішати, казав підождати тиждень аж збереться мітінг. Мітінг ухвалив 23,75 дол. комірного, а ми хотіли дурнички.

Другого дня пішли дальше просити. Пішли до пресвітеріянської церкви, ale там не було салі. Пішов до одного айришського костела. Старий, сивий мов голуб парох, лежав хорій, відправив мене з нічим. Пішов до другого айришського костела. Старенький парох, трясся зі старости, не дочував. Відіслав мене до директора о. Кейсея. O. директорові став розказувати: доріжня, велике безробіття, українська парохіяльна школа далеко в місті, зимою дітям ходити неможливо, іздити нема за що, а тут шириться більшовизм — треба рятувати молодь від зіпсуття.

„Пошукаємо, ходім до школи!“ — сказав o. Кейсей. Пішли та найшли гарну, світлу, високу та чисту світлицю, таку саму, як мали в публичній школі — і то за дурно.

Це була школа найбагатшої католицької парохії в Ню Гейвені. Парохію обслугували парох, адміністратор, два сотрудники та 17 сестер. Сестри провадили школу для 950 дітей. Всіх парохіян було 5000.

Я подякував Богові за його ласку.

**

В листопаді купили Жиди старий дім біля церкви та мали його збурити, а на його місці поставити газолінову стацію. Це означало газолінові смороди, гуркіт, свист і трублення авт вдень і вночі, великий рух і небезпека для прохожих — а тут була наша церква та школа. Шоferи не все були тверезі, хоч Америка була ніби то суха й треба було потерпати, що кождої хвилі можуть переністи когось з дітей. Треба було внести протест до інспекторату будови домів, вогню і поліції.

Виписав я на машині протест, а щоби він мав більшу силу пішов поміж сусідів, представив невигоду та небезпеку та просив підписати. Зібрали три підписи, ale між ними був підпис, що важив за 20, підпис лікаря. Крім того збиранням підписів занявся один чоловік, що працював у поблизькій газоліновій стації і не бажав собі

конкуренції. Він сам підійшов до мене та предложив свою поміч у збиранню підписів. Він зібрав 12 підписів.

За кілька днів закликав мене телефоном до себе урядовець будівельного департаменту. Він мені заявив:

„Компанія вже має позначення на будову газолінової стації і твій протест опізнився. Але подивися на карту. Твоя церква лежить у частині міста призначений для мешканських домів, а не для фабрик. На цій основі ти можеш внести новий протест і його можна буде боронити“.

Уложив я новий протест і скоро дістав повідомлення, що відбудеться засідання міської ради в справі будови газолінової стації. Урядовець будівельного департаменту ще раз закликав мене до себе та порадив шукати радників, що підперли би мій протест, бо Жиди мають за собою кількох радників і вони будуть доказувати, що газолінова стація не є в мешканській частині міста. На моє прохання дав мені урядовець список радників і зазначив імена католицьких радників.

Я негайно поїхав до о. Кейселя. Він таки при мені потелефонував до одного свого приятеля, що був радним. Цей обіцяв помогти та приєднати для цієї справи ще одного товариша. Я сам теж побіг на місто та вговорив ще двох радників для цеї справи.

В неділю розповів про все церковним урядовцям. Я думав, що на засідання міської ради повинні були прийти предсідник і двох трох членів комітету та деято зпоза комітету.

На засідання я явився у свою пору. З моїх урядників не було нікого. Не було нікого з парохіян. Жидів явилося як на галицькім ярмарку.

Двері відчинилися широко та на салю висипалося 30 міських радників. Предсідник ради став розпитувати всіх приявних інтересованих. Жидівських компаністів явилося пів тузида та двох адвокатів з ними. Вони добре приготовилися до оборони. Говорили свої промови як молитви. Ніхто з них не заінтувався і доказував, що стація конечна для міста й мало що не всого світу. Для української католицької церкви це буде правдива ласка та благодать Божа. Бо, мовляв, в сусістві церкви буде поставлено три великих електричні лампи. Кожда з них 500 ватів сильна та буде освітлений не лише цілий ріг улиці, але цілий фронт помешкання священика, церкви та школи. Служба є дуже витресована та вироблена, говорили спекулянти, небезпеки не буде ніякої. Словом компанія робить для парохії велику ласку та добродійство, бо надасть цій дільниці міста панського вигляду.

По скінченню розправи проголошено, що вислід переслухання подадуть почтою. Ось відпис рішення, що я його одержав:

До Канетикатської Автомобілевої
Обслуги

579. Стейтова вулиця
в місці.

Панове!

Комісія дала Вам позначення в цілі обслуговування самоходів

на газоліновій стації на парцелях ч. 409 при вулиці Юрія і ч. 117 при вулиці Парковій до вибудовання одноповерхового будинку, трьох газолінових помп і автомобільової підойми, як це показано на відбитці пляну. Позволення дане комісією зноситься якщо до шістьох місяців від дати позначення не пустите в рух бізнесу. Заки приступите до будови мусите постаратися позначення від інспекторату будівель.

Комісія департаменту.
Відпис для о. Пристая“.

Так скінчилася моя оборона церкви та школи перед жидівським наїздом. Мої церковні урядники ані вусом не повели, хоч я просив їх, щоби й вони прилучилися до мене. Дарма!

**

Свою увагу я звернув у першу чергу на молодь. Але інтересувався не лише цею молоддю, що ходила до парохіяльної школи, думав також і про ту, що ходила до публичної школи. А там у публичних американських школах наші емігрантські діти були предметом дослідів.

Американці творили свою своєрідну американську культуру, що спиралася на культурі ріжних народів Старого Світу. Американці бачили, що емігранти привезли зі собою цінні культурні надбання, звичаї й обичаї. На це звернули бачну увагу ріжні американські дослідники. Стали нишпорити між усякими народами, що жили в Америці, чи вони мають щось цінного або цікавого, що можна би пересадити на американський городчик мистецтва та культури.

Цим дуже цікавилося американське вчительство. Вчителі за любки збирали всякі відомості про звичаї й обичаї ріжних народів. Вони давали ученикам й ученицям за задачу описувати звичаї свого народу, а в першу чергу різдвяні та велиcodні звичаї. Дівчата вивязувалися з цих задач добре, хлопці не надавалися до цього.

Задачі про різдвяні звичаї дістали 1933 р. українські учениці Ст. Перинець, Ол. Хабинець і М. Бурбела, а М. Чайківська про Україну. Кожда з учениць знала децьо з оповідання своєї мами, а також і до мене прийшли порадитися. М. Чайківській я помог англійським підручником географії С. Рудницького.

Відчитування цих праць відбувалося святочно, в прияві всего вчительства та всіх дітей школи. Я порадив М. Чайківській, щоби вбрала на відчит гарну вишивану українську сорочку та взяла від мене жіноче дзеркало в рамцях роботи Шкріблляка. Всі наші учениці вивязалися знаменито зі своїх завдань. Всі дістали першу нагороду.

Нюгейвенська молодь далася пізнати з найкращої сторони. Особливо дівчата. Всі вони були свідомими Українками. Старалися говорити, а декотрі говорили зовсім добре по-українськи. Перед між ними вели Ольга Небор, доглядачка та Текля Голубович, телефоністка. За їх почином засновано при церкві дівочий клюб. Ціллю цього товариства було навчити своїх членів говорити по українськи, співати українських пісень, вишивати, піznати історію України. Це мене дуже тішило та дуже радо спішив я до клюбу, щоби розказати

дещо з історії України або про звичаї на Різдво, Великдень, Купала, про весілля тощо.

Хлопці покищо ходили блудом. Тому похвалив з проповідниці дівчат, а хлопцям сказав, щоби не дивувалися якщо дівчата не будуть хотіти віддаватися за них. Цим влучив у саме серце хлопячої амбіції. На другу неділю заложили при церкві український спортивний клуб.

Зробився рух у громаді. Не було вечора в тижні, щоби не було якихсь зборів, раз дівочі, раз хлопячі, то знов танці. Цілий тиждень був рух і в церковній салі, і на подвірі, і в мене, в помешканню. Український парохіяльний хор, дівочий клуб, школа танку, оркестра, спортивний клуб — всі вони рвалися до роботи один наперед другого..

66. НЮГЕЙВЕНСЬКІ БАТЬКИ.

**Як може бути якийсь народ свободний
якщо не навчиться бути справедливий.**

Cies.

Старше громадянство канетикатського стейту було зорганізоване в політичне товариство „Стейтову Організацію“. Вона працювала для добра американських Українців і Старого Краю. Всюди, де лише була парохія і пару свідоміших Українців повставав відділ організації. Провідниками в Ню Гейвені були Кость Марущак і Гриць Гіна, в Гартфорді П. Драпяк і прічер Галенда, в Ансонії В. Калина та Н. Мерещак і т. д.

Чи наші отці духовні працювали в цій організації не знаю. Але знаю і то документно, що еп. Богачевський заборонив о. Гулинові належати до гартфордського відділу, бо там належали теж Українці-некатолики, а пресвітеріянський прічер Галенда був дуже діяльний в організації. О. Гулин заявив членам Організації, що не буде належати туди, як довго там належать некатолики з прічером Галендою на чолі.

Між гартфордськими Українцями запанував хаос, що звичайно кінчився тим, що при всяких маніфестаціях вибирали предсідником пресвітеріянського прічера, а католицький священик сидів у куті або світів своєю „католицькою“ відсутністю. Це не було приємне для Українців-католиків членів організації, але еп. Богачевський був з цього задоволений.

Я волів бути на чолі свого стада, ніж сидіти в куті, бути поза скобками. Бо хоч і як могутнім чинником громадського життя є церква, то як показалося, особливо в Америці, вона не є всемогучим чинником. Це влучно відмітив українсько-американський автокефальний єпископ Теодорович, що писав: „американська церква живе не тільки церковним життям“. Він не був релігійним фанатиком, лише зрівноваженим провідником. За мало церковного життя, щоби народ жив. Треба чогось такого, що привязувало би українського емігранта не лише вузлами релігійних почувань, але і традицій до свого народнього пня.

Політичної стейтової організації я поза Ню Гейвеном не бачив.

Її варта було піддержати, хоч з неї не всі були вдоволені. Особливо не долюблювали її головні урядники Українського Народного Слова.

Що така організація зробила доброго хай скаже лист її голови В. Калини до мене:

„Почин до засновання Організації вийшов від мене на зборах центрального комітету злучених братств і товариств Ансонії і Дербі в місяці лютім 1929 р. Тоді вибрали організаційний комітет з В. Калини, А. Мерецька, Т. Захарієвича, В. і Т. Стадників. Зараз другої неділі ми почали їздити по цілому стейті. Були в Бріджпорті, Сав-порті, Стемфорді, Дембури, Тамастані, Нью Гейвені та Нью Брітені. Ціллю організації було, щоби в цілому стейті зробити рух і познакомити Американців з українською справою і старатися притягнути якнайбільше людей до складання жертв на визволення України. Перший рік ішов дуже добре. На основницьких зборах у падолісті 1929 року зібрано 500 дол. В 1930 р. ми робили протестаційні віча. На кожному вічу була збірка. Також старалися ми, щоби кожда громада відсвяткувала Листопадове Свято та Шевченкові Роковини“.

**

Старші нюгейвенські громадяні любили мітінгувати. Серед нашої еміграції це бувало. Скоро по моєму приїзді скликано надзвичайний мітінг. Предсідник Кость Ротко пояснив, що вже час і нюгейвенській парохії мати свій статут. По його словам користи з цього статута мали бути великі. Найважніше по його думці було те, що статут означував скільки священик має брати за треби, скільки з того має дати церкві, скільки має звернути за світло й уживання риз.

Відтак встав секретар. У нього в руках був товстий жмут листів писаних на машині. Став він читати, але по годині змучився. Його виручив другий, а другого третій. Параграфи статута пригадали мені Йосифінський патент.

Я вже хотів іти до дому, бо мав досить двогодинного сидження і слухання баламутства. Це мене змучило та знеохотило. Але з байдужності й оспалості рушив мене параграф про цвінттар. Це було найцікавіше місце цього пролетарського уставодавства. Там було сказано хто може бути похованний на парохіяльному цвінттарі, скільки коштує парцеля під могилу, коли тратиться право до неї і т. д. Цього я слухав з увагою і дуже був цікавий, який буде кінець цьому цвінттареві. За час моого три-місячного побуту в Нью Гейвені я мав три похорони, але провадив їх на айришський цвінттар. Аж тут нагло довідався, що моя українська нюгейвенська парохія має свій цвінттар. На ділі було так, що мої парохіяни позичили статут в сусідній парохії Ансонії і тут запорядком читали все, що було написане в тому статуті. В Ансонії був цвінттар, але в Нью Гейвені не було, тому до Нью Гейвену позичили цвінттар разом із статутом. Приявні на мітінгу на це не звертали уваги. Мабуть були би ухвалили всі параграфи.

Я, хоч був у парохії без голосу, спитав урядників кілько є парохіян, що платять колективу. Предсідник сказав, що більше сотні, а на мітінгу було 25 людей.

„Четверта частина громади не може ухвалювати жадних статутів

без відома трьох четвертіх. Нинішній мітінг неважний і всі його ухвали" — сказав я. Мене поперли другі, хоч не всі. Початок був добрий. Я побачив, що не всі були за народовластям. Ухвалення статуту відложено.

67. ЦЕРКВА ГОРІТЬ.

Не є більше правдивим те, що чоловік має
совість як те, що совість має чоловіка.

Дорнер.

Було це 4-го падолиста. На дворі постуденіло та в школі було холодно, тому дяк розпалив трохи в центральнім огрівачі. Великого вогню не робив, от щоби не було вогкості та неприємного пивничного воздуху в салі. Коло 4. год. пополудні звернув мені увагу церковний касієр Плугівський, що все крутився і начеби чогось шукав і нипав у церкві та школі, що зі заду церкви клубиться дим. За півгодини бігало вже двох парохіальних хлопців і гасили вогонь. Погасили, але не зівсім. Огонь причайвся і через годину вибухнув знов. Тоді вже мусіли закликати пожежну сторожу. Я не знав в чому справа. Вогню великого не було в печі, бо ще не було зими. Автім у тім самім форнесі горів кілька зим сильний вогонь у люті морози, але пожежі досі не бувало. Аж нині від малого вогню счинилася пожежа.

Вже другого дня хотів церковний комітет повідомити вогневу асекурацію. Але я радив не спішитися, покликати знавців, що оцінили би шкоду, бо вогонь зробив немаловажну шкоду, знищив образ. Щойно після цього я радив робити угоду з асекураційною компанією.

Такі справи відбувалися в Америці скоро. Знавці пищали за роботою, як голодні миши в порожній стодолі або касієр Плугівський. Вони оцінили шкоду на користь церкви та гостирили собі зуби на роботу.

В означений день зійшлися церковні урядники та представник компанії Мортон. Церковники були хлопи мов дуби, а Мортон був низький, присадкуватий, а його очі проникали всіх. Я сидів у колибі та не відзивався, бо не мав права. Церковний предсідник був асекураційним агентом і дуже добре говорив по-англійськи, а ще краще лаявся. Церковний касієр був дуже звинний і промисловий чоловік. Про нижчих урядників не буду говорити. Всі вони трималися солідарно в церковній політиці. Між ними не було жадних спорів, так що до господарки церковним маєтком, як що до поведення зі своїм священиком і до поважання свого єпископа.

Церковні таксатори оцінили шкоду на 1700—1200 дол. Церковні урядники відразу приголомшили агента обухом і жадали 3000 дол. відшкодування. Агент ів не з одної печі хліб і попросив комітетових, щоби не жартували, бо він не має часу. Тоді один з комітетових опустив 500 дол. Агент ще раз звернув увагу, щоби не жартували. Але урядники не хотіли дальше уступати.

„Чому ви, панове, робите з мене чи може зі себе дурня?“ — заговорив агент мов грім загудів на всю канцелярію. „Тож ви хотіли

направити шкоду за 200 дол.“ — і показав на касієра. „А цей план хотів 250 дол.“ і показав на предсідника.

Счинилася буря. Касієр і предсідник хотіли викрутитись з неприємного положення. Кричали до агента та грозили кулаками думаючи, що мають перед собою українського священика. Мені було того досить і я загрозив, що покличу поліцію, якщо не вспокоються. Агент натиснув шапку на голову та вийшов. Урядники хотіли мені вияснити, але я теж вийшов.

На другий день запитав мене телефонічно предсідник: „Що ми зробимо?“ „Ми“ — відповів я йому „як ми, але що ви зробите не знаю. Робили ви без нас, так і без нас кінчіть. Треба спішитися з угодою, бо як настане більше зимно й не будете опалювати церкви люди перестануть ходити до церкви, а тоді перестануть напливати гроши до церковної каси, а вина спаде на церковних урядників“.

За кілька днів зійшлися знов урядники на мітінг. Прийшов і агент. Кріпких слів тим разом не було, але до угоди не прийшло. Погодилися, щоби на другий мітінг прийшов агент зі старшим агентом.

До моєї канцелярії зійшлося десятеро люда. Позакурювали, поговорили про буденні справи, про політику, про погоду та взялися до „бізнесу“. Мої церковні урядники говорили по одному, по двох, то всі нараз. Зате Англійці слухали та подивляли резолютність наших бесідників. Час до часу відзвивався молодший агент, гейби передирався з церковними урядниками. Старий агент високий, шпаковатий, поважний з англьосаською фізіогномією чоловік як сів у глибоке скіряне крісло, так сидів, ані пари з уст не пустив. Наче єгипетська мумія.

Говорили кілька годин. Церковні урядники дещо спускали, але дуже обережно. Американці як сказали раз 750 дол., ні на волос не попустили. Я був німим свідком, бо така вже позиція нашого американського місіонара. Врешті я спитав агентів чому вони не дають останньої ціни — та-ж церковні урядники вже багато спустили. Старший агент легко рушився. Було видно, що він щось розраховував, зимно по-англійськи. Взяв олівець, став числити й дав останню ціну 800 дол. Мовляв — тепер як собі хочете.

Виходило, що цю справу треба було віддати до суду. Агенти опустили засідання, урядники лишилися і стали радити, що ім робити. Зближалася північ.

„Ви, панове,“ — заговорив я до комітетових — „не дійдете з Американцями ніколи до кінця, бо вони мають вас за старих дітей і то не дуже мудрих. Я дивуюся, що вони ще з вами говорять, хоч декотрі з вас умовлялися про плату поза плечима комітету, жадали грошей вдесятеро менше, ніж на мітінгу. До суду я вам не раджуйти, бо програєте!“

На прохання комітетових я взявся посередничити між урядниками й агентом. Попросив агента до себе та подав останню ціну відшкодовання — 1000 дол. Агент зразу не хотів погодитися на неї. Але коли я йому пригадав, що дуже багато парохіян обезпечених у цій компанії і якщо справа з церквою піде до суду, то люди зразяться до компанії і виповідять свої асекурації — агент подумав і сказав „олрайт!“

68. ДИКТАТОРСЬКІ БІЗНЕСИ.

Неможливе, щоби чоловік злих навиків міг мати громадського духа, бо як він може любити тисячі людей, коли він ніколи не любив ні одного.

Ченстох.

На 1-го грудня я дістав чек на платню пароха. Але чек не був підписаний як раніше предсідником, секретарем і касієром, а лише одним касієром. Це мене дуже здивувало.. При найближчій нагоді касієр мені справу вияснив. Парохія дістала гроші від асекураційної компанії, а щоби о. Гулин зі своїми претенсіями не вліз на цю тисячу, переписано всю готівку парохії на ім'я одного чоловіка, касієра Плугівського.

Церковні урядники так собі постановили й так зробили. Священик був у парохії нічим і не мав права мішатися у такі справи. Але мені пригадалася моя присяга на вірність Церкві. Тому я сказав до касієра:

— „Ви, Миколаю, йдете до дому. На вас наїжджає самохід, ви падете головою на брук, тратите пам'ять і за кілька хвиль конаєте. І так вас поховали би, а церковні гроші, людська кирвавися пропали би. Ваша жінка найшовши банкову книжечку виставлену на ваше ім'я, могла би з чистою совістю сказати, що це приватні, а не церковні гроші. Чи ви це розважили? Автім не вільно вам було змінювати постанови всеї церковної громади, що чеки підписує трьох урядників“.

Це помогло. Урядники знов переписали парохіяльні гроші на громаду.

**

Прийшов кінець року й річний мітінг. На мітінг явилося лише 30 людей. Відчитали рахунки, член контрольної комісії упевнив, що все в порядку, в дискусії ніхто не забирає голосу. Все пішло як по маслі. Таких мирних мітінгів в Америці мало. Зарядили вибори.

Я не знати що робити, мовчкати, чи сказати слово правди. Я спітав кілько є дійсних членів парохіяльної громади. Відповіли 120. Тоді я заявив:

„На 120 парохіян вас 14 хоче переводити вибори нових урядників. Такий вибір незгідний з американським законом. Я протестую проти ломання американського права виборів“.

„Правда! правда!“ — відозвалося кілька голосів — „відложім на пізніше“.

Рішили скликати ще один мітінг 15. I. 1933. З поведіння церковних урядників було видно, що давніми літами всі мітінги в Нью Гейвені відбувалися в той спосіб. Кількох братів, кумів і приятелів складали на борзі касовий звіт, давали собі розрішення від усіх відомих і невідомих гріхів, самі себе вибирали на урядників і казали священикові заприсягати. Так ішло з року на рік.

Коли збори мене послухали, а старі урядники побачили, що їх пляни увійти до комітету захітані, почали самі резигнувати з уряду.

Але касієр Плугівський, що був властивим диктатором парохії, голосно заявив: „А я не резигную зі своєї праці“.

**

Я зразу мав око на церковного касієра. Мені здавалося, що він має особливу вмілість робити бізнеси. За добрих часів він будував дому. Але зараз був безробітний від двох років. При будові домів заліз у довги. Нині не міг їх збутися.

Він був дуже роботячий і все вишукував собі роботу. Раз звернув мені увагу, що треба би направити церковні хори, бо вони заваляться. Коли я відповів, що вони за моого попередника не завалилися — то ж чому мали би тепер валитися — касієр облесно сказав, що тепер ходить більше людей до церкви. Він думав, що як добре мені підкадити, злапає мене за серце, а бідну церкву за мошонку.

Не минуло багато часу й мій касієр знов знайшов нову направу. Став мені викладати, якби то було гарно переробити входові церковні двері. Насправді двері були не дуже відповідні для церкви, але мені було досить тих проектів. Автім церковна каса була пуста. Але касієр був іншої думки. „О прошу отця“ — сказав, „цього нема що боятися, люди зложать, коби здоровля“.

Направа хорів, направа дверей і направа, що її за 200 дол. Плугівський предкладав асекураційному агентові, пригадалися мені, коли я вчув, що церковний касієр „не резигнует зі своєї праці“. Він усе робив заходи, щоби щось придбати для своєї церкви, дати їй свою працю, але взяти за це добру заплату.

Перед Різдвом найшов мій касієр ще одну роботу для себе та мене. Ще перед моїм приїздом до Нью Гейвену вирахували собі церковні урядники, що коли вони замісць двох малих огрівачів поставлять один великий то на цім добре вийдуть. Мовляв — заощадять на вуглю.

Зразу з цього нічого не виходило, бо церква мала в банку... сім центів маєтку. Але коли асекураційна компанія дала відшкодовання 1.000 дол., треба було з ними щось зробити, щоби... не змарнувалися. Можна було при цій нагоді дістати від інсталятора порукавичне, яких 100—200 дол. і вимовити собі роботу при інсталяції.

На сам Новий Рік прийшли до мене секретар і касієр і повідомили, що завтра зачинається робота коло огрівача. Я не хотів вірити. Я побачив, що мав перед собою людей визутих зі всякого почуття християнської моралі та людського стиду. В мені закипіла стареча кров огнем молодого Христового жовніра:

„Панове!“ — сказав я. — „Чи ви робите собі з мене, чи зі себе жарт? Вашої заяви я не приймаю до відома. Ви не маєте права робити щось подібного, бо на парохіяльному мітінгу ви зрезигнували. Тай як ви можете братися за цю справу зараз. Це ж зима. Я не пушу майстра до своєї хати“.

„Ми вже підписали контракт“ — сказав касієр — „відступити не можемо, форнес мусимо поставити!“

„Як так то скажу Вам добранич!“

Все таки челядник інсталятора прийшов. Я відправив його з нічим. Через дві години прийшов касієр, майстер і челядник. Щоби мене перехитрити не дзвонили до моїх дверей, а влізли до хати через пивницю і помешкання дяка, що мешкав на долі.

З непрошеними гостьми я зустрівся в сінях. На мій запит до майстра чого він шукає він вияснив мені, що приступає до виконання угоди, що її заключили з ним 30. XII. предсідник, секретар і касієр.

„Воно не було би зло“, — сказав я — „якщо вся ця справа не виглядала би на швіндлерство.. Автім скажіть мені, пане контрактор, як ви собі уявляєте цю всю справу. Ви мусите забрати старі сгрівачі, поставити новий. За той час не буде будинокogrіваний, а зараз зима та ще до того зачинаються свята. Чи ви думаєте викинути мене старого серед зими на вулицю?

„О ні, отче!“ — відповів Американець — „Я ніколи не зробив би щось подібного. Це непорозуміння. До побачення“.

Було очевидно, що Американець зле почував себе в цій ситуації, і мені було неприємно, але й моєму касієрові було неприємно... лише тому, що йому не повівся бізнес.

В лютім привезли з фабрики огрівач. Але не здіймали його з тягарового самоходу, аж касієр заплатить контракторові 300 дол. на руку. В парохії пішов рух. Добре парохіяни приходили до мене та розвідувалися як стойти справа. Я розповідав кожному, що як уже наважилися ставити форнес, хай підождуть до Великодня. Скликано спеціальний мітінг у справі огрівача. На мітінгу показалося, що люди не дивлячися на те, що старі комітетові не мали права робити контракту, годяться, щоби форнес ставити перед святами. І я теж погодився на це, бо громада хоче, а з нею як з розпещеною дитиною. Один добрий парохіянин, що дійсно любив свою церкву крикнув до мене на ціле горло: „Татунцю! Дайте їм хай роблять, хай у парохії не буде роздору перед святами“. Люди хотіли, щоби ті, що зачали бізнес з форнесом, вже скінчили його.

Зачали роботу. Диктатор Плугівський помагав контракторові при роботі. Ще запросив кількох безробітних, що не визнавалися в хітрім бізнесі, щоби робили шарварком. Мовляв парохію це буде дешевше коштувати. Але той самий диктатор не дивився або не хотів дивитися який матеріял давав пан майстер. Але я поцікавився і побачив, що рури були поржавлені, закрутки старі, наче знайдені на смітнику, хоч не всі, бо майстер позбирав усякі відпадки, а як уже не було докупив дещо нового. Так латав свою біду, а влаштіво-парохіяльний огрівач, щоби не лише на своїм вийти, але й грубо на церкві заробити.

Я скликав спеціальний мітінг. Розповів усе людям і попросив на „обзорині“. Висипалися люди з церковної салі мов процесія. Перший зацікавився „тим гунцовтом“ наш невинний касієр і диктатор. Він вхопив зі злостю закрутку та заявив: „Отче, я все те викину завтра на сміття. Він того не може дати до нового форнеса!“

Я був певний, що шановна громада застановить цю капарську роботу, а справу віддасть до суду. Я звернув увагу, що огрівач по-

винен коштувати найбільше 400 дол., а коли вже коштує 575 — то повинен бути першої якости. Тоді встав один старший і сивий парохіянин обернувся до громади та з певністю самого себе поучив народ, що це все не варта нінюха табаки, не то такого крику, який зчинив отець духовний, бо ті старі закрутки тимчасові, на міру, щоби відтак дати нові закрутки.

Я підождав хвилю і думав, що хтось розумніший з громади забере голос і скаже трохи мудріше слово від свого попередника. Але не діждався і вияснив людям, що фабрики форнесів роблять кождий і найменший кусник форнесу у своїй фабриці й контрактор дістає з фабрики все що потрібне. Згодом довідався я, що цей оборонець старої тандити був спільник і приятель касієра. Тому він, коли побачив, що його спільник потапає, поспішив йому на поміч з байочкою про тимчасові закрутки.

Після цього контракторуважав за відповідне не показуватися на очі мені та своєму новому форнесові зі старого матеріялу. Але недовго. По місяцеві зявився до роботи та скінчив будову огрівача. Зазраз по скінченні роботи церковні урядники виплатили контракторові всі гроши за огрівач, хоч зразу були умовилися, що дадуть завдатку 300 дол., а решту будуть сплачувати місячними ратами по 25 дол. Загалом робилося з огрівачем все, що хотів касієр. Умова була списана дуже по-дітвацьки. Не було в ній ніякої гарантії за матеріял і роботу.

При кінці березня почали палити в новім огрівачі. Старі рури нового форнесу почали плакати. Не знаю за ким, чи за тим старим форнесом, що пропав не знати куди, чи за тим старим форнесом, що на дошах валявся і ржавів на подвір'ю? А може рури плакали за контрактором або церковними урядниками.

Плакали рури, бо плакали, а вугля йшло, бо йшло. Новий огрівач зів за два тижні дві тони вугля, а старі огрівачі спалювали дві тони вугля за півтора місяця. Така була економія. Така славна господарка.

69. ТЯЖКО РУШИТИСЯ.

Дуже часто нам здається, що ми завелися
на других, а це тому, бо ми перше самих себе
ошукали.
П. Сідней.

Водночас із диктаторськими бізнесами відбувались мітінги за мітінгами. Очевидно й агітація ішла. Пішла по всій парохії новина, що старий, себто я, хоче заволодіти всею парохією і переписати церкву на єпископа. Мені було добре це знати. Це був бляшаний когутик на домі, що вказував звідки вітер віє.

На продовженні річного мітінгу була повна саля людей. Мітінг був бурхливий і справа, яким правом старі кураторі взялися за будову огрівача займила багато часу. Але старі церковні урядники стали вияснювати, що вони хотіли лише добра для парохії, бо на один новий огрівач піде менше вугля чим на два старі. Були такі, що їм повірили й уважали їх добродіями церкви та громади. Але таких було мало.

До нового церковного комітету одноголосно вибрали мене предсідником. Крім того вибрано 6 старих і 4 нових урядників. Касієром став ще раз Плугівський. Всіх церковних урядників крім касієра я заприсягнув. Яуважав, що касієр в минулому році зломив присягу, робив на шкоду парохії і свідомо хотів коштом церкви заробити.

На другу неділю мали на мітінгу перевести доповняючі вибори двох комітетових, але користаючи з моєї відсутності вибрали новий комітет, що складався з тих самих людей, що були в комітеті минулого року. Всіх церковних урядників було 17. Всі вони звалися до моєї малої канцелярії, щоби мене залякати та примусити зробити їх волю, а народові та церкві неволю.

Я не залякався і заявив: „Тому дві неділі переведено на мітінгу легальні вибори церковних урядників. Я цих урядників заприсягнув у церкві, а нині ви жадаєте, щоби я заприсягав вас самозванців! Я сивий чоловік і священик вас не послухаю і цього не зроблю“.

**

Зближався Великдень. Жіноцтво, як і в Старому Краю, поралося коло печення пасок, а бувша церковна старшина, чоловіки теж нодержували. Я продумував над тим, яку проповідь сказати своїм парохіянам, а провідники парохії продумували над тим, якби одним фронтом стануті в обороні народовластя.

Відправив я Службу Божу, пожелав парохіянам „Веселих Свят“ і вийшов до дому, щоби самому зі собою поділитися яйцем. При виході побачив, що люди мають в руках якісь жовті летючки. Взяв і я одну летючку. Якби був знав, що нею попсую собі смак свяченого яйця був би не брав її. Прочитав і подумав. Інші народи дають своїм духовним отцям святочні дарунки, а наші українські християни додають своєму отцю трохи паприки до свяченого яйця.

Летючка заповідала парохіяльний мітінг на Томину неділю. Нарід зійшовся. Самозванчі урядники засіли за столом і зачалися мітінгові промови. Бесідник по бесідникові молотили солому, перемолочували те саме, що вчера, тиждень або місяць тому й торік по всій нашій еміграції. Я сидів собі набоці та служав. Щож мав робити?

По двох годинах мітінг вичерпав усе. Тоді я попросив голос. Ледве я став говорити зірвався предсідник Рошко та крикнув на ціле горло: „це не правда“. Я не міг сказати ані правди, ані неправди, бо ледве став говорити. Безпідставний закид Рошка вивів мене з рівноваги. Як оповідали люди, я мав ухопити за крісло та загрозити предсідникові, що йому розіб'ю голову. На салі зірвалася буря. Люди стали в моїй обороні. Сталі закидати самозванчим урядникам односторонність і несправедливість.

З прихильників збентежених уряників не обізвався в їх обороні ні один голос. На салі була старенька, 70-літня, мати предсідника. Тип нашої старокраєвої доброї та побожної господині. Приїхала з далекого краю в гості до свого сина. Коли побачила свого сина в тара-

патах стала з плачем питати: „Ти казав, що всі люди за тобою, а деж ті люди?“

Я вже хотів іти до дому, але люди заступили мені дорогу та стали просити, щоби я сказав усе, що мав на серцю. Я вернув від дверей, перепросив нарід за мимовільне унесення і почав свою бесіду, що була актом обвинувачення. Я поставив урядникам 12 питань:

1) Які статути парохії, 2) кілько членів має церковний комітет, 3) яка роля священика в парохії і в комітеті; 4) чи минулорічні комітетові позрікалися, 5) чому не урядує новий заприсяжений комітет, 6) яким правом вернув старий комітет, 7) яким правом робили умову з інсталлятором огрівача, 8) чому так дорого переплатили його, 9) чому давали новий огрівач, коли старі могли ще 15 літ служити, 10) де поділися старі огрівачі, 11) чому новий огрівач пожирає багато вугля, 12) чому новий огрівач дрантя.

Церковні урядники один по другому виносилися зі салі. Лише предсідник і писар мов на грані вислухали всю мою промову. То біліли, то чорніли, а з чола ляvся піт мов з трускавецької стріхи дощівка. Їх прихильники майже всі повтікали. Цього я не хотів використовувати та переводити вибори комітету, хоч були би вибрали кого треба.

Я зійшовся ще раз з прихильниками ладу та порядку, щоби підготовити ще один мітінг. Вони мені звернули увагу, щоби я не обставав за вибором мене предсідником комітету, бо тоді люди не то що не виберуть мене, але це раз виберуть старий комітет, мені на злість. Так недвозначно дали мені до пізнання, що в нюгейвенській парохії кермувати може лише світський чоловік. Не хотіли допустити, щоби людська праця вирвалася людям з рук і перейшла в руки єпископа. Я погодився з цим і думав, що це дасться згодом зробити.

Парохіяльний мітінг відбувся в означенім дні впорядку. Вибрано нових свіжих урядників. Я лишився без церковного уряду. Це був шостий мітінг впродовж 5 місяців.

На мітінги комітету мали мене все кликати й без мене не мало бути ніяких ухвал. На одному мітінгу мали полагодити претенсії малляра за домальовання знищеного пожежею образу. Малляр зажадав за марну поправку 150 дол., хоч матеріял був не його й старі комітетові впевняли, що йому нічого не належиться. Тому скликали мітінг старого та нового комітету. На мітінг мене не кликали. Не вирішили та-кож справи образу, але водночас ухвалили обнізити мені місячну платню на 60 дол. Хотіли, щоби я забирався з Ню Гейвену.

Так віддячилися мені за те, що засадив парохії грошей за оплату шкільного льокалю, що розікрив усі надужиття старого комітету й беріг церковного добра та майна. Я зараз написав обширного листа до Єпископського Ординаріяту. В цьому письмі я зясував докладно матеріяльний і моральний стан парохії. Нажаль на це письмо я не дочекався відповіді, але Єпископський Ординаріят з правила так трактував мої письма.

Тим часом парохія дизорганізувалася. Люди стали бойкотувати свою власну церкву може тому, щоби допечи своєму священикові та змусити його опустити парохію. На останньому парохіяльному мі-

тінгу звернувся до мене парохіяльний секретар Стасюк з пропозицією: „чи Ви отче не хотіли би пошукати собі іншої парохії, бо наша парохія розіб'ється до крихти“. Мое пояснення, що я не прийшов сам до Ню Гейвену, що ніхто з ньюгейвенських парохіян не заменував мене парохом, що стою під владою і розказами єпископа, не хотіло трапити до серця і розуму людей. „Як буде зміна священика, все буде добре, а поки старий буде в нас парохом, люди перестануть ходити до церкви, платити колекту та стануть відчужуватися від свого обряду“ — говорили собі люди. Так теж робили. До церкви не ходили, бойкотували свою церкву, свій обряд, своє українське імя, а все через народовластя.

Зближався шкільний рік. Господарі парохії себто церковні комітетові повинні були постаратися, щоби діти на передмістю Фейр Гейвен мали де вчитися. Але їм було це байдуже. Грошей на винаем салі не було. Церковна каса була порожня, священик три місяці неплачений, а тут маляр за перемальовання надпаленого образу пізвав парохію до суду. Жадав 150 дол. Церковні урядники махнули рукою на підміську школу та казали мені оголосити, що її не буде цього року.

Подумав я собі „Бідна Школа Рідна — тай діточки з нею“. Зраз пішов до о. Кейсея, настоятеля айришської школи та попросив салі. Дістав позволення без ніяких перепон.

Другого дня після цього я дістав таке письмо з Єпископського Ординаріяту:

11. IX. 1933.

До Впр. о. О. Пристая!

Впливув лист з Ню Гейвену з 4. IX. підписаний за уряд церковний: П. Воляник, М. Довгий і Ф. Ковальчук. Пишуть про збори парохіян з 27. VIII. Жалуються, що мало парохіян учащає до св. церкви. Приходи церковні умаліли. Кінчати: „Благаємо сердечно Преосвященного о найскоршу переміну о. Пристая, бо в противнім разі прийде великий крах у нашій парохії. Можливо прийде до порозуміння з українською православною парохією в Бріджпорті“. Тоді буде пізно. Просимо скоро відповісти.

За Єп. Ординаріят Костянтин Єп.

Ось моя відповідь на це письмо:

Сл. Іс. Хр.!

Вересень 15. 1933.

Всесвітліший й В преподобний Єп. Ординаріяте!

У відповідь на письмо Всесвітлішого й В преподобного Єп. Ординаріята з дня 11. вересня ц. р. ч. 1158. в справі подання зажалення церковного комітету церкви св. Михаїла в Ню Гейвені на свого священика маю честь подати такі інформації:

1. Комітетові розвели дійсно шалену агітацію, щоби люди не ходили до церкви та не платили колекти, так довго, доки „старий“ буде у них парохом.

2. Комітетові страшать людей, що „старий“ завзявлі передати

церкву та помешкання священика Єпископові на власність, тай тому щоби до того не допустити, треба конечно старого усунути.

3. Колиб Преосвящений Єпископ не вволив громаді їх волі, вони получаться з независимою церквою в Бріджпорті та зроблять угоду, щоби один священик (з Бріджпорту) обслугував обі церкви.

Хоч до виконання цих плянів далеко, бо мусілося би перевести борбу із поміччю поліцай, а пізніше через суд, то все таки на мою неміродайну гадку, ліпше до того не допустити, може в добрий спосіб (уступкою) борще зеднається хоч на час, поки молоде покоління не прийде до влади та не заведе у своїй церкві християнського порядку. Молодь буриться на поступовання своїх батьків, але мусить покищо мовчати.

Заключення моого резону є просити Всесвітліший Й В преподобний Єп. Ординаріят о ласкаве зарядження зміни священика.

Поручаюся ласкавим молитвам й пишуся лояльний в Христі Ісусі

о. О. Пристай.

З цим листом розминувся лист моого приятеля і епископського консультора о. Ф. Тарнавського. Ось він:

15. IX. 1933.

Дорогий Друже!

Ваше письмо було на консисторськім засіданні. Самі голодівки були до заміни і єпископ заявив, що хотів би Вам щось лішнього дати. Поручив мені порозумітися з Вами що до парохії в Йонгставні. Це колись була кольосальна парохія. Тепер чую порозбивана, але там є тисячі народу. Праця велика. Є там по боках кілька шкіл, котрі треба доглянути. Довгу великого нема там. Церква гарна коштувала кілька десять тисяч. Мешкання дуже подле. В касі цента нема, а повно несплачених упімнень. Але якби Ви, маючи трохи свого гроша, могли там витримати кілька місяців — то парохія прийде до себе. Там самі сталеві фабрики. Роботи від довшого часу не було, а думаю, що тепер рушиться, бо чую в Клівленді сталівні пішли в рух цілою силою, то певно, що в Йонгставні підуть. Будьте ласкаві мені сейчас відписати, чи скочете іти до Йонгставну, чи ні, бо на разі нічого іншого нема.

Поздоровляю щиро

о. Ф. Тарнавський.

Своєму приятелеві я відписав ось що:

18. IX. 1933.

Дорогий Друже!

Мене мучив вже пессимізм у своїх обіймах, мов кіт миш. Я вже був певний, що на мене завзялися всі, і небо і земля, і вороги і приятелі, та й тому пишучи до Вас послідного листа не привязував до нього великої ваги — от думав чи буде що з того, або ні, хай йде а тимчасом бачу, що я дуже зразився до світа та стратив надію чи віру

на людей. Дякую Вам, що заінтересувалися мною і переслали вістку, що єпископ хоче мені дати щось ліпшого.

Але пишете, що треба мати кілька місяців терпеливості чи властиво на кілька місяців своїх фондів, заки дочекатися якої збитої на 60 дол. пенсії або поки не наженуть як собаку на сто вітрів. Я в Нью Гейвені вже третий місяць не беру пенсії. Лічення і похорони дружини коштували немало грошей. Через війну стратив багато грошей. Іхати в таку далеку дорогу, не маючи на дорогу, хиба на те, щоби там відразу жити на „книжку“, розбиватися і реорганізувати, щоби потім копнули — гадаю ліпше вже посидіти трохи довше на місці та почекати на щось певнішого.

Здоровлю широ

о. О. Пристай.

Але якось так склалося, що єпископ не чекав, аж я порозуміюся з о. Тарнавським і вже письмом ч. 1176 з 17. IX. 1933 заменував мене парохом у Йонгставні.

**

Нью-гейвенські парохіяни були пізні Івани. 16. IX. прийшов до мене Петро Воляник, предсідник церковного комітету. Просив, щоби я покищо приймив пенсію 60 дол., а піде робота — то комітет піднесе пенсію. Мовляв, як я піду, то в парохії не буде добра.

„Ми не маємо нічого вам закинути, а що дехто не злюбив собі отця то інша річ. Тим людям ніхто не догодив. Лишайтесь, отче, беріться до роботи та заведіть у нашій парохії лад“ — говорив предсідник.

„Я не знаю чи можу вам вірити“ — відповів я. „Я просив усіх вас чесних і впливових господарів, щоби не боронили тих рабівників, що літами грабили нашу бідну парохію, а ви слухали одним вухом, а другим випускали“.

„Я нарочно прийшов до вас“ — сказав предсідник — „просити вас, щоби нас не лишали. По вашім відході буде в нашій парохії пекло. Ми готові впасти, а як впадемо — то хто зна чи підзвігнемося“.

Три дні по цій розмові назначено мене парохом у Йонгставні. Не належало до приемності міряти що другий рік довжезну та широчезну Америку, так як той дурний воду міряв і іхати з Пітсбуржчини в Нью Йорщину, а звідти в околицю твердого вугілля і знов до мягкого вугілля. Серед того вічного кочування мав я нагоду піznати не одно лицє, не одну натуру, піznати десятки парохіяльних наставників себто кураторів. Треба було вважати на нагнітки кураторів, бо в них вони дуже вражливі.

Але з моєю парохією в Йонгставні вийшла хрія. Єпископ не знав, що парох Йонгставну о. Дженджера, що мав мене змінити, був перед кількома роками парохом у Нью Гейвені, мав досить гостру перепалку з тутешнім церковним комітетом і розійшовся в неласці. Про це я повідомив Єпископський Ординаріят в листі з 20. IX. В тому листі я просив, щоби прислали дієцезальний статут для церковних

громад. Предсідник парохії звернувся до мене, щоби в Ню Гейвені запровадити дієзезальний статут зладжений ще єп. Ортінським. Канцлер о. Пик прислав статут і я мав надію, що люди по довгих літах бездоріжжя та безголовя прийдуть кінець кінців до голови по розум і схотять остаточно станути християнами.

Вістка про заіменовання о. Дженджеї парохом розійшлася блискавкою по цілій парохії. Нарід занепокоївся, але не весь. Занепокоїлися церковні матадори та куратори й усі ті, що робили собі претенсії і надії, як не тепер — то в четвер стати якимсь церковним старшиною. До Ординарія вислали письмо та ждали аж парохія буде обсаджена кимсь іншим.

Кажуть люди, що з ідженням росте апетит. В моїх церковників у звязку зі зміною пароха ріс неспокій. З кождим днем ставали неспокійніші. Приятелі народовластя підсичували страх малюючи страхіття, що впадуть на парохію з приходом о. Дженджеї. Але я не знав, що робили церковники.

Запросив мене о. Ротко на похорон його доброї парохіянки. Я мусів забрати зі собою потрібні церковні річи. Вложив ключ у церковні двері, став ним крутити, але замок мов замерз, хоч це був жовтень. Ані руш відчинити. Думав, що ключ не той, але ні... ні я, ні ключ не був винен, що замок „затяvся“. Був винен о. Дженджера, хоч він був 650 км. від Ню Гейвену, але страх перед його приходом заморозив замок. Церковники змінили замок, а новий ключ віддали дякові, бо дяк мав більше довірія від мене, але я цього не знав.

Зателефонував я до предсідника: „Що виробляєте зі своєю бідою церковцею і своїм бідним, старим священиком? Чому замкнули церкву переді мною?“

В телефоні було чути сапання і гикання. Я остаточно дорозумівся, що ключ має дяк. Але дяка не було дома. Я поїхав, не діждався його.

Щойно скінчився похорон задзвонив телефон. Мене кликали до Ню Гейвену сповідати вмираючу. За пів години я був дома, але ключів до церкви не було. Хиба бери сокиру та розбивай церковні двері, щоби дістатися до Найсвятіших Тайн. Другої грекокатолицької церкви в місті не було, а до іншого міста їхати по Найсвятіші Тайні далеко. Жінка вмирає. Хвilia понура та чорна мов градова хмара.

Вхопив за телефон і подзвонив енергійно до предсідника комітету. Став йому дорікати як християнинові та католикові. За пів години був самоходом син предсідника та церковний секретар. Секретар подав тихцем ключі, я забрав що потрібно й автом поїхали до хорої.

В мене заперло дух, тиснуло за горло, повіки дрижали. Серце боліло та стискало. Мозок снував і мотав мов павук павутиння вплотерек і впродовж. Переплітав старе з новим. Перед очима душі зявився сам Назарейський поранений, умучений і пригноблений. І я подумав: „Чи не шкода тої невинної найсвятішої крові Твоєї пролятої за непоправних?!"

По сповіді хорої довідався, що це була моя краянка з Орова біля Дрогобича. Здавалося мені, що десь зійшлися обоє на Зрубанях

у Трускавці, куди орівські бойки переходили кождого понеділка на торги до Дрогобича. Пригадали собі давні часи з Рідного Краю.

24 роки тому покинула свій зелений і коханий Орів. Тоді мала 20 літ. Була молода, кріпка, червона трускавецька вишня. А нині бліда, беззуба, лиця позападані. Їй бажалося умерти на хлопськім запічку та бути похованою на орівськім цвинтарі побіч своїх батька та матери. Десять літ не була в своїй церкві, бо чоловік її доньки був Італієць. Але тепер не хотіла, щоби її ховав італійський священик. Любила свій Орів, бо не знала, що за той довгий час орівські гори полисіли, а зелений вінок лісів щез під сокирою.

На другий день померла моя країнка. Прийшла донька просити поховати маму: „Вона була Українкою“ — говорила донька. „Свого не вирікалася, а що до церкви не ходила, не могла ходити. Ми все були бідні. Чоловік не робить уже третій рік“. Церковний комітет забороняв священикові робити християнські обряди людям, що не належали до парохії, не платили колекти. Але моя совість наказувала друге. Покійниця виповнила свій християнський обовязок перед смертю — висповідалися. Їй належала остання християнська прислуга. Я відправив похорони та моя совість була спокійна.

Парохіяльний комітет не робив мені закидів з цього похоронного випадку. Новий комітет був інший від минулорічного. Старався погодити свою совість зі своїм урядом. Старався співпрацювати зі священиком, але влади церковних настоятелів не випускати зі своїх рук.

День за днем минав скоро. Зима кінчилася. Перепадував сніг з дощем. Я перестудився. Ледве дотягнув Великодня. Захріп і Службу Божу не співав, але читав. Пішов до лікаря. Лікар оглянув мене й аж скрикнув: „Як можна легковажити так своє здоровля“. Назвав якусь дивну хворобу, але я її зараз забув.

Тоді приїхав владика до новооснованої школи в Стемфорді. Я поїхав туди, щоби побачитися з єпископом. Показував на мігій шептав до владики: „Прошу мене пустити на відпустку, бо втрачу голос на ціле життя“. Але владика зразу не хотів чути про це. Аж коли я заявив, що виломлюся з під дисципліни казав єпископ внести подання ії постаратися заступника. Згодився заступати стемфордський парох Римщук. Я вислав подання до Філадельфії і виїхав на село.

Ч а с т и н а д е в я т а
О с т а н н ы я с т а н и ц ы

70. ФАРМЕРСЬКІ ГАРАЗДИ.

Посвята на самоті і тайне служення
Богові є як чисті відсвіжуючі каплі води для
города. Але проповідування в церквах є як
благодатний дощ з неба.

Тейлор.

За нюгейвенською парохією я не жалував. Була це не лише найгірша матеріально моя американська парохія, але й найбільше морально здеморалізована з усіх. Кермувала громадськими справами кліка парохіян, що знюхалися мов лисі коні. Вони завели в парохії найчистішої крові грабунок церковного маєтку. Мов шакалі кинулися вони на людські душі, щоби розшарпати свою добичу, знищити, здеморалізувати громаду.

В церкві було брудно та неохайно. Світили свічками домової роботи лише тому, щоби церковник мав дохід, хоч це було анахронізмом і розтратою церковного маєтку. Церковник сукав свічки та казав собі за них солено платити.

Помешкання священика було схоже на нігерську буду. Стіни обліплени брудним, подертим і поплямленим папером. Повно дір ріжкої величини, більші для щурів, менші для мишей. У вікнах не було всіх шибок, але дощинки й папір замісць них.

Крім невеличкого числа (шістьдесят) хрищених і до метрики записаних овечок, була на приходстві тьма незареєстрованих. Ділилися вони на шляхотніших швабів і менше шляхотні блощиці. Вони колекти не платили, церкви не любили, а ховалися в паперових декораціях і інших закамарках, вилежувалися задня, а наніч виходили та людську кровцю смоктали.

В цій яскині жив я і роздумував над своєю долею. Мав 60 дол. платні, а треба було й самому прожити, і родині післати, і деякий добровільний даток дати. Я думав рік що маю робити й укладав пляни. Здається, що я все думав за багато, але не раз видумував таке, що і кінь сміявся би, якщо мав би розум.

В діецезії не було чого триматися, пенсіонуватися нікуди, ніхто старця не буде утримувати. Був я обезпечений на випадок смерти на 10.000 дол. Річно я мусів платити на асекурацію 350 дол., але при моїй мізерії це було тяжко. При контракті з асекураційною компанією я застеріг собі, що буду міг з утратою якогось проценту виповісти зложений капітал. Голодувати на старість, щоби платити асекурацію було немудро й я виповів асекурацію, взяв 4.000 дол. готівки.

Щоби цеї суми вода не забрала, огонь не спалив або злодій не

вкрав — надумав я купити фарму. Щоби менше ризикувати зговорився з моїм був. дякоучителем Шведом і старою господинею Весоловською і на спілку купили 40 акрову фарму, а при цьому хату, газолінову станицю і придорожню харчівню. Кождий з нас дав по 3.000 дол. на купно фарми та по 500 дол. на конечні ремонти.

Фарма була в Елбріджі к. Сирақюзів. З нас ніхто не міг господарити в Елбріджі й тому пустили фарму в оренду... На цьому ми вийшли погано, бо за рік пересунулося через фарму чотирох орендаторів і кождий відходив зі стратою. Була депресія.

**

Я приїхав на фарму 17. V. 1934 р. Думав я собі: є трохи поля, газолінова станиця, придорожня харчівня і хата немала, 9 кімнат — буде де і самому притулитися і других добрих людей при собі пригорнути. Кождий буде робити своє і жити як у Бога за дверми, а я старий буду походжати мов батько між дітьми, дещо собі прочитаю, напишу кілька стрічок своїх споминів і буду спокійно очікувати заходу сонця.

Але не так склалося як гадалося. Акція президента Розевелта, щоби показати світові як виглядає демократія в практиці та щоби запевнити ще один вибір — довела до небувалого зросту податків. Для безробітних визначено допомоги, а гроші на це йшли з податків. Так Розевелт запровадив середняків до жебрачої торби. Знищив їх податками, що росли в безконечність.

З поля зібрав я 20 бушлів¹) бульби, а зі сіножати за 50 дол. конюшини. Поля не було чим обробити. Не мав ні вола, ні коня, ні плуга, ні борони. Купувати це все було непрактично, наймати не було в кого, фармери-сусіди мали свою роботу.

Пізнав я в сусістві одного єнкеса. Я з ним зговорився, чи він не взяв би мое поле на спілку. „Радо взяв би, але кінь йому вмер“ — відповів. У Англійців умирає не лише людина, але й тварина. Шкода, подумав я собі, щоби поле лежало ціле літо даром. Треба рятуватися. І позичив Американцеві 160 дол. на купно коня.

Але скоро показалося, що моєму сусідові ніколи не „вмирал“ кінь, бо він ніколи не мав ні коня, ні вола, ні плуга, ні кусничка поля. І почіхався я в голову. Головонько моя бідна, аж тепер зачнетися фармерський танець! Але журитися годі, жура нічого не дасть. Наварив собі каші — так сербай, хоч би прийшлося загибати.

Що ранку ходив до Американця та кликав, щоби зорав кусень поля, або скосив конюшину. Але він ніколи нічого не зробив на час. Зі спілки з янкесом мав я 20 бушлів бульби та 8 тон сіна. Решта поля лежала облогом. Сіно було дорогое, бо літо було посушливе. На Заході вистрілювали худобу ізза браку паші, воду продавали гальон по долярові²).

Так я вийшов на спілці з єнкесом. З тяжкою бідою відобразив

¹⁾ 1 бушель = 25 кг.

²⁾ Гальон = 4 літри.

свою позичку на коня. Зиску не мав жадного. А податку мусів заплатити 290 дол. за рік.

Тепер пригляньмося що принесла мені харчівня і газолінова станція. Харчівню випустив я в посесію своєму чоловікові. Заввся Михайло Чорний, був працьовитий, захланний та зарозумілий. Зпустоти прозвав себе з американська Майк Блек. Під чуприною було в нього небагато й тому він не мав щастя. Кождому пискачеві вірив на слово. Що робив — не застановлявся. Все мав якийсь клопіт. Часто попадав до суду.

Був тоді на фармі мій братанич. Він колись працював у Форда, але під цю пору був чотири роки безробітний. Він був лінтяй, легкодух, любив хвалитися і говорити неправду. Він наговорив Майкові, що як він візьме харчівню, а йому дастъ провадити станцію то вони зароблять за сам літній сезон 3000 — 4000 дол. Братанич не мав тоді роботи, а сидіти перед газоліновою станцією і чекати на автомобіль це була для нього вимріяна робота.

Неучений Михайло послухав недоученого матуриста, та хоч і мав добре платну роботу у фабриці злакомився на гроши та виорендував харчівню і газолінову станцію, а братанича зробив своїм управителем. Михайло не міг пильнувати інтересу, бо мусів працювати в шапі або відпочивати по праці. Лише часом заглядав до харчівні. Грошай на купно артикулів до кухні ні на пиво не любив давати. Любив брати. Тому не раз бракувало або масла, або яєць, або мяса. Гість мусів чекати, заки принесуть зі склепу віддаленого пів кільометра та приправлять. Хто мав час — чекав. Але таких було в Америці мало. Бізнесмен відрікався снідання чи обіду й іхав дальше.

Бензини до газолінового кітла купив раз на цілий місяць. Дещо пішло для чужих авт, дещо для свого авта, а потім не стало. Пан „управитель“ був повільний і над життя любив Морфея. Часто оба й у білій день стискалися, так дуже любилися. І я їх мусів розганяти та до роботи наганяти.

Тому бізнес не йшов. Бізнесмени не доросли до такого діла. Один хотів за одним замахом убити два зайці й на фабриці працювати, і харчівню провадити; другий мав натуру їсти смачно, але робити було йому страшно. Дійшло до того, що за четвертий місяць не мали чим заплатити чиншу. Щоби себе рятувати підшукав Михайло собі спільника, безгрішного Італійця. Коли вони вже спільно мали зчинати інтерес відбувався баль в нашій харчівні. На цьому балю наш Михайло так весело забавлявся з якоюсь розпусницею Індіянкою, що порядні гості повтікали. На другий день викинув я свого Михайла разом з Індіянкою за скандал і ширення деморалізації.

Італієць став сам провадити бізнес. І провадив його чисто по-італійськи. Балі робив, гостей до харчівні принаджував, кидав собою мов пискір в окропі. Вмів робити інтерес. На баль наймав двох музик, а не як наші краяни чотирьох За двох грав сам. Бив у бубен, потрясав решетом, а все так складно та ладно, що я не міг надивуватися і налюбуватися. Італієць був дуже спритний. Спритним хотів бути й що до мене. Замовляв на мое імя і мій рахунок пиво та харчі.

Я розвязався з ним, хоч не мав орендатора на його місце. В спадку лишив мені Італієць 75. дол. довгу за пиво продане його гостям, дві порожні бочки з пива, а щоби не було кривди ще деяке начиння потягнув з кухні.

Щоби харчівня не стояла пусткою треба було дальше провадити бізнес. Але як і з ким? Мій спільник мав посаду та не міг покинути її. Я на таких бізнесах не розумівся. Ще менше розумілася на них моя спільничка. Вона вміла корову видоїти, зварити та подати, але більше нічого.

Був моїм сусідом молодий єнкес Кларк. Він теж провадив харчівню, але без права шинкування. Дуже часто заходив мій Кларк і поучував мене як робити в Америці бізнес. Плів чуда, дива. Я слухав терпеливо хоч не раз мене підносило. Коли мій Кларк учув, що всі мої орендатори мене покинули піддав думку, щоби ми оба на спілку провадили бізнес. Потапаючий хапається стеблини. Але я вхопився не стеблини, а бодяка й дістав добру научку.

До помочі взяв собі Кларк свою хрестну маму. Хитра була зроду та хитрого виховала похресника. Вона варила, гостям подавала та пива наливала, за обіди гроші відбирала. Але замісць ховати до автоматичної каси, ховала до своєї глибокої кишені. Бізнес ішов сяк так, але вечером при обрахунку каси на наше велике здивування і ще більше здивування касієрки грошей в касі було мало.

Щоби був рух в інтересі Кларк рішив зробити баль. Згодив шістьох музикантів по п'ять долярів, бо баль мав бути першої класи. Дав оголошення до часописів, видрукував летючки та післав з ними хлопців на роздоріжжя. Накупив їсти та пити й якогось порошку на підлогу, щоби гостям було добре танцювати.

Цим усім приготуванням я приглядався з страхом. Гостей було аж... п'ять пар, а недобору 30 долярів. Ще до того мій спільник замовив пиво на мое імя. За кілька днів спільник зник, повіявся світами, а я мусів платити рахунок за пиво

**

Я мав на своїй господарці 2 корові, 18 курят, 15 качат і двоє поросят. Треба було робітника, бо треба й корови обійти й городчик обробити та ще щось там зробити. Але за робітника було тяжко, хоч було безробіття. Безробітні Американці брали підмоги, але чужинці ні. Тому мені трапився робітник, що не був американським громадянином, Українець Гузар. Згодився за 20 долярів і харч, і робив добре.

Гузар був уже старшим чоловіком, 50—60 літ, худий і беззубий. Був маломовний, лише часом тяжко зідхнув, немов би щось тяжіло йому на серці. Раз виговорився, що його жінка покинула, але більше про цю справу не загадував. То знов розговорився про своїх дядьків, що були в Старому Краю крилошанами та старшинами. Згадав як раз у його дядька, старокраевого пароха, робили обжинки, як з вінцем сплетеним з колосся дівчата веселі співаючи спішили на приходство, як усім було весело... Але оповідання не докінчив, встав,

обтер сльозу, та на самоті просидів увесь вечір. Думав свою думку, не знати — сумну, чи веселу.

Здається замолоду мусів бути веселий і здається мусіло йому добре житися. Може тепер настарість згадував свою змартовану молодість. Гузар попрацював у мене місяць і пішов далі. Причину годі було знати.

Через кілька днів зайшов до харчівні молодий юнак. Казав собі дати їсти, але заплатити не мав чим і просив, щоби йому дали спромогу відробити. Я на це погодився. Юнак був збідований, бідно вбраний, мені тяжко було зрозуміти його англійщину. Це був справжній єнкес, говорив діялектом. Звався Кліфорд.

Мав я з тим єнкесом не раз хрест Божий, але й не мало потіхи. Згодився остати в мене за харч і 2 дол. в тиждень. Зразу був смирний, але згодом став до мене мов та жидівська сокира.

Літньою порою я вставав о 5-ій годині. Випив два горнятка молока, просто від корови, погладив свою Параньку щіткою туди та сюди, поплескав по хребті, подякував за молоко та вивів на пасовисько. Паранька паслася, а я робив свою роботу, полов, сапав. Було що робити, коби сили стало, але її було в мене дуже мало, 72 роки життя. До сапання і полення не треба було схилятися, вже був і так похилений. Старість робила своє, але мені ані в гадці не було піддаватися її примхам.

Американське сонце, подібно як і трускавецьке, ніколи на місці не стояло, все вище і вище по небі посувалося і мої згорблені плечі припікало. В плечах муравлі грали, з чола мов з трускавецької стріхи під час зливного дощу котились грубі каплі соленого поту. Час відпочати та випити горнятко кави, але не такої, що нею можна було вмиватися, але такої, що на ній пацьорки мов перли світилися. В осьмій я йшов на снідання.

На селі смакували мені всі страви. Не заносило від них ані стухлим смальцем, ані маргариною або предвічною оливою, як це бувало по міських харчівнях. Свіжа цибулька і свіженський, дома відгріваний і відтисканий сир аж просився, щоби його їсти або бодай покушати. Румяненська редківця підморгувала кокетливо та мов катана нашу прабабку Еву кусила, щоби хоч раз вкусити її і похвалити її доброту.

Але заки самому сісти до снідання треба було збудити та попросити до снідання пана Кліфорда. Я дряпався на стрих, кликав чेमно пана Кліфорда сером себто добродієм. А снідання було американське: кава, хліб з маслом, вівсяна каша з молоком, смажена солонина, яйця.

По скінченні цього приемного обовязку мій сер убирав рукавиці й оверолси та йшов до роботи. Робив і на себе дивився — „треньтрень, щоби минув день“. Робив і все дивився на сонечко та чекав на дзвінок. В Америці дуже строго придержувалися дзвінків і гудків. Серед зачатої роботи або навіть тоді, коли треба було втіchi зі сіном перед дощем, американський робітник покидав роботу, бо вже обідова пора. А якщо господар наглив треба було заплатити подвійно за додаткову роботу.

Мій єнкес перестерігав робітничих привілеїв. Заробіток у мене уважав мізерним, але держався „дідівської роботи“, щоби не згинути з голоду. Але він, як багато других, відбивав собі свою кривду та мстився на своїм господарі подібно як це робив слуга галицького багача Охрим.

Було це зимою. А зимою кидати службу годі. Охрим мусів рано встати, бо його будили. Тоді став намотувати волоки від ходаків на ноги, а при цьому шептав собі зтиха: „чорта зіси ніж я стану тобі скорше як звичайно до роботи“. І навивав волоки так довго, аж на свій час звичайного вставання дотягнув. Мій єнкес, ніде правди діти, робив, але більшу частину часу тратив на крученні і курення папіросок.

На новій фармі, звичайно як на кождім ново набутім маєтку, не одного бракувало. Там шиби не було, там дах протікав, то знову центральний огрівач попсований і т. д. і т. д. Треба було пересидіти перед купном кілька днів, щоби доглянути всі хиби. Але не даром кажуть люди: „хто не догляне оком, тому вилізе боком“.

До направи огрівача я спровадив майстра, що мав марку со-
лідного. Оглянув майстер огрівач і обіцяв, що завтра прийде з робіт-
ником і зробить порядок. Я спітав про кошти направи, але майстер
зразу не хотів сказати. По надумі подав ціну 20—25 доларів. Робили
цілий день. Вечером закликали мене, наляли якогось плину, запалили,
покрутили та заявили самопевно, що все впорядку і... зажадали 35
дол. Я мав свідків, що робота була згоджена за 25 дол., але майстер
не хотів поступитися. На другий день мійogrівач не лише на гор-
нищі огонь позаливав, але й з пивниці зробив саджавку. Все таки май-
стер загрозив процесом. Прийшов другий майстер. Першого скрити-
кував, огрівач направив, підписом загварантував за добру роботу,
тому я виплатив гроші за направу. Але і цей майстер мусів поправ-
ляти свою роботу. За поправку зажадав від мене доплати 25 дол.
Але я не заплатив, мав поруку майстра на письмі.

На цьому не було кінця моїм клопотам. Прийшло завізання з податкового уряду заплатити 113 дол. залеглого податку за 1933 р. Я мусів заплатити, хоч залеглість не була моя, бо я став власником фарми щойно в 1934 р.

Я мав досить фармерських клопотів. І найрадше був би продав фарму. Але в часах депресії це було тяжко. Тому став звивати бізнес, продавати живий інвентар: корови, кури свині, тощо.

71. НА РОЗПУТІ.

Прийде щасливість, або ні — ти стараїся бути без неї. Джордж Еліот.

Епископ мене не забував. Через о. Сидоряка й о. Побуцького візвав мене письмом з 12. IX. 1934, щоби я вернувся до Ню Гейвену. Відтак візвав мене єпископ, щоби я обняв парохію у Фол Рівері. Ще одна благодать єпископа у формі фолріверської голодівки без хати та плати зійшла на мене. Аж такої несподіванки я ніколи не сподівався. Я був певний, що Бог мене цілковито відступив за якийсь ве-

ликий гріх. Взялася мене чорна розпушка. Підходила до серця, вертілася сверликом у мізку. Аж шуміло від тяжких думок.

Коли чорна розпушка добирається до серця і хоче тебе конечно звалити — найліпше тоді шукати собі якоєсь розривки, вийхати в місце, що тобі приємне або до людини тобі милої і щирої. Побути там так довго, аж серце успокоїться, а чорні думки розвіються. Мав я старого приятеля о. І. Велигорського. Він мене розумів. 77-літній старик сидів на відлюддю, далеко від світа, на маленькій фармі вже 7 літ. Я пересидів з ним два дні. Наслухався його оповідання про гаразди самітного життя. Скріпився на дусі та вернувся на свій Елбрідж.

В Елбріджі застав я неабияку новину. Коли я боровся з розпушкою і шукав розради до Елбріджу приїхав делегат від констисторії української независимої православної Церкви з пропозицією приняти кандидатуру єпископа. Хоч я відразу не брав поважно цеї пропозиції і сказав собі, що це був „добрий кожух, та не на мене шить“, все ж таки в мене вступив дух, мовляв ще не так зле коло мене, коли мене хотять.

Я вислав письмо до єпископського ординаріяту в Філадельфії і подякував у ньому за ласкаву пам'ять, зрезигнував з фолріверської голодівки. Водночас я навязав переписку з українською православною консисторією, поїхав до її столиці й обіхав дієцезію. Але це все скінчилося в лютім 1935 р. Щастя бути українським православним єпископом на Північну Америку та Канаду мене минуло*).

Мені не лишалося більше нічого, хиба вертати до Елбріджу та ждати там на нове розпорядження філядельфійського єпископського срдинаріяту або на смерть. Подорожі я хотів заглянути до моого старого та доброго товариша, ще зі шкільної лавки в Стрию, о. Осипа Чаплинського пароха в Елізабеті. Я хотів його відвідати, бо чув, що він тяжко хворий. Але чи він захоче зі мною балакати? Та ж мене скричали в цілій Америці зрадником, відступником, єретиком, схизматиком і Бог святий знає яким ще злочинником. Ану ж о. Осип, був. Василіянин, гарячий католик покаже „схизматикові“ двері? Але це його річ, а моя як слуги Христового виповнити приказ Великого Учителя: „Хорого посітити“.

Мій товариш побачивши мене зрадів. По ньому не було видно якогось невдоволення, що до нього приліз „схизматик“. Розповів мені сердега, яка то мука хорувати українському священикові в Америці. Священикові в Америці не вільно захоріти, вже краще зараз умерти.

Відтак мій приятель став мене переконувати, щоби я не робив дурниці та не плямив свого доброго імені. Він не знав про мою резигнацію з єпископства. На другий день зявився ще один мій старий приятель о. Ф. Тарнавський, парох Нью Йорку. Оба мої товариші й єпископські консультори взяли мене в два скорострільні вогні та в запалі богословської аргументації аж почервоніли, так відра-

*) Докладніше про це гляди моя праця: „Голгофта Української Церкви в Америці“.

джували мене від моральної, фізичної і матеріальної руїни. Я в дусі сміявся з обох і переконував їх, що до року перетягну з українсько-католицької дієцезії на українськopravosлавну віру всіх священиків і всі парохії, а обох оо. конзульторів зроблю моїми конзульторами. Казав я, що лишиться при єпископові Богачевському дві, три парохії і двох, трьох найбільше загорілих католиків-священиків. І дразнив моїх дискутантів, що щойно тоді сповняться бажання єпископа, що буде три парохії, але справжні католицькі.

Треба було кінчити. Була вже північ. ОО. конзультори впевняли мене, що коли верну під скіптир єпископа Богачевського та підпишу заяву, що відрікаюся православної мітри та жезла й ніколи не буду вертатися на дорогу єретичного заблудження — тоді вся справа буде зліквідована без якихнебудь публичних оголошень.

Я згодився підписати заяву. Зараз повідомили еп. Богачевського про навернення старого грішника. У відповідь прийшов короткий владичий наказ: „о. Пристая висповідати та лишити на заступстві хорого о. Чаплинського“. З українського православного єпископа на українського католицького сотрудника — така була моя карієра.

По чотирьох місяцях о. Чаплинський вернувся, а я мав вольну волю піти на зелену пашу. Не стало мені місця в дієцезії. Саме того дня уладив о. Ф. Тарнавський перший шкільний попис за 35 літ існування парохіяльної школи в Нью Йорку. Я поїхав на цей попис. Лиш я увійшов на салю далися чути оплески. Я думав, що це витають єпископа Богачевського, але не міг його доглядіти. Здивований я спітав, що мають значити ці оплески, хиба вони не на мое привітання, бо ж я тут чужий і незнакомий. Але оплески ще раз рознеслися. Я по-дякував і сів коло якогось добре виголеного добродія. Хотів з ним звитатися і на своє здивування побачив, що це був еп. Богачевський. Я його не пізнав, бо він перше носив бороду, а зараз поголив її. Чому плескали приявні на салі я ніколи не довідався. Може мали мене ще за українського православного єпископа та з радості, що двох українських єпископів: грекокатолицький і грекоправославний зійшлися разом в одній салі — витали їх.

Тиждень пізніше (15. VI. 1935.) я поїхав до Філадельфії на посвячення українського літака „Україна“. Посвячення мав доконати єпископ Богачевський. Але я спізнився і не бачив єпископа. Я там пізнав декого з наших січовиків, між ін. сот. Шапovala. Балакали, а тимчасом літак „Україна“ мов пестрокрилий мотиль ширяв попід небеса та возив наших патріотів понад Філадельфією. Одним з тих пасажирів був і я.

72. ФАРМЕРСЬКИЙ ЦЕНТР.

Культура чим вища — до варварства тим
блицша.
Гейр.

Сумний вертав я до Елбріджу. Єпископської мітри не досягнув, жадної парохії не мав. Лишалася мені дорога фарма з клопотами, а без жадних зисків. Не мав надії ніякої. Але пригадав собі слова Спасителя: „Притерпівий до конца спасен буде“.

Вступив я до Елізабету. Ледве що став на порозі дому о. Чаплинського почув: „добре, що ти прийшов, є для тебе парохія, правда маленька, але бери її, а згодом трапиться щось кращого“. Хоч мені не було до сміху я розсміявся на цілу губу. Коли вже добре всміявся з горя сказав: „Вірю в ціле откровення Боже, а навіть вірю в можливість, що Ти доживеш сотки літ, але в те, щоби мені колись усміхнулася ліпша доля не можу вірити“.

Ця нова голодівка звалася Гадзон. 20. VII. 1935 був я вже на місці. Ось історія Гадзона. 16. XI. 1609 при устю ріки, що нині зветься Гадзон, причалив англійський корабель під командою Генрика Гадзона. Кольоністи оглянули околицю, прегарну ріку та величаві гори. Дуже собі подобали ново відкриту землю і рішили стати правдивими господарями себто загорнути, що дастесь, ліси, поля, ріку та здорове повітря — і запанувати мов у себе дома в Англії.

Але на тих землях жили старі власники — Індіяни. Гадзон наказав вишукати їх начальника, щоби з ним побалакати по-джентельменськи та „купити“ землю. Як Англієць умів цей бізнес робити по-циганськи, вмів різати курку, щоби не кричала.

Англійці знали з практики чим платити Індіянам. Вони ще вдома навантажили свій корабель всякими маловартними дрібницями, що іх Індіяни не мали та не бачили: пацьорками, ножами, дзеркалами, сокирами тощо. Крім того мали на кораблі ще горілку, англійську віскі. Індіяни мали свою самогонку, але вона ні смаком, ні одурманюючою силою не могла рівнятися з віскою. Віскою зразу угостили Англійці Індіян. Не ждали аж торгу дібют. А коли вже добре впоїли індійських ватажків „купували“ за марниці милеві простори ніколи неорані, несапані, буйні праліси повні звіря й озера повні риби та всі скарби на землі та під землею.

Так горілка була засобом цивілізації. Автім вона була засобом не лише серед американських Індіянів. Ллялася вона потоками під ріжкими покровами на українських землях. Байдуже чи звалася вона віскою, монополькою, вудкою, шнапсом, очищеною чи палінкою — вона все та всюди вела за собою темноту, дегенерацію, утрату свободи та винародовлення. Затроєні горілкою американські Індіяни улягли европейській культурі.

**

Місто Гадзон, ньюорського стейту було невелике. Мало ледве 12.000 мешканців, в цьому 80 українських родин. Найбільше було тут Айришів. Мали вони найгарніший і найдорожчий костел. Коштував пів міліона доларів. Трьох священиків обслуговувало парохію. Дванадцять сестер-служебниць провадило школу, що в ній була тисяча дітей. Школа мала приміщення в старому костелі, а стару школу перемінено на „Народній Дім“. Тут була велика саля для вистав і забав, уладжена по найновішим вимогам. Побіч була харчівня і пиварня.

Я згадую тому про Айришів, бо старенький айришський парох о Ків був для Українців дуже прихильний і все нам помагав. Охотно

піднаймав нам салю на забави, концерти та вистави й казав платити ліше за світло. А треба знати, що доходи зі забав і концертів становили для бідної громади головне джерело доходів. З місячної колекти було ледве 50 дол. доходу, а тут платні пароха та дяка виносили 160 дол. Тому треба було добре крутити головою, щоби крім колекти добути 150 дол. доходу.

Крім айришської церкви до гарніших будівель в Гадзоні належали: реформована церква, пресвітеріянська, методистська та протестантська. В місті було шість шкіл, а за містом інститут для 600 дівчат, а побіч нього сиротинець. Там був гарний парк.

Місто лежало над рікою Гадзон, одною із більших рік Америки. Це широка, дрімучча, сплавна ріка не лише для менших, але і для більших кораблів. Ріка була місцями широка на цілу американську милю. Тут і там були острівці, а на них безліч усікого птацтва. На них полювали мешканці міста й околиці, бо в Америці, у „фрі контрі“, свободній землі позволення на полювання міг дістати кождий громадянин, а не лише шляхтич чи землевласник.

У віддалі кількох миль від ріки рівнобіжно до неї тягнулися високі гори, що пригадували мені трускавецький Бескид. Коли було вийти за місто в гарний, теплий, весняний ранок почувалося себе наче в справжньому раю, але без райського чару. Зелень, цвіти, синє небо, золоте сонце, але ні співу птичок, ні запашного аромату в повітрі. Тоді хотілося тішитися життям, але туга не давала. Веселощам чогось не доставало. Тіло сприймало, але душа не відчувала. Замісъ роскоші я тонув у задумі.

Автім гадзонська околиця по всіх американських плейзах, що на них судилося мені проживати та працювати, належала до найгарніших. Здається тому, що була наскрізь рільничча. Всюди було видно ниви засаженні кукурудзою, бульбою і всякою городовою і розкішні, великі овочеві сади, що часом тягнулися милями. Часом були це чисто яблуневі, або чисто грушеві чи сликові, або знову росли всуміш черешні та вишні, а побіч них овочеві дерева т. зв. піч*), щось в роді наших не то ренгльот, не то бросквінь. Побіч садів цілі лани — сотки акрів сунниць, полуниць, малин і черниць, а там знов безконечні ряди порічок, агресту й других ягід. На цій господарці виходили господарі краще ніж на зерновій.

Але було немало аматорів годівлі курей на мясо або на яйця. Декотрі мали по пару тисяч дробу. Господарі, що мали багато сіножатей кіхалися в годівлі расових коров. Іх господарства були уларажені дуже модерно. Великі господарі мали своїх власних ветеринарів.

Під Гадзоном мав один Американець фарму срібних лисів. Він годував їх сотками на скірки. З цікавости я поїхав одного разу до лисячої менажерії. Велика площа була обведена високою дротяною сіткою і поділена сітчаними перегородами на клітки. По клітках увихалися рухливі Лиси Микити. Вдень, а головно вночі сторожили коло

*⁾ peach.

лисячої кошари сторожі, щоби не випадок нападу двоножних вовків, аматорів лисячих скірок прогнати їх.

Не треба згадувати, що це ціле господарство було гейби накроплене воюючим піжмом. Малося вражіння не то аптики, не то дрогерії, не то перфумерії. З прожитком лисів було немало клопоту. Лиси сіна ніколи в своїм життю не їли, пасти трави не хотіли, до курок ні руш дісталися, бо були під ключем, а їсти хочеться. Але промисловий фармер мав в околиці сусідів. Час до часу котромусь доброму сусідові трапилося нещастя. Най ся преч каже, здохла курка чи інша тварина. Тоді сусід, що в нього трапилося нещастя не потребував жури-тися похоронами. Він потребував лише повідомити лисячого сусіда, а цей виручав засмученого ґазду в його клопоті. Щей доплатив.

Я був цікавий знати як іде лисячому фармерові бізнес. І довідався, що одна скірка давала коло 50 доларів.

73. САМОСТІЙНИЙ ЛІЛІПУТ.

Вік, що зменшує приемність життя збільшує охоту жити.
Сміт.

Все промовляло вже за тим, що мені на старість уже нікуди волочитися по Америці, організувати нові парохії, будувати нові церкви, сплачувати старі довги й обгризатися з церковними ктиторами та благодітелями. Час прийшов сісти на місці, мов Жид на покуті, Богові молитися і зробити дещо доброго для горстки парохіян.

Не було вже куди та як рипатися. Не служила ані голова, ані груди, ані ноги, ані руки. Старість тиснула не на жарти. На новій парохії не було сагато роботи. В неділю було дві Служби Божі, але не було Вечірні. Кольонії-фарми були розкинені багато миль довкруги й люди зараз по Службі Божій мусили вертати додому.

Парохами Гадзону були оо. Качмарський, М. Данилович, І. Заклинський, О. Ковальський, Двліт, Волощук, В. Жолдак, Процко і я. Але й годі було Гадзон називати парохією. В 1915 р. гадзонські Українці купили триповерховий дім. В піртері була парохіяльна канцелярія і школа, а по лівій стороні церква, уладжена з гостинної, найбільшої кімнати дому. Щоби цій кімнаті надати характер української церкви домородний майстер і столяр в одній особі збудував з латок іконостас. Його царські ворота розсувалися, а не відчинялися. За іконостасом був гранчастий вівтар прикритий луком. Обертатися священикові було тяжко. Треба було зручно обертатися і скакати мов воробчик по невеличких східцях. Мов ластівчаче гніздо причіплена до бантини в стодолі була причіплена захристія до одної стіни за вівтарем. Там на стільчику стояв кивотик.

Над церквою, на першому поверсі, було помешкання священика. Був ще один поверх, але він стояв пусто. Там відбувалися мишачі балі. Дім коштував 10.000 дол. За мене ще було на домі 2600 дол. довгу. Дім був положений серед дерев, каштанів і берестів і сам дім був гарний. Але перед моїм приїздом дерев трохи вирубали. Боялися, щоби вчас вітру не вбили кого.

Не раз думали гадзонські Українці якби то дійти до справжньої церкви. Але на говореню кінчилося. Пляни укладали та гроши марнували. А нагода до цього була. Якась релігійна американська громада хотіла вимінити українську церкву-хату за старий муріваний костел і доплачувала 3000 дол. Але церковний урядник Дурняк підглядів рису в костелі та відрадив його купувати. Мовляв, він завалиться скоро. „Мудрої“ ради послухали, а костел до нині стоїть. А шкода, бо костел положений гарно в середмістю і з парцелею вартує 20.000 дол. Але це була не одинока невдача. Другим разом траплялася гарна площа під церкву. Були гроши, але комітетові виїхали з Гадзону та забрали зі собою гроши.

Другий раз пропали гроши зібрані на процес гадзонської парохії з католицьким єпископом. Бачите, і до цеї голодівки заглянула хороба независимості. Багатий фармер, лемко, Дурняк уговорив громаду, що краще бути гадзонській парохії без голови, не слухати українського єпископа, а бути независимими.

Зібрали на процес з єпископом 80 дол. Але адвокати не хотіли зчинати справи — не виплачувалося. І так скінчилось на нічім. Церква, а властиво хата лишилася при українському єпископові разом із своїми довгами. А гроши зібрані на процес прилипли до котрогось з кураторів. Таких кураторів чи церковних касієрів, що виплачували собі по кількасот доларів було кількох. Один з них навіть не стидався цього та не відперався, а говорив, що ці гроши належалися йому за його „вірну“ працю для церковної громади.

Тому парохіяни втратили довірія до церковних урядників. Нерадо платили колекту, а то й отверто відмовлялися від її плачення. Кождий парохіянин покликувався на „добріх і чесних“ касієрів. Мало людей ходило до церкви, мало платило колекту, в парохії не було ладу. Хоч сядь і плач.

74. НА ЧИСТИ ВОДИ.

Будь холодним у диспуті, бо злість робить помилку гріхом, а правду невдячністю.

Гіпократ.

Я був певний, як смерти, що єпископ не забере мене так скоро з такої знаменитої парохії. Лішої над неї вже не було в дієцезії. Не було також і треба боятися, щоби парохіяни прогнали. Вони добре знали, що на таке добро мало хто з священиків міг злакомитися і гостріти зуби до хліба, що його було за багато, щоби вмерти з голоду, але за мало, щоби сяк так животі.

Парохіян було мало — 20 родин. Було ще 60 родин хрищених Українців, але вони не мали нічо або дуже мало з Церквою. Не всі ходили до церкви, бо або відреклися української церкви, або далеко їм було до церкви — жили на фармах, або не могли платити колекти через недостачу заробітку.

Депресія термосила всіми. В місточку була лише одна більша фабрика — цементівня. Але вона робила лише літом. Зимою стояла пусткою.

П'ять місяців по моїм приході настала пора парохіяльного мітінгу. На ньому я хотів розяснити багато цікавих новин. В Гадзоні був священик лише громадським слугою, навіть чеків не підписував. Все робили самі куратори. Найстарший з них Михайло Марцинюк умів „підписатися“. Здається старий церковний достойник мусів бідачисько добре намучитися кілька місяців по своєму виборі на предсідника. Двох других панів урядників уміли підписатися, але два були неграмотні. Але автономія була.

В римокатолицьких парохіях парох провадив рахунки і здавав звіт з них перед єпископом. Тому в римокатоликів були величаві kosteli, школи, шпиталі і т. д. А в нас були десятки заприсяжених кураторів, але нужда шкірила зуби.

Парохіяльний мітінг ішов своїм порядком. Урядовці читали свої звіти, нарід слухав, а мене аж язык свербів, щоби запитати про деякі речі, що про них не було мови у звітах. Я думав, що звітів не приймуть до відома без ніяких запитів і дискусії. Але помилився, поставили внесення замкнути мітінг і вибрали новий уряд.

Аж тепер прийшла черга на слугу громадського та божого. Я позволив собі запитатися чи є в книжках записаний дохід з пікніку, бо в звітах не було про нього мови. Двох урядників кинулися до книжок. Інші не фатигувалися, бо були неграмотні. Але труд і піт грамотних урядників не виплатився. Не могли відшукати. Щось пригадували собі, що дохід був „невеликий“, щось 25 дол., але забули вписати цю дурницю. Але через цю дурницю мітінг протягнувся дві годині довше.

Розвинулось „тепле та приязнє“ балакання, як це звичайно буває в таких випадках. Людям розвязалися язики та деякі гостріші язики стали пригадувати деякі не дуже приемні панів урядників діла, що були покриті грубою верствою забуття. Цілий мітінг обертається довокруги всіх „заслужених“ для своєї церкви урядників.

Згодом саля опустіла та залишилося лише 30 осіб, головно прихильників членів останнього церковного уряду. Вибір пішов гладко. Залишилися ті самі урядники. Подражнений я вийшов до хати. В хаті, як звичайно, крім давньої своєї товаришки понурої самоти з її сестрою чорною розпукою не мав ані живої душі. Хиба покидай Гадзон. Але іхати до Елбріджу на свою фарму не було як, вона була випущена в посесію; до Філадельфії, до єпископа на пораду шкода заходів; вертати на престіл українського православного єпископа — нікуди, всі мости були за мною попалені. Але пригадав я собі слова Тайлора: „розпуха не може причепитися до чоловіка, котрий памятає, що його помічником є Всемогучий“. А хтож має мати це на думці більше як не священик? Рішив урядників покищо незаприсягати, а скликати ще один мітінг.

В неділю я оголосив з проповідниці, що закінчення мітінгу не правосильне, що на ньому було дуже мало людей і тому візвав, щоби парохіяни зійшлися докінчiti його на славу Божу та на користь цілої парохії й українського обряду. Люди послухали та зійшлися на мітінг. Але ухвали, щоби священик підписував чеки мені не вдалося перевести. Говорили, що один з моїх попередників підписав собі чек

на 300 дол. і гроші забрав. Насправді цих 300 дол. це була платня, що її парохія завинила своєму парохові, а підписав священик цей чек з доручення айришського єпископа в Албані, тодішнього зверхника гадзонської парохії.

Казав Джансон: „Збери сто або й двісті людей, хочби як розважних, а будеш мати найімовірніше збіговище“. Але наші американські парохіяльні мітінги не можна назвати збором мислячих голов, бо хоч усі з них мали голови, а в них мозок, та біда в цьому, що не в кожного працював мозок. Ти говориш про образи, а шановний мітінговець про гарбузи. В таких випадках найліпше бути холоднокровним Англійцем.

Я говорив коротко. Трохи до розуму, трохи до серця, трохи до патріотизму, трохи до амбіції. Пригадав останній мітінг, котрий виказав, що не все було в порядку з парохіяльними рахунками та заявив, що я довше не буду терпіти таких безконтрольних порядків і покину Гадзон.

Між народом дався чути шепіт і нервовий рух. Жіноцтво стало по-своєму перешіпуватися, газди по-своєму пересправляти. Я обсервував і чекав, правдою і Богом сказавши, з страхом, щоби не почути звичайне в таких випадках на церковних мітінгах в Америці: „одна сорока з плота, десять на пліт“. Хоч не було за чим розщинатися, але жаль було покидати таку гарну і до мого успосіблення відповідну околицю.

Тоді забрав голос заступник предсідника та з повагою представника найбільшої в Америці голодівки заявив: „ми отця шануємо та поважаємо, просимо приняти уряд парохіяльного контролльора, а чеки хай підписують ті самі урядники, що підписували минулого року“.

75. ВІДРОДЖЕННЯ.

Бездільне життя е лише прискоренням
смерти.
Гете.

Гарна романтична околиця, повна садів, піль і горбів, маєстатична ріка настроїли мене підбадьоруючо. По мітінгу зачалася робота в парохії. Проваджено дуже точно рахунки та провірювано кождий цент. За рік сплачено 400 дол. провізії і капіталу. Між мною і громадою були приязні відносини. Піднесли мені платню з 75 на 85 дол. На моєму, до цеї пори захмареному та заплаканому, життевому небу стало прояснюватися і випогоджуватися.

Перше всього треба було зробити з дяком порядок. Я зразу не мав до них щастя. Перший був дуже мало тямущий у своєму фаху. Про кондаки, тропарі та загалом обряд мав дуже мале поняття. Другий був зарозумілій, але в своєму фаху неук. Третій вже старий (60 років), повільний, без енергії, дуже мало розумівся на нотному співі. Аж четвертий надався і до людей і до дітей, і до хору й до роботи. В моїй душі пробудилися мов зі сну нові пляни.

Але заки прийшов цей четвертий дяк деякий час не було дяка На одну неділю знайшли якогось дяка домашнього хову. Переспівав

Службу Божу, але чи вона була мила Богові та людям — не знаю. Мені не подобалася.

Не було кому Служби Божої співати, не було кому й школи провадити. Став учити школу. Діти цікаві, а ще як дати їм від часу до часу за кілька центів цукорків — не треба янголів, такі добрі ста-нуть. І до церкви прийдуть і школи не минуть. Послухають кожного приказу, але цей приказ мусить бути приятельський.

Було кількох старших хлопців, що вміли по-українськи читати. Я рішив їх підовчiti, щоби заступили дяка та паламаря. Хлопців було шість. Я поволі вчив їх Службу Божу читати, вимовляти та відповідати.

По п'ятьох місяцях праці я мав одного церковника-паламаря і чотирьох вівтарних хлопців, що служили до Служби Божої. Душа радувалася, як ті американські безязичники рвалися один поперед другого послужити до Служби Божої. А ще миліше було бачити як вони парадували зі свічками й опроваджували священика довкола вівтаря. Такі хлопці напевно не будуть втікати за своїми товаришами до латинського костела, а ще готові якого Айриша потягнути за собою до церкви.

Прийшов четвертий дяк. Я скоро переконався, що буде з ким робити. П. Гринів, так він звався, був слабого здоровля, а до того запрацьований. На вступі просив мене, щоби йому розказати, що і як має робити, а він радо піде за вказівками свого настоятеля. Мене знав з оповідання і прочитання двох томів моїх споминів. Цього було досить для мислячої голови, а тим більше для чоловіка, що цікавився книжками, купував їх і залюбки читав і думав.

Але я боявся, щоби мій дяк не покинув голодівки. Він мав у Гадзоні лише 65 дол., без жадних доходів, без помешкання. На мою пропозицію підвищили йому плату на 70 дол. і дали йому помешкання в парохіяльному домі. Так я старався затримати доброго дяка при парохії, що при ній я постановив склонити свою стару голову.

Мій дяк до місяця поставив хор, що був розлізся. До двох місяців дав листопадовий концерт й одну виставу. До Гадзону належала прилучена Грінпорт — там ми заложили другу школу, бо дітям з Грінпорту було далеко ходити. Дітей стало більше ходити до наших шкіл. Колись було в одній школі 15, а тепер у двох 35. Стало нам усім веселіше. Робота не стояла на місці. Люди стали правильніше ходити до церкви. Два рази в тиждень хор мав свої проби. Але ще лишалося багато праці в громаді.

Щоби розбудити усіх парохіян і тих, що позівали й тих, що спали задумали дати „Українське весілля“. Таке весілля робило в Америці таке саме вражіння як колись в Галичині циган з медведем. Щоби така вистава вдалася, принесла артистам добре імя, Україні славу висококультурного народу, церкві дохід — треба було постаратися все потрібне для українського весілля. Треба було знайти пару гарних і вродливих молодят. Треба було їх вишколити, що коли говорити, як і що заспівати, як поклін по старокраєвому родичам віддати, як з посестрами розпрацатися, до барвінку та вінчика заспі-

вати. Всі ці українські старокраєві весільні церемонії для американської молодої генерації так само чужі, дивні, незрозумілі, як для Німеччини, Французів чи Італіянців.

В Гадзоні була короткий час школа танків, але українських убрань, вишиванок, намист було мало. Їх добути це була наша тяжка журба. Жила на Грінпорті поважна інтелігентна жінка Софія Андрушко з Настасова коло Тернополя. Коли я обходив хати зі свяченою водою зауважив в її хаті прекрасні вишивки, скатерти, рушники тощо. Одним словом, куди оком було глянути, всюди було видно „саму Україну“. Тепер я собі це нагадав і пішов до п. Андрушко просити, щоби вона навчила наші американські дівчата вишивати.

Пані Софія згодилася дуже радо вчити вишивати й то задурно. На пробі співу я зясував дівчатам значіння вистави українського весілля. Я звернув увагу нашим красавицям, а такими були вони всі, що вони мусять мати український народній стрій. „Український костюм“ — викладав я тим, що найбільше про красу дбали та за нею пропадали вже зі самої вродженої їм натури — „є найбільшою окрасою кождої не лише молодої дівчини чи малого дівчуга, але коли вбереться навіть старенка кушлява бабуня в український стрій — то короткозорий готовий її взяти за молодицю“.

Жваво пішло життя на моїй парохії. Були дві діточі школи, дівоча школа вишивання, були пробы співу, театральні вистави. Це були мої приемності перед заходом моого сонця за гору забуття. Ціле життя це нічо інше, лише вічна боротьба на життя і смерть за життя. Коли хочеться жити та не тратити приемності життя треба конечно же життя упrièreннiti. Інакше життя без приемності перестає бути життям, а стає мукою.

Я мав 74 роки, але мені здавалося, що я вдвое молодший. Я не мав ніяких фізичних приемностей... не курив, не пив. Ів мало, спав коротко, але твердо й тому міг 17 годин дивитися отвертими очима на світ Божий. Прийшли мені на думку слова старенького німецького поета Гете: „Деякі люди начеби не старілися. Їх ум усе чинний. Вони все готові приняти нову ідею. Їх не можна посудити о тупоумність. Всім і все вдоволені, з усім у злагоді. Приймають усе за добре і є перші, що годяться з тим, що сталося. Хоч я виглядаю старий, але я сильний і моторний, бо у своїй молодості я ніколи не віддавався гарячим одурманюючим напиткам, що розбурхують кров. Я ніколи не заходив собі в соромні залицянки, що нищать силу та здоров'я. Тому моя старість є наче погідна зима, хоч морозна, але приемна“.

76. В ХАОСІ ПОРЯДКУ.

Що варта свобода без мудрих прав
і чесноти.
Бірк.

Один з шановних моїх критиків написав, що читав у моїх споминах початки загосподаровання молодого священика з такою цікавістю як колись Робінзона Круза. Що Робінзон переходитиме на дикому острові всякі пригоди — цьому ніхто не дивується. Але здається Ро-

бінзон не впав у таку халепу, як це мені раз приключилося. Не впав, бо він не мав до діла з кукласкленими, комуністами й американськими законами.

Кукласклени це банди Американців, що їм сіллю в оці стали всякі чужинці. Кукласклени, загорілі Американці, ставили себе та свою ідеольгію за принцип американізму й американського патріотизму. Вони нападали члена зненавидженої партії чи групи, вивозили автом у ліс, привязували до дерева та били до безтями, вбивали або напів живого кидали на поталу судьби. Зорганізовані в тайне товариство мали кукласклени своїх поліцаїв, шпигунів і екзекуторів. Свої сходини відбували в лісах, на відлюддю. Повбирани в довгі білі плащи та каптурі-маски збиралися кругом бенгальських оgnів, що горіли на подобу великого хреста. Попастися в їх руки це було те саме, що попастися в руки ґангстерів, горлорізів й інших американських очайдухів.

Другою плягою були комуністи. Вони рекрутувалися головно зі семітської раси. Колись Богом вибраний, а старозавітніми пророками благословлений жидівський народ зійшов на бездоріжжя від хвилі, коли кричав безтямно до Пилата: „Кров Його на нас і на наших дітей!“ Від тоді спочив на Жидах проклін Неба та тягнеться за ними мов тінь за чоловіком усе та всюди. Хто не переслідував Жидів, хто не гонив їх?

Третьюю плягою американських громадян було роздріблення прекрасної, великої і багатої країни на 48 держав або стейтів. Кождий стейт був самоуправний, мав свій власний сойм з двох палат, свого губернатора, своїх державних урядників вибиралих вільними голосами. Всі стейти були сконфедеровані під головством вибраного на чотири роки президента. Вашингтон був спільною столицею всіх стейтів, а закони ухвалені там обов'язували всіх громадян.

Але крім загальноамериканських законів були також стейтові закони, що обов'язували в поодиноких стейтах. Кождий посол федерального чи стейтового сойму хотів уцісливити своїх співгромадян спеціальним продуктом свого мозку, якимсь екстра-законом. Посли та сенатори робили формальні перегони у видумуванню і ухвалюванню ріжних, преріжних законів і ціла Америка потапала в повені федеральних і стейтових законів, дуже часто безглазих.

Спокійний і чесний Американець мимохідь попадав у конфлікт з одним або з другим законом. Зате найліпше виходили на великій масі законів усякі горлорізи, грабіжники, ґангстери й ін. Американські розбишаки не лакомилися на якунебудь дурницю. Вони добре передумували чи оплатиться їм добре заплатити законічним розбійникам т. зв. лоєрам. А лоєри вміли американським звичаєм боронити за гроши явного найбільшого горлоріза.

Як великий був хаос в американському законодавстві, як великі були страти грошей і часу від цеї повені законів найліпше засловує американський адвокат Річард Каран у статті в „Нью Йорк Амерікан“ з 17. I. 1937. Він виводить на сцену видуманого американського громадянина, що не зважаючи на найліпшу волю не нарушити

впродовж одного дня котрийсь федеральний чи стейтовий закон, наражається несвідомо на грошуви кару кілька тисяч доларів і на кілька літ криміналу.

Цей адвокат завдав собі труду простудіювати американське законодавство та прийшов до переконання, що в однім першім-ліпшім стейті є бодай тридцять тисяч законів (в декотрих більше). Сюди він не числив т. зв. додатків або дрібних ухвал. В цілій Америці начислив цей адвокат десять міліонів законів, розпоряджень і ріжких статутів. До тої величезної маси законів, пише дальнє адвокат, прибуває рік річно двісті тисяч нових законів. Така безоглядна масова фабрикація законів пише цей адвокат, зводить ціле американське праводавство на карикатуру, що ізза неї терплять невинні громадяни, а з неї клять собі всякі горлорізи, розбишки й очайдухи.

Між міліонами стейтових і федеральних законів було й таке некультурне право, що дозволяло кождому американському громадянинові, якщо він захоче, дістати за гроши наказ арештування. І так часто попадали невинні люди до тюрми. Але в Америці діставатися до тюрми не було неславою. Хоч нерадо, але й нерідко діставалися туди сенатори, посли, духовні, адвокати, купці, промисловці і др. І то чим більші „промисловці“ — чим більші риби — тим частіше можна було подибати їх по арештах.

Але з другої сторони в Америці уходили безкарно великі злочини. В стейті Тенесі мов у африканських джунглях кишіло від мно-гоженства. Тут були неважні всі шлюби заключені на території інших стейтів. І кождий тут міг у друге та втретє звінчатися, лише мусів забезпечити матеріально свою давню жінку. І законної границі віку для молодих тут не було. Міг парубіка брати собі за жінку малолітню дитину. В цьому висококультурна Америка не ріжилася від відсталої Індії. Але в Індії це був старий релігійний обряд, а в Америці сваволя. Писали, що в стейті Тенесі було таких вінчань з дітваками до 12 літ — 40 тисяч.

Водночас пани уставодавці, посли та сенатори, давали собі духа. Вони видумували й ухвалювали всякі не раз дуже банальні та смішні, а навіть шкідливі для населення, закони, щоби виробити собі у своїх виборців імя добрих заступників працюючого люду. На цій вавилонській вежі американських законів найліпше виходили адвокати. Вони з радості затирали руки, що буде чим працюючому, а властиво процесуючому, народові закручувати або розкручувати голови, випорожнювати чужі, а наповнити свої кармани. Попри адвокатів наживалися всякі агенти т. зв. шарки¹), наганячі та баришівники. Вони дуже часто грали дволичну роль і натягали обі процесуючі сторони.

Америка тонула в повені законів, роїлася від несовісних і захланних адвокатів й агентів. Суди роїлися від процесовичів. Розправам дуже пильно прислухувалися наганячі адвокатів, щоби пізнати всі штучки й на будуче ще краще вигортати чужими руками каштани. Процеси тягнулися місяцями та роками. Адвокати бавилися парамафрами мов кіт мишею, перебирали параграфами мов стара панна

¹⁾ shark — рекін.

клявішами на фортепіані. Кождий з них знову добре, що як довго млинське колесо крутиться, так довго мов з рукава сиплеться, витрясається. Бідні процесовичі витрясали не раз останнього цента зі своїх кишенів, аж вичерпані з грошей і терпеливості плюнули на процес і адвокатів закляли по своєму та кидали справу без виграної або програної. Це був найкорисніший вихід з усіх судових процесів.

Великі кримінальні справи судили в Америці вибрані колегії суддів. На час процесу замикали їх в окремих убікаціях у судовому будинку. Там вони діставали все потрібне до життя і не сміли вийти на світ. Це мало унеможливити порозуміння суддів із заінтересованими в процесі. Засуд мусів бути одноголосний і якщо був лише один голос проти, справу відкладали. Так могло тягнутися в безконечність. Але в Америці долар, в якій небудь формі шелестливій чи дзвінкій, уявляв найбільшу моральну та матеріальну силу. Тому „арешт“ суддів був засобом проти підкупства. Багато Американців не вірило в нічо так свято як в підкупство.

В таких умовах тяжко було жити. Не диво, що найкращий і найбільш заслужений син і громадянин Америки Ліндберг сказав: „в африканських джунглях безпечніше жити, ніж в Америці“... і кинув свою батьківщину, переселився до Англії.

77. ГЛІТАЙ.

Якщо ти зробиш гріш своїм богом,
він буде тебе мучити гірш діявола.

Філдінг.

Перед двадцять роками, коли я парохував у Сиракузах, мав я між другими моїми добрими парохіянами Петра Фецича. Він мав 12 дітей і не раз у потребі звертався до мене, щоби йому позичити на короткий час кількадесят доларів. Між його численними дітьми була дуже мила та румяна щебетушка, 10-літня Марійка. Жаль мені було цих дітей, що росли на фармі без знання своєї рідної мови. Вони не вміли ні читати, ні писати по українськи. Тому я забрав до себе малу Марійку. За три місяці научив її читати та писати по українськи так, що вона могла вчити своїх братчиків і сестричок.

Згодом я покинув Сиракузи, а по 22 літах шукав нового орендатора на мою фарму в Елбріджі. Мої спільники радили мені віддати фарму в оренду Марійці Фецич, що вже була подружена з Федьком Бураничем. Спільники знали дуже добре цілу родину Фецичів і симпатизували з нею. Але Бураничі через депресію втратили на бізнесі та жили з допомоги для безробітних. Тому я не був захоплений пропозицією моїх спільників. Я вияснював їм, що не можна насипати з пустого в порожнє, а до орендаторства треба капіталу. Бураничі не мали ніякого маєтку, ніякого ні живого, ні мертвого інвентаря. Жили на ласці держави, а мали троє дітей.

Моя спільничка була дуже милосерна та добродушна. Вона говорила: „Бураничі дуже працьовіті. Діти великі та будуть помогати батькам у господарстві та всі зароблять на хліб. На початок я позичу

їм грошей, а й батьки Марійки, заможні господарі, поможуть своїм дітям. Коби лише перепхали зimu, а там прийде весна та літо, настане рух, як звичайно в сезоні, в харчівні, будуть гості, буде охота до праці. Вони будуть задоволені та вдячні, а ви будете мати заслугу перед Богом, що помогли в доброму ділі“.

Я послухав. Пішов за словами Дікенсона: „Коли я можу врятувати одно серце у світі — то я не жив надаремно“. Списали контракт і на всякий випадок за Бураничів заручив батько Марійки. Всі були вдоволені. Через шість місяців не брав чиншу, аж до сезону (до весни), щоби бідні орендатори розгосподарились. В квітні 1936 р. орендатори заплатили першу рату. Все було би гаразд. Але нечиста сила наслала на спокійних людей проворного сина Ізраїля і в одній особі комуніста.

Це малим хлопцем робив я „інтереси“ з Жидами. Виносив батькову садовину, продавав її Жидам і купував за це тютюн, паперці та сірники. Але з того часу багато змінилося. Прийшли до голосу практичніші жидівські вчителі, апостоли комунізму. Стали вчити жидівської школи й наших політиків, письменників і вчених. Все мов дурцю наїлося і вписалося до жидівської школи. Повірили, що по жидівській теорії заведуть на землі спражній рай. Жидівський комунізм захопив впродовж двох десятків літ цілий культурний і некультурний світ.

Наш простий нарід знає приповідки, що перестерігають перед Жидами. Але наділі і простий нарід і наша інтелігенція не привязує ваги до цеї науки. Наш простий нарід це діти природи. Сердешні, ніжні та чутливі. Наш нарід рільничий і думає, що весь світ чесний і без облуди. Навіть ті, що більше світа побачили, родилися або росли між чужими й ті не позбулися української сердешності та легковірності. Будь-який голодранець, баламут потребує лише гарно усміхнутися, облесно промовити, підхлібітися, а вже вхопить за нирки нашого чоловіка та виссе як павук останню каплю крові.

Навіть американські школи, що переробили нашого чоловіка на Американця по мові, обычаях, культурі та техніці, не вилічили його з легковірності. Тому наші люди потратили в Америці великі матеки. Цього доказом були мої орендатори. На них справдилась приповідка: „і в Парижі не зроблять з вівса рижу“.

Одного дня зайшов до харчівні моїх посесорів подорожній купець. Гість зів, заплатив і зговорився з господарами про бізнес. Водночас я поїхав для відпочинку на фарму. На залізниці зустріла мене моя спільнічка та якийсь незнакомий, що представився мені — Макс Ворен і заявив, що можу сідати до його авта, а він мене з найбільшою охотовою підвезе на фарму. На фармі в розмові з новим знаміком я розказав історію фарми та заявив, що я дуже радо продав би цей бізнес. Ворен зацікавився справою.

По бесіді можна було пізнати, що це Жид. Згодом я довідався, що він походив з Великої України, а навіть умів пару слів по українськи. Мені представився як багатий чоловік, що стратив „міліони“. Але, продовжав дальше мій співбесідник, мовляв він має багату рідню в Бофалі, а й сам має дещо грошей, тому міг би або купити мою ре-

альність або на спілку з орендаторами Бураничами провадити ресторан і управляти поле.

Виїздаючи я зажадав від Жида, щоби він, якщо дійде до згоди з Бураничами, прислав мені контракт до одобрення. Але замісць контракту я дістав чек підписаний не Бураничами, а самим Жидом На мій письменний запит, де є контракт — не було відповіди. Це мене занепокоїло та я зараз поїхав на фарму. Жид став крутити, що йому вкрали контракт, але він має копію. Насправді це був фальсифікат зроблений лише на це, щоби мені замілити очі. З дальшої розмови з Жидом вийшло, що він не думає купувати фарми, бо немає грошей. З розмови з Бураничами я переконався, що вони вірять сліпо всім жидівським байочкам.

Ворен брехав, що він адвокат, що має добре звязки зі сенаторами та конгресменами й що він вже купив у мене фарму. Бураничі цьому вірили сліпо, хоч моя спільничка переконувала їх, що це неправда. А дальше Бураничі стали сторонити від моєї спільнички й ходили крок за кроком за Жидом. Це давало мені багато до думання. З великим трудом вговорив орендаторку, щоби показала мені контракт. Був цікавий хто властиво є льокатором, а хто підльокатором. Переглянувши контракт я вхопився за голову. Не був подібний до „копії“, що її показував мені Жид. Зі справжнього контракту виходило, що власником фарми є Жид і він, а не я піднаймає Бураничам фарму в оренду на чотири роки. Мені стало ясно, що з цеї халепи я не вилізу без помочі захланних американських адвокатів.

По приїзді до Гадзону я одержав два листи. В першому писала спільничка, що Марійка Буранич викидає її з хати. Мовляв вона, хоч співласничка, не має права жити на фармі, бо цього нема в контракті. В другому листі я знайшов чек на 49 дол., титулом одномісячного чиншу. Чек був підписаний Жидом, а не Бураничами. Такого чека підписаного пройдисвітом я не міг приняти. Вложив до нової коперти, заадресував до Жида та надав на пошту.

За кілька днів я дістав ще один лист, а на його звороті було: Малаган, Кейр оф пост офіс¹⁾). В листі був той сам чек підписаний Вореном. Я знов чек вложив до нової коперти та вислав на адресу, що була на звороті. Але по кількох днях лист вернув з допискою: „не приймаю“. По коперті було пізнати, що лист отвірали й нехлюйно заклеїли. Тому я заніс лист на пошту, щоби прослідили справу. Слідство виказало, що лист відбирає Ворен, держав у себе дві годині, а відтак знову приніс на пошту. Тому я віддав справу адвокатові Г'оркові, а він переслав лист до головного поштового уряду.

Водночас за намовою Ворена Марійка Буранич викинула з хати мою спільничку, а свою куму та приятельку. Віддячилася їй у нехристянський спосіб, за хліб каменем. Ба що більше. Жид арештував спільничку. Але на цьому не кінець. В мене, в Гадзоні, зявився незнакомий чоловік, відвернув кляпу від блюзи та заявив, що я арештований. Мене зі собою не забрав лиш попросив, щоби я явився завтра рано у скваєра.

¹⁾) Care of post office = poste restante.

Я оставпів. Не знав звідки впала на мене така несподівана напасть. Потелефонував до адвоката та просив, щоби завтра був водночас зі мною на поліції. Вночі не міг спати, голова боліла, фізично був вичерпаний. Рано явився я з адвокатом на поліції. Показали нам варант. Був післаний Вореном з Нью Йорку. Наказ був написаний баламутно. Наведений у наказі параграф показував, що я арештував Жида. Урядники посміялися і відправили мене з нічим.

Водночас я судився з Вореном за те, що він пофалшував контракт і хотів присвоїти собі чужу власність. Суд присудив, щоби Бураничі та Ворен опорожнили фарму та лишили мене та моїх спільніків у спокою. Коли я висідав з поїзду в Гадзоні заступило мені дорогу двоє людей. Я думав, що це шофери. Але ні. Один відхилив кляпу, показав поліцейську відзнаку та попросив до авта.

На поліції я застав Ворена. „Так то ти, чортє в людському тілі, злобний облуднику, приїхав за мною аж зі Сиракюз, щоби мене мути, понижати та пімститися за викинення тебе з підступом присвоєної чужої власності.“ В цій роботі видно більшовицький клич: „Руйнуй усе, а зачинай від релігії, від Христових слуг, Його священиків“. На поліції знали мене з недавньої жидівської напasti та ще до мого арештування повідомили про все мого адвоката та він ждав на мене.

Мій адвокат утішився мною мов дідько цвяшком і привітав мене словами: „Маеш гроші?“ Це було наскрізь по американськи. Америка, це найбільш матеріалістична країна. Там перше місце віддавали бізнесові та грошам. На вулиці, в трамваю, в церкві, в школі, в банку, дома, чи при забаві, чи при чарці, чи лягали спати, чи вставали всюди думали Американці про бізнес і гроші. Таким був і мій адвокат, хоч практикуючий католик. Але це мене вразило. Був це другий діавольський привіт, що стрінув мене нині. Першим були слова на залізниці: „отче, ти, арештований“, а третім злобний усміх Жида.

Я був змішаний, поражений і наляканий, бо зі всіх сторін обстутили мене „ближні“ — мов чорти людську душу. Я хотів плюнути тому католицькому адвокатові в очі, але себе опанував. Не знаю чи злість, чи страх стрясли мною. Наче в гарячці я видусив зі себе: „а скільки тобі треба? я маю лише п'ять доларів“.

Адвокат зробив квасну міну та потягнув мене до сепаратки. Тоді я пригадав собі, що я маю при собі чек на 135 дол. Адвокат втішений засичав мов гадина. Сховав чек і порадив: „Не ставити владі опору, іхати до Сиракюз, а я повідомлю мого знакомого адвоката в Сиракюзах про все“.

Я старий 73-літній старець мусів ніччу товктися 135 миль себто 215 км. Я, Жид і поліцай сіли до авта та поїхали до сиракузької вязниці. Якийсь сільський вйт видав Жидові за гроші наказ арештування спокійного громадянина та священика та справа скінчена, „в порядку“. Водночас мали в Америці горлорізи, грабіжники, генгстери та більшовики повну свободу. Але наказ арештування, телеграми, авта, адвокати мусіли дорого коштувати Ворена. На це міг собі позволити лише добреplatний комуністичний агент. Грішми міг він

в Америці все зробити. Бо американські урядовці не присягали на хрест, а підносили праву руку та повторяли без думки формулу. В зматеріалізованій до дна та у великій часті безрелігійній Америці таку присягууважали блофом.

78. ТЮРЕМНІ МАРИ.

Не відступай від мене Господи, бо смуток близько, бо нема кого, щоби мені поміг.

Псалом 21, 12.

О 2-ій год. по півночі ми були в арештантській канцелярії в Сиракузах. Там застав я трьох молодих урядовців. Один з них скликнув зі зачудовання: „А що ж, ти святче, робиш тут!“

На цей чесний привіт відповів я трохи з іронією, трохи серіозно: „Хиба ти впав з неба та не знаєш, що зараз діється з церквами та церковними достойниками в Росії, Мексику й Еспанії? Настали часи необмеженої свободи для горлорізів, генгстерів і душегубів. Ім тепер буде вільно допускатися всяких злочинів, а за їх пропупки будуть покутувати невинні громадяни, а особливо проповідники великого Вчителя, що вмер на хресті за правду та мораль. Діждетеся часів, що замісць злочинців арешти виповняться святцями, а злочинці зайдуть їх місце в церквах“.

Цей, що мене зачіпив не відповів ні слова. Другий, що до цеї пори читав часопис, зажадав від мене видачі всіх речей. Я віддав гроші, годинник, ножик і ще дещо. Все це списали та зложили до депозиту. Я хотів зателефонувати до адвоката, але урядовець сказав, що адвокат вже все знає й обіцяв рано прийти. Це була неправда. Після цього мене замкнули в келії.

Сів на причу, спер голову на руки та став думку думати. Перед очима станула мені маленька Марійка, що я її взяв до хати малим дівчатком, а нині вона, коли стала господиною, забула про все, звірілася нехристові, пішла за ним і робила все, що він радив, а від мене старого приятеля і священика втікала. Колись мене називала батьком. А нині невдячна чорна відплата. Скільки смутку та грижі вона мені спричинила?

Я став ходити. Але скоро змучився. Голова стала ходити ходором. Весь охляв. Велика електрична лампа завішена поміж двома поверхами освічувала ясно всі келії та коридор. Можна було не лише читати, але видіти кождий куток. Крісла в келії не було. При стіні була пріча, а на ній матерац, тверда подушка та дерга. Кластися на таке ліжко бракло мені відваги. Упередження чи обридження відтрутило мене мов чорта свячена вода. Нащастя дижурний не відібрав мені часописів. Постелив я їх на причу, підождав трохи, вліпив очі в папір. Але коли не побачив ніяких насікомих — сів і став куняти.

Келія стала звільна затягатися сумерком, а з нього стали виринати невиразні тіни: ніби птахи, ніби янголи, ніби звірі з людськими головами. На овиді зарисувалася прегарна будівля з ясносячими хрестами та св. Юрім, що пробиває смока. Дедалі стали виринати другі святині та будівлі. Але щось це місто не подобає на Америку, ні будинками, ні церквами. Мабуть я не в Америці.

Дивно мені стало, що без пашпорту, без віз, без їзди кораблем я неждано опинився в якомусь далекому місті, що його собор нагадував мені прегарну святиню св. Юра. Дедалі показалася друга вежа, а побіч неї ніби моя Духовна Семінарія.

У тюремних грубо вкритих бляхою дверях заскрготали ключі. Двері відчинилися — наче адovі ворота. По боках стояли чорти. Хмари куряви та диму окутували похилені вділ головами людські постаті окруженні чортами. Мені зразу здавалося, що це військова муштра, але згодом застановило мене чому ці жовніри без зброї й уніформів. Всі похнюплені, босі, голі, мов з хреста зняті. Йшли одні за іншими без кінця.

На переді йшов старець, сивий мов голуб, ледве ноги за собою волочив. З чола ллявся піт, очі були напів примкнені ніби в умираючого. Нараз захитався і повалився на землю. Чорти кинулися до старця і стали бити. Старець добув останніх сил і зірвався, підніс сиву голову вгору, а від неї вдарила ясність. Мученик Христовий, подумав я і пізнав у старцеві о. Петра П., мого доброго сусіда та товариша на церковній і народній ниві.

Став я приглядатися і другим. Щораз більше знакомих пізновав і не пізнавав. Та й годі їх було піznати, вже 30 літ я не бачив їх. Доглядів я там і гурт жінок. Серед них майнула висока, з лагідним обличчям жінка. Вона щораз близче підходила до мене й її черти мені видавалися більше знакомі. Хиба це моя дружина? Що вона робить у цьому пеклі? Хотів я крикнути, але голос завмер.

Гримлять зловіщо грізні громи, стрясають небом гарматні стріли а земля дрижить мов лист на трепеті. А тіни гурмою сунуть до закрітованого пекла. Вже місця для них нема. Чорти пхають їх мов оселедців у бочку. Кричать, бують, копають і добивають. Це не Дантове пекло — там не було стільки терпіння, там не було таких поганих чортів.

Червоне полум'я стало розсуватися. Виринули поля, ліси та села. Полями летять висохлі та вистрашені людські тіни, чоловіки та жінки. За ними біжать діти, падуть і рятунку просять. За ними гонять чорти з вогненими язиками. Одних на місці вбивають, других тратують і ревуть дикими, незрозумілыми голосами.

А ось чорти видерлися на селянську стріху, розшивають її, розмітують крокви, зривають долівку, буряте піч. Я пручаюся усім тілом, хочу встати, але не можу; наче прикований до землі або замкнений у труні. Не можу отворити уст, не можу рушитися, зимний піт обливає мене, душуся.

Нараз майнула знов якась ніби знайома людина-мара. Був це високий, стрункий, гарний священик. Нагадував мого шкільногого това-

риша Остапа. На моїх очах чорти його закололи. Посумніли поля, горіли села, в пекло оберталася цвітуча країна.

Нараз злетів сам Антихрист, а з ним новітні жидівські спасителі роду людського Маркс, Лібкнехт і др. За ними злетіли юрбою учені та провідники інших народів, між ними й нашого українського. Злетіли всі ті, що їм не подобалася наука Учителя учителів. На самому кінці злетіли галичани, щоби будувати страшне пекло своєму народові на Великій Україні.

Широкий шлях розстелився перед мандруючими, а обабіч нього рожеві злудні вогники великих досягнень, почестей і земського щастя. Старенський, сивобородий Нестор українських істориків являється в громаді своїх молодих і палких прихильників й учнів клича: „зруйнувати до ґрунту струпішілий буржуазний лад, а збудувати на його руїнах новий рай на землі“. За українським Нестором іде старий виховник української молоді зі своїми синами — соколами. Всі вони зненавиділи старий лад і йдуть помагати синам Ізраїля збудувати рай для них і їх нащадків, а пекло для визнавців науки Розгяного.

І ще ряд сумних картин пересунувся перед моїми очима. До веселих осель впадають орди чортів і виганяють спокійних селян у світ за очі. Других грабують з усього. Третіх на місці вбивають.

Один чорт прискочив до мене та став мене термосити. Я хотів кричати, кинувся і отворив очі...

—○—

Наді мною стояв мурин з горнятком і кусником хліба. Приніс снідання. Але мені було не до снідання. „Я хорий. Не буду снідати. Мені треба лікаря“.

Мурин зник зі сніданням, а я ждав терпеливо та думав, що лікар прийде та скаже взяти мене до шпиталя. Не приходив і адвокат, хоч був обіцяв. В келії було гаряче, голова боліла, цілий охляв. Я мав гарячку, а лягати на вязничне „ліжко“ не хотів.

Я став кликати, але ніхто не чув. Мене нарочно примістили відокремлено від інших кримінальників. Так уже зробив мій ворог, комуніст Ворен.

З комуністами задерся я в той спосіб, що помістив у ньюйорськім католицькім часописі статтю пересторогу перед акцією учительок Жидівок. Ці учительки намовляли американських дітей, щоби входили в переписку з радянськими та зближалися одні до других — точніше, щоби американські діти ставали комуністами. А це було л'гко, б^ Америка через свою захланність визнала Радянський Союз і відчинила ворота перед всякими агентами комунізму. І зачалися штрайки, розрухи й авантюри.

Нині Жиди та комуністи на мені мстилися. Вже був південь, а лікаря не було, адвоката теж. Я скинув сорочку, але це не помогало. Показалася кучерява голова мурина.

„Обід“ — крикнув він.

„Не обіду, а лікаря або могильника мені треба“ — відповів я.

Минуло ще кілька годин, але було скрізь тихо. Я був знеохочений до всього й думав, що всі чорні душі завзялися на мене. Але головою тюремних мурів не пробੇш, голіруч арештантських кратів не поломиш. І я здався на волю Божу.

Знечевя став кликати мурина, а в замку заскрготів ключ.

„Гет авт, гет авт — гаряп, гаряп!”¹⁾.

Мурина був урадований, мало не божеволів. Чорний визвалаєв мене з криміналу, що його зготували культурні білі. Мурина скакав і кричав.

—O—

Моя справа пішла перед вищий суд. Але він відкинув її з місця. Тоді Жид викупив ще один варант. І ще раз прийшов до мене агент, щоби мене забрати на поліцію. По переслуханню мене звільнили.

Часопис „Сиракюз Джорнел“ з 10. X. 1936 писав про цю справу: „Невдоволений відкіненням справи Ворен побіг на поліцію і викупив ще один варант. О. Пристай схвилюваний заявив, що арештування несправедливе, незаконне і без юридичної підстави та зараз по скінченю судової процедури внесе скаргу проти всіх, що спричинили його пониження“.

Інший сиракюзький часопис писав: „О. О. Пристай, що його арештував Макс Ворен вніс скаргу за фальшиве арештування і злобне тягання його до суду на 75.000 дол.“.

В березні 1937 повідомив мій адвокат, що розправа проти Ворена буде скоро. Водночас Жид утік і його не можна було відшукати. А все таки адвокат інтересувався справою. Він писав: „За нашу роботу належиться нам 260 дол., що їх прошу негайно нам прислати!“ .

79. НИНІ ВІДПУСКАЄШ...

Моральність є релігією в практиці, ре-
лігія моральністю в зasadі. Вордлов.

До моєї праці в гадзонській парохії бракувало мені ще одного клопоту: зачати будувати нову церкву. Нагода до цього траплялася. Цементівня мала багато домів, що в часі крізи стояли пусткою. Щоби не платити за них податків збиралася цементівня ці доми валити, а цеглу вивозити в нетри та багна. Тоді я звернувся до дирекції, щоби вона подарувала трохи цегли на нашу церкву. Дирекція позволила забрати цегли досхочу.

Цим я дуже зрадів. Роботи на голодівці було мало, писати спомини надокучило, а так при будові церкви буде приємно наглядати, диригувати, пильнувати та калькулювати. Неначе на догаряючій свічці полумя — блиснула ще раз у моєму серці іскра надії. Мені здавалося, що коли скотиться сонячко з небосклону моого життя я умучений і спрагнений за спочинком засну спокійним солодким сном, щоби збудитися в день страшного суду та почути слова Учителя: „Добрий слуго, що в малому був вірний... внийди в радість Твого Пана!“

¹⁾ get out, hurry up! = виходи, спішися!

П'ятьдесят літ тому наші емігранти без нічієї принуки, без захоти священика самі будували церкви. Але по 50 роках тих ґрінгорнів майже не стало, а хто ще з них жив перемінився тілом і душою в Американця. А в Америці роженні Українці... відпадали від своєї Церкви та народу. Тому зараз будувати українську церкву було тяжче ніж каміння гладати. Нарід нерадо приймав до відома ухвалу будувати церкву. Автім в Америці не було ніякого примусу, щоби заставив парохію виконувати ухвалу.

Я скликав мітінг. На ньому ухвалено, що кождий парохіянин обов'язаний вичистити 2000 цегол і своїм коштом доставити на місце будови. Але казав Джовсон: „Не покладай великої надії на малодухів“ — а тих малодухів, що хотіли багато говорити та нічо не робити було серед українських емігрантів дуже багато.

Вже на першім мітінгу вискочив такий громадський бесідник п. Михайлівський і говорив за всіх і про все. І про контрактора, і про архітекта, і про цеглу, вапно то пісок. Говорив мов з гарячки. Я піддав думку, щоби його вибрати до комітету, бо хотів доказати людям правдивість народньої приказки: „корова, що багато реве...“.

І справді коли коло церкви було звезено 20.000 цегли та в людей вступив дух наш пискатий Михайлівський став перед церквою та мов той більшовицький агент став толкувати народові, що „до церкви ніколи не прийде, ще нема доброї роботи та хто знає коли буде, нарід бідний, громада мала, священик наробить довгів і собі піде, а ми будемо мусіти сплачувати довги“.

Кардинал Мерсіє сказав: „в цьому трибуналі світа наміри міряється з учинків“. Цей мудрий висказ повинен затяжити собі кождий Українець. Крикунів і демагогів треба виелімінувати з нашого суспільства, бо такі люди в нашему суспільстві гангрена.

По невдачі з будовою церкви прийшли теж і другі. Америка визнала Совіти та відчинила на розтіж двері російським агентам. Починалася робота. Не було фабрики без штрайку. І в Гадзоні зуміли комуністи роздути свою руйнуючу ідею. Своїми інтригами розбили український парохіяльний хор і школу вишивальниць.

**

На закінчення четвертого й останнього тому моїх споминів хочу сказати пару слів інтелігентним читачам — тим, що їм припало в обов'язку живити духа та серце свого народу, його просвічувати та вивести на вершини свідомого та культурного народу. Селяни та ремісники не потрібують у своїй праці моїх вказівок. Вища освіта, більші вимоги життя, більші обов'язки, більші громадські тягарі роблять життя інтелігента складнішим.

Умова праця скріплює ум, але ослаблює решту тіла. Тому умові працівники якщо хочуть бути кріпкого здоровля мусять його підтримувати відповідними способами, що їх треба шукати в науці й приказах того, що казав: „Я є дорога, правда та життя“. Може не один із світських читачів моїх споминів подумає собі, що я так мушу писати, бо я духовна особа. Але є багато світських, що думають так

само. От хоч би великий мислитель Філд каже: „Скорше чи пізніше кождий переконається, що всякий досяг, що щось варта є оснований на підвалах християнського життя“.

Про це все переконали мене всі удари моого тяжкого життя, що ними засипала щедро мене невідступна та дуже часто лукава судьба. Якби не віра в Провидіння Боже та християнська терпеливість я був би певно зломився і перед часом покинув Божу школу на землі. „Першою по вірі в Бога є віра в працю“ писав Бові та правду писав, бо перша тримала мене та піdbадьорувала в моїх змаганнях ціле життя, а віра в працю продовжила мені віку.

Я ніколи не скучав, хоч спав лише 6 годин на добу. Я зранку виходив у поле та любувався природою. Я все шукав роботи, щоби не попасти в обійми скуки. До напитків не привязувався, шлункові не дозволяв панувати над собою. В 60-ому році життя зредукував курення до мінімум, а в 70-ому перестав курити. На безсонність ніколи не нарікав, хиба що серце обсіла яка турбота. Спав твердо та не пригадував собі чи обертається на другий бік і що мені снилося.

Те що переповів у своїх споминах це сушна правда. Я ще не все написав, бо багато позабував, а дещо не далося написати, щоби не зразити молоді до суспільної праці для свого народу, що часто відплачуються за хліб каменем. Але повне вдоволення з життя приносить безкорисна праця для добра людства.

Кому Бог дав більше, від того буде більше вимагати. Бог і народ; кому менше, хай і того малого таланту не закопує з лінивства та байдужості. А для кого доля була ласкавіша й обдарувала більшим земним добром від других хай памятає слова Учителя з Назарету до зарозумілого багача: „Безумний ще цеї ночі відкличу твою душу, а що ти придбав кому лишиш?“ (св. Лука 12, 66). Найліпше зрозумів значіння цих слів Ісуса галицький митрополит Шептицький. Він роздав увесь свій маєток бідному своєму народові, оснував багато установ, а сам став бідним але гідним наслідування учеником свого найвищого Учителя Христа.

Я ніколи не міг пережалувати своєї помилки, що за мало помогав своєму народові в час світової війни та визвольних змагань. Я не все міг виповнити навчання Христа: „Там де буде ваше щастя, там буде й ваше серце“. А на цьому світі нема щастя і шкода загребувати своє серце в марноті цього світу.

Кидаю ще раз оком на свій пройдений життєвий шлях і жду спокійно та з чистою совістю тої хвилі коли прийдеться сказати: „Нині отпускаєши раба Твоєго Владико по глаголу твоєму со миром!“

Кінець тому четвертого й останнього.

3 MICT

ЧАСТИНА ПЕРША:

В СТОЛИЦІ МАЙНЕРІВ ТВЕРДОГО ВУГЛЯ. стор.:

ЧАСТИНА ДРУГА:

НА РУІНАХ ВИРОСЛА НОВА ЦЕРКОВНА ГРОМАДА.

ЧАСТИНА ТРЕТЬЯ:

ДЕ БУЛА КАПЛИЧКА СТАНУЛА ВЕЛИЧАВА СВЯТИНЯ.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА:

ЦАР НАРИД.

ЧАСТИНА ПЯТА:

СЕРЕД МАЙНЕРІВ МЯГКОГО ВУГЛЯ.

ЧАСТИНА ШЕСТА:

СВІТЛА ТА ТІНИ РІДНОЇ ШКОЛИ.

ЧАСТИНА СЕМА:

РОЗГУБЛЁНІ душі.

ЧАСТИНА ВОСЬМА:

ПО ГОЛОДІВКАХ.

ЧАСТИНА ДЕВЯТА: ОСТАННЯ СТАНІЦЯ.

ДОБАЧЕНІ ПОМИЛКИ.

надруковано:	мас бути:
8 сторона 11 "	17 рядок 11 " згори " знизу
	Шамоніну вали їх симетрично на ялинці та прибирали ріжнобарвними
12 "	8 "
16 "	11 "
21 "	19 " згори
25 "	5 " знизу
33 "	22 " "
40 "	20 " згори
42 "	15 " знизу
	емігранти католики за- висимі та независи- мі, Укра- засимиві зол.
42 "	4 "
46 "	6 " згори
51 "	14 і 15 " "
56 "	8 " "
97 "	4 " "
101 "	7 " знизу
106 "	14 " "
107 "	3 " "
111 "	5 " "
116 "	1 " "
122 "	19 " "
123 "	16 " згори
124 "	10 " знизу
129 "	11 і 12 " згори
145 "	20 " знизу
148 "	19 " "
150 "	20 " згори
151 "	3 " знизу
164 "	4 " згори
164 "	20 " знизу
164 "	2 " "
165 "	4 " "
171 "	19 " згори
172 "	21 " знизу
182 "	5 і 6 " згори
199 "	10 " "
205 "	5 " знизу
206 "	4 " "
210 "	21 " "
212 "	5 " згори
215 "	16 " знизу
217 "	11 " "
224 "	8 " згори
224 "	7 " знизу
242 "	11 " згори
243 "	9 " "
244 "	7 " знизу
253 "	14 " "
262 "	1 " згори
264 "	2 " "
272 "	18 " "
290 "	10 " знизу
292 "	5 " "
294 "	14 " згори
301 "	5 " знизу
	Шамокіуву вали її електричними лямпочками
	американських дяковчителювання
	діявольським
	питання,
	вражіння.
	всього
	емігранти зразу коли ще не знали англійської мови йшли зі своїми зависимі дол.
	часті
	не сповідався
	перекликувалися
	платить
	стояв
	ської
	адвоката
	благословенством
	адвоката
	їм
	президент
	священика
	проти
	священичий
	фінансерія
	Ремі,
	Українці.
	розписався
	церковну
	професори
	не не віддано
	запишена
	бесід-ників
	попсована
	відовів
	місіонарює
	народовласню
	Скоріше
	сотню
	Господи з по
	батьківщини,
	зачував.
	аранжерам
	зрадили
	України
	молоді.
	„робітниче“, а
	організувати
	кервавиця
	кури, свині
	блища
	птацтва
	законодатстві

